

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

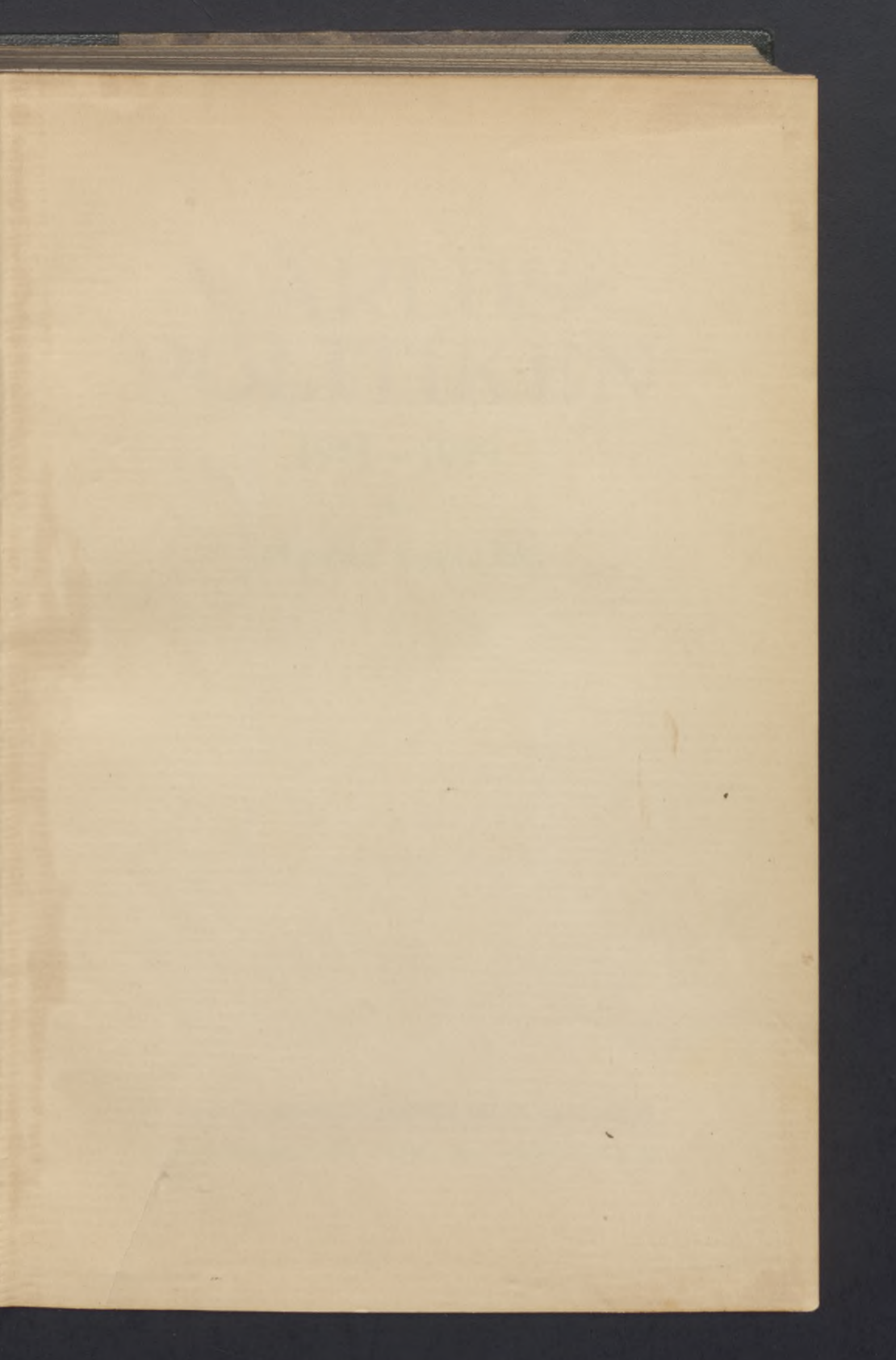
ELÉN
—
LDS-
—
TREN

Allmänna Sektionen

Hist.
Nyare t.

VÄRLDS-
POLITIKEN

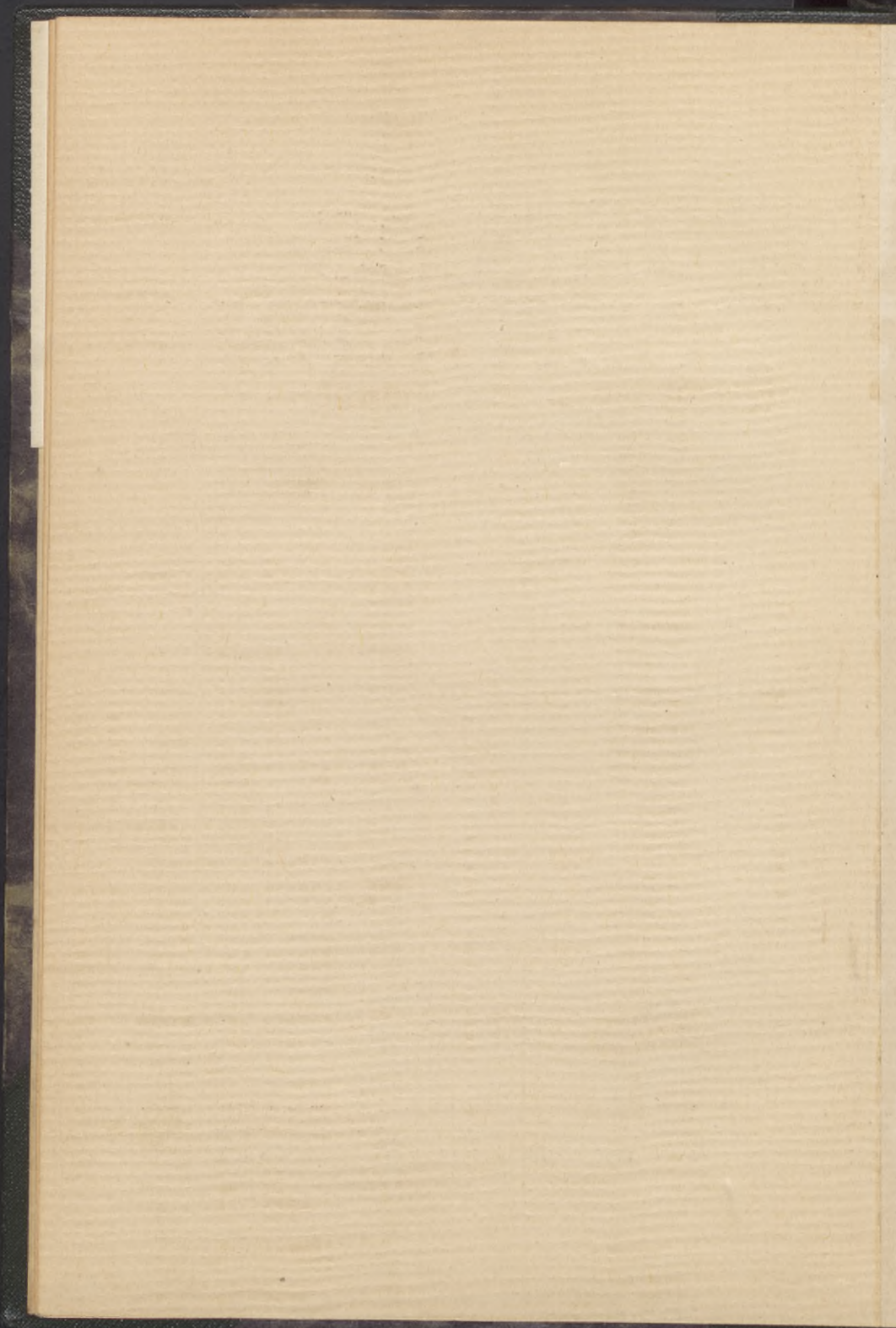
VÄRLDS- POLITIKEN

1911—1919

AV

RUDOLF KJELLÉN

J. A. LINDBLADS FÖRLAG · UPPSALA

VÄRLDS
POLITIKEN

1911-1919

VÄRLDSPOLITIKEN

1911-1919

VÄRLDSPOLITIKEN

1911-1912

VÄRLDS- POLITIKEN

1911—1919

I

PERIODISKA ÖVERSIKTER

AV

RUDOLF KJELLÉN

UPPSALA
J. A. LINDBLADS FÖRLAG

STOCKHOLM

1 9 2 0

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

FÖRORD

Under de 9 senaste kalenderåren har förf. suttit vid den internationella utkiken i »Det nya Sveriges» redaktion och i periodiska översikter inför dess läsekrets kommenterat världspolitikens utveckling. Det är dessa rapporter som nu, lätt bearbetade och i bokform samlade, söka sig ut till en större allmänhet.

Efterföljande framställning innehåller alltså icke ett enbetyg retrospekt på de 9 åren, utan en serie av 18 smärre överblickar, varvid än ett helår, än ett kvartal, men vanligen ett halvår inställts till redovisning omedelbart efter dess slut. Detta är krönikans form i stället för historiens. Den har ett tydligt företräde i det drag av omedelbarhet och livaktighet, som bör följa med den samtida iakttagelsen. Å andra sidan medför den en lika uppenbar risk i det korta perspektivet: föremålen kunna på nära sikt allt för lätt förlora sina rätta proportioner. Detta har dock icke hindrat t. ex. SCHIEMANN i Tyskland att grunda en hel serie årsböcker (»Deutschland und die grosse Politik») direkt på veckorapporter eller HOETZSCH att på likadan grund utgiva sitt arbete »Der Krieg und die grosse Politik» I—III, 1916—18.

Det är också endast på en väsentlig punkt, som jag haft anledning att här bortjustera förut fällda omdömen. Detta stora misstag var tron på Tysklands bestånd i världskriget. Givetvis har den i framställningen bevarats — såsom ett vittnesbörd om en allmän mening i världen innan det blev klart att till Tysklands fiender skulle sälla sig även det tyska folket — men uttrycken ha på några ställen modererats. I övrigt ha en del uteslutningar skett, för att spara utrymme. Själva

fakta ha verifierats med ledning av senare framkommet material, som också understundom angivits i noter; vid dateringar har sålunda i regel följts uppgifterna i SCHULTHESS, Europäischer Geschichtskalender. Eljest äro framställning och synpunkter oförändrade.

I förf:s produktion ansluter sig detta arbete nära till det större arbetet om »Stormakterna» 1911—13 och till det mindre »Stormakterna och världskrisen» 1920: som en fortsättning av det förra och ett bredt underlag till det senare. Någon gång gå även uttryckssätten igen. Men i sin kronologiska anläggning är det fullkomligt självständigt och skilt från de andra, såsom politisk historia skiljer sig från statskunskap.

Det bör nu icke lämnas ur sikte, att den redovisade tidrymden har ett annat och djupare sammanhang än tillfällighetens. Det är det skede i världshistorien, då världskrigets brygd lagades och tömdes. Så tillvida utgör efterföljande bok en hittills från svensk sida saknad motsvarighet till den rika främmande litteratur om »förspelet» eller »orsakerna» till världskriget, som redan i Danmark har framkallat två arbeten (LINDBÆK 1917 och BESTHORN 1918).

Det är numera lätt att se den inre samhörigheten i årsserien 1911—19. Det föregående decenniet är likaledes enhetligt i historien; det innehöll förberedelserna allt ifrån Englands strömkantring 1901, då knöts det diplomatiska ententenätet (England—Japan 1902, Frankrike—Italien 1902, Frankrike—England 1904, England—Ryssland 1907, Ryssland—Italien 1909), då gjordes den första stora ansatsen på Balkanhalvön (den bosniska krisen) med efterföljande avspänning (Tyskland—Frankrike 1909, Tyskland—Ryssland 1910). Året 1911 har senare visat sig vara året för den definitiva brytningen mellan Tyskland och Frankrike för Marockos skull. Men det är också detta år, som bryter den europeiska världens yttre fredstillstånd allt sedan 1878 (om vi bortse från den grekisk—turkiska episoden 1897). Numera är det nämligen för alla klart, att Italiens krigsförklaring mot Turkiet

1911 står i direkt sammanhang med Balkankrigen 1912—13 och dessa åter med världskrigets utbrott 1914. Världskriget är alltså ingen isolerad företeelse; det är endast den väldiga kulminationen i en *krigsperiod* som började 1911 (se nedan s. 97).

Huruvida 1919 är en lika utpräglad epok, såsom slutåret för krigsperioden, kan visserligen endast framtiden se; men som skapare av fredssluten (och »folkens förbund») har det utan tvivel anspråk på att räknas till ett av världshistoriens stora år. Fast står i varje fall Europas då beseglade bankrutt som signatur på en helt annan värld än den föregående. Så lär år följden 1911—1919 även för framtidens historieskrivare komma att teckna sig som en naturlig enhet — att grubbla på och förfäras över.

Till sist har jag här att erkänna min tacksamma förbindelse till docenten d:r G. ANDRÉN för vaksamt och insiktsfullt biträde vid korrekturet.

Alingsås, Tallbackens vilohem, i aug. 1920.

Rudolf Kjellén.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text, appearing to be the main body of the document.

Third block of faint, illegible text, continuing the main body.

Fourth block of faint, illegible text, continuing the main body.

Fifth block of faint, illegible text, continuing the main body.

Sixth block of faint, illegible text, continuing the main body.

Seventh block of faint, illegible text, continuing the main body.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

- I. *Året 1911* sid. 11
 Marockofrågan s. 11. — Lösningen mellan Frankrike och Tyskland s. 14. — Spänningen England—Tyskland s. 16. — Tripoliskriget och Trippealliansen s. 19. — Den kinesiska revolutionen s. 23.
- II. *Det europeiska statssystemet i begynnelsen av 1912* sid. 25
 Tysk-engelsk entente s. 26. — Inrikesbekymmer i England och Tyskland s. 27. — Revanschens renässans s. 29. — Orostecken i den »lilla orienten» s. 31.
- III. *Revolutionen i Kina och presidentkampanjen i U. S. A.* sid. 33
 Kinesisk renässans s. 33. — Juanschikaj och Sunjatsen s. 36. — Det »amerikanska kejsardömet» s. 42. — Nya stormtecken i Europa s. 45.
- IV. *Det första Balkankriget 1912* sid. 48
 Balkans politiska problem s. 48. — Balkanförbundet s. 52. — Krigets utveckling s. 53. — Den första faran för världskriget s. 57. — Krigs- och fredsstämningar s. 58.
- V. *Det första Balkankriget 1913* sid. 61
 Andra faran för världskriget s. 62. — Enver bej s. 63. — Tredje faran s. 65. — Nya tillbud på Balkan s. 68. — Tysklands fallande aktier s. 71.
- VI. *Kriget mot Bulgarien* sid. 74
 Den macedoniska frågan s. 74. — Det andra Balkankriget och freden i Bukarest s. 77. — Diplomatens »tabula rasa» s. 80. — Fredens osäkerhet s. 82. — Japan och U. S. A. s. 84.
- VII. *Spänning och avspänning mot slutet av 1913* sid. 87
 De tre statssystemerna s. 87. — Efterräkningar från Balkan s. 88. — Förskjutningar inom det europeiska systemet s. 91. — Det »barometriska minimum» s. 94.
- VIII. *Föråret 1914* sid. 99
 Ett bedrägligt lugn s. 99. — Mexikofrågan och ABC i amerikansk politik s. 100. — Den grekisk-turkiska konflikten s. 103. — »Quo vadis, Austria?» s. 106. — Rysk revansch och fransk krigsberedskaps. 108.
- IX. *Världskrigets preludier och uvertyr* sid. 112
 Världskrigets förebud s. 112. — Koalitionen mot Tyskland s. 113. — Furstemordet i Sarajevo s. 115. — Österrikes not till Serbien s. 116. — Förspelet i stormaktskabinetten s. 118. — Skuldfrågan s. 120. — Tysklands onda konjunkturer s. 122.

- X. *Det första krigsåret* sid. 124
Krigets utveckling på väst- och östfronterna s. 125. — Diplomati och krig på Balkanhalvön s. 128. — Italiens avfall till ententen s. 135. — Kolonial- och sjökriget s. 137. — Japan mot Kina och U. S. A. i Sydamerika s. 140.
- XI. *Sista kvartalet 1915* sid. 143
Balkanhalvön som centrum s. 143. — Serbiens och Montenegros undergång s. 145. — Rysslands, Italiens och västmakternas hjälpaktioner s. 148. — Englands sjunkande aktier i Levanten s. 150. — Den skandinaviska halvöns politiska värdestegring s. 152. — Den »rätta samlande synen» s. 154.
- XII. *Förra halvåret 1916* sid. 157
Krigspelet och krigsteatrarna s. 157. — Verdun, krigets Grottekvart s. 161. — Bundsförvanterna s. 163. — Konflikten Tyskland—U. S. A. s. 165. — N:o 13, s. 167.
- XIII. *Senare halvåret 1916* sid. 169
Allmän överblick av krigshandlingen s. 169. — Den ryska offensiven s. 171. — Slagen vid Somme och Verdun s. 172. — Rumäniens krigsförklaring och debakel s. 174. — Efterverkningar s. 176. — Sjöslaget i Skagerak s. 178. — Världskrigets periferi s. 179. — Centralmakternas inre problem och fredsaktion s. 180.
- XIV. *Förra halvåret 1917* sid. 184
Det obegränsade u-kriget s. 184. — U. S. A:s inträde i kriget s. 186. — Västfronten s. 187. — Andra fronter s. 189. — Den ryska revolutionen s. 190. — Tecken till nytt krig i Pacifik och fred i Europa s. 194.
- XV. *Senare halvåret 1917* sid. 196
Allmän överblick s. 196. — Västfronten och u-kriget s. 197. — Ostfronten; Rysslands förlamning s. 198. — Italiens debakel s. 200. — Den inre upplösningen i Ryssland s. 202. — Västmakternas s. 205. — Spänningen i Tysklands inre liv s. 208.
- XVI. *Förra halvåret 1918; freden i öster* sid. 211
N:o ett! s. 212. — Freden i Brest-Litovsk s. 213. — Den polska frågan s. 216. — Finlands frihetskamp s. 219. — Freden i Bukarest s. 220. — Det ryska väldets upplösning s. 221.
- XVII. *Senare halvåret 1918; katastrofen* sid. 226
Den tyska offensiven s. 227. — Bakslaget s. 229. — Genombrytningen i Bulgarien s. 230. — De »14 punkterna» s. 232. — Vapenstilleståndet s. 235. — Europas bankrutt och det anglosaxiska världsherradömet s. 237. — Förklaring till katastrofen s. 240. — Germanernas ödesarv s. 242.
- XVIII. *Året 1919; »världsfreden» och »folkens förbund»* sid. 245
Världens hopp s. 245. — Fredskonferensen s. 247. — Freden i Versailles s. 250. — Det tyska folkets dödsdom s. 252. — Freden i S. Germain s. 258. — »Folkens förbund» s. 262. — Världens nöd s. 264.

I.

ÅRET 1911.

Marocko-frågan. — Lösningen mellan Frankrike och Tyskland. — Spänningen mellan England och Tyskland. — Tripoliskriget och Trippelalliansen. — Den kinesiska revolutionen.

Dec. 1911.

Året 1911 hör icke till världspolitikens verkligt stora år, men kommer dessa nära i betydelse: genom stora tillbud ej mindre än genom stora händelser. Dess signatur äro *oro*, inomstatlig såväl som mellanstatlig. Oron har förtätat sig i trenne stora fakta, kring vilka en del smärre gruppera sig; de äro en *krigsfara*, ett *krig* och en *revolution*. Krigsfaran stod närmast mellan Tyskland och England—Frankrike, kriget råder mellan Italien och Turkiet, revolutionen rasar i Kina. Vi betrakta dessa huvuddrag i årets fysiologi var för sig, med huvuduppmärksamheten på det förstnämnda som är det betydelsefullaste ur stormaktssynpunkt.

*

Krigsfaran uppsteg till synes ur Marocko-frågan, och dess förhistoria sammanfaller så tillvida med dennas.

Det franska kolonialväldet i Afrika betäcker världsdelen nordvästra och centrala massor lik en inlandsis som med 7 tungor når havet. Emellan dessa utlöpare ligga ännu icke överflödade, som enklaver i jätteväldet, en del andra stormaktskolonier, men också en infödingsstat: Marocko. Enligt lagen för minsta motståndet måste väldet alltså trycka mest på detta håll. Kommer så härtill, att Marocko gränsar omedelbart intill väldets hörnsten Algeriet, och att det verk-

ligen är en besvärande oroshärd — så är Frankrikes lust till denna nästas hus naturlig och förklarlig ur stormaktssynpunkt.

Men Marockoproblemet ligger djupare, i betraktande av föremålets allmänna läge. Det är det enda afrikanska land som har del i både Atlanten och Medelhavet. Den ena av »Herkules' stoder» står här, den andra midtemot på Gibraltars klippa; och havet emellan är lätt att låsa med moderna kanoner. Så är Marocko den andre naturlige portvakten till Medelhavet, där Europas huvudväg går till både den »lilla» och den »stora orienten».

I detta premierade läge äro många intresserade: närmast Marockos granne Frankrike (Algeriet) och dess vis-à-viser Spanien och England (Gibraltar). Dessa tre satte sig alltså vid århundradets början att spela om Marocko. Resultatet blev traktater av 1904: England drog sig tillbaka mot riklig ersättning på andra håll, åt Spanien reserverades en strandremsa i anknytning till dess redan innehavande »presidios», resten uppläts åt Frankrike till »pénétration pacifique».

Att nu denna räkning var uppgjord utan värden, betydde ju mindre; värre var, att den var uppgjord utan ännu en objuden gäst. Som fjärde man i spelet anmälde sig Tyskland i högdramatisk form: kejsar Wilhelms landstigning i Tanger mars 1905. Med stöd i en Madridkonvention av 1880 om alla maktens likaberättigande på den marockanska marknaden krävde Tyskland en ny internationell konferens i frågan; och då man invände att det genom tystnad accepterat 1904 års traktater, kunde det svara, att det icke kände dem — det hade icke officiellt fått dem sig meddelade.

Nu visade det sig, att mellan England och Frankrike fanns ett intimare band än endast samspelet om Marocko kunde verkat (liksom också 1904 års »entente» rörde åtskilliga andra ämnen). Åtminstone visste *Le Matin* i okt. att berätta, att England lovat sätta in ej blott sin flotta utan även 100,000 man på Frankrikes sida mot Tyskland. Den franske utrikesministern DELCASSÉ trodde på detta löfte och var i juni beredd att taga risken. Men hans ämbetsbröder skyggade tillbaka vid avgrundens rand; Delcassé fick falla, och Tysklands krav på en konferens medgavs. Därmed slutar *första* akten i Marockofrågan, sedan frågan, redan på detta stadium, varit förbunden med en obestridlig och överhängande krigsfara för Europas högst kultiverade folk.

Andra akten spelar i den lilla spanska staden Algeciras, mellan samtliga stormakter och ännu några stater, i månaderna januari—april 1906. Resultatet blev en internationell traktat, som fastslog Marockos integritet och fria marknad, men beklädde Frankrike och Spanien med en sorts polismyndighet där å Europas vägnar och tillerkände det förra vissa särrättigheter i gränzonen till Algeriet. England och Frankrike hade vid underhandlingarna troget stått på samma sida, och Tyskland hade i avgörande fall icke fått stöd mer än hos Österrike, som också formulerade de segrande kompromisserna.

Inbördes krig, överfall och interventioner på spridda punkter fylla frågans *tredje* akt. Frankrike har icke släppt sina planer, men känner Algeciras vid varje rörelse som ett black om foten. I början av 1909, under bekymmer på andra håll (den bosniska frågan), tager Tyskland ett steg till mötes; utan att eljest släppa Algeciras-akten övervinner det sig till att uttryckligen erkänna Frankrikes »politiska särintressen» i det omtvistade landet och för egen del nöja sig med ekonomiska. Fransmännen hälsade detta med glädje såsom uttryck för Tysklands fulla »désinteressement» i frågan och betraktade henne redan som »utskad» ur de politiska stridsämnen.

Alltså började Frankrike nu taga det mindre noga med själva grundtexten i Algeciras. I maj månad 1911 tyckes det ha ansett frukten mogen: under skäligen genomskinliga förevändningar anordnades en militärpromenad rätt på huvudstaden Fez. Därmed begynner skådespelets *fjärde* och tills dato sista akt.

Den fick en lika högdramatisk spänning som den första, genom en ny överraskande handling av Tyskland: denna gång kanonbåten Panthers ankrande i den sydmarockanska hamnen Agadir i juli månad. Härmed hade Tyskland understrukt sin mening, att expeditionen till Fez i grund förändrat förutsättningarna för 1909 års överenskommelse; nu var Algecirasakten sönderriven, därmed inträdde åter situationen från 1905, och Tyskland lät sig lika litet nu som då ignoreras — till herraväldet över Marocko gick ingen annan väg än samförståndets med Tyskland.

Men vad skulle detta samförstånd kosta? Det var en fråga som intresserade icke blott Frankrike, utan nästan ännu mer England, som i Tyskland numera ser sin ende farlige rival på havet och världsmark-

naden och därför med oro följer dess växt. Nu dröjde Tyskland ej att meddela England sina avsikter: samma dag det tog »pantersprånget» förklarade dess sändebud i London, att det icke för egen del ville skära en bit ur Marocko (Sydmauretaniën), men väl önskade en »kompensation» i rent fransk kolonialmark. Av de stora uppgörelserna inför vederbörande riksdagar mot årets slut synes också framgå att detta var ärligt talat: »pantersprånget» var avsett som en diplomatisk gest, icke som ett allvarligt strandhugg. Men naturligtvis kunde man icke vara angelägen att betaga det en del av dess verkan på Frankrike genom att alltför kraftigt betona detta. Därav en misstro mot Tysklands avsikter, som efter tre veckors diplomatisk tystnad exploderade i engelske ministern LLOYD GEORGES tal den 21 juli: ett ganska öppet »hands off» till Tyskland i Marocko.

Nu blev saken ytterligt allvarsam. Det har senare uppgivits och icke blivit klart dementerat, att den engelska flottan var klar till strid i Nordsjön, medan 150,000 man avsågos för fastlandskriget. Sålunda upprepar sig situationen från juni 1905 — även därutinnan, att vi åter finna DELCASSÉ i den franska ministären. Men denna gång var det på Tyskland självbehärskningskravet ställdes. Kravet var så mycket svårare, som den från början avsedda reträtten i Marocko nu fick utseende av ett vikande för engelskt hot. HANS DELBRÜCK har i decemberhäftet 1911 av *Preussische Jahrbücher* fäst uppmärksamheten på det liknande fallet 1875, då Bismarck ville parera ett fransk-österrikiskt förbund med den berömda tidningsartikeln »Krig i sikte», men GORTSCHAKOFF kom emellan och tog hedern av fredens bevarande — vilket grämde Bismarck ända till hans död. En viss klumpighet kan man ju i allmänhet icke fränkänna den tyska diplomaten, i jämförelse med Englands och i synnerhet Frankrikes. Det hämnade sig åter nu, den tyska regeringen fick bära hemmamissnöjet, Lloyd George fick spela Gortschakoffs roll från 1875 — medan reguljära underhandlingar öppnades mellan Frankrike och Tyskland om det senares fredliga men hederliga utlösande ur det marockanska sterbhuset.

Förhandlingarna blevo långvariga och tålmodsprövande. Ännu ett par gånger lär möjligheten av ett avbrott med åtföljande krigsutbrott varit överhängande; i Nordsjön smögo de engelska skeppen ut i natten med nedfällda torpedonät. . . . Stämningen var mest tryckt i Tyskland,

där penningemarknaden rön­te en avsevärd och oförmånlig inverkan; medan Frankrike upp­trädde med lika oväntat som imponerande lugn. Man var snart ense om att Tyskland skulle få sin kompen­sa­tion i franska ekvatorialbesittningar; men Tyskland ville ej gå miste om sina ekonomiska förvärvsmöjligheter i Marocko, vadan på franska sidan klagades att det bara ville ge ett »oeuf» i Marocko mot en »boeuf» i Kongo. På sina territoriella anspråk fick Tyskland också, som det synes under nytt sabelrassel från England, pruta betydligt. När för­handlingarna ändtligen avslutades i november, visade sig resultatet i en högst besynnerlig kartbild: två »fångarmar» som från det tyska Kamerun sträcktes ut till Kongos flodområde. Tyskland har redan förut icke fruktat sådana figurer på sin kolonialkarta, det visar »Capri­vingret» till Sambesifloden i Sydvästafrika, det visade likaledes »ank­näbbet» i norra Kamerun vilket nu gick i byte med fångarmarna; men den nyaste bilden var så anskrämmelig, att själve kolonialministern LINDEQVIST flydde från sin post — vilket givetvis bidrog att öka regeringens svårigheter inomhus.

Det blev en besk efterräkning i tyska riksdagen för de närmast ansvarige, utrikesministern KIDERLEN-WÄCHTER och rikskanslern BETHMANN-HOLLWEG. Där slogs hårdt på den patriotiska trumman; i de förvärvade besittningarna såg man blott värdelösa sumpmarker, attrapper avsedda att maskera ett tyskt återtag för Englands hot. Även om en del av missnöjet får skrivas på partidemonstrationers räk­ning i och för de stundande riksdagsvalen, så ligger det i klar dag, att missnöjet med frågans lösning är allmänt i Tyskland och den nuvarande regeringens impopularitet på den grund ökad.

För ett opartiskt perspektiv synes denna kritik överdriven. Det blev ingen vacker lösning, men det blev dock en lösning. Det är tydligt att »pantersprånget» var en olämplig form, slaget i bordet för hårdt, det ingav hemmafolket för stora förhoppningar; men när det en gång var gjort och det gällde att bära konsekvenserna, så torde den tyska rege­ringen ha tagit ur situationen allt som rimligen kunde begäras. Det är dock en areal på, som det uppgivits, $\frac{1}{4}$ million kvkm. som härmed tillägges det tyska väldet; finnas där sumpfeber och sovsjuka, så finnas där även kautschuk och andra värdefulla saker; därtill äro bryggor lagda över till den stora Kongostaten, som väl icke i längden skall

stanna hos det lilla Belgien; och allt detta är vunnet utan uppoffring (om vi ej räkna Kameruns »fågelnäbb»). Sina kommersiella fördelar i Marocko har Tyskland icke släppt, tvärtom bevarat i noga reglerat skick, ända därhän att *Figaro* betecknar överenskommelsen som snarare en ny början än ett slut på de tysk-franska svårigheterna. Det finns således intet som hindrar iscensättningen av en ny akt i Marocko-frågan, där det spelas upp till en liknande dans: ny tysk reträtt, nu i ekonomiska ting, mot nya komensationer i Kongo!

Sällan har en statsman haft en otacksammare uppgift än rikskansler v. BETHMANN i riksdagen, då han gick att utan understöd från något håll försvara affären. Måhända skall historien bedöma hans politik och försvar med större erkännande än hans parlamentariska publik för stunden. En allvarigare, gedignare, så att säga mera högväxt statsman äger det samtida Europa icke; och hans mycket överklagade »filosofi» hindrar honom icke att se både klarare och mera praktiskt än de kritiker, för vilka det enda praktiska är att falla undan för de närmast liggande och mest utbredda stämningarna. I sitt försvar för sin politik lägger v. BETHMANN en särskild och stark accent på den fredliga överenskommelsen överhuvud med denne traditionellt fiendtlige kontrahent; detta, säger han, är »mera värdt än alla diskussioner om skiljedom och avrustning — — det hade varit en försummelse av oss att kasta bort en sten som *kan bli en hörnsten*».

I dessa allvarliga ord bryter sig ett stort perspektiv i en statsmannablick: den *kontinentala försoningens* perspektiv, icke utan rötter i fransk utrikespolitik före DELCASSÉ på 1890-talet. Nu synes det visserligen ligga mycket fjärran; men det saknar förvisso icke sin betydelse att den svaga tråden hålles fast på ansvarigt håll i Tyskland. Ett »renversement des alliances» har historien ofta sett, och det kan komma snabbt när det kommer.

Det är Englands konstfulla nät av »ententer» som det här gäller, dess förbindelser med sina arvfienner Frankrike och Ryssland på Tysklands bägge flanker, med omisskännlig dubbelfront mot Tyskland. Efter den första ententen, med Frankrike 1904, kom krigsfaran 1905 för Marockos skull; efter den andra ententen, med Ryssland 1907, kom krigsfaran 1908—09 för Bosniens skull; sedan Ryssland åter närmat sig Tyskland (i Potsdam) nov. 1910, kom den nya krigsfaran

1911 för Marockos skull. Man kan icke sluta blickarna för sammanhanget: det är krigsfaran som är det konstanta och väsentliga, medan lokalen — Marocko eller Bosnien — är det tillfälliga. Det var alltså icke Marockofrågan som på en förut klar himmel framkallade krigsmolnen i somras och höstas; det var den stående krigsfaran, som utan nödvändighet skärpte Marockokonflikten. Alla sir EDWARD GREY'S, Englands utrikesministers, ord i det stora talet den 27 sisl. november räckte icke att bortförklara detta sammanhang.

När man spänner blicken utöver det närvarande med dess virrvarr av varandra korsande ord och gärningar, så faller ock ett klart ljus över denna inre samhörighet i utvecklingen. Större än något annat problem i samtidens världshistoria är problemet om det engelska världsväldets sammanhållning och växt. Den brittiska statskonsten har därvid en gammal och probat metod; att *uppehålla jämvikten i Europa på det att ingen skall kunna disputerat England övervikten på havet och i främmande världsdelar*. Den är nu åter starkt av nöden, sedan vågskålen efter Rysslands försvagande i öster 1905 börjat luta starkt åt den tyska maktgruppen. En ekonomisk *sammanslutning med kolonierna* enligt den Chamberlainska »rikstanken» skulle utan fråga stärka England i konkurrensen; det såg visserligen mörkt ut för dess förverkligande vid 1911 års början, då en handelstraktat mellan Canada och Förenta staterna fördes på dagordningen, men allmänna val i Canada på sensommaren räddade än en gång fatalierna. Men denna lösning vill den frihandelsvänliga liberalismen i England ej veta av, och det är den som sitter vid styret. Det ligger då alltför nära till hands för denna regerande vänster, där den tillika är imperialistiskt sinnad, att lösa svårigheten genom att *dräpa Tysklands konkurrens*: helst på samma sätt som man förut dräpte Rysslands, nämligen i förbund med en tredje som får åtaga sig huvudarbetet.

Sålunda ha vi sett England träda ut ur sin »splendid isolation» och lägga sin tyngd i fastlandets vågskål mot Tyskland. Men det är fara i dröjsmål, ty *tiden arbetar för Tyskland* på trefaldigt sätt. Sitt människomaterial ökar Tyskland med nära 1 mill. om året, ojämförligt mera än dess vederparter i väster. Till sjöss förbättras Tysklands proportion ända till 1914: sedan 1908 sätter det nämligen årligen 4 slag-skepp på stapeln, medan England 1909 påbörjade 8, 1910 bara 7 och

1911 ej flere än 5. År 1915 blir slutligen kanalen mellan Nordsjön och Östersjön klar för de största skeppen. Således är fördelen av ett snart avgörande påtagligt för England. Förstår man nu de snabbt på varandra följande och för varje gång allt mera elakartade krigstillbudena?

Redan 1903 målade PAUL ROHRBACH i sin utmärkta skrift »Deutschland unter den Weltvölkern» det engelska *preventivkrigets* spöke för sina landsmän. Spöket har sedan dess alltmera tagit kött och blod, och torde nu för Tysklands statsmän framstå som den mest allvarliga realitet. De visste i år, att de hela tiden balanserade på den smala kanten mellan krig och fred. De visste tillika, att det land de svarade för hade sämre chanser att taga risken nu än det framdeles skulle få. Det var därför de måste moderera sina krav och motstå folkmeningen, som alltid dömer så lätt därför att den icke har annat att rådfråga än instinkter. Att författningen gav dem kraft därtill, var Tysklands lycka. Att de ändock kunde bringa fäderneslandet så pass mycken vinning, är deras egen ära.

Om emellertid spelets utgång mellan Frankrike och Tyskland icke utesluter ett nytt uppspel, så är mellan England och Tyskland ingenting alls uppgjort. Förhållandet mellan de två är, enligt *Daily Telegraph's* ofta citerade ord, nu bragt på den punkt, att det »måste bli antingen bättre eller sämre». Diagnosen är slående; men det kan icke sägas, att de stora uppgörelserna inför nationalrepresentationerna vid årets slut gjort någon förändring. Stereotypa vänskapsfraser mellan sammanbitna läppar föra icke folken närmare varandra. Den akuta faran av en brytning är avlastad för denna gång; den kroniska kvarstår, yttermera laddad och fördjupad av de senaste erfarenheterna. Ett synes dock Tyskland ha vunnit: England har förklarat sig — för att använda ett Bismarckord — »saturiert» i Afrika och synes hädanefter icke vilja bereda tysk expansion några svårigheter i världsdelen västra hälft. England bör ju ock vara belåtet, sedan det tillskansat sig nästan hela det tempererade Sydafrika samt dessutom Nil- och Nigerbassängerna, d. v. s. världsdelen utan jämförelse värdefullaste marker! —

Inom den vidsträckta horisont, som betecknas av det engelska världsväldet, har året för övrigt medfört blott ett par händelser av betydelse. Den förra bebådades i mars månad i ett tal av EDWARD

GREY, som blev en söt lukt för all världens fredsvänner: en *skiljedomstraktat mellan England och U. S. A.* för alla eventualiteter, alltså utan t. o. m. den vanliga »hedersklausulen». Således var ju kriget förvisat ur möjligheternas värld åtminstone beträffande en stormaktskombination; gällde det icke alltså bara att fortsätta, grupp för grupp? Denna fagra illusion sönderrevs snart efter i ett tal av den tyske rikskanslern, då han med kärv öppenhet påvisade att hedersklausulens slopande i en traktat *icke skapar fred*, utan endast *konstaterar orimligheten av ett fredsbrott* mellan vederbörande kontrahenter. Den obetingade skiljedomen skulle alltså likna Kochs tuberkulin: en svag bot, men en bra hjälp vid diagnosen! När traktaten sedermera kom, visade den sig för övrigt ingalunda så obetingad som i reklamen; och längre fram på året gick sir Edward att fresta en annan politik mot Tyskland.

Den andra händelsen inträffade i december, vid konung Georgs kejsarkröning i Indien: huvudstadens förflyttning *från Kalkutta till Delhi* samt en förändring av Bengalens delning 1905, som väckt så mycken ond blod bland de infödde. Betydelsen av denna reform ligger på affektionernas område och är svår att objektivt uppskatta: att betänkligheter icke saknas, har redan visat sig i Englands överhus.

*

Kriget mellan Italien och Turkiet om Tripolis står på sätt och vis också i sammanhang med Marockofrågan. Tripolis är nämligen Frankrikes vederlag till Italien först för Tunis, som det förra tog midt för det senares näsa 1881, men officiellt och traktatsenligt (sedan 1900) för Marocko. Då Marockofrukten nu mognade för Frankrikes ficka, ansåg den italienska regeringen tidpunkten inne att försäkra sig om detta byte, den sista återstoden av det gammalromerska medelhavsväldet, som ännu låg inom det nya Italiens räckhåll. Det var på grund av denna »historiska nödvändighet» (*«una vera fatalita storica»* enligt premierministern GIOLITTI's ord), som Italiens pansarflotta drog till den afrikanska stranden i sept. och öppnade kriget med dess turkiske ägare.

Tripolitanien är den isolerade resten av den en gång så väldiga afrikanska flygeln i det osmaniska väldet. Egypten och havet skilja

det från väldets huvudmassa, i Egypten äro engelsmännen herrar och på havet italienarne, så att folket i provinsen måst försvara sig med lokala krafter allena. Å andra sidan har det turkiska moderlandet varit fridlyst från Italiens angrepp på grund av storpolitiska nödvändigheter: farorna för en Balkanbrand eller direkta stormaktskomplikationer. Enstaka ansatser till strandhugg i Albanien och på de Egeiska öarna eller till forcering av Dardanellerna eller blockad av levantinska hamnar ha genast mötts av Europas varnande finger. Resultatet har blivit ett krig där bägge parterna haft händerna bundna; det egentliga Turkiet har icke kunnat försvara Tripolitanien och icke behövt försvara sig självt, än mindre kunnat angripa Italien; det har alltså varit så godt som utanför kriget — kriget har stått mellan en stormakt och en provins i en småstat!

Icke desto mindre har kriget blivit Italien dyrt, säkerligen långt över alla beräkningar. Öknen har mobiliserat sina söner under halvmånen, och de ha presterat en i sanning lysande defensiv. Det dröjde två månader, innan Italiens makt kunde tränga definitivt bortom skeppskanonernas skottvidd över stranden. I närvarande ögonblick synes det reguljära motståndet brutet; men därefter följer guerillakriget, understödt av öknens naturliga svårigheter för angriparen, och på det synes ingen ända, ej heller tyckes Turkiet benäget att acceptera ett snart folkrättsligt slut på krigstillståndet.

Mer än själva kriget, som tyckes på väg att rinna bort i ökensand, intresserar emellertid den internationella situation, som därav förorsakats. Italiens allmänna ställning synes på ytan så väl garderad att intet kan yttermera vara att önska, enligt utrikesministern TITTONI's formel av 1907: »orygglig trohet mot trippelalliansen, uppriktig vänskap med Frankrike och England, hjärtliga förbindelser med alla andra makter». Vi kunna tillägga att en »sentente» med Ryssland i okt. 1909 uppflyttade denna stormakt ur de »hjärtliga förbindelsernas» sfär till den »uppriktiga vänskapens». Vid närmare betraktelse visar sig emellertid denna idealställning vara falsk in till roten. Italien har sin legitima plats i Europas ena huvudläger, *trippelalliansen*, och vill ändå uppehålla »uppriktig vänskap» med det andra lägret, *trippelententen*, just i en tid då det mörknar till öppen brytning mellan dem. Detta kan icke bli annat än ett sken. Lika litet i storpolitiken som

annorstädes går det att tjäna två herrar. Också synes Italien i verkligheten ha träffat sitt val: på »vännernas» sida mot bundsförvanterna! Dess första förbindelse med Frankrike kunde ännu av rikskansler BÜLOW 1902 uppfattas som en »oskyldig extratur»; men sedan dess har det knappt blivit annat än extraturer. Så snart bundsförvanterna befinna sig i verkligt trångmål — Tyskland i Algecirás 1906, Österrike i Bosnien 1908— så finna de regelbundet förbundsbrodern på motståndaresidan. Detta är en alltför konstant erfarenhet för att kunna avspisas med en hänvisning till att »donna e mobile»! I all synnerhet har intresse motsatsen visat sig i Balkanpolitiken, där Italien (i Makedonien och på Kreta) varit på den aggressiva sidan, medan Tyskland och Österrike iakttagit en försiktig återhållsamhet. De senare räkna nämligen med Turkiet och Balkanhalvön som led i det stora, relativt slutna *produktions- och konsumtionsområde som håller på att avsätta sig från Elbe till Eufrat* under tyska auspicier — den största tanken i närvarande tysk utrikespolitik och den naturliga formen för stortysk expansion utan territoriella anspråk. Men för dess realiserande är vänskap med Turkiet ett »*conditio sine qua non*».

I detta ljus visar sig den italienska aktionen mot en turkisk provins ha fört trippelalliansen till en stor skiljeväg. Alliansen är i verkligheten reducerad till det tysk-österrikiska blocket: skall man där anstränga sig för att få behålla den falske vännen som »*dritter im Bunde*», eller skall man i hans ställe söka en annan? Italien eller Turkiet, det är frågan. Alla realiteter peka på det senare hållet. Att diplomatien ända tills dato fasthållit vid den gamla alliansen, beror naturligtvis på det klara faktum att Italien, löst ur alliansen, omedelbart skulle falla den franskriska maktgrupperingen till, tillika med den enkla beräkningen att krigsstyrkeproportionen 6 : 7 mill. därmed skulle försämrast till 5 : 8 — varvid ändock England är lämnadt ur räkningen på majoritets-siffran. Men så enkel är icke den verkliga ekvationen; varken ur pålitlighetens eller ur den verkliga styrkans synpunkt har den italienska millionen visat sig så värdefull som siffran säger, därtill kommer att Ryssland i Potsdam 1910 förklarat sig icke avse sina armémillioner till mot Tyskland fiendtliga ändamål, och så skulle ju en stark turkisk kontingent komma till i den italienskas ställe.

Det är uppenbart, att sådana synpunkter nu äro under allvarligt

övervägande i Berlin och Wien, liksom i andra intresserade huvudstäder. Skulle Tripolisaffären verkligen döda trippelalliansen, då hade den åtminstone haft det goda med sig, att den skaffat klarhet i Italiens internationella ställning och befriat Europa från en del av den onatur, som nu vidlåder dess storpolitiska balans. Huruvida Italien sedan för egen del skall finna denna klarnande ställning, tillika med de glesa oaserna i det erövrade landet, som tillräcklig valuta för de notoriska förluster i utlandets aktning och sympatier som det fått vidkännas genom sin brutalitet i både krigsförklaring och krigföring — det blir dessegen sak att väga och eftersinna.

Men kriget har ännu en sida av kanske än mera världshistoriskt intresse. Det inställer sig som främsta numret i den serie av händelser som beteckna *brytningen mellan kors och halvmåne*. Uppskjuten en tid genom kejsar Wilhelms mellankomst, hör denna öppna brytning till årets stora karaktärsdrag och farligaste orostecken.

På detta konto ha vi att uppföra även Marockouppgårelsen, som betyder en muhammedansk stats undergång under korset, sedan Tyskland definitivt tagit bort sin skyddande sköld. På samma räkning står slutligen också Rysslands forcering av den *persiska frågan* vid årets slut, sedan dess protegé, exschahen, förut under året ömkligen misslyckats att bana sig väg till tronen igen. Här i Persien intager England samma ställning till Ryssland som i Marocko till Frankrike — visserligen med den skillnad att det själv förbehållit sig ett stycke av Persien —: det gäller i bägge fallen ententens främsta underpant, vadan varje slags motstånd är mer än vanligt odiöst. Under trycket av sitt folks allmänna mening tyckes sir EDWARD GREY emellertid ha förmått Ryssland till ännu ett uppskov med dråpslaget — en »galgenfrist» för orientens stoltaste och svagaste folk före undergången.

Men i hela denna utveckling, från Fez till Teheran, ligger ett ödesdigert sammanhang. Korset mobiliserar mot halvmånen hart när utefter hela linjen — skola icke de tvåhundra millionerna under halvmånen samla sig till ett motangrepp? Vi ha kanske blivit slöa för muhammedanernas ständiga hot om ett »heligt krig» som aldrig kommit; men vi behöva dock knappast THEOBALD FISCHER'S (författare till de klassiska »Mittelmeerbilder» 1908) vittnesbörd för att märka, att i alla Medelhavsländer för närvarande råder en »elektrisk spänning»,

som hotar med snar och svår urladdning — en ny allvarlig fara för det omätliga, ingenting aktande, ingenting förskonande Europa.

*

Det är icke svårt att se liknande reflexrörelser i årets tredje världshistoriska händelse, den kinesiska revolutionen.

Till skenet är den något helt annat: en ren inrikesaffär, en författningsändring på revoltens väg, förenad med en nationell resning mot den härskande, men i grunden främmande mandschustammen — något i stil med det ameriskanska befrielsekriget mot konstitutionellt och utvärtes tryck i ett. Inför detta trånga perspektiv söker det sin förklaring i den nuvarande regentens, prins TSCHUN's missregering och särskilt hans okloka gynnande av mandschuelementet, varpå jag i min bok om »Den stora orienten» (sid. 270 f.) anfört åtskilliga exempel. Det ser nästan ut, som om dynastien skulle få sota härför med sitt avsked; åtminstone synes säkert, att prins Tschun försvunnit från skådeplatsen och dragit med sig i fallet mandschurernas kvartstusenåriga hägemoni i »midrens rike».

Men frågar man, varför det kinesiska folket *just nu* fått sådan lust att beivra sin missregering och smaka på västerns frihetsdrycker, då ges ingen tillfredsställande förklaring förrän man ser händelserna i ljuset av Asiens stora frigörelse från Europa. Då skymtar bak inbördeskriget Europas *gula fara*, fast hon för tillfället slagit inåt. Det är alltså i verkligheten en ringa tröst för Europa, att rörelsen denna gång icke direkt tagit de främlingsfiendliga former som utmärkte »boxar-rörelsen»; snarare är faran denna gång allvarligare i samma mån som den gått på djupet och i de rätta fårorna — i Kina som i Japan måste en nationell samling gå före reaktionen mot de vite, om den skall kunna vinna kraften av en verkligt organisk utveckling.

Förövrigt ha vi alla skäl att nu fatta oss kort om vad som i Kina sker och förberedes: den nya författningens och förvaltningens form, JUAN-SCHI-KAJ's diktatorställning, Rysslands och Japans planer på periferiska delar av riket och de andra makternas möjliga hållning vid sådana eventualiteter. Om vi i allmänhet »se endels och profetera endels» i storpolitiken, så gäller detta i all synnerhet om Kinas vildt främmande värld. Har man därtill — som författaren till dessa rader

— vistats någon tid på själva platsen, så har man totalt förlorat lusten att förutsäga något om Kinas öden. I detta land är allting och ingenting möjligt.

Den närmaste framtiden skall för övrigt ge talrika tillfällen att återkomma, när de ännu fullständigt flytande förhållandena hunnit av-sätta åtminstone någon fast mark.

*

Detta har synts oss, vid en hastig överblick, vara de mest framträdande posterna i årets historiska bokslut.

Av frid på jorden och en god vilja hos människorna ha vi icke sett mycket i detta år. I stället ha vi funnit mycken kamp och otillfredsställelse på alla håll, hos bödlar liksom hos offer. Och så ännu ett: en allmän känsla av misstro till gamla märken, av osäkerhet inför framtiden, av hemlig bävan för densamma.

Det är i sådan stämning världen bereder sig att ingå i året efter Kristi börd 1912.

II.

DET EUROPEISKA STATSSYSTEMET I BE- GYNNELSEN AV 1912.

*Tysk-engelsk entente? — Invikesbekymmer i England och Tyskland. —
Revanchens renässans. — Orostecken i den »lilla orienten».*

April 1912

Vid översikten av fjolåret framhölls som årets världspolitiska signatur *oron* och som huvudsymtommer därav *krigsfaran* i Västeuropa, *kriget* i Medelhavet samt *revolutionen* i Kina. Vid närvarande översikt träda de båda förstnämnda frågorna närmast i förgrunden.

*

Den stora krigsfaran i Europa i tredje kvartalet av 1911 är officiellt och till skenet över. Den avvecklades formellt genom Tysklands och Frankrikes Marocko-överenskommelse i november, med tillhörande kommentarier i parlamenterna. I Frankrike återstod ännu senatens samtycke till traktaten, vilket kostade ministären CAILLAUX livet och blev klart först den 10 februari. Själva Marockofrågans vidare utveckling, tills sultanen på platsen i början av april erkände Frankrikes protektorat, har medfört en viss spänning mellan Frankrike och Spanien, som icke vill avstå sin klara rätt till andel i rovet enligt traktat av 1904; men den har icke stört världens allmänna lugn. De naiva sinnen, som i Marocko sett själva roten och upphovet till krigsfaran, kunna således nu känna sötman av en återvändande fridfull ro.

Var och en, som har någon verklig kännning med storpolitikens reali-

teter, vet emellertid huru chimäriskt och bedrägligt detta lugn är. De betraktelser, varmed världspressen hälsade det nya året, vittnade också övervägande om en pessimistisk uppfattning av läget, mörkare förhånda än någonsin på senaste mansåldern. Det var således att vänta att något uppseendeväckande steg skulle tagas i försoningssyfte, om icke för annat så för att lugna allmänhetens upprörda känslor. Och så kom lord HALDANE, Englands krigsminister, i begynnelsen af febr. på en hemlig mission till Berlin.

Nu blev glädjen stor i det allmänna fredsläget. Nu skulle slutstenen infogas i Englands entente-politik, ringen slutas och krigsfaran definitivt avlägsnas, så att det tusenåriga riket kunde begynna. Tyvärr kunde fredsmäklarens kollega, WINSTON CHURCHILL, icke avhålla sig från att blanda litet smolk i mjölken, genom sitt samtida tal om Tysklands sjöförsvaret som en »lyxflotta»; och strax förut hade också en hög engelsk officer i ett parlamentariskt skåtal i Petersburg låtit undfalla sig ett ord om »vapenbrödraskap», som måste skorras i tyska öron. Haldane kom hem efter några dagar utan något oliveblad i händerna. Ryktena fortsatte att profetera om stora saker i görningen som resultat av resan; men de krympte allt mera samman ju mera tiden led. Det har blivit allt tystare kring Haldanes stora mission; och det var nästan med överraskning världen helt nyss officiellt erfor, att de bägge regeringarna dock ännu hålla kvar en tråd av de påbörjade förhandlingarna.

I själva verket vila förhoppningarna om en tysk-engelsk entente å la Edward VII på en ganska grundlig missuppfattning av det politiska läget. Ej nog med att ett sådant samförstånd skulle göra Englands föregående ententepolitik vis-à-vis Frankrike och Ryssland meningslös; det saknar också en verkligt bärande grund. Med Frankrike och Ryssland har England kunnat försonas, *emedan konflikten låg på yttre geografiskt område*; här kunde således kompensationsmetoden anlitas, med Marocko, Egypten och Persien till främsta bytesobjekt. Gent emot Tyskland är ingen sådan lösning möjlig, *enär den verkliga konflikten icke är av territoriell natur*. Den ligger djupare: på militäriskt och ekonomiskt område. Det är således ofruktbart att tala om delningar dem emellan av Portugals afrikanska kolonialbesittning, och det hjälper icke långt att söka bringa åstad en överenskommelse beträffande Bagdadbanan. Allt sådant är palliativer — välgörande utan

allt tvivel, men dock endast palliativer — så länge England känner sig hotat av Tyskland i sin supremati på världshavet och sin häge-
moni på världsmarknaden. Där ligger accenten i deras mellanhavande.
Vem mäktar lösa det problemet på diplomatisk väg?

Man kan naturligtvis tänka på en begränsning av rustningarna; och denna tanke är allt jämt uppe. Med erkännansvärd öppenhet förklarade CHURCHILL i ett tal den 18 mars, att England måste rätta sitt sjöförsvaret efter Tysklands, att det komme att bevara sin nuvarande effektiva överlägsenhet av 60 proc., och att det skulle sträcka tvenne nya Dreadnought-kölar mot varje tysk utöver det gamla tyska programmet. Resultatet vardt för stunden en marinbudget på 800 millioner kronor. Svaret kom omedelbart i tyska huvudtitlar, varigenom flottan skall förstärkas med $\frac{1}{2}$ extra Dreadnought per år under de kommande 6 åren samt härens fredsstyrka med 29,000 man. Sålunda synes militarismen i de båda landen ännu icke ha nått sitt högvattenstånd. Men även om dessa ökade ansträngningar kunna bevara den nuvarande proportionen i stridskrafter — var finner England den fredliga möjligheten att hejda vederpartens handelskonkurrens, som hotar att småningom »äta ut» det ur dess livsnödvändiga rum på den allmänna marknaden?

Medan förhållandena stå så i utrikespolitiskt hänseende, har England genomgått en inre kris, som måhända försvagat det stolta imperiet mera än ett krig. I slutet av febr. utbröt den länge befarade kolgruvestrejken, som förenade mer än 1,200,000 arbetare i arbetslöshet och hotade att förlama hela detta på ångkraften uppbyggda samhällsmaskineri. Inför denna oerhörda fara såg regeringen, efter trenne veckor, ingen annan utväg än att på lagstiftningsväg i principen bevilja arbetarnes fordran på *minimilön*, varefter stormen småningom lade sig. Det var en inrikes kapitulation av de liberala idéerna, lika grundlig som den militaristiska politiken utåt är, ty intet kan väl vara mera illiberalt än att sålunda lägga t. o. m. den industriella löne-
marknaden under statskontroll och äsätta arbetarne ett slags stämpel av statstjänare. Betydelsen av detta prejudikat i tidens allmänna sociala utveckling är oberäknelig. För England innebär det icke blott en förlust för stunden (genom strejken), som uppskattats till $\frac{3}{4}$

milliard kr.; det innebär tillika ett *steg mot socialiststaten*, som visserligen icke bereder tänkaren någon överraskning i ett land där varken en fast statsförvaltning eller ett självständigt bondestånd existerar som naturliga motvikter, men som måste medföra ödesdigra följder för världsväldet.

Knappast var denna stora söndring hjälpligt övervunnen, förrän Englands regering inkastade ett nytt stort tvisteämne i politiken genom att (i april) förelägga parlamentet det tredje förslaget (efter 1886 och 1893) om *home rule* för Irland. Ögonblicket kunde väl icke gärna vara mera olyckligt; men här som i strejkfrågan synes regeringen icke haft något val, ehuru den tvingande nödvändigheten denna gång var rent politisk: hänsyn till den »fruktbarande samverkan» med mr REDMOND och hans »nationalister», utan vilka den liberala regeringen saknar sin vederbörliga underhusmajoritet.

Under tiden har Tyskland bestått sitt stora inrikes prov i riksdagsvalen, i januari. Resultatet blev en stark förskjutning åt vänster: det »svartblåa blocket», av centern och de konservativa grupperna, reducerades från 204 till 168 platser, medan de tre vänsterpartierna (nationalliberala, frisinna och socialdemokrater) växte från 154 till 196. Det mest uppseendeväckande var socialismens väldiga uppsving, från 53 till 110: en förkastning uppåt ännu starkare än förkastningen nedåt vid 1907 års val (81—43). Fenomenet är dock icke så farligt som det ser ut. Den tyska socialdemokratien visar sig alltmera under förvandlings lag, som lägger tygel på de revolutionära och kontranationella impulserna. Den segrande vänstern, som även samlad icke uppnår majoritet (av 397), är inbördes allt för starkt söndrad för att kunna kooperera på oppositionsstråten. Under sådana förhållanden har rikskanslern v. BETHMANN i ett stolt tal den 16 febr., med blicken fäst på det farliga utrikespolitiska läget, hållit kronans auktoritet upprätt och förklarat sig sakna anledning att pröva helt nya vägar i det stora rikets inre politik.

Medan dessa viktiga händelser timat i den presumerade vapenbroderns och fiendens historia, har Frankrike (i medio januari) upplevat en ministerkris av större betydelse än vanligt. CAILLAUX, som

fört Marocko i fransk hamn, måste gå, därför att han ansågs representera en tyskvänlig tendens, och en »grand ministre» samlade nästan alla den senaste tidens parlamentariska koryféer (DELCASSÉ, MILLERAND, BOURGEOIS, BRIAND) under POINCARÉ's ledning. Denna koncentration i detta sammanhang häntyder på att *revanchen* åter fått luft under vingarna. De som närmare lodat stämningarna i dagens Frankrike, veta alltför väl, att så förhåller sig. Redan under fjolårets kris väckte Frankrikes lugn uppmärksamhet. En stor förändring har försiggått där på den allra senaste tiden: dess långvarigasvaghetskänsla är övervunnen, dess militära tillförsikt återkommen, och med det samma ha militarismens aktier stigit och med dem organiskt också revanchtankens. Åter jublar folket ur franska hjärtans djup vid de stora trupprevyerna; armén är populär igen som i forna dagar — Frankrike känner sig »archiprêt» som före 1870.

Frågar man då en fransman, vad som har hänt till hans lands förmån, så pekar han först mot Kanalen, där han har sin allierade engelska flotta, och sedan i luften: det är *acroplanet*, som skall göra't nu, liksom mitraljösen och chassépotgeväret 1870. På allvar säger han, att »Frankrikes framtid ligger i luften». Där har han sitt fjärde vapen, redan organiserat vid sidan av infanteri, artilleri och kavalleri, omhuldat av allmänheten genom nationalinsamling, i segrande överlägsenhet över varje rival!

Likheten i stämningar med 1870 är i själva verket slående. Det måste sägas, att bland alla samtidens orostecken är *Frankrikes genom Marockokrisen återväckta självkänsla* det allvarligaste. Såsom ett lätt utlösligt stämningselement är det brandfarligare t. o. m. än Englands kallt förnuftiga intresse att avlägsna en hotande konkurrens. Tillsammans färga de Europas västra horisont mera mörk än någonsin under senaste mansålder, även om för ögonblicket stormcentrum ligger stilla.

Världens allmänna mening är också full av onda aningar. Fantastiska krigsprofetior (såsom den franske majoren DE CIVRIEUX' om Tysklands undergång i det fingerade »slaget vid Birkenfeld») omväxla med realistisk krigisk agitation (BERNHARDI, Deutschland und der nächste Krieg; »Deutschland, sei wach», utg. av tyska Flottförningen; pseudonymen LOOKOUT, Englands Weltherrschaft und die

deutsche Luxusflotte) och historiska analogier pekande mot katastrofen (PEEZ-DEHN, Englands Vorherrschaft). Det höres mindre, att förre franske utrikesministern HANOTAUX i *Revue Hebdomadaire*²⁴/₂ omtalar entente-politiken som ett avslutat kapitel och visar fördelarna av ett allmänt samförstånd, att MOREL (Marocco in Diplomacy) från engelsk sida gör Tysklands senaste politik all rättvisa, och att SCHIEMANN i *Neue Preuss. Zeitung* (den gamla Kreuz-Zeitung) vecka efter vecka fortsätter att föra försoningens talan. Sådana fridsröster drunkna nästan i den stora alarmkören.

Men givetvis kan det icke ännu anses alldeles uteslutet, att de i alla fall skola få sista ordet. Det må icke släppas ur sikte, att bakom den sist nämnde författaren torde stå en av jordens mest mäktige: kejsar Wilhelm. Hans ärliga vilja är i denna tid världsfredens sista värn. Om någon i samtiden har gjort sig förtjänt av Nobels fredspris, så är det förvisso han!

*

Kejsar Wilhelm har nyligen på resa varit i Wien och Venedig. Naturligtvis har detta besök i bundsförvanternas länder sammanställts med det faktum, att den sista terminen för trippelalliansen nalkas sitt slut. Rykten, att landet ligger klart för alliansens förnyande, ha också redan hunnit både framkomma och dementeras.

I själva verket är trippelalliansens existensnumera — såsom i årsöversikten utvecklades (ovan s. 21 f.) — ett ganska invecklat och dubiöst problem, sedan Italiens aktion mot Tripolis givit den en front emot Turkiet, som absolut strider mot de bäge medallierades intresse. Vår uttalade mening, att ett »tyskt-österrikiskt-ottomanskt block» vore för Tyskland mera värdt än trippelalliansen, har inför tysk publik bekräftats i en nyutkommen, uppseendeväckande broschyr (TRIETSCH, Deutschland und der Islam). Andra finna lösningen i en kvadruppelallians, med plats för Turkiet bredvid Italien, så *Journal des débats*, i anledning av tyske utrikesministerns besök i Rom på nyåret, då beslaget av några franska ångare framkallats en akut spänning mellan Frankrike och Italien, till ombyte på de sista tio årens ihärdiga politiska flirt.

Det är icke omöjligt, att denna plötsliga och oberäkneliga konflikt i en småsak kan få gynnsamma följder för trippelalliansens fortvaro.

Den har nämligen uppriskat känslan av den latent konkurrens, som måste råda mellan de bägge romanska stormakterna i Medelhavspolitiken. Italien har fått en omedelbar känning av sin svaghet gentemot Frankrike på detta ömtåliga område och bör därför förutsättas vara mera angeläget att få räkna med Österrikes nya Dreadnoughtar på sin sida. Det var därför i ett psykologiskt ögonblick herr VON KIDERLEN kom till Qvirinalen. Hade det lyckas honom att finna »formeln» för en fredsuppgörelse mellan Italien och Turkiet, då skulle trippelalliansens aktier utan tvivel genast ha stigit i höjden.

Tyvär lyckades detta ej då, och det har icke skett ännu. Krigstillståndet råder alltjämt, ehuru de verkliga operationerna falla mycket sporadiskt. Alla försök till medling ha strandat på den moraliska och politiska omöjligheten för turkiska regeringen att lämna araberna i sticket, innan parlamentsvalen ägt rum. Sedan dessa nu (i april) blivit lyckligen överståndna, kan situationen visserligen anses ljusare.

Det är mycket naturligt, att denna utdragning på längden av ett krig, som man i början tyckes ha föreställt sig som en militärpromenad över sjön, i Italien verkat irriterande och predisponerande till mer eller mindre desperata åtgärder. Spridda angrepp på den syriska (Beirut i febr.) och arabiska kusten ha uppenbarligen icke bragt freden en hårmån närmare. Ej under, att tanken på Dardanellernas force- rande och Konstantinopels bombarderande gång på gång tränger fram. Den allvarlige betraktaren skulle ej ägna en tanke åt denna möjlighet — ty ingen fläck på jorden är väl i normala fall så storpolitiskt garderad som Konstantinopel — om icke samtidigt uppdöke rykten om ett samförstånd mellan Italien och Ryssland i denna sak, och om icke dessa rykten funne ett visst stöd i tvenne reala omständigheter.

Den ena är den, att det otvivelaktigt råder en spänning mellan Turkiet och Ryssland på grund av gemensamma aspirationer i Persien. Det är distriktet vid *Urmia*, som är tvisteobjektet. Begripligtvis äro turkarna just nu, då de måste räkna med Tripolitiens förlust, synnerligt angelägna att kunna peka på kompensationsresultat på annat håll; också lära flere tusen man stå inne i det tvistiga området och en hel division omedelbart vid gränsen. *Novoje Vremja* fruktar t. o. m. en turkisk anfallspolitik i avsikt att tränga ryssarna tillbaka bakom

Kaukasus, på samma gång tidningen bittert klagat över att Rysslands händer i Persien äro bundna av ententen med England. Frånsett dylika överdrifter föreligger här utan tvivel material till en allvarlig brytning.

Den andra oroande omständigheten är, att England, om vi få tro vissa blänkare, ändtligen synes benäget att göra eftergifter till Ryssland i *Dardaneller*-frågan. Motiverna kunna vara flerahanda: önskan att lugna Rysslands misstämning och på samma gång draga dess uppmärksamhet från Persien, beräkningen att med ryska Svartahavsflottan öka motvikten mot trippelalliansens vikt i Medelhavet, beslutligheten att draga ett radikalt streck över Tysklands politiska fiske i Bosporen. Man gör naturligtvis klokt att upptaga sådana tankar med tillbörlig skepticism. Men *om* verkligen England — i känsla av stundens överlägsenhet i yttre krigsberedskap, och på samma gång i behov av distraktion efter den svåraste näringskris som det haft att genomgå kanske sedan bondeupproret på 1380-talet — om England skulle låta sitt motstånd falla på denna enda punkt av sina världsomspännande intressen, och *om* Ryssland som följd därav skulle förena sin flotta med Italiens, som i desperation forcerat Dardanellerna, till gemensam aktion mot turkarnas huvudstad: då vore världsfreden icke värd mera än bläcket varmed detta skrives! Ty i samma stund det första skottet ekade över bägge världsdelarnas stränder, i samma stund skulle alla gevär på Balkanhalvön gå loss av sig själva, och i nästa ögonblick skulle alla stormakter blanda sina kanoners grova bas i denna nya »europiska konsert» —

Sålunda vilar världsdelens krig och fred, som det i tio år gjort, till sist i Englands händer: där och ingen annanstädes.

III.

REVOLUTIONEN I KINA OCH PRESIDENT- KAMPANJEN I U. S. A.

*Kinesisk renässans. — Sunjatsen och Juanschikai. — Det »amerikan-
ska kejsardömet». — Nya stormtecken i Europa.*

Sept. 1912

Ramen för dessa översikter är uppdragen med bestämningen »världspolitisk», och världspolitik är något annat än ett aggregerat av landspolitiker. Det är alltså icke meningen här att hoplocka notiser ur de olika landshistorierna, till periodisk servering så att säga i smårum. Vi följa icke staternas utveckling som sådana, utan *statssystemets*: staternas politiska samspel på det högre planet, inför det »planetariska» perspektivet. Händelser, som sakna betydelse ur denna universalhistoriska synpunkt, falla också utanför vår uppmärksamhet på dessa blad.

Mången gång kan det i praktiken vara svårt att fixera denna teoretiskt klara gräns. Det världshistoriska förloppet utvecklar sig ur det lokalhistoriska, och ingen kan säga hur djupt det sträcker sina rötter där: i andra, tredje eller tjugonde hand kunna till synes helt isolerade fakta ha betydelse för det stora sammanhanget. Men hur snävt gränserna än må dragas, ett är säkert: en världspolitisk översikt under år 1912 kan icke lämna revolutionen i Kina ur sikte. Att den försiggått ostörd av världen utanför och utan aggressiva later utåt, bör icke förvilla någon om dess eminent planetariska karaktär.

De tider äro nämligen oåterkalleligt förbi, då den stora orientens hävder lågo avsiktligt avstängda från all beröring med Europa, som uppskurna blad i världshistorien. Då existerade tvenne skilda stats-

system vid varandras sida: Västeuropa och Östasien. Europas kraft har nu sprängt denna sista bom och skapat det politiska världssystemet. Denna process hade invigts redan före mitten av 1800-talet (Englands »opiumkrig» 1840), blev akut med de båda östasiatiska huvudmakternas inbördes sammanstötning 1894 och kan anses fullbordad med den högdramatiska scen, då samtliga stormakter år 1900 sprängde Pekings portar, till straff för folkrättens grova kränkning därinnanför.

Sammanhanget i dessa sistnämnda händelser ligger icke i dunkel. Japans seger öppnade en bräsch i den »kinesiska mur», som dogmen om »den sovande Leviatan» upprest till Kinas skydd mot västerlandets begär. Det var just den tid, då Europas industrialism med naturnödvändighet började framträda som imperialism. Kina var högbegärligt såsom världens främsta marknad, på samma gång som en ekonomisk gul fara hotade Europa från dess oerhörda depot av billig arbetskraft. Från bägge dessa synpunkter — som en offensiv defensiv, ett anfall och en parad tillika — förklaras stormakternas inrusande i bräschen 1897—8, »arrendena» och »intressesfärerna». Midtens gigantiska rike syntes dömt till Polens öde att uppdelas på starkare makter.

Boxare-upproret vid sekelskiftet var Kinas första, instinktiva reaktion och svar. Det utgick från folket och visade i förstone mycken benägenhet, enligt lagarna för kinesiskt själsliv, att vända sig mot den egna regeringen; ty regeringen, som besörjer förbindelsen med gudarne, bär ansvar in blanco för nationens lust och nöd. Med denna religiösa grunduppfattning blandade sig på sina håll en nationalpolitisk: regeringen var ju icke av rent kinesiskt blod, dynastien och det härskande samhällslagret tillhörde *mandschu*-stammen, som främmande erövrare hade de kommit för 2 $\frac{1}{2}$ sekel sedan och lagt det nationella Kina undersin av hårpiskan representerade lydno. Visserligen hade denna dynasti skänkt landet stora härskare, ära och makt; den väldige TSIEN-LUNG hade ett sekel förut utbredd dess inflytande längre över det inre Asien än någon före honom. Men nu var hela herreklassen i djupt förfall och landet med den. Redan ett halft sekel förut, då dynastien alltså icke var mycket över 200 år gammal, hade ett stort försök gjorts att avkasta den; det var Taiping-upproret, utbrutet 1851, rasande i årtal

med fruktansvärd villervalla och allmän anarki, tills det småningom förrann i sanden. Men Amurprovinsens förlust till Ryssland och ökad beröring med Europa (»traktathamnar»), efter ett olyckligt krig med Frankrike och England, blev dess varaktiga följder.

Så blandade sig redan då utrikes äventyr i Kinas inre historia. År 1900 stodo de främmande makterna på alla dörrtrösklar. Det var alltså en relativt lätt sak för dynastiens bestämmande vilja, änkekejsarinnan TSE-SI — den sista stora personlighet som mandschustammen framvisar, förövrigt tillskuren i ren gammalkinesisk drakstil — att avleda upprovsrörelsen från dynastien och länka dess riktning mot de främmande inkräktarne. Sålunda räddade sig dynastien, till priset av nya in-teckningar i rikets självständighet: hårdare än någonsin förut, och i skenbar enhet, satte Europa sin tunga häl på Kinas nacke. I det nittonde århundradets uppgång syntes dess öde beseglat.

Då vände sig bladet genom en ny världshändelse, Japans krig med Ryssland och seger 1905. Härmed uppreste sig en fast klippa emot Europas stolta böljor. Hoppet steg åter upp i Kinas själ. Och vägen låg klar. Endast med sina egna vapen kunde Europa besegras. Kina hade redan självt erfarit deras överlägsenhet i Japans hand; nu var beviset lämnat att de beto också på Europas skinn. En förvandling alltså, icke i hjärta och njurar men i konstitutionell utstyrelse och i tekniska hjälpmedel, detta var vad Kina behövde för sin nationella frälsnings skull. Och dess unga söner strömmade i skaror till Europa och Amerika för att studera dessa undergörande västerländska metoder; medan vicekonungen JUAN-SCHI-KAJ hemma i Tientsin tillämpade dem på sina trupper, så att stommen till en europeiskt utbildad här blev given.

Den gamla kejsarinnan, som redan 1898 omintetgjort ett överilat försök på reformbanan av namnkejsaren själv, tog saken betänksamt före. Europeisk undervisning vann insteg i Peking, en lagberedning sattes att arbeta på den enskilda rättens reformering, en kommission sändes till Europa att studera dess författningar; så kommo löftena till folket 1906 om en friare konstitution i allmänhet, 1907 om självstyrande provinsförsamlingar, 1908 om en bestämd frist av nio år till författningen (liksom i Japan 1881—1890). År 1916 skulle Kina alltså i lugn och regelrätt utveckling glida ned från den absolu-

tistiska till den konstitutionella statsformen, liksom Europas olika makter med Ryssland sist i ledet gjort förut*.

Med kejsarinnans död i nov. 1908 försvunno emellertid de kloka rådslagen ur »den purpurne förbjudna staden». Prinsen-regenten Tschun inledde med JUAN-SCHI-KAJ'S bannlysning på nyåret 1909 en reaktionär eller rättare steril æra. Han fann tillfället lämpligt att speciellt omhulda mandschudömet och följaktligen vidga klyftan mot det egentliga folket, just då tiden ropade efter samling i den gemensamma faran utåt. Aldrig har Herren uppenbarare slagit med blindhet den Han velat fördärva! För alla progressistiska elementer i riket stod det nu fullkomligt klart, att de först måste uppgöra sin räkning med sin inhemska styrelse innan de kunde vända sig mot Europa; ty har icke den högst helige läraren Kungfutse själv sagt att »i en stat kommer först folket, sedan komma gudarna, men oviktigast är härskaren!» Sålunda har mandschudynastien i Kina, efter 267 år vid regementet, självt grävt sina grav — visserligen däri underhjälp av oombedda främmande dödgrävare.

Händelsernas förlopp är i största korthet följande. I okt. 1909 sammankommo provinsförsamlingarna och visade en stark reformvilja. Under trycket därav sammankallade regeringen ett år därefter, okt. 1910, i Peking ett slags notabelförsamling eller »förparlament» — ombud från de förra samt lika många regeringsnämnda medlemmar — som vid årsskiftet utverkade en förkortning av författningsfristen till 1913. Nästa oktober, 1911, stod revolutionen redan i full låga; innan månadens slut var JUAN-SCHI-KAJ återkallad som tronens man och förparlamentet samlat till sin andra session, och regeringen hade kapitulert för dess alla fordringar i ett gråt-edikt, där man lät den 5-årige gosskejsaren enligt kinesisk ritual påbörda sig själv skulden till allt ondt. I nov. fick JUAN-SCHI-KAJ även församlingens kallelse som premierminister, 19 författningspunkter utarbetades och prinsen-regenten besvor dem alla, dock blott för att i december taga skulden för allt på sig och försvinna från skådeplatsen med en rundlig pension. Från tronens sida mötte icke längre några hinder för den nya författningen — och den nye mannen.

* Se den grundliga utredningen av FRANCKE, Die staatsrechtl. Entwicklung in China seit 1901, i *Jahrbuch des öffentl. Rechts*, 1912.

Den utveckling vi hittills betraktat innebar egentligen blott en forcering och skärpning av dynastiens eget reformprogram; ty notablerna i Peking åsyftade intet brott mot den monarkiska principen. Hade processen stannat här, då hade världen endast fått ett nytt fall av den naturliga förvandling, som för staterna ur det monarkiska enväldet till konstitutionell maktfördelning mellan konung och folk. Men strömmen kunde ej hejdas. Jämsides med den linje vi följt gick en annan, i söder (Jangtsedalen), under inflytande av en annan man, SUN-JA-TSEN; det var den radikala, och den utmynnade i formlig republik, utropad i midten på nov. av en revolutionsförsamling i Schanghai med SUN till president och tillträde på nyåret i den gamla huvudstaden Nanking.

Nu följer en tid av yttersta spänning. Norr och söder stodo emot varandra som ofta förr i Kinas historia, med var sin store man. Utan tvivel låg revolutionens tyngdpunkt i södern; där var initiativet, entusiasmen, den abstrakta idealismen, representerade i SUN-JA-TSEN'S person. Vi känna honom genom hans proklamationer i *La vie internationale* 1912, häfte 2, och självbiografi i *Strand Magazine* mars 1912 som en romantisk natur, svärmare för Amerikas idéer och fullt beredd att utan all övergång inympa dem på sitt fädernesland ända till federalism och georgism. För honom stod det klart, att Kina var alldeles särskilt lämpat för den republikanska styrelseformen »på grund av folkets hushållsaktighet och hörsamma kynne». Han är fantasten och fanatikern, oöverträfflig i förmågan att riva ned, men alldeles utan det sinne för statiska förhållanden och givna friktioner som tarvas den som skall bygga upp för framtiden. Emot honom stod alltså det norra Kinas, organisationens och traditionens representant, JUAN-SCHI-KAJ. En i europeisk skola högt bildad kines, KU-HUNG-MING, vars tankar om »Kinas försvar mot europeiska idéer» 1911 översatts till tyska, förliknar honom vid Chamberlain och tecknar följande signalement: parveny, stortalig men utan idéer, en »rå och vulgär rävtelligens». Diagnosen är icke vacker, men måne den icke skulle varit naturlig t. ex. i en dansk mun om vår Gustaf Vasa? Det är synbarligen litteratens förakt för kraftnaturen, som här tillspetsat pennan. Ty Kinas JUAN är en handlingens man, praktiker och realist i varje tum, utan spår av romantik eller fantasteri. Ästetiskt sett, verkar denna bild

bra litet tilltalande i jämförelse med den förres; men historien fäster tyvärr icke mycket avseende vid skönhetsmomentet, när hon väljer hjältar och frälsare åt folken. Det kan aldrig bli allvarligt tvivel om, vem av dem båda som är statsmannen.

Också föll utslaget ganska snart till förmån för JUAN-SCHI-KAJ. Med all rätt talar WEGENER i majhäftet 1912 av *Geogr. Zeitschrift* om hans »fabelhaft geschicktes Hindurchlavieren durch das Kaos von Schwierigkeiten seiner Lage». Vad som försiggått mellan honom, hovet och SUN-JA-TSEN i början av innevarande år, skall väl aldrig bli i alla detaljer fullt klart och uppenbart; men den 19 februari 1912 står han som »nationens valde», hyllad av nationalförsamlingen i Nanking som republiken Kinas förste president, sedan dynastien en vecka förut tagit sitt formliga avträde från skådebanan.

Detta blev alltså kompromissen mellan norr och söder: norden tog republiken, men södern tog JUAN-SCHI-KAJ. Härmed var den närmast liggande uppgiften löst, att sammanhålla rikets bägge naturliga huvudmotsatser; till yttermera visso satte den nye presidenten en söderns man till premierminister i sitt första kabinett (mars). Andra uppgifter återstodo, icke mindre maktpåliggande: att försona kineser och mandshurer med varandra samt hålla biländerna fast vid riket, enligt principen om »de fem nationernas enhet», som fastslogs som det nya Kinas moraliska grundval. Om vi måste beundra JUAN-SCHI-KAJ'S »äggdans» över hindren för sin personliga upphöjelse, så blir vår beundran icke mindre, då vi söka följa honom på dessa högre statsmannabanor.

Fröet till försoning låg i uppgörelsen om dynastien i febr. Kejsaren går icke förlustig liv och gods, icke ens alla uppgifter i statslivet: han endast utbyter kronan mot tiaran, han drar sig tillbaka från den jordiska makten för att desto innerligare pläga sina förbindelser med de himmelska. Dynastien och mandschuadeln förlora icke helt eller med ens sina pensioner. Det är överallt en mjuk hand och övergång, så att folket icke mycket märker av den nya tiden; giljotinen hotar icke nackarne, endast flätorna, dem äger folket nu rätt att klippa av — men de synas ha blivit kära som bojorna för fången av Chillon, folket lär begagna sin rätt i påfallande ringa skala!

Den lojala politiken mot kejsarhuset har även ett annat syfte: den ägnar sig att stärka bandet med Mandschuriet, som givetvis genom

revolutionen var i fara att förtunnas, så mycket mer som landet i verkligheten redan är i Rysslands och Japans våld. Här faller en skugga från världshistorien direkt över det nya Kinas debut. Desamme fika efter Mongoliet, så att Ryssland pretenderar det »yttre» och Japan det »inre» (till Chingan-bergen?). Redan äro hövdingarne i norr (Urga) vunna för Ryssland och ha förklarat sig oavhängiga. Det är de blågula färgerna i den nya republikens femfärgade fana det gäller — blått Mongoliets, gult Mandschuriets. Och de främmande pretendenterna, med inbördes avtal om saken sedan juni 1910, ge sina krav relief genom att ställa villkor, innan de vilja gå in i stormakternas gemensamma syndikat för beviljandet av det lån JUAN-SCHI-KAJ oundgängligen behöver för sin förvaltning. I detta dilemma se vi honom öppna mycket vänskapliga och tillmötesgående förhandlingar med Dalai Lama i Tibet, vars inflytande på mongolerna är utslaggivande. Huru han för övrigt sköter sina kort, kunna vi icke klart skönja; men i maj månad har han sin milliard i händerna från sexmaktsyndikatet, där även Ryssland och Japan äro med — som det vill synas, utan särskilda fordringar.

Det kan icke nekas, att JUAN-SCHI-KAJ's ställning på våren detta år således var ganska stark, och sangviniska naturer började t. o. m. tro att revolutionen var övervunnen och Kinas väg mot framtiden jämn och klar i den härskande folkviljans hägn.

Men så kom i juni ett ledsamt tecken; den nye premierministern, SUN-JA-TSEN's vän och underpanten på söderns trohet, befanns en vacker dag förslupen och vände icke igen. Härtill kom i augusti ett ännu värre: tvenne konspirerande generaler, tillhörande samma söderns parti, blevo helt plötsligt avrättade — saken fick sin äkta kinesiska bouquet därav att exekutionen förrättades omedelbart efter en festmiddag med offren, en metod som ju i västerlandet blivit urmodig efter Cäsar Borgias dagar. Stora rådsförsamlingen i Peking studsade och begärde förklaring, men den blev kort och snäv. Det vill härav synas som om den nye presidenten redan skulle känna sig så fast i sadeln att han icke behöver frukta vare sig södern eller församlingen.

Att det är ett högt och farligt spel JUAN-SCHI-KAJ sålunda spelar, säger sig självt. Han själv torde bäst bedöma, i vilken mån det är lämpligt och nödigt; han har hittills visat sig äga en rent underbar

instinkt för *vad som går*, denna statsmannens omistliga gåva. Att han alltjämt finner situationen allvarlig, kan måhända slutas av hans uppseendeväckande steg att som rådgivare fästa vid sin person doktor MORRISON, *Times'* mångårige Pekingkorrespondent, utan tvivel en av Kinas bästa och mest sympatiskt stämde utländska kännare och notorisk skapare av det mest fullständiga sinologiska bibliotek som existerar.* Detta betyder hos presidenten ett ytterligare förakt för folkmeningen, som beröres oangenämt i sina nationella instinkter av denna intimitet med en främling; men det betyder på samma gång ett närmande till England, dit Morrison också omedlbart avgått i en politisk mission, tilläventyrs för att underhandla om Tibets ställning (se nedan). Kinas ledare känner behov av även ett yttre stöd — i all synnerhet efter det besök som KATSURA å Japans vägnar i juli avlagt i S:t Petersburg.

En aprildag 1909 lästes i *Ostasiatische Lloyd* utdrag ur en kinesisk tidning, som förutspådde JUAN-SCHI-KAJ i bannlysningen en politisk återuppståndelse som landets »förste parlamentariske statsminister». Snabbare och grundligare än någon kunnat ana har denna profetia gått i uppfyllelse. Tre år senare är han det omätliga rikets verkliga härskare, han och ingen annan. Den kinesiska revolutionen har icke, som den svenska 1719 och den franska 1791, nöjt sig med att överhoppa ett stadium blott i utvecklingen — från envælde till demokrati (parlamentarisk monarki), med överspringande av konstitutionalismen — den har fortsatt även över demokratiens till nästa organiska stadium, som jag kallar *principatet*. Det är det statsskick, där den romerske princeps Augustus gått före och visat vägen för riksföreståndarne Engelbrekt och Gustaf Vasa samt konung Gustaf III i Sverige, vidare för protektorn Cromwell i England, förste konsuln Napoleon i den första franska republiken och presidenten Napoleon i den andra, för att här endast nämna de mest bekanta fallen. Fullkomligt typiskt ställer sig nu JUAN-SCHI-KAJ i Kina vid deras sida, såsom revolutionens son och mästare tillika.

Huruvida omständigheterna skola tillåta honom att taga ännu ett steg på Cromwells, Gustavernas och Napoleonernas väg — steget till

* Om d:r Morrison, med vilken jag sammanträffat både i Kina och Japan, se min bok »Den stora orienten» ss. 115, 132, 269 f. Han dog 1920.

cäsarism — därom kan ingen dödlig döma. Att han icke saknar lusten, torde få anses otvivelaktigt. Att det skulle lända till Kinas verkliga båtnad, är lika uppenbart; ty nu om någonsin behöver det den starka handen i tömmarna. Den republikanska ytan i dess nuvarande författning kommer sig av en falsk imitation av utländer på helt annan utvecklingsgrad, och blir mindre farlig i samma mån den endast utgör masken för ett nytt personligt styre, varförutan Kina icke kan tänkas.

Under alla förhållanden är det uppenbart, att det stormäktiga Kina nu genomgår en kris på liv och död. Taipingupproret på 1850-talet slutade med yttre krig, boxarerörelsen likaså; skall det gå annorlunda nu, i en ännu ömtåligare konjunktur? Stormakterna ha noga vaktat sig för inblandning under själva inbördeskriget och författningsskonflikten; som stumma och skenbart ligkiltiga vittnen ha de åskådat händelserna; ha de endast bidat sin tid? Redan se vi England rycka i Tibet (förslag om dess oavhängighet i aug.), liksom Japan och Ryssland i Mongoliet-Mandschuriet; är det örnarna som församlas kring åtelen igen, liksom i det slutande 1800-talet?

Detta är det eminent världspolitiska draget i JUAN-SCHI-KAJ'S mission. Aldrig har världen sett någon större och svårare. Lyckas han, så inträder en ny medlem i stormakternas societet. Misslyckas han åter, så stå de gamla makterna inför »kompensationsproblem», som hota med oberäkneliga faror och förskjutningar i balansen. Huruvida uppgiften underlättats genom kejsar MUTSUHITO'S frånfälle (juli), som berövat den farligaste konkurrensen en utomordentlig mans ledning, återstår att erfara.

Furst ITO, Japans store gamle man, förutsade kort före sin död 1909 omvälvningen i Kina, men yppade på samma gång bestämda tvivel, huruvida det var starkt nog att gå Japans väg framåt och uppåt. Var man blickar i den initierade litteraturen, möter man nu samma tvivel, framförallt på den republikanska formen: VALENTINE CHIROL, *Times'* utrikesredaktör, till vilken Ito i en intervju yttrade sin åsikt, skriver mycket pessimistiskt i aprilhäftet av *Quarterly Review*, likaså M. VON BRANDT i junihäftet av *Deutsche Rundschau*, TH. SCHIEMANN i *Kreuzzeitung*, FRANCKE i *Jahrb. des öff. Rechts*; och WEGENER i *Geogr. Zeitschrift* finner det säkert, att Kina »ännu har ett hav av

blod och tårar att gå igenom, innan det kan komma till en varaktig nydaning».

Härpå kan icke heller någon tvivla, som har en smula kännedom om människorna och världen.

*

Medan Kina sålunda vändas under uppgiften att komma till jämvikt och ro efter brytningen med alla gamla traditioner i författningsväg, har den gamla stora republiken på Stilla havets andra sida till synes upprörts av mera förbittrade invärtes fejder än någonsin efter borgarekriget på 1860-talet. Och även här är det en enskild person, som drager uppmärksamheten i alldeles särskild grad. Visserligen har det icke egentligen flutit blod och tårar här, men det har i stället flutit så mycket mera ovet och förgiftat bläck; och om icke en gammal dynasti blivit bortsopad, så har dock ett gammalt hedervärdt parti blivit sprängt.

Det var detta som hände på midsommardagen, då den republikanska majoriteten på partikonventet i Chikago »nominerade» presidenten TAFT till omval och minoriteten på ROOSEVELTS bud utgick ur partiet, för att efteråt, på en partidag i Denver i augusti, nominera honom som de »progressive republikanernas» man. Då hade demokraterna redan, på partidagen i Baltimore i juli, undanstökat sin kandidatfråga och efter ändlösa voteringar stannat vid WOODROW WILSON. Dessa tre hästar äro alltså nu officiellt anmälda till löpningen i november. U. S. A. får sätta sig in i den alldeles nya situationen av ett verkligt trekantval.

Vi skulle emellertid icke nu tagit någon notis om dessa, för den utomstående föga uppbyggliga, husliga tvister, om icke under parti- och personfrågorna även här stücke ett författningsproblem av världspolitisk innebörd. Det kan sammanfattas i ett slagord: det amerikanska kejsardömet's problem.

Under närmast föregående presidentkampanj 1907 sökte jag* fästa uppmärksamheten inför svensk publik på den stadiga utvecklingen i U. S. A. till presidentmaktens förmån på kongressens bekostnad, lik-

* I en artikel om »kejsar Roosevelt» i tidningen *Vårt Land*, numera intagen i Politiska Essayer, II.

som till helstatens på delstatens; och jag betecknade redan då denna presidentmakt såsom typologiskt i släkt med de nyss skisserade principaten. Redan 1903 hade BRYCE, författaren till det klassiska arbetet om »the american Commonwealth», konstaterat bestämda tecken i denna riktning. Vederhäftiga inhemska vittnen, som EMERY 1906 (i Halles *Die Weltwirtschaft*) och BURGESS 1907 (i *Jahrbuch des öff. Rechts der Gegenwart*), instämma: »Vi luta snarare i riktning mot cäsarism än mot parlamentarism», säger den senare.

De drivande krafterna ligga icke heller i dunkel. I »Stormakterna» 1905 har jag särskilt framhållit en: den imperialistiska politiken, som ropar efter en imperator. Sedan dess har en annan framstått med kanske ej mindre tyngd: trusternas sociala överbalans, som till tyglare behöver en diktator, ej mindre här än i Karl XI:s Sverige. Men detta är samma omständigheter, som för 2,000 år sedan i gamla Rom sprängde den republikanska författningen. Principatet växte fram med naturnödvändighet ur behovet att sammanhålla och underhålla det växande väldet. En författare i augustihäftet av *Deutsche Rundschau*, KARL FRENZEL, har starkt betonat denna parallell och utdragit den till personliga jämförelser. TAFT och ROOSEVELT stå nu mot varandra som Pompejus och Cäsar — den förre stödd på senaten, byråkratien och kapitalismen, den senare på massorna.

Jämförelsen ligger i själva verket nära, åtminstone för ROOSEVELT'S del. Om JUAN-SCHI-KAJ med sin krokliniga och tvetungade politik är nationens man i Kina, så är ROOSEVELT utan allt tvivel densamme i U. S. A., ehuru hans typ är rakt motsatt, i sin personliga öppenhet och våldsamma frimodighet på en underström av »miles gloriosus». Det är icke frågan om att han icke konventionellt sjunkit genom sina metoder i den nuvarande kampanjen — det tyckes vara statsmännens gemensamma öde, då de gå att taga personlig del i agitationen — hans programpunkter om kvinnlig rösträtt och »recall» (folkavsättning) även av domare visa att han nu helt gett sig demagogien i våld, en Cajus Gracchus snarare än en Cäsar; men vi behöva icke den romerska republikens standardhistoria för att förstå, att detta är den rätta grunden och vägen till makt under förhandenvarande omständigheter.

Det synes visserligen alldeles uteslutet, att han skall kunna vinnå i löpningen nu. Schismen i det republikanska lägret har öppnat ett allt-

för plötsligt och stort hål, för att icke demokraternas »black horse» härigenom denna gången skall nå fram till målet. Den stora republiken lär först få pröva katedersocialismen och »småamerikanismen» i mr WILSON'S aktningstvårda person, innan den vågar ta språnget i ROOSEVELT'S famn. Först nästa gång torde det gälla på allvar. Men då lära också »sturskridarens» chanser till en Napoleonsroll få anses bättre än någonsin. Ty han är dock, bakom alla sina — ävenledes sant nationella — oarter, en alltför äkta och storvulen statsmannakraft för att behöva sluta som en Amerikas »brave général» Boulanger!

Och tiden lär icke bliva sådan, att Amerika har råd att bortkasta sina största krafter. Den världshistoriska betydelsen av närvarande presidentkampanj är den, om unionen skall »vila på hanen» i sin imperialistiska politik nu en tid eller resolut skrida vidare på vägen. Demokraternas seger betecknar en lutning åt den förra vågskålen. Detta har en utomordentlig betydelse för lösningen av Kinas yttre problem, som vi nyss antydde, men även på närmare håll. *Panamakanalens* fullbordning nästa år kastar redan sin skugga framför sig. Den första frukten har varit en konflikt med England, sedan juli månad, angående U. S. A:s tilltag att premiera sina fartyg med frihet från kanalavgifter, i öppen strid med Hay-Pauncefote-traktaten 1901, som påbjuder alla nationers lika rätt — en företeelse, lika nedslående för tron på amerikansk rättskänsla i synnerhet som lärorik i fråga om traktaters betydelse i allmänhet. Sålunda vill unionen förbereda sig till det ökade ansvar, som den nya trafikleden måste medföra för densamma i och med närmandet till Sydamerika och Pacifik.

Men ännu större uppgifter tyckas vinka inom synranden. Inom en mycket nära framtid måste det avgöras, om det stora europeiska kriget skall bryta ut eller ej. Sker så — och det vore ett ansvarslost undandöljande av sanningen att vilja förneka denna sannolikhet — då måste, oberoende av stridens utgång, *världshägemonien övergå till Förenta staterna*, så långt nämligen som hägemonien beror på Gud Mammon allena . . .

*

Det vore ett ansvarslost undandöljande av sanningen eller ett men-
lost blundande för verkligheten, om någon ville påstå att himmeln i

denna sommar klarnat över Europa. Molnen stå kvar, och ett uppmärksamt öga undgår det ej att de tätat ännu mera, samtidigt med att de åter undergått en förskjutning i väderstrecket.

Marocko har alltså sjunkit ned i världshistoriens bakgrund, som en lokalscen för Frankrikes privatbekymmer med sultanerna på platsen och med Spanien. Tripolis-kriget släpar sig fram som en dåligt iscensatt pjäs med odrägligt långa mellanakter och sällsynta korta handlingar: besättande av några Egeiska öar (Rhodos, Karpathos, Kos) på våren, en »fransk visit» med torpedbåtar i Dardanellerna på sommaren. Men den farligaste gnistan i marken har sprungit över till sin gamla hård, Balkanhalvön, och hotar ännu en gång att slå upp i klar låga.

Utrymmet tillåter ej nu att närmare ingå på sommarens märkliga tilldragelser i det »oroliga hörnet» — framför allt den *ungturkiska regimens fall* på sin falska centralisationspolitik — ej heller är sammanhanget och resultatet ännu tillräckligt klart för att kunna lämpligen överskådas. Men så mycket framstår dock med gripbara konturer ur dimmorna, att det denna gång direkt gäller vara eller icke-vara för det europeiska Turkiet. Man kan knappast längre tvivla på att det existerar *gemensamma avtal mellan Bulgarien, Serbien och Montenegro*, och där bakom skymtar i oroväckande tydlighet den ryske björnens stora skugga, medan ett färskt initiativ (om samfälliga stormaktsförhandlingar) från Österrikes sida vittnar om en misstänkt aktualitet i dess intresse för denna valplats.

Allt är således klart till aktion på statssystemets av gammalt ömtåligaste punkt. Krutdurken ligger där, luntan är tänd — äro makterna fortfarande besjälade av uppriktiga avsikter att hålla henne ifrån det farliga garnnskapet?

Tyngdpunkten i sommarens internationella situation har varit förlagd till Ryssland och Östersjön. I mitten på juni beviljade duman i S:t Petersburg en milliard kronor till en *ny Östersjöflotta*, 4 dreadnoughtar av största kaliber i spetsen. Detta är närmast att uppfatta som trippelentens svar på Österrikes motsvarande bevilning 1910. Huru oangenämt det kommit för Tyskland, märkes fullväl av de marinstrategiska beräkningarna i tyska flottföreningens senaste publikation *Deutschland, sei wach*: det faller ju av sig självt, att denna flotta,

när den blir färdig, måste neutralisera en motsvarande del av Tysklands sjömak vid huvudkampen i Nordsjön. Även om Tyskland har Rysslands förbindelse sedan Potsdam nov. 1910 att icke deltaga i någon mot Tyskland fiendtlig kombination, så kan det dock icke med trygghet veta en sådan styrka i sin rygg. Situationen innebär således utan tvivel en försämring för Tysklands del, som de intetsägande fraserna vid *kejsarmötet i Baltischport* (i början av juli) i ingen mån kunnat upphjälpa; så mycket mindre som franske ministerpresidenten och utrikesministern POINCARÉ en månad senare kom på »revanche-resa» till Petersburg och därifrån hemförde en färsk *militärkonvention* om de allierades eventuella samverkan även på haven — huru mycket den skall komma att kosta Frankrike kontant, i form av nya lån till förbundsbrodern, har icke blivit bekant.

Alltså har ryske utrikesministern SASONOV nu visat sig äga »mera erfarenhet än i Potsdam», som *Times* hänande skrev inför *Baltischport*. De smärre förstärkningar Tyskland tillfört sin här och flotta på våren (ovan s. 27) — efteråt kompletterade av en ny härordning i Österrike-Ungern, genomförd genom svåra parlamentariska strider i Ungern — kvitterades i juli av CHURCHILL's nya flottproposition i England, tillika med kanadensiska löften om benägen medverkan i riksförsvaret. Så vrides alltjämt på den ändlösa skruven, medan krigspremierna stiga hos Lloyd... Redan förut hade Englands ledande män på en konferens med KITCHENER (på Malta) diskuterat åtgärder för Medelhavets försvar. Däremot förspörjes ännu intet allvar i agitationen för allmän värnplikt i England, och fann därför den på försommaren ånyo uppdykande frågan om ententens förvandling till öppen allians fortfarande föga genljud i Frankrike.

Medan detta äger rum i världsríkets styrelse, avpolletteras HALDANE med utsökt honnör till lordkanslerns bekväma säte i överhus och överdomstolar. Det har blivit alldeles tyst kring hans försonaremission. Men Tyskland sänder sin främste diplomat, baron MARSCHALL, från Konstantinopel till London. Det vet och känner, att varje försämring i dess läge tillika innebär en försämring i världsfreden. Ty det är på andra sidan som initiativet sitter.

Vill man ha ett tillförlitligt intryck av stämningarna å ömse sidor, då läse man ARCHIBALD HURD's uppsats i majhäftet av *Fortnightly*

Review om »The german menace to our sea supremacy» samt general BERNHARDI'S djupt allvarliga bok om »Deutschland und der nächste Krieg». Och sedan frågar man icke längre *om* utan *huru länge* — med bävan frågar man sig huru länge det skall kunna dröja ännu, innan *det oundvikliga* kommer . . .

IV.

DET FÖRSTA BALKANKRIGET 1912.

Balkans politiska problem. — Balkanförbundet. — Krigets utveckling. — Den första faran för världskriget. — Krigs- och fredsstämningar.

Dec. 1912.

Världspolitiken i det sista kvartalet av år 1912 överskyggas av ett allt dominerande faktum: kriget på Balkanhalvön. Endast i U. S. A. har huvuduppmärksamheten kunnat riktas åt annat håll, nämligen det egna presidentvalet, som i verkligheten avgjordes den 5 nov. med förkrossande övervikt för WILSON (442 elektorsröster mot ROOSEVELTS 77 och TAFTS 12). Den kinesiska republiken har den 10 okt. firat den lyckliga fullbordan av sitt första levnadsår — som bekant det vanskligaste för späda liv — och dess president JUAN-SCHI-KAJ synes nu sitta fast i sadeln; men vi skola finna, att även hit räcka känsliga trådar från den politiska väv, som knyter sig kring Balkankrisen. Det ligger alltså i öppen dag, att denna kris i dagens översikt kommer att dominera perspektivet.

*

Molnen stodo redan på den sydöstra himlen, då vi togo vår senaste överblick av firmamentet.

Ungturkarne voro fallna på sina gärningar. Redan i slutet av 1911 framhöll jag (i andra uppl. av »Stormakterna», del I), att »den allmänna meningen i Europa torde vara på villospår», då den i dem ser Turkiets pányttfödare. Det är den gamla erfarenheten om den liberala schablonens otillräcklighet att bota folkens nöd. Religiös tolerans, na-

tionell enhet, parlamentarisk frihet, det är alltsammans mycket bra i teorien; det var bara den praktiska haken, att intetdera lät sig förlika med Turkiets egenart som orientalistiskt och islamitiskt välde. Följden blev de rättrognas missnöje, de andra nationaliteternas separatism, riksförsvarets undergrävande genom officerspolitik. Så var marken väl beredd — för rikets fiender.

Som en väldig kurva tecknar sig det turkiska rikets historia, i sekulär höjning och sänkning med peripetien utanför Wiens murar år 1683. Vi erinra oss i detta sammanhang islams föregående transgression över Europa: morenans över Gibraltarsund, med peripetien vid Poitiers år 732. I ryggen på de retirérande erövrarna växte sig allt starkare underkuvade kristna folk, så småningom upprätta de egna stater; balansen förskjutes efterhand, de undertryckta infödingarne äro omsider vordna övermäktiga, och år 1492 är spelet slut, så till vida som islams bekännare nu definitivt visas ut ur denna del av Europa till sitt afrikanska hemland igen. I analogi med denna utveckling ha även Balkanhalvöns kristna folk ånyo grundat egna hem på marker, som Turkiet tvungits att upplåta, och flyttat sina gränspålar allt längre in på fiendens, tills tiden synes mogen att driva honom tillbaka över sundet. En historisk profil av Balkanhalvön i början av 1900-talet företer således märkliga likheter med en profil av den Pyreneiska halvön mot slutet av 1400-talet, och de hemliga fördrag, som under loppet av år 1912 sammanbundo Bulgarien, Serbien, Montenegro och Grekland till gemensam aktion mot Turkiet, sakna icke motsvarighet med det äktenskapskontrakt av 1469, som skulle förena Aragonien och Kastilien i slutakten mot Granada. Även däri se vi nu historien upprepa sig, att de dömda väldena icke ens inför döden kunde komma till inre endräkt; partiväsen och inbördes tvister underlättade de främmande dödgrävares arbete.

I ett viktigt hänseende skiljer sig emellertid den historiska processen mot Turkiet från den föregående mot morenans spanska rike. Den senare försiggick inom ett geografiskt slutet rum och kunde därför ske som en isolerad handling. Men Balkanhalvön är snarare en brygga eller bred kaj till Europa än en avstängd plats för sig; redan därför kan dess historia icke hållas så avskild från omgivningens. Kommer så härtill, att vi leva i en period av imperialism, då stormakter göra anspråk på att vara de smås förmyndare, så blir det än mera uteslutet att småfolken

på Balkanhalvön skulle kunna få göra upp sina räkningar med Turkiet som privataffärer.

Två av dessa stormakter äro direkt engagerade på halvön: Ryssland genom historiska traditioner och rasgemenskap med de slaviska eller slavifierade småfolken, Österrike-Ungern genom omedelbart grannskap, egna inteckningar (Bosnien—Herzegovina och Dalmatien) samt Donaus flodgemenskap, förutom den serbiska nationens samhörighet på bägge sidor om gränsen. Det förra intresset ligger, som man ser, väsentligen på fiktionernas, det senare på realiteternas område; utan att därmed a priori är avgjort, vilketdera som vid ett givet tillfälle blir den starkare historiska faktorn. Ryssland, som anser sig sitta inne med »paläologisk» arvsrätt till det hela, synes så småningom ha resignerat med sina pretentioner till halvöns östra del (med Konstantinopel), unnande Ö. U. den västra (med Saloniki); åtminstone finnes en sådan delningsplan utkastad redan 1827 av fältherren Diebitsch *. Men då ett sådant arrangemang i alla händelser berör stora intressen på andra håll, ha de bägge stormakterna likt alla andra stannat på »status quo» som den säkra sidan. Under åren 1897 till 1908 stodo de till och med tillsammans som borgenärer för detta status quo; Österrikes aktion mot Bosnien sistnämnda år förstörde dock denna idyll, och sedan dess blev spänningen dem emellan så svår, att de på 1½ år icke ens kunde tala direkt med varandra!

Det är av grundläggande betydelse för en rätt uppfattning av dagens världspolitiska motsats att klart fixera detta bestående på Balkanhalvön. Halvöns södra flik upptages av Grekland, vars folk räcker i ett sammanhang över statsgränsen i norr ett stycke upp i Albanien och Macedonien, varjämte det innehar majoritet på Kreta och flertalet öar i Egeiska havet. Ovan Grekland går det europeiska Turkiet som ett bälte över halvön, med sina tre provinser Albanien, Macedonien och Thrakien: den sistnämnda turkisk och muhammedansk, alltså naturligt infogad i riket, den första övervägande muhammedansk men till nationaliteten egenartad, alltså till hälften fast i riket, den mellersta åter varken nationellt eller konfessionellt samhörig med turkarnas valde. Här, i Macedonien, igenfinna vi också själva corpus delicti i pro-

* Meddelad i SCHIEMANN, Geschichte Russlands unter Kaiser Nicolaus I, bd. II, 1908.

cessen; ty icke blott grekerna, utan även de andra kristna statsfolken på halvön se här sina »irredenta». De äro Bulgarien, norr om Thracien, och Serbien, närmast norr om Macedonien. En splittra av det serbiska folket bebor självständigt Montenegro, norr om Albanien; men mellan det och Serbien skjuter Turkiet in en kil intill Österrikes gräns, nämligen det beryktade »sandschaket» Novibasar.

Är Macedonien det omtvistade föremålet, så är Novibasar ur stormaktssynpunkt den första kritiska zonen. I 30 år efter 1878 har Ö. U. haft det i militärisk besittning; därmed å ena sidan garderande sig för den *serbiska faran* — ett sammanhängande fritt Serbiens dragningskraft på dess egna serbiska beståndsdelar — å andra sidan bevakande sin stormaktsutsikt åt Macedonien och Saloniki. Den förra synpunkten markerades ytterligare 1878 genom Ö. U:s anställning som sjöpolis åt Montenegro, den senare genom dess koncession (vid anfordran) på en järnväg i sandschakets längdriktning. Vid Bosniens förvandling till full ägo drog Ö. U. trupperna tillbaka från Novibasar och kustvakten från Montenegro (1909); men sin järnvägskoncession avstod det formellt icke, ej heller tillät det Montenegro att befästa sin hamn vid Adriatiska havet.

Ö. U:s intresse på Balkanhalvön är sålunda markerat även i folkrättslig mätto. Ryssland, som geografiskt skiljes därifrån genom Rumäniens mellanliggande stat, har inga sådana servituter sig till fördel; den enda notis folkrätten tagit om detta — i 8 krig på senaste två sekel bevisade — intresse framstår i *Dardanellernas stängning*, ett turkiskt servitut med uppenbar udd *mot* Ryssland. Men i de slaviska folkens samhörighetskänslor med det slaviska huvudfolket, liksom i deras tacksamhetskänslor mot »tsaren befriaren», har Ryssland garantier för ett naturligt bundsförvantskap, som Ö. U. saknar. Å andra sidan drages Rumänien till Ö. U:s sida såväl av rivalitet och rasmotsats mot Bulgarien som av bittra minnen från 1878, då Ryssland lade handen på dess »irredenta» i Bessarabien till tack för dess hjälp vid Plevna, bjudande Dobrudschas sumpmarker till föga skäligen ersättning.

Bortom denna uppställning på den närmaste scenen välver sig det europeiska statssystemets ömtåliga byggnadsresning i närvarande tid, balanserande med tvenne stora maktgrupper: trippelalliansen och trippelententen. Ö. U. ingår i den förra med Tyskland och Italien;

Ryssland tillhör den senare, i allians med Frankrike och entente med England, som i sin ordning står i ententeförhållande till Frankrike. Så tät är sammanbyggnaden, att varje spänning på en punkt kännes i det hela; så fint avvägd är balansen, att även en ringa förskjutning kan bli ödesdiger.

Inom denna ram och mot denna bakgrund spelar handlingen på Balkanteatern. De synliga skådespelarne äro *Balkanförbundet* och *Turkiet*; därbakom skymtar hela tiden den stora skuggan av en tredje, *Europa*. Men till förstående av intrigen må yttermera behållas i minne, att var och en av de tre i verkligheten representerar en mycket bräcklig enhet. Turkiets inbördes söndring, som betecknar en försvagad motståndskraft, ger förbundet den ena konjunkturen. Den andra får det i Europas dualism, som omöjliggör ett effektivt ingripande av stormakterna, i det att trippelalliansen lutar åt Turkiets, men ententegruppen åt koalitionen sida. Men denna part, som så gynnas av tillfället, är själv inom sig söndrad, först i den internationella motsatsen mellan slaver och greker, därefter i den innerslaviska konkurrensen mellan serber och bulgarer, slutligen i den innerserbiska rivaliteten mellan Serbiens och Montenegros dynastier. Vad som förbinder dem är den gemensamma kristna religionen och den gemensamma fienden.

Under sådana omständigheter har det tvivelsutan varit ett drygt diplomatiskt arbete att sammanföra de fyra småstaterna i ett krigsförbund mot Turkiet, på grundvalen av det europeiska Turkiets uppdelning mellan dem. Grekernas VENIZELOS tillskrives den främsta äran i detta förberedande verk, där bulgarernas FERDINAND och serbernas PASCHITSCH likaledes framträda i förgrunden. Men det kan betraktas som alldeles säkert, att Ryssland — som alltjämt i de tre slaverstaterna på halvön ser ett slags politisk »troika», i vilken dess egen tsar skall, när tiden är inne, köra till Hagia Sofias portar — haft sina fingrar med i spelet; och även Italien, vid handlingens början ännu i krig med Turkiet för Tripolitaniens skull, är skäligen misstänkt i samma hänseende.

Dessa äro förutsättningarna för krigsutbrottet i okt. 1912. Vi tillägga endast ett par siffror angående de yttre proportionerna i krafttävlingen: koalitionen betecknar ett sammanlagt människotal av något över 10 millioner (Bulgarien $4 \frac{1}{3}$, Serbien inemot 3, Grekland $2 \frac{2}{3}$, Montenegro $\frac{1}{4}$), Turkiet möter i Europa med något över 6, men har i

Asien en reserv på minst 15 mill. Vid sidan härav bör behållas i minne, att Rumänien ensamt har 7 mill., medan Ö. U. representerar 52 och Ryssland bara i Europa ungefär 134 millioner människor.

*

Omkring den 1 oktober var det icke längre något tvivel om, att småstaterna på Balkanhalvön mobiliserade mot Turkiet. Stormakterna, som endast föga uppmärksammat Österrikes (greve BERCHTOLD) inbjudning till diskussion redan i augusti, fingo nu brådt att värna om freden; Rysslands utrikesminister SASONOV begav sig ut på en rundresa till de stormäktiga kabinetten — såsom företrädaren ISVOLSKY, »Europas kusk», gjort fyra år förut — och slutligen fann Europa sig själv i formeln *status quo med reformer i Macedonien*.

Denna formel återkallar i minnet en brokig administrativ tavla: en turkisk »generalinspektör», beledsagad av stormakternas »civilagenter» och »finansråd», samt en italiensk övergeneral med ett 50:tal europeiska officerare i spetsen för en inhemsk poliskår, samtliga med Macedonien till verksamhetsfält. Detta var det fullmogna resultatet av den förra »europeiska konserten» på platsen, påbörjad 1903 och fullt klar 1906, men 1908 plötsligt avbruten genom den ungturkiska revolutionen, vari Europa såg ett turkiskt bad till ny födelse. Det var alltså Europas mening att återupptaga denna nyttiga verksamhet, och Turkiet tövade ej med löften om tillståndsbevis.

Men det var för sent. Redan den 8 okt. hade konung NIKOLA av Montenegro med en heroisk gest slungat krigsfacklan; de andra sammanvarne dröjde ännu en vecka; med aktningsfullt förbiseende av Europas vilja sände de sultanen sitt eget ultimatum, även det inställande sig inom gällande folkrätts ram såsom syftande åt fullbordan av Macedoniens reformering enligt art. 23 i Berlinertraktaten, men med sådana villkor att ett accepterande var omöjligt — man begärde, som *Neue Freie Presse* skrev, att Turkiet inom 3 dagar skulle slå av sig självt händer och fötter. Svaret kom i krigsförklaringarna den 17 och 18 okt., och nu axlade de förbundne korsriddarnes tecken — S. Görän rider fyra man stark till strid mot draken!

När detta skedde, hade Turkiet just avslutat preliminärfreden i

Ouchy, varigenom Tripolitanien i kuriösa former lämnades i Italiens våld. Kriget var dödt, leve kriget! Det sista utanverket var förlorat, nu skulle det gälla rikets egen europeiska kärna.

Händelserna i fält utvecklade sig med en rent förbluffande raskhet. Inom en vecka hade serber och montenegriner besatt Novibasar midt för Österrikes näsa och de senare inneslutit Skutari. Före oktobers utgång hade serberna vidare, efter en stor seger vid Kumanovo den 24, intagit sin gamla huvudstad Yskyb, nu tillika en viktig järnvägsknut; grekerna efter en rad av smärre strider trängt upp till järnvägslinjen Saloniki—Monastir; bulgarerna slutligen på huvudscenen inneslutit Adrianopel, stormat dess viktiga sidofästning Kirk-kilisse den 24, avskurit förbindelserna mellan Konstantinopel och västra krigsskådeplatsen samt öppnat det stora fältslag vid Lyle-Burgas, som den 2 nov. skulle sluta med en ny stor seger. November skördade vad oktober sått; bulgarerna kastade turkarna bakom Tschataltscha, den sista försvarslinjen, varifrån kanonaden höres till Konstantinopel, medan de tillika besatte landet däremellan och Saloniki; här förekommos de emellertid av grekerna, som den 9 höllo sitt intåg i storstaden; på vägen till Monastir förekommos grekerna å sin sida av serberna, som togo denna viktiga ort efter en stor strid den 18; slutligen trängde serberna med en avdelning över Albanien fram till havet och besatte Durazzo, som de högljudt utropade som sin framtida hamn.

När december ingick, fanns alltså av europeiska Turkiet icke mera kvar i sultanens makt än de isolerade orterna Skutari och Janina längst i NV. och SV. samt Adrianopel i O., förutom huvudstadens omedelbara omgivning och näset vid Dardanelterna. De flesta öarna i Egeiska havet voro likaledes förlorade, tagna i besittning av Greklands sjöbehärskande flotta. Det var ett rike i ruiner, inför fullständig undergång; redan diskuterades i all världen själva Konstantinopels problem — turkarnas mer än halvtusenåriga saga i Europa syntes slut.

Men var var nu status quo och stormakternas högtidliga beslut och Europas vilja? Man må ej undra på, att det härskade en förlägen tystnad i kabinetten. Endast POINCARÉ var ute å Frankrikes vägnar och sökte en ny »formel»; trodde sig ett ögonblick ha funnit den i frasen om territoriellt »désintéressement» för alla stormakters del, men fick bakläxa av Ö. U. och drog sig tillbaka, överlåtande åt *Le Temps* att ge sur-

mulenheten mot Österrike-Tyskland uttryck. Aldrig har klarare visat sig, att ett politiskt Europa i verkligheten icke existerar; i dess ställe se vi blott en samlig »stora vanmakter», som neutralisera varandra genom inbördes friktion. Redan i krigets begynnelse klagar *Neue Fr. Presse*, att stormakterna »reducerats till bifigurer» på scenen, i det att ledningen glidit ur deras hand i småstaternas egna.

I samma mån Balkanfrågan omedelbart berör stormaktsintressen, var det emellertid omöjligt att stormakterna i längden kunde hållas utanför. Hade Turkiet segrat, så hade Ryssland i en eller annan form måst komma fram på scenen. Som det nu gått, gällde det Österrike. Hur långt skulle det låta sig nöja med att se sina cirklar rubbas av de segrande småstaterna?

Redan då serberna sträckte handen efter Novibasar, väntades allmänt att Ö. U. skulle inskrida. Gällde det icke dess förklarade intresssfär, som ANDRASSY i mars 1878 röjt för IGNATIEFF — dess enda framtidsutsikt som stormakt? Det är ett talande bevis på den österrikiska dubbelmonarkiens medvetna inre svaghet, att den icke vågade fasthålla detta krav i den föreliggande situationen. Men måttet var ännu icke rågat; vid serbernas intagande av Prisrend den 30 okt. utryktades betänkliga handlingar mot Ö. U:s konsul på platsen, och medelst marschen mot havet och besättandet av Durazzo hotades Ö. U:s ömtåliga sjöförbindelser, desamma för vilkas skull det betingat sig servituten i Montenegro. Nu, när det gällde icke blott expansionsprogram utan ära och självbevarelse, fanns för Österrike icke längre något val.

Det är av högsta intresse att se dess motdrag. Det heter ett *autonomt Albanien*. Härmed ställer sig Ö. U. på samma princip som motståndaren, »Balkan för Balkanfolken», men vänder dess udd mot honom själv. Ty det var icke i nationalitetsidéns namn, utan i det egna intresset av beröring med havet, som Serbien kommit till Durazzo; mot detta själviska intresse spelar nu Ö. U. ut idén, alldenstund albanernas självständiga nation bor här vid havet. Redan 1909 (i *Revue des deux Mondes*, La question albanaise) har PINON anat denna politik att ställa albanernas »amorfa massa» som en vägg emot den serbiska expansionen och dymedelst — som MANTEGAZZA nu anmärker (Albania 1912) — skaffa sig ett »avantgarde» mot slaverna, liksom Ryssland har ett i Montenegro mot Västerlandet. Ett självständigt Albanien gör nytta

icke blott för stunden, som parad mot det serbiska greppet efter Adria; det ägnar sig även för framtiden som ett splittringselement på halvön, i all synnerhet om det mycket omtalade försöket verkligen skulle göras att ge dagens Balkanförbund någon permanens i rättsliga former.

Som en sådan »boulevard antislave» (*Le Temps* 18/11) har det fria Albanien intresse även för Italien, på samma gång som de två adriatiska stormakternas inbördes konkurrens om denna strand påkallar en sådan »ömsesidig eliminering». * Här ha således de stridiga bundsförvanterna funnit en ny plattform att mötas på; hädanefter i sitt »Libyen» omedelbar granne till Frankrike och England, behöver Italien än mera än förr ett stöd mot dem; det synes trött på »extradanser», änskönt *Le Temps* alltjämt frestar; och så förkunnas för världen i början av december, att *trippelalliansen skall hålla ännu en termin*.

Härmed har Ö. U. nu sin folkrättsliga betäckning i den serbiska frågan. Tyskland ställer sig öppet och uttryckligt bakom detsamma i saken. Mobiliseringar i stor skala, personombyten inom den högsta krigsledningen, upptagandet av ett statslån i Amerika visa att det nu är fullkomligt allvar.

Vartill en så stor apparat, kan man nu fråga, i en affär mellan stormakten Ö. U. på 52 mill. och småstaten Serbien på 3? Svaret är icke tvivelaktigt. Serbien räknar med tre bundsförvanter, med stigande tillförsikt: de allierade på Balkanhalvön, de 7 millionerna serber inom Ö. U. självt samt — Ryssland. Demonstrationer i Ö. U. och stora ryska mobiliseringar vid Galiziens gräns styrkte dessa beräkningar. Den ryska nationalistpressen ackompanjerar: *Novoje Vremja* klagar, att Ö. U. vill »förvandla det ståtliga Balkandramat till en smutsig Wieneroperett!» Härmed lyfter sig konflikten definitivt över alla lokalhistoriska begränsningar och antager världspolitiska dimensioner.

Redan vid krigsutbrottet vittnade starka kursfall på alla börser om en utomordentlig oro i världen. Sedan gammalt kände man den »orientaliska frågans» benägenhet att hota världsfreden; och huru annorlunda spänd var icke situationen i Europa nu än någonsin förut! Rummet,

* Numera veta vi, att Ö. U. och Italien hade en formlig överenskommelse om gemensam borgen för Albaniens autonomi redan 1897, bekräftad vid årsskiftet 1900—1901.

där konung Nikola drog eld på sin tändsticka, var fullt med brännbara gaser... Diplomaternas synbara nervositet ökade folkens, och kurserna ville ej stiga. Småningom, allt som Balkanföbundet visade sin kraft, gjorde sig dock på sina håll en lugnare stämning gällande. Man sade sig, att den gamla orientaliska frågan fått sin skrämmande gestalt därav att en stormakt (Ryssland) då själv spelat protagonistens roll, med åtföljande direkt inverkan på jämvikten; men om småfolken därnere ensamma kunde köra turkarna ur Europa och sedan tillsammans bilda världsdelen »sjunde stormakt», då borde stormakterna kunna lugna sig på den naturliga basen av ömsesidig bankrutt — Rysslands reträtt från Konstantinopel fick ju en lycklig kompensation i Ö. U:s reträtt från Saloniki! I all synnerhet fann man det gynnsamt, att den engelsktyska fiendskapen här neutraliserades av gemensamma bekymmer för Turkiets nederlag, Tyskland för Bagdadbanans skull, England för sina islamitiska undersåtar i Egypten och Indien.

Medan man talade sådana lugnande ord till varandra, upptornade sig molnen till den *första akuta faran för världskriget* i sammanhang med Balkankrisen. Den internationella spänningen förtätade sig kring Durazzo, här utkristalliserades konflikten mellan Österrike och Serbien — Ryssland till bestämd krigsfara, och därbakom visade sig trippellians contra trippelentente som om inga dämpare alls funnes i situationen. I begynnelsen av december tycktes en urladdning lika nära som i fjolårets Marocko-kris, alldenstund intet tecken syntes till att någondera parten ville ge vika.

Då (den 3 dec.) avslöts vapenstillestånd på krigsskådeplatsen, sedan det visat sig att bulgarerna kört fast vid Tschataltscha-linjen och icke kunde komma längre; man antager, att de även fått en vink om att Ryssland ogärna skulle se dem i Konstantinopel. Endast Grekland blev efter i kriget, liksom Montenegro kom före. Diplomatién återtager ordet; men ledningen synes nu ha glidit ur den värtalige mr POINCARÉ's händer in i den tyste sir EDWARD GREY's; London bestämmes som mötesplats för fredsunderhandlarne, och samtidigt (vid månadens midt) mötas där stormakternas sändebud i en »réunion» för att diskutera den storpolitiska frågan. Det är ett spel liksom på tvenne manualer i samma instrument: i den övre ligger världsfreden, i den nedre Balkanfreden, inbördes intimt sammanhängande utan att dock vara oupplösligt förenade.

Och den som sköter spelet är Englands utrikesminister, den kalle kloke statsmannen — Tysklands fiende.

I darrande spänning väntade världen resultatet. Den 2 dec. hade BETHMANN talat i tyska riksdagen och betygat Tysklands fortfarande »nibelungentroheth» mot bundsförvanten vid Donau. Ändtligen, den 18, kom svaret från Petersburg, givet i duman av ministerpresidenten KOKOVTSOV. Det var undfallande. Nu liksom 1909 vågade Ryssland således icke taga de yttersta konsekvenserna. Därmed löste sig spänningen. Det första molnet var över. Den 20 dec. kunde sändebudsreunionen utsända ett tillkännagivande, att makterna enats om det autonoma Albanien med bara en handelsplats åt Serbien. Det var duvan med olivebladet. Än en gång var den stora illusionen om »frid på jorden» räddad. Kristenheten kunde gå till sitt julfirande utan allt för onda drömmar.

*

En scen är slut i det stora dramat, men knappt en akt. Fortsättning följer omedelbart. Sändebudsreunionen är upplöst, men fredskonferensen arbetar alltjämt i London med ringa utsikter till framgång. Mycket tyder på att Turkiet har samlat sig — det har ju sina stora reserver i Asien, men motståndarna ha inga — och hoppas på revanche. Det är således allt annat än säkert ens att kriget på halvön är förbi. Sedan återstår delningen av bytet mellan de allierade, då »Europas sjunde stormakt» lär komma att avslöja sitt verkliga värde som enhet; vidare Rumäniens kompensation, det nya Albaniens gränsreglering, ordnandet av järnvägsförbindelsen från Österrike till Saloniki, med flera lokala frågor, som på varje punkt bjuda den underjordiska elden näring. Och över dessa frågor draga sedan de stora, världspolitiska spänningarna, som i ingen mån fått en utlösning genom senaste tidens händelser, om det ock understundom sett så ut på ytan.

Man har talat många hoppfulla ord med anledning av Englands och Tysklands samarbete för freden i dessa månader. Tyvärr nödgas vi konstatera, att detta samarbete icke lättat ett enda engelskt bekymmer för tysk konkurrens, ej heller öppnat en enda tysk utsikt genom den engelska muren ute i världen. Det ligger på sidan om det väsentliga; endast den, som icke vet att det är realiteter mera än stämningar som styra

världen, kan lägga accenten härpå i sina framtidsbilder. Det är sant och bör icke förbises, att det i England finnes en strömning till försoning med Tyskland; den gör sig mest gällande inom gammalliberalismen och på börser (Manchester Guardian, Economist), och föranledde t. o. m. ett enstämmigt sympatiuttalande vid »National Liberal Federation's» möte den 22 nov. Men vill man lära känna den verkliga meningen, då fäster man utslaggivande avseende vid handlingar sådana som den kanadensiska ministärens (BORDEN) proposition om trenne jätteslagskepp till moderlandet, avlämnad den 5 dec. under stormande hänförelse i Ottawa-parlamentet. Och man går icke heller alldeles förbi »varningsord» som HOMER LEA'S om »det brittiska rikets ödestimma» (1912), där en konsolidering av världsricket urgeras i sammanhang med ett plötsligt överfall på den tyska flottan.

Även inom Rysslands politiska liv draga tvenne motsatta strömmar, vilka dock hålla varandra bättre stängna, så att utslaget vid varje särskild tidpunkt är svårare att beräkna. Det är den »nationalistiska», som uppmuntrar Serbien och hotar freden. Man vet, att tsaren och utrikesministern officiellt taga avstånd däriifrån, men det gjorde de även på 1870-talet och ändå kom kriget då. Regeringen har denna gång visat sig stark nog att gå sin egen väg, men effekten blev också ett våldsamt upplammande av den ryska chauvinismen icke blott i *Novoje Vremja* och den övriga nationalistpressen, utan även i den under nov. nyvalda (fjärde) duman, vars allmänna färg ändock lär vara mindre höger än det under valen tycktes.

Vad som förmått regeringen till reträtten i den serbiska frågan, är naturligtvis allvarliga politiska hänsyn. Bland dem frukta vi att hänsynen till världsfreden icke stå i förgrunden; däremot lär man ha fäst avseende vid faran av en resning i Polen, men ännu mera vid en annan konflikt som mycket snart kan taga rikets krigskrafter i anspråk på en annan gräns. Vi mena konflikten med Kina för Mongoliet's skull.

Här knyter sig således yttersta österns och västerns historia åter samman. Redan i okt. tyckes Ryssland ha erkänt det norra Mongoliets självständighet, och i början av nov. avslöt det med vederbörande ett patronatsfördrag, mot vilket regeringen i Peking energiskt protesterat. Saken kompliceras genom vissa tecken till att Japan funderar på en övergång från Rysslands till Kinas sida. Därmed skulle Ryssland råka

i en rätt fatal situation; och man undrar icke på om det i sådana tider undvikit äventyr som icke dikterats av politiska livsintressen.

Men tyngdpunkten i Europas närvarande problem ligger ej heller i öster utan i väster. Här är ej längre plats att söka tränga djupare in i de stora dagshändelsernas kärna, den *nödvändighet*, vilken som ett barometriskt minimum ligger över Europa i dessa tider, framkallande den ena stormen efter den andra över våra huvuden. Tillfälle därtill blir en annan gång.

V.

DET FÖRSTA BALKANKRIGET 1913.

*Andra fasan för världskriget. — Enver bej. — Tredje fasan. — Nya
tillbud på Balkan. — Tysklands fallande aktier.*

Juni 1913.

Aret ingick under en mellanakt i det stora Balkandramat. Ridån hade fallit efter dramats första akt och världsfredens första kris i detta sammanhang. I London sutto de krigförande parternas representanter och arbetade under ideliga förhandlingar på att förvandla vapenvilan till fred; medan sändebudskonferensen å stormakternas vägnar åter församlade sig för att taga itu med de kinkiga frågorna om Albaniens gränsreglering och Rumäniens kompensation.

Fredsverket skred fram med snäckans gång, eller snarare tillbaka med kräftans. Två punkter visade sig framför andra omöjliga att enas om: Adrianopel och Egeiska öarna. Bulgarien gjorde anspråk på det förra och Grekland på de senare; men Turkiet grävde sig fast i sina sultangravar och sin Dardanellervakt och kunde icke förmås till något medgivande. Då blandade sig »Europa» i saken. Den 17 jan. enade sig makterna om en kollektivnot, som befanns innehålla en stark påtryckning på porten att avstå Adrianopel åt Bulgarien och lämna frågan om de Egeiska öarna i Europas händer; om Turkiet gick in härpå, kunde det göra sig förvissat om finansiellt understöd efter freden; varom icke, skulle detta torka in, och makterna svarade icke ens för Konstantinopels öde. Ryssland för sin del gav den samfälliga aktionen ett alideles speciellt eftertryck genom ganska oförtäckta hotelser att i vidrigt fall

lägga sin hand på Armenien och Trapezunt, d. v. s. den hittills fridlysta asiatiska delen av turkarnes rike.

Detta var samma Europa, som på hösten gått i högtidlig borgen för *status quo* på Balkanhalvön och i det turkiska väldet överhuvud! Det hade icke behöfts mycket mer än tre månader och en beslutsam framfart av några småstater, för att reducera denna borgen till munväder — utan tvivel en hälsosam erfarenhet för dem som äro naiva nog att förlita sig på furstar och stormakter.

Men ett hämnande öde vakade. Det kan icke hjälpas, att den skakande tragedien på Balkanhalvön fått ett drag av operett över sig; vi känna också väl igen motivet, det är Offenbachs »Frihetsbröderna» som nu spelats upp på världshistoriens scen, och i denna regi är det Europa som fått »karbinierernas», den lagliga ordningsmaktens, bekräftliga roll att »komma alltjämt för sent». För sent hade det kommit med sin »formel» om fredens bevarande vid krigsutbrottet, och för sent kom det även nu med sin »not» om fredens återställande. När KIAMIL å Turkiets vägnar visade tendenser att ge efter för Europas påtryckning, stegrar sig den dramatiska handlingen till en knalleffekt: den *ungturkiska statskuppen* 23 jan., varigenom Kiamil störtas och MAHMUD SCHEFKET träder i stället, på programmet att bevara Adrianopel

Nu genomförs världen för andra gången under detta skådespel av en darrning för sitt eget öde. Den *andra akuta faran för världskriget* visade sig vid horisonten. Faran låg redan i stormakternas tvång till handling, för Europas anseendes skull: varje handling hotar nämligen att omedelbart rycka slöjan från detta Europas ansikte och avtäcka makternas mot varandra riktade kanonmynningar. Men så kom den speciella risken av Rysslands »démarche» i Mindre Asien: ett ännu hetare järn att röra vid än själva Balkanhalvön, alldenstund där icke finnas några småstater att sticka emellan stormakterna som buffertar.

I stark spänning avvaktade man alltså ungturkarnas första steg. Det blev icke så utmanande som man först trott, det innehöll kompromiss om öarna och delning av Adrianopel efter floden Maritza, så att helgedomarna och huvuddelen skulle stanna hos Turkiet men befästningsverken slopas (not den 30 jan.). Men det var tillräckligt för att kasta fredsverket över ända. De allierade uppsade vapenvilan, och i

början av febr. var kriget åter i full gång vid Adrianopel och Tschatalt-scha och med en bulgarisk framstöt även mot Gallipoli (Bulair).

Hela det mödosamma arbetet i London synes sålunda förspilt. Ridån har definitivt gått upp för andra akten i dramat — med all den ovisshetens oro, alla de onda möjligheter till scenens och handlingens utvidgning, som därinom gömma sig.

*

Förgrundsfiguren i den ungturkiska januarirevolutionen var ENVER BEJ; en av hjältarna redan i partiets första stora kupp 1908, sedermera själen i motståndet mot den italienska invasionen i Tripolitanien, hälsad från många håll som fosterlandets starke man och enda återstående hopp. Återkommen från Afrika, hade han i tillbakadragenhet bevitnat krigets första skede; men inför den olidliga smäleken av Adrianopels förlust hade han funnit ögonblicket inne att handla.

Det var tydligt, att Turkiet nu spelat ut sitt sista kort. Om det överhuvud var möjligt för en man att frälsa riket, så skulle det nu visa sig. Den djärva beslutsamhet, som vridit kommandostaven ur gammalturkarnas händer, borde ju också kunna rycka segerpalmen ur fiendernas. Hade icke riket sina stora, ännu mestadels oförbrukade reserver i Asien att flytta fram på krigsskådeplatsen? Med dem till verktyg och den rätte mannen i spetsen borde halvmånens nederlag kunna vändas till en seger, som reparerade alla lidna förluster. Än kunde alltså komma dag, än var ej allt förbi!

Men det dröjde icke länge, förrän dessa förhoppningar visade sig vara fagra illusioner blott. Under tumultet vid kuppen hade förre överbefälhavaren NAZIM fallit ett knappast avsett offer, och den döde fältherrens skugga stod nu från början mellan Enver och hären som ett ondt varsel för det nya fälttåget. Icke ens i denna fäderneslandets yttersta nöd förmådde man alltså samla sig i fullkomlig enighet mot rikets fiender. Detta symptom är avgörande; mot en sådan nationell paralyse förmår den enskilda hänförelsen intet; rötan visade sig ha trängt för djupt in i samhälle och stat, för att någon resning i målet skulle kunna ske.

Endast en djärv och snabb offensiv hade kunnat vända segerlyckan, och därtill visade sig den turkiska hären alltjämt oduglig. Det stannade

vid några ansatser till diversion i bulgarernas rygg (Rodosto), likt svenskarnes expedition till Ratan 1809 och fruktlös som den, om den också tvang fienden att draga sig något tillbaka från Tschataltscha. Därpå avstamnade operationerna igen, medan fienden satte sig fast framför Gallipoli och lät sina kanoner dåna immerfort mot Adrianopel. Härmed var spelet i verkligheten för Turkiet förloradt. Tillfället var förbi och kunde ej komma åter.

Man plägar i det tragiska skådespelet tala om en »peripeti», en avgörande punkt, där handlingens utgång bestämmes. Enver Bejs januari-kupp betydde peripetien i det europeiska Turkiets dödskamp. Det blev ingen »lyckoomkastning»; det blev bara den sista spasmodiska ryckningen före slutet. Och fäderneslandets hjälte, ur stånd att spela en Engelbretkroll — ur stånd att omskapa en folksjäl som förlorat själva viljan till seger — fick i historien nöja sig med en Adlercreutz' blekare trettondemars-lager.

Men när den realpolitiska situationen således förblev densamma som förut på Balkanhalvön, då började spänningen inom hela statssystemet åter ge med sig. Europa i allmänhet och Ryssland i synnerhet fann fortfarande icke sitt — så starkt engagerade och så öppet trotsade — anseende kräva upprättelse på världsfredens bekostnad. Makterna följde under tystnad händelsernas utveckling. Men gamle kejsar Frans Josef tog under tiden det uppseendeväckande steget av en privat hänvändelse till tsar Nikolaj (furst Hohenlohes mission i början av febr.). Omedelbart förmärktes icke de goda frukterna härav; ambassadörkonferensen diskuterade just Albanien nordgräns, Österrike ville däri innesluta både Skutari och Djakova, och Ryssland satte ett ihärdigt motstånd däremot. Så småningom börja dock tecken till avspänning visa sig på skilda håll. Ryssland befinnes benäget att släppa Skutari åt Albanien, mot Österrikes avstående av Djakova åt Serbien. Rumänien och Bulgarien acceptera makternas medling i sitt speciella mellanhande, och en ny ambassadörkonferens i Petersburg upptager deras sak (början av mars). Samtidigt, i sammanhang med kejsarhuset Romanovs 300-årsjubileum, utgå order om en partiell avmobilisering på ömse sidor om den rysk-österrikiska gränsen. Och Europa finner än en gång tiden inne att erbjuda de krigförande sina tjänster som mediator. På krigsskådeplatsen har föga förändrat sig; Janinas fall i grekernas

händer den 6 mars och konung Georgs död för en vettvillings mordvapen den 18 mars — på sin lyckas och äras höjd, i det erövrade Saloniki— äro de enda händelserna där av någon betydelse. Redan tycktes alltså freden åter närma sig till halvön och därmed lugnet till vår hårdt prövade världsdel.

Då inträffade åter en av dessa dramatiska överraskningar, som utgöra diplomaternas förtvivlan, därför att de rubba deras sköna cirklar. Den 26 mars togo bulgarer och serber i förening med stormande hand Adrianopel. Detta var krigets ojämförligt största händelse, i betraktande av platsens både militära och affektionsvärde. Det gick som en elektrisk stöt genom den slaviska världen. Den närmaste verkan var, att *Skutari-frågan* revs upp igen till full aktualitet. Kring denna befästade ort, ännu hållen kvar under halvmånen av EZZAD pascha — det storturkiska väldets allra sista lilla ensamma och isolerade kvarleva — utspelar sig nu andra aktens slutscen i Balkankriget, stegrande sig till den *tredje och största jaran för världskriget*, på samma gång handlingen, enligt lagen om det sublimas närbelägenhet till det löjlige, antager karaktären av en fullständig fars.

Som huvudperson framträder nämligen nu åter konung NIKOLA (Nikita), i sortien liksom i entréen. I denna politiska repris av »Frihetsbröderna» pretenderar Montenegros konung tydligen Montedafiors roll, dock med den skillnad att han icke alltid gömmer sig vid »dånet av klackar». Tre konungar tillhoppa ej skrevo Karl XII bud; men Nikola trotsar sex stormakter på en gång, av vilka den minsta kunde stoppa in hela hans folk samt med barn och blomma ett par gånger i sin huvudstad och 140 gånger inom sina gränser! En mera parodisk situation har Europas historia icke sett än denna månadslånga konflikt mellan stormakterna och Montenegro, där Nikola »stod lugn mot Europa», alldenstund ingen stormakt vågade slå till honom av fruktan för världskriget — man erinrar sig berättelsen om gatpojken, som sväljt dynamit och sedan i trygghet okvädade vuxet folk därför att ingen ville riskera en explosion genom handgripligt förfarande mot honom!

Uppslaget och sammanhanget var i korthet följande. Skutari (det gamla Skodra) spelar för Montenegro ändå större roll än Adrianopel för Bulgarien; det utgör landets naturliga nyckel i strategiskt avseende, det behärskar den bästa kulturjorden i trakten, det har därtill ärofulla

huvudstadstraditioner från medeltiden. Men ur nästan samma synpunkter är det omistligt för Albanien; detta land skulle komma allt för beskuret in i sin statliga tillvaro, om det komme utan Skutari. Skutari-frågan innesluter alltså den albanesiska frågan. Det gäller här icke som i Durazzo-frågan ett direkt hot mot Österrikes och Italiens förbindelser; men det gällde, om deras protegé Albanien skulle drabbas av barnför-lamning i själva födelsestunden. Det var alltså den gamla konflikten i en ny form. Serbien stod också hela tiden skuldra mot skuldra med sin mindre broder, senast på nyåret hade det på Londonkonferensen högtidligt reklamerat nationens rätt till Skutari*, och bakom de två var det nu som förut icke svårt att skymta den väldiga skuggan av alla slavers storpatron.

Redan före Adrianopels fall hade Montenegro alltså börjat visa tänder mot Österrike i Skutari-frågan, och på samma gång yttermera retat det genom övergrepp mot katolikerna i Nordalbanien som stå direkt under Österrikes skydd. Efter mödosamma förhandlingar enades alla makter nu om en flott demonstration mot Montenegro, och den kom verkligen till stånd den 5 april; men Ryssland deltog ej i praktiken, tvärtom anlände ett ryskt, till Montenegro destinerat fartyg med krigsmaterial så godt som inför den demonstrerande eskaderns ögon — och medan dess kustrensa blockerades, gick Montenegro än en gång till storms mot Skutari!

Situationen var nu vorden fullständigt ohållbar för Europa. *Times* varnade med sina starkaste brösttoner makterna för risken att dränkas i världens åtlöje. Rysslands tvetydiga hållning var skulden. Man kan antaga, att det diplomatiska trycket i Petersburg blev så starkt som överhuvud under omständigheterna möjligt. Nog av, den 10 april tann sig SASONOV föranlåten att bekänna färg, liksom KOKOVTSOV i dec. (ovan s. 58); en kommuniké utsändes, som avsvor förbindelserna med Montenegro och förklarade gemensam sak med Europa; och handlingen fick eftertryck genom ett uttryckligt förbud mot dessa panslavistiska demonstrationer, vilka hittills ackompanjerat varje försonligt steg av den officiella ryska politiken (s. 59).

Världen drog om igen ett djupt andedrag av lättnad, så mycket mera som kommunikén följdes av turkisk-bulgarisk vapenvila den 15 och be-

* Se tetxen hos GEORGEVITCH, Die Albanesen und die Grossmächte, 1913.

kräftades av ambassadörkonferensen i London den 19 genom publikation av dokumentet om Albaniens norra och nordöstra gränser, varpå den 21 följde de allierades accept av stormaktsmedlingen. Då kom den 23 april budet om Skutaris fall. Konung Nikola hade skapat sitt »fait accompli» och kunde använda Mac Mahons stora gest: »J'y suis, j'y reste.»

I detta ögonblick sammansmälte fars och tragedi på ett sätt som historien lyckligtvis endast sällan bevittnat. Det blev snart bekant, att stadens fall var en manipulation i samförstånd mellan Nikola och kommandanten EZZAD, som gick därut med flygande fanor för att anmäla sig som pretendent till Albaniens krona! Men det blev dock för mycket. Ett ögonblick vacklade Ryssland under denna plötsliga nya belastning av sin slaviska solidaritetskänsla — aldrig under hela kriget stod världsfreden så akut på spel — därpå tog dess solidaritet med Europa definitivt överhand, och det gick med på Europas uppfordran den 26 till Montenegro att utrymma Skutari. Österrike å sin sida ryckte nu äntligen upp sig till fast beslutsamhet, hotade att ta saken i egen hand, försatte Bosnien—Herzegovina i belägringstillstånd och var just färdigt till intervention vid Italiens sida, varvid det självständiga Albanien syntes moget att försvinna i intressesfärer — då konung Nikola fann sig böra kapitulera. Den 5 maj förklarade han sig villig att lämna Skutari, och den 14 kunde en »karbinierernas patrull» från det samlade Europa helt fredligt ta staden under sin vakt.

Europa skrattade alltså bäst åt Offenbachiadens i de »svarta bergen», ty det skrattade sist. Konung Nikola drog sig tillbaka till envåningsslottet i Cettinje — dock, som det påstås, icke utan en vacker klingande valuta för sin medgörlighet — och Ezzad Pascha förklarade sig nu som Europas lojalaste son, som icke för allt i världen ville störa dess albanska planer. Enligt lagen för politiska oväder lätta molnen vid denna tid, framemot midten av maj, på alla gamla håll. Den rumänisk-bulgariska konflikten, som utvecklats under parternas oavslutliga fingrande på hanen och kristalliserat sig till ett rumäniskt kravt på *Silistria*, avgöres i skiljedomstolen till Rumäniens förmån. Och ur huvudhandlingen framför Konstantinopel framstår med allt större klarhet en linje *Enos—Midia* såsom den nya gränsen mellan Bulgarien och Turkiet; medan den Egeiska härvan lämnas i makternas hand att direkt avgöra.

Ingen av dessa dispositioner är ännu, då detta skrives, definitiv. Allt är fortfarande provisoriskt, freden själv liksom gränsregleringarna på Bulgariens och Albaniens sidor; i sistnämnda fall yppa sig nu nya svårigheter i söder mellan makterna och Grekland, som icke gärna vill släppa Korfus motstrand, men med den i sitt våld finge en för stark sjöstrategisk ställning vid den nya statens andra flank. Facit på det hela torde dock stå fast gent emot ytterligare revisioner. Det lyder så, att turkarnes transgression i Europa är förbi. Den andra krigsakten har i detta hänseende blott kollationerat den första aktens resultat och yttermera understrukt det. Europas karta är i allt väsentligt renad från sin sista stora fläck av okristen besittning. Endast en smal landremsa utmed sunden kvarstår som minne från denna halvtusenåriga historia — och det är lätt att se, att den fått stå kvar därför allena, att tiden ännu icke var mogen att lösa de tvenne specialproblem som den betäcker: Dardanellernas och Konstantinopels.

*

Varje historisk brytning innehåller en fråga och ett svar. Problemställningen *Balkanstaterna contra Turkiet* innehöll frågan om Turkiets berättigande som fortfarande en europeisk stat. Det var en fråga om kulturvärde, men framför allt om maktproportioner. Svaret är givet genom de två akterna i Balkankriget höstterminen 1912 och vårterminen 1913 med julferie emellan — och det har utfallit nekande.

Men ett sådant svar framkallar direkt nya frågor. Tvenne sådana äro redan på väg att åter förmörka horisonten. Den ena lyder: huru skall det europeiska arvet fördelas mellan exekutorerna? Den andra: äger det turkiska väldet berättigande ens som asiatisk stat, d. v. s. överhuvud? Den förra frågan är redan, såsom ligger i sakens natur, fullkomligt aktuell; den andra skymtar mera på avstånd. Men bägge röra i grunden också maktförhållanden: i ena fallet mellan de hittills allierade på Balkanhalvön, i andra fallet mellan de hittills i Balkanfrågan kooperande stormakterna.

Nu är det visserligen sant, att de förbundna Balkanstaterna ha kontrakt sinsemellan angående bytets fördelning och så till vida kunna grunda rättsanspråk mot varandra för avsteg därifrån; därbakom har

man ju vidare nationalitetens »rätt», varförutom slutligen Bulgarien för sin del kan grunda ett slags surrogat för folkrätt på San Stefanofredens dödfödda bestämmelser (angående dess utbredning västerut över Saloniki och Monastir och ända bortom Ochridasjön). Men på två vis ha dessa förutsättningar kommit att rubbas genom den stora omvälvningens hittillsvarande gång. Å ena sidan lär man icke ha förutsett så stor framgång, att hela den turkiska lotten (V. om Enos) skulle gå i skifte, vadan förhandsdispositionerna icke omfatta hela bytet. Å andra sidan hade man dock räknat med Albanien till disposition, vilket nu annullerats genom trippelalliansens politik; men då måste ju kompen-sationer ges de på detta rov besvikna, i all synnerhet Serbien, som sökt sin egentliga tillfredsställelse här och för den skull lämnat Bulgarien en värdefull hjälp vid Adrianopels erövring. Då härtill kommer att Mace-doniens orediga och ofärdiga nationalkarta ingalunda ger några säkra anvisningar om folkgränserna, så inses knappt var någon annan grund till bytesfördelningen kan vara att finna än i konkurrenternas inbördes styrkeförhållanden.

I dessa omständigheter ligger fröet till en ny strid och en ny problem-ställning: *Serbien-Grekland contra Bulgarien*. Det är nämligen så, att de två förra ha föga friktion sins emellan men var sin svåra konkurrens med Bulgarien. I samma stund (medio av april), då det första Balkan-kriget mot Turkiet även officiellt domnade av, visade sig också tydliga symtom till detta *andra krig* på halvön, nu mellan bundsförvanterna inbördes, och i närvarande stund synes dess utbrott omedelbart före-stående.

Det stora orientaliska skådespelet är alltså, av allt att döma, ännu icke slut. Två blodiga akter ha skridit förbi; den tredje stundar. Ur svåra konflikter har halvöns nuvarande »förmakt» Bulgarien utvunnit sin södra gräns mot Turkiet och sin nordöstra mot Rumänien; det åter-står ännu gränsregleringen i väster, innan det kan i ro njuta segerns frukter. Det är emellertid blott allt för sannolikt, att ett våldsamt av-görande skulle åter riva upp gränsfrågan i nordost, där inga kanoner ännu talat och ej heller den nya rätten fått vederbörlig besegling. Ru-mänien självt har icke stuckit under stol med att det svårligen skulle kunna sitta stilla under ett nytt Balkankrig, och dess naturliga fiende är Bulgarien. I denna Bulgariens farliga dubbelfront ligger åtminstone

ett dämpande element gent emot de starka folkviljor som styra mot det nya kriget.

Medan alltså jäsningen alltjämt fortfar på den olyckliga Balkanhalvön, har även det asiatiska Turkiet kommit under diskussion, låt vara i försiktiga former. Under hela krisen har man varit synnerligen angelägen att hålla det utanför, och Rysslands hot om inmarsch i Armenien visade sig ju vara vanlig bluff; men när krisen synes slut i Europa, har man icke kunnat avhålla sig från att sondera terrängen något närmare även där.

I spetsen här går England. I maj lär det ha slutit ett avtal med turkiet angående sin ställning vid persiska viken (Kuweit) och till Bagdadbans slutstycke; tyska kommentarier, som visserligen icke äro de mest ojäviga, beteckna resultatet som en ren monopolställning i Mesopotamien jämte patronat i större delen av Arabien, mot den sedvanliga borgensförbindelsen för det asiatiska Turkiets integritet. Erinrar man sig nu att England redan 1878 utställt en dylik revers och därför erhållit Cypern, så blir detta utan tvivel en god affär. Besannar det sig ytterligare, vad som dock synes fast otroligt, att England avsett inga mindre män än lord MILNER och lord CURZON — de förra prokonsulerna i Sydafrika och Indien, världsrikets främste »konkvistadorer» i nyaste tid jämte lord Cromer — såsom »instruktörer» i den turkasiatiska förvaltningens tjänst, då må man väl säga, att dess statskonst alltjämt står på höjden av påpasslighet att skörda där andra sätt. Men på samma gång träder dess förhållande till Tyskland åter fram i en mycket allvarlig belysning.

Rundt om i världen har man hälsat Englands påtagliga samverkan med Tyskland till världsfredens bevarande under Balkankriserna som ett hoppfullt tecken till att denna gamla konflikt rent av skulle vara ställd på avskrivning. Man har gjort stor affär av amiral TIRPITZ' förklaring den 12 febr., att Tyskland accepterar den engelska normen 16:10 för bägge staternas krigsberedskap till sjöss; och man har tillagt konung Georgs besök vid brölloppet i Berlin i slutet av maj, då kejsar Wilhelm gifte bort sin dotter med hertigen av Cumberland, en storpolitisk betydelse som försoningshandling, än mera löftesrik genom tsar Nikolais inträffande vid samma tillfälle. Var det icke världsfredens definitiva återställande, som sålunda demonstrerades? Endast i förhållandet mel-

lan Tyskland och Frankrike har man icke kunnat undgå att se onda förebud: den nye presidenten POINCARÉ's åtgärd att sända DELCASSÉ som ambassadör till Petersburg i febr., härordningsförslagen på båda sidor i mars med deras nya och starka vridande på rustningsskruben (865,000 man i Tyskland, treårig värnplikt i Frankrike), de tyska flygskippens landning på andra sidan gränsen och de tyska turisternas ledsamma äventyr i Nancy under april månad. Men man har tröstat sig med vissa tecken till avkylning i den fransk-engelska ententens temperatur, och man har lagt märke till röster i England som kraftigt höjts för en återgång till den »lysande isoleringens» politik. Detta är bl. a. SIDNEY LOW's lösen i Fortnightly Review $\frac{1}{11}$ 1912: att »realisera ententerna och restaurera Empire».

Men vad har då i verkligheten händt? Det har händt, att *Tysklands »inringning» fullbordats på den tredje sidan*. Här hade Tyskland förut sin bästa extra betäckning (utanför trippelalliansen). Det hade satt mycket på detta kort. Turkiet var en hörnsten i dess system. Genom Turkiet hotade det England i världsríkets Achilleshäla Egypten. I 15 år hade Tyskland spelat på hausse i turkiska papper. I samma mån Tyskland således engagerat sig här, i samma mån måste det nu också beröras av kraschen. Det har förlorat några av sina bästa trumf, framför allt i strategiskt avseende mot England. Förstår man nu allvaret i rikskansler BETHMANN's motivering till det nya arméförslaget den 7 april: »genom händelserna på Balkanhalvön har en förskjutning ägt rum i de europeiska maktförhållandena»! Det är den slaviska rasen, som med sin Balkanflygel kringgått Tyskland-Österrikes flank och ställt dem inför perspektivet av ett *krig med tre fronter*.

Endast i förbigående anmärka vi som en naturlig följd härav, att *Sveriges politiska kurs stigit*, givetvis under förutsättning att det vederbörligt uppehåller sin militära styrka. Det betyder nämligen storpolitiskt Tysklands fjärde sida, numera den enda öppna och fria; kunde trippelententen stänga även den, så vore isoleringen och inringningen fullständig. Men redan som det nu är, betyder Balkankrisen en stor försämring i Tysklands redan förut tryckta läge. Man kan från världspolitisk synpunkt säga, att den i verkligheten besegrade här är Tyskland. Strategiskt, moraliskt, ekonomiskt ha dess aktier sjunkit genom Turkiets »débâcle», som det ej haft kraften eller beslutsamheten att förebygga.

Detta betyder å andra sidan, att England fått en lysande revanche för nederlaget i bosniska frågan 1909. I den diplomatiska duellen mellan de två har England vunnit en framgång som aldrig tillföre. Ett betydelsefullt yttre tecken därpå se vi redan i fredskonferensens förläggning till London; vi erinna oss, att närmast föregående Balkankrig fick sitt folkrättsliga efterspel i Berlin 1878 och den där förut i Paris 1856. Så förskjuter sig den diplomatiska tyngdpunkten, från Napoleons Frankrike och Bismarcks Tyskland till EDWARD GREY'S England. England är den verkliga triumfatorn på det europeiska Turkiets grav.

Under sådana förhållanden kunna vi icke tillägga det engelsk-tyska samarbetet för freden den stora betydelse i försoningshänseende, som nu rundt omkring sker. Freden är trumf i engelsk politik, när England *förtjänar mera på freden*. Ett världskrig hade haft oviss utgång; ett lokaliserat Balkankrig till Turkiets fördärv betydde säker vinst för England. Därav närmandet till Tyskland: för att förebygga en handling som kunde ha höjt Tysklands fallande aktier. När skall allmänhetens ögon för utrikespolitiska sammanhang öppnas så pass, att man icke behöver disputerat om så klara saker?

Att England icke uppgivit ett jota av sina anspråk i världen, det fick en skarp belysning, då det förspordes, att Canadas senat i juni avslagit den stora flottbevillningen (ovan s. 59), sedan underhuset sagt ja i maj. Där kom omedelbart från marinminister CHURCHILL en försäkran, att de tre jättarna skulle utan dröjsmål förläggas till engelska varv. Men det säkraste tecknet är, att England ansett tiden inne till de nya manipulationerna i Mesopotamien. Man kan här icke underlåta att erinna sig ett uttalande av ARTHUR DIX i *Geogr. Zeitschrift* redan juli 1910: »England står i begrepp att betaga Bagdadbanan så mycket av dess värde för Tyskland, att skörden även här inom viss tid kan falla i Englands sköte — en noggrann rekapitulation av dess spel med Suezkanalen, som det först sökte förhindra men sedan förstod att bogsera in i sin egen hand.» Är det denna repetition som nu börjar, under masken av den nya vänskapen med Tyskland, sedan de engelska bekymren för Egypten blivit så väsentligt avlastade genom Turkiets avskärande från den tysk-österrikiska gränsen?

Men då stå vi också inför nya fortsättningar på det orientaliska dramat och allvarligare än alla föregående. Ty sedan Tyskland bedragit

sig på det europeiska Turkiet, måste det hålla desto starkare fast vid sina in-teckningar i det asiatiska och bland dem främst Bagdadbanan. Det är icke bara dess reservfond i Turkiets politiska bank, som det här gäller; det gäller dess reellaste valuta i hela kolonialpolitiken, dess absolut största och löftesrikaste affär i världspolitiken över huvud, dess enda gripbara framtidsdröm: programmet Elbe—Eufkrat i dess värdefullaste del. Därför hörde vi också Tysklands sändebud i Konstantinopel under den svåraste krisen uttala ett skarpt varningsord mot främmande spekulationer på Anatolien. Mycken motgång har Tyskland fått bära i det nuvarande diplomatiska spelet, men i det oändliga låter det väl ej gäcka sig.

Midt i den allmänna glädjen över världsfredens bevarande genom alla skiften i de senaste svåra kriserna måste därför den insiktsfulle alltjämt se med dystra aningar mot framtiden.

*

Det stora skådespelet av turkiska väldets realisation dominerar ännu världspolitikens perspektiv till den grad, att utvecklingen på andra håll sjunker ned till oväsentligheter, där den icke rentav synes avstanna. I alla händelser blir icke mycket intresse till övers utanför den orientalska irrgångsalong, där vi i dag letat efter en Ariadnetråd.

Dock har det senast förflutna halvåret icke alldeles saknat händelser av betydelse även på andra skådeplatser. I förgrunden, från vår synvinkel, står här den förnyade *konflikten mellan Japan och Förenta staterna*, med anledning av den kaliforniska lagstiftningen mot utlänningars jordförvärv. Men en belysning därav torde lämpligen böra sparas till en annan gång, då Balkanhalvön icke så uteslutande tager allmänhetens intresserade uppmärksamhet i anspråk.

VI.

KRIGET MOT BULGARIEN.

*Den macedoniska frågan. — Det andra Balkankriget och freden i Bukarest.
— Diplomatiens »stabula rasa». — Fredens osäkerhet. Japan och — U. S. A.*

Okt. 1913.

Även denna översikt måste, i kraft av händelsernas egen utveckling, bli väsentligen ett Balkan-nummer. Sommarsemestern 1913 har medfört en *tredje akt* i det blodiga drama, vars förra akter spelade under höstterminen 1912 och vårterminen 1913.

Denna fortsättning var väntad. I föregående översikt (sid. 68 f.) utvecklades de synpunkter, som syntes med nödvändighet leda dithän. Londonfreden den 30 maj hade avsöndrat större delen av det europeiska Turkiet åt Balkanförbundet; fördelningen av bytet mellan segrarne återstod; men för denna fördelning fanns icke längre någon oangriplig grund, sedan upprättandet av staten Albanien på Serbiens och Greklands reserverade lotter rubbat bundsförvanternas överenskommelse från grunden. Besvikna på denna sida, voro nu de båda geografiskt hänvisade till Macedonien för att få ut sin skäliga anpart; men här stötte de emot icke blott det färska kontraktet, utan även reella och traditionella anspråk från Bulgarien, som i Macedonien ser sitt egentliga »irredenta» — det »tredje Bulgarien», vid sidan av moderlandet och Ostrumilien.

Man måste särskilt lägga märke till dessa intima relationer mellan Macedonien och Bulgarien, om man vill förstå det senares politik i denna kritiska tidpunkt. »För den bulgariska nationen», skrev dess regering under förhandlingarna med Serbien ^{19/6}, »är Macedonien ingalunda *res nullius* eller en koloni, som kan avsöndras, utan del av en levande nationalorganism och den bulgariska kulturens vagg»; och strax förut hade tsar Ferdinand i brev till tsar Nikolai i Ryssland hänvisat till de »obli-

gationer som det bulgariska folket inför historien iklädt sig med hänsyn till sina macedoniska bröder».* Dessa ord återkalla i minnet ett långt arbete och en hård kamp, för vilken Macedonien varit skådeplats, en kamp på tvenne linier: dels emot turkarna, dels emot kristna konkurrenter. Den förra gav sin karaktär åt den gamla macedoniska frågan, som sysselsatte stormakterna så intensivt 1903—08; då gällde det en reglering av Turkiets förhållande till befolkningen på platsen, enligt artikel 23 i Berlinertraktaten, alltså en fråga om politisk frihet, vadan saken kunde avskrivas efter den ungturkiska frihetens införande. Men innanför denna yttre fråga gömde sig den inre om landskapets nationella hörlighet. Det var en kamp om själar mellan de kristna inbördes. Serber från norr och greker från söder voro jämte bulgarerna från öster de mest intresserade här. De tre millionerna på platsen, själva av något oklar härkomst men alldeles säkert till övervägande del bulgarer, utsattes för en agitation, som begagnade sig av tvenne medel: skolor och »komitadji», uppfostran och våld. Så strida nationerna i primitiva skeden om rummet, likt skogar och andra växtsamhällen eller olika djurarter med samma livsbetingelser, och segern tillhör den starkaste. Nu krävde politiken ett snabbt och definitivt avgörande. Det var ju uppenbart, att denna inre macedoniska fråga skulle stå upp i dagen och kräva sitt svar efter den yttre frågans definitiva lösning med turkväldets fall. Svaret gavs genom det andra Balkankriget i juli 1913.

Parternas pretentioner gingo nämligen allt för långt isär. Bulgarerna fasthöllo vid sitt stora historiska minne, San Stefanofreden 1878, då deras land utsträckts till Albanians gräns i väster; de ville alltså skjuta sitt territorium emellan de bägge andras, skiljande dem åt. Man har på serbiskt håll beräknat, att Bulgarien krävde för egen del 87,000 kvkm. unnannde Serbien endast 26,000 och Grekland 22,000, medan desse bjödo 61,000, förbehållande sig resp. 36,000 och 38,000. Bittert fick Bulgarien ångra att det ej åtnöjde sig med detta anbud; men man kan också

* Denna notväxling finnes i *Questions diplomatiques et coloniales*, häftet 1 juli. I allmänhet har man i denna tidskrifts »Chroniques de la Quinzaine» den snabbaste publikationen av aktstycken till dagens internationella politik. Således innehåller den redan i häftet 16 aug. icke blott ordalydelsen av freden i Bukarest utan även en översikt av de löpande fredsförhandlingarna förut, dag för dag, samt den nya kartan över Balkanhalvön.

psykologiskt förstå, att dess krigare och statsmän funno det svårt att avpruta något på nationens stora dröm just i segerlyckans högsta berusning.

Svårare att förstå är den brist på smidighet, som Bulgarien i denna avgörande kris visade mot sina återstående grannar. Litade det verkligen på de färska gränsregleringsarna mot Turkiet och Rumänien, av vilka den senare (ovan sid. 69) icke ens erhållit laga fasta ännu? Insåg det icke, huru frestande tillfället skulle vara för dem att riva upp frågorna igen, när Bulgarien var engagerat av sina vapenbröder i väster? Hur kunde över huvud en stat, vars monark åtnjöt ett välförtjänt rykte som diplomatisk virtuos, taga på sig risken av ett krig med fyra fronter?

Svaret torde närmast vara detta, att man trodde sig äga en dämpare på ovälkommen inblandning i själva den storpolitiska uppställningen. Mer än en gång under dessa överblickar ha vi haft anledning att se Balkanstaternas framgång under en högre, världshistorisk synvinkel: som ett led i den slaviska rasens frammarsch västerut. Denna synpunkt förklarar till dels Trippelalliansens politik, då den velat upprätta den albanska staten som ett bålverk däremot vid Adriatiska havet. För denna politik kunde nu intet vara mera välkommet än en brytning mellan vapenbröderna Serbien och Bulgarien; och det albanska schackdraget visar sig nu direkt syfta däråt, då det avledde Serbiens pretentioner till den ömtåliga macedoniska valplatsen. I all synnerhet måste Österrikes intresse befordras av en sådan utveckling, som drog nya svårigheter och faror över Serbiens huvud. Man kunde alltså utgå ifrån, att Österrike här skulle hålla Rumänien i rocken; och det borde ju kunna antagas, att även de andra makterna i trippelalliansen skulle lämna sina *bona officia* därtill.*

Ur samma synpunkt måste Ryssland som alla slavers huvudpatron vara djupt intresserat av en fredlig avveckling mellan Balkanbröderna. Detta intresse tog sig ett historiskt uttryck i tsar Nikolais direkta skrivelse av $\frac{8}{6}$ till kusinerna i Belgrad och Sofia, där han ställer den eventuella fredsbrytaren »till ansvar inför *den slaviska saken*» och förklarar sig icke kunna likgiltigt åse en »så brottslig kamp». En sådan protektor-gest borde ju vara så mycket mera verkningsfull, som den serbo-bulgariska allianstraktaten för eventuella tvister insatt Ryssland

* Se numerum SOSNOSKY, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns, II 1914, ss. 350 ff.

till skiljedomare. Tyvärr hade Ryssland redan förut under Balkankrisen förbrukat sitt anseende till hotelser utan efterföljd (se ovan s. 61 f, 64). Den storpolitiska repliken kom från Budapest ^{19/6}, där TISZAGENT emot alla förmyndarefasoner utifrån uppställde Österrike-Ungerns gamla princip »Balkan för Balkanfolken» (se ovan s. 55), preciserad som deras »hela och reella oberoende» av varje annan makt.

Under sådana förhållanden stannade det föreskrivna vadet till Ryssland vid skenmanövrer, och den 29 juni slungade Bulgarien facklan till det *andra kriget*, genom ett nattligt angrepp på sina motståndare i Vardardalen, vid Gjevgejeli — den strategiska punkt där lättast en kil borde kunna inskjutas mellan dem, enligt lagen för operationer på inre linien.

*

Det andra Balkankriget blev våldsammare och mera koncentrerat än de föregående; dess scener efterträdde varandra i snabb följd, och redan efter en månad var det hela avgjort.

I första scenen kämpade Bulgariens härar utmed hela fronten i väster med greker och serber — vilka senare alltjämt följdes av montenegrinererna som ett skört på uniformen — men förmådde icke genombräta deras leder, utan trängdes småningom ut ur Vardar-linien bakåt mot den egna gränsen.

I andra scenen gjorde Rumänien sin entré. Den 3 juli utgavs mobiliseringsordern, den 10 kom krigsförklaringen, dagen efter besattes Silistria; den 16 gick hela hären över Donau, och den 20 fick den kännning med serbernas vänstra flygel i Sofias närhet.

Då hade den sjätte spelaren redan inställt sig på tiljan, i skådespelets tredje scen. Det var den 13, som Turkiets armé började röra sig. Och nu, »upprullades Balkanfilmen baklänges», enligt *Sv. Dagbladets* betecknande uttryck: över Tschataltscha, över Londonfredens gränslinie Enos-Midia, över Lyle-Burgas, över de färska nederlagens härjade och brända marker slog den turkiska vågen tillbaka, och den 22 juli gick halvmånen åter upp över Adrianopels sönderskjutna vallar.

Nu var spelet fullständigt förlorat för Bulgarien, sedan det icke i tid kunnat bli färdigt med fienderna i väster. Enligt fackmannaomdömen hade dess seger där varit given, om det icke måst avdela en bety-

dande styrka till själva huvudstadens försvar mot fienderna i öster. Ehuru rumäner (och turkar) knappt mötte något motstånd på sina vägar, var det alltså i verkligheten de som beseglade det stolta Bulgariens öde.

Sålunda uppfylldes en profetia som lär ha förespått tsar Ferdinand för 1912 »apoteos» och för 1913 »katastrof»! »Ett djupare fall från en större höjd» såg världen sällan. Fredrik den store höll sig uppe i sju år i en liknande situation med fiender på alla sidor, men han hade dem aldrig över sig på en gång; krigets villkor äro också andra nu. Det fanns intet val; sedan Bulgarien förgäves bönfallit först om Rysslands, sedan om Österrikes bemedling, måste det tömma kalken till botten och anropa konung Carols nåd. Så blev det stillestånd den 30 juli, och redan den 10 augusti var *freden* sluten med Rumänien, Serbien och Grekland i *Bukarest*, Rumäniens huvudstad.

Det blev alltså Rumänien förbehållet att utföra den roll, som själva Ryssland icke mäktade, nämligen fredsstiftarens på Balkan. Det framträder vid skådespelets slut nästan som en *deus ex machina*, som med sitt ord löser konflikterna och skapar reda i förvirringen. Hjälterykte har Rumänien icke vunnit på denna gärning, som tycktes skörda där andra sätt. För den vanliga, privatmoraliska åskådningen ter det sig föga bättre än som en skamlig utpressning att sålunda göra sig en grannes nödläge till godo. Från statsmannasynpunkt var det en naturlig och självklar politik, som visar att vederbörande icke vill räknas till de dekadente, som upphört att vaka över sitt politiska värde. Stillastående i en uppåtstigande omgivning betyder nämligen oeftergivligt för en stat, att dess kurs i statssystemet sjunker. Världens ytliga förkastelsedom mildrades också snart; då man såg den fasthet och besinning varmed Rumänien utförde sitt värv, i all synnerhet vid utmätningen av sin egen lott: även när det fått alla tärningarna i sin hand, försmådde det att utkräva mera av Bulgarien än det vid mobiliseringen begärt, nämligen gränslinien Turtukaj—Baltshik, vilket lär betyda en områdesutvidgning av 7,500 kvkm. med 285,000 invånare.

Smärtsammare, om också icke lika direkta, blevo Bulgariens offer till de förra bundsförvanterna. I stället för de 87,000 kvkm. i väster, som det självt fordrat, och de 61,000, som det kunnat få i godo, fick det nöja sig med föga över 23,000, och (enligt en tvelaktig uppgift) endast 300,000 nya undersåtar, medan Serbien fick omkring 40,000 i

land och 1,2 mill. i folk, Montenegro över 5,000 i land och 240,000 i folk, Grekland slutligen ej mindre än inemot 60,000 och bortåt 2 mill., i vilka sist anförda siffror emellertid den ännu oavgjorda vinsten av Egeiska öarna (375,000 inv.) är helt inräknad. Detta betyder, att Bulgariens styrka gent emot Serbien-Grekland procentuellt minskats från över 45 till under 35 i areal och från 43 till $33\frac{1}{2}$ i folkmängd. Den nya kartan visar Bulgarien helt avskuret från Vardar-dalen med det egentliga Macedonien; icke ens Struma-dalen, dess naturliga väg till Egeiska havet, kom helt i dess hand, ty Grekland trotsade sig till mynningen jämte den goda hamnen Kavala och kusten ut till Mesta, sålunda inknappande Bulgariens nya strand till sträckan mellan denna flod och Maritza-mynningen. Detta magra resultat hade Bulgarien köpt med förlusten av 63,000 man (10,000 invalider, resten döda eller försvunna) — mera i det korta sommarkriget än i bägge krigen mot Turkiet — av sina blomstrande finanser, av sin prestige som Balkans »Piemont» och sina bästa nationella drömmar.

Och det var ännu icke slut med offren. Turkiet stod vid gränsen, herre i Adrianopel igen och hotande att gå längre mot det nu försvarslösa landet. En eminentare kränkning av färsk folkrätt och »Europas» ära har världen näppeligen sett tillföre; ännu hade bläcket knappast torkat på Londonfreden, som med alla stormakterna till borgen uttritad Enos-Midia: gränsen! Också se vi makterna den 7 aug. sända en gemensam protestnot till Höga porten, och den 12 upprepar Londonkonferensens patronus, sir EDWARD GREY, varningen i ett stort tal inför underhuset. Men då fortfarande ingen visade lust att övergå till handling, måste Bulgarien underkasta sig att öppna nya underhandlingar även på denna sida; och dessa ledde efter en månad till *freden i Konstantinopel* den 29 sept., som lämnade Adrianopel och den bulgariska krigsärans oförgätliga platser åter i Turkiets hand. Det var en vinst av 7,000 kvkm. och 300,000 människor, ökande Turkiets rest i Europa till 16,000 kvkm. i st. f. de 9,000 som de stormäktige i London beslutit. Alltså hade ENVER BEJ'S beslutsamma politik ändock till sist haft en smula lycka med sig (jfr ovan s. 64).

Efter detta återstå tre gränser oreglerade på skådebanan: mellan Grekland och Turkiet i Egeiska havet (öarna), mellan Grekland och Albanien samt mellan Serbien och Montenegro. Den sistnämnda är av

underordnad betydelse; icke så de bägge andra, vilka stormakterna tagit i sin hand på ambassadörkonferensen i London (ovan s. 61). I slutet av juli gav denna konferens ett livstecken ifrån sig, ett beslut angående Albaniens författning; den 12 aug. enades den om en ny »formel» mot ensidig lösning av frågan om de Egeiska öarna; därpå tog den semester på obestämd tid.

*

Samma dag Londonkonferensen åtskildes höll EDWARD GREY sitt stora tal om det storpolitiska facit av dess arbete och de senaste händelserna överhuvud. I den europeiska diplomatiens för var man synliga bankrutt, i all denna ynkedom av stora åthävor utan allvarlig efterföljd och pappersformuleringar utan realiteter, hade han en enda post att skriva på kreditsidan, men en huvudpost: den hade *bevarat freden* mellan makterna.

Vad detta betyder, förstår endast den som känner lufttrycket över Europas huvud i denna tid. »För ett år sedan», skrev DANIELS i *Preuss. Jahrbücher* sistlidne juli, »skulle säkerligen icke en gång världens ledande statsmän ha trott, att så betydande förändringar av den politiska kartan varit möjliga utan ett krig mellan stormakter.» Detta är situationen, som aldrig får lämnas ur sikte då man dömer över stormaktsdiplomatiens i nådens år 1912 och 1913. Den är starkt medveten om att den hela tiden rör sig på den smala kanten bredvid världskrigets avgrund, och den skyggar ännu vid randen. Men det ligger i öppen dag, att ett sådant medvetande måste paralysera handlingskraften. I sin omsorg om världens fred ha stormakterna förspillt sin auktoritet över de halsstarriga folken i världsdelen oroliga hörn.

Allra mest gäller detta om de närmast intresserade i saken, Österrike och Ryssland. De skulle ej komma ut ur krisen utan en ytterligare blamage, som de för kuriositetens skull fingo dela med varandra. Den 4 aug. ingingo de nämligen till kongressen i Bukarest med ett och samma förbehåll; Kavala åt Bulgarien; och då freden icke desto mindre gav Kavala åt Grekland, yrkade de revision på denna punkt. Österrikes politiska och Rysslands nationella intresse för Bulgarien mot Grekland satte här en gemensam frukt; världen fick se huvudrivalerna inom stormaktslägret i spelets slutakt samlade på samma plan. Detta vållade för ett ögonblick en fullständig *tabula rasa* inom diplomatiens.

Det visade sig nämligen, att allianser och ententer här sprucko sönder. Frankrike och England följde icke Ryssland, och Tyskland svek Österrike: »tack vare Dig», telegraferade konung Carol till kejsar Wilhelm dagen efter fredsslutet, »skall freden bliva definitiv», och i ett nytt telegram tackade han för kejsarens intresse och »aktiva part» i saken. Här yppade sig en klyfta, som lärer vållat större bekymmer vid Ballplatz än någon föregående. Medan Österrike, bundet i sitt antiserbiska system, alltjämt höll på Bulgarien, placerade Tyskland resolut sina insatser på Rumänien och Grekland, de icke-slaviska staterna, utan hänsyn till Serbiens profit därav. Konung Konstantins tacksamma erkännande efteråt i Berlin den 8/9 — med åtföljande misstämning i Paris — satte inseglet på denna nya orientering.

Inför denna situation var kravet på fredens revision dödfödt och måste bortfalla. Ryssland, som i förstone tänkt sig Balkanförbundet som en »rysk murbräcka mot Österrike» (DANIELS), fick se detsamma definitivt sprängt, sina egna varningar föraktade, ledningen fallen ur sina händer. Men det kunde dock hämta en tröst i det förhållandet, att rivalen Österrike utgick ur krisen med en ännu påtagligare förödmjukelse. Icke nog med att detta nu fann sin enda expansiva utsikt stängd; för första gången hade ett allvarligt missförstånd yppats med dess starke förbundsbroder, och det hade därtill förlorat en traditionell politisk vän — pereat-rop mot Österrike hade på Bukarests gator ackompanjerat den rumänska härens avtåg till krigsskådeplatsen.

Det är en märklig ödets skickelse, skrev *Le Temps* i juli, att Balkanspelet under alla växlingar slutligen regelbundet vänder sig till trippelententens fördel. Iakttagelsen är utan tvivel riktig tills dato, särskilt beträffande ententens västliga flygel. Vinden synes alltjämt förlig i denna del av statssystemet. Inåt har Frankrike vunnit ökad kraft genom den treåriga värnpliktens definitiva återinförande (deputeradekammarens beslut ²⁰/₇, lag ⁸/₈), och intimiteten med England markeras genom återupptagande av den gamla tanken på en tunnel under Kanalen, nu ändtligen sympatiskt hälsad även av Englands regering (aug.) Det vill också synas, som om de båda nu handlade i samförstånd vis-à-vis Bagdadbanan, varom nya förhandlingar (Frankrike-Tyskland) utryktades av *Frankf. Zeitung* ²⁵/₈. Något avgörande är veterligen ännu icke träffat. Men det kan måhända betraktas som ett tidstecken,

att en anonym tysk broschyr med titeln »*Weltpolitik und kein Krieg*» med styrka rekommenderat sina landsmän resignation i Levanten och expansion i Centralafrika i stället, under samförstånd med England. I sistnämnda anda talade kejsar Wilhelm själv vid Frithjofsstatyns avtäckande i Sognefjord ³¹/₇ om rasgemenskapen mellan teutoner, skandinaver och anglosaxare och de höga plikter som däri inneburos. Å andra sidan ha röster i Tyskland låtit sig höra (BERNHARDI) för spekulationer i Irlands splittring, som under sommaren gått ända till öppet rebelliska agitationer mot den homerule-vänliga regeringen (CARSON i Ulster). Så gå två mäktiga strömmar alltjämt sida vid sida i det tyska kejsardömet och deras ömsesidiga styrka lär ingen ännu kunna rätt uppmäta.

Den som till äventyrs i sommarens rubbningar av den internationella uppställningen tror sig se tecken till en verklig »renversement des alliances», gör emellertid klokt i att vända blicken tillbaka till Balkan och spörja efter det tredje krigets facit för parterna själva. Vilka äro utsikterna för likvidationen i Bukarest att bli bestående? Det saknas icke objektiva hållpunkter för att fatta en position till den frågan.

Betrakta vi då först resultatet för Turkiets räkning, så kan svaret utan mycken tvekan utfalla jakande. På ett i sanning förunderligt sätt har historien här kommit till det slut, som redan MOLTKE 1841 förutsåg för det turkiska väldets europeiska besittning: Konstantinopel samt »det trakiska istmus med Adrianopel». Framför den ögonblicksfotografi av tillfällig maktfördelning, som Enos-Midia: gränsen var, har den nya gränsen företräde av både nationell, historisk och strategisk art. Moltke sätter den i sammanhang med den asiatiska gränslinien Erzerum—Musch—Kaisarie—Konia såsom ram kring en *asiatisk-turkisk nationalstat*; och den avsondringsprocess, som på de bägge senaste åren frånskilt först den afrikanska och sedan den europeiska flygeln, synes klart peka mot detta mål. Det kvarvarande stycket i Europa stör icke heller totalbilden, då det numera geopolitiskt har klar betydelse av *asiatisk motstrand* i st. f. europeisk kärna.

Men var finnes ett organiskt underlag för lösningen av de övriga gränsfrågorna? Bulgarien, som har sina bröder i Macedonien och följaktligen sitt rätta utbredningsområde där, får endast tre smådistrikt därav, men i stället delar av Thrakien, där det övervägande bor greker och tur-

kar. De bulgariska macedonierna tillfalla i stället Serbien, som utsträcker långt nedanför Schar-dag där »Gammalserbien» slutar, och Grekland, som ävenledes utvidgas betydligt utanför språkstammen. Slutligen lösgöres ett stycke av det gamla Bulgarien, där endast bulgarer bo, och lämnas åt Rumänien. Detta är, i ett ord, en lösning med *fullständigt förakt för nationalitetsprincipen*.

Det har på sina håll i vår tid blivit en jargon att tala om nationalitetsprincipen som utlevad, och man skall nu måhända finna vatten på sin kvarn där. Den som en gång insett att nationaliteten är den moderna statens själ, han vet att dess idé icke kan försvinna ur historien på annat sätt än genom att tillfredsställas. Men ingenstades lär denna förutsättning göra sig mera diktatoriskt gällande än på Balkanhalvön, där historien i hundra år spelat främst på detta ledmotiv i sin statbildande process. Smärre avvikelser kunna ju aldrig undgås, men det finns en gräns för kränknigen; och denna gräns har freden i Bukarest klart överskridit. Detta lär betyda, icke att nationalitetsprincipen är på retur, utan att freden icke kan bli bestående.

Varför blev freden sådan den blev? Därför att Serbiens verkliga irredenta ligger i Österrike-Ungern och Rumäniens därtill i Ryssland. Åt norr ha de bägge sina rätta och naturliga expansionsområden; men där möta stormakternas klippor; något måste de ha; alltså tvingades de att taga ut sin andel i söder, på bulgarisk mark. Ser man nu onaturligheten i hela denna lösning, som vill bota gamla svidande övergrepp på nationalitetsidén med nya sådana! Det gör endast ställningen på den olyckliga halvön ännu falskare, freden ännu osäkrare än förut. Den macedoniska frågan är icke löst med freden i Bukarest. Balkandramat är icke slut med tredje akten.

»Berätta för edra barn och barnbarn om den bulgariske soldatens tapperhet, och förbereden Eder att en dag fullborda det ärorika verk som I haven begynt!» Med denna fanfar slutar tsar Ferdinands dagorder till armén dagen efter fredsslutet. Det är revanschens lösen, utslungad i samma ögonblick som nederlaget beseglas. Det måste också erkännas, att aldrig en revansch-politik varit mera berättigad. Man må tänka vad man vill om Bulgariens osympatiska bulldoggdiplomati och barbariska krigföring: det står dock fast, att det var allenast genom dess oerhörda offer på den östra krigsskådeplatsen som bundsförvanternas

framgångar på den västra möjliggjordes; att dessa sedan genom en tillfälligt kombination med andra finga övermakten och begagnade den att rycka till sig hela bytet — det framstår inför historien som en orättvisa så djup att den påkallar resning i målet.

Och redan se vi tecken därtill. I sept. inrapporterades begynnelsen av ett nytt krig, mellan albaneser och serber, och samtidigt mörknade det mellan Grekland och Turkiet, som icke ville släppa Egeiska öarna ur sina händer annat än som vasaller kvarstående under dess suzeräna höghet. Spänningen har sedan dess så tilltagit, att vi åter se de svarta stilarna i våra tidningsspalter. »Jag behöver Er ännu för att skydda vad Ni vunnit», heter det i konung Konstantins kommandoorder ¹¹/₁₀. Under tiden synas turkar och bulgarer i misstänkt och växande intimitet med varandra. Man talar om ett revansch-förbund mellan dessa båda, de misshandlade i spelet, som förut fått kämpa en mot fyra och en mot fem. Skulle det äntligen få bli ett *fair play* på Balkanhalvön, en strid två mot två eller tre — en strid som icke från början förfalskar de rätta proportionerna, och som därför verkligen har betingelsen att leda till ett varaktigt slut?

Vi tycka oss redan se regissörshanden syssla med ridåns uppgång till Balkandramats *fjärde* akt, som tör bli den verkligt avgörande.

*

Medan Balkandramat alltjämt står i förgrunden i den europeiska politiken, stadigt hotande med större förvecklingar, ha molnen, såsom vi vid förra översikten sågo uppstiga över Pacific, lättat sitt hot utan att dock draga bort. Ännu i okt. säges Japan ha inlagt »sin tredje protest» i målet; men det är tydligt att det icke lägger någon särskild tyngd i protesten. Och detta beror uppenbart på att dess intresse genom händelsernas gång kommit att engageras ännu mera på närmare håll.

Kina genomgår för närvarande en period, på vars lyckliga utgång hela dess framtid i eminent grad vilar. Det är sammanhållningens stora problem, som alltjämt vållar den nya regimen de svåraste bekymmer. I juli kom det åter till en stor kris, södern reste sig mot nordén liksom i den amerikanska »secessionen» på 1860-talet, JUAN-SCHI-KAJ ställdes på samma avgörande prov som Abraham Lincoln, SUN-JA-TSEN

framträdde öppet i Jeffersons Davis' roll; men makten svarade icke mot viljan, i aug. måste Sun fly, och den 2 sept. bröts motståndet då Nankin stormades av regeringstrupperna. Än en gång hade Juan visat sig som situationens herre.

Segern fick emellertid ett efterspel, som ett ögonblick vållade verklig oro. Det var till Japan Sun-ja-tsen tog sin tillflykt, och vid Nanking blevo några japaner dödade: vi tycka oss se trädarna bakom det hela, och intrycket bekräftas av de bullrande demonstrationer med vilka man nu i Japan krävde upprättelse för landsmännens liv. Regeringen i Tokio upptog också saken, och det antages att endast Englands mellankomst hindrade den att ge målet vidtutseende dimensioner. Man förstår Japans intresse att försvaga Kina, innan det vuxit för mäktigt. Världen måste räkna med en latent krigsfara här. Utan tvivel förestå ännu svåra dagar för Kinas store statsman, även sedan han den 6 okt. fått sin hittills provisoriska presidentvärdighet legaliserad, genom nationalförsamlingens i Peking »fria» val, och i sammanhang därmed sin stat officiellt erkänd av makterna.

Det är denna kris i det stora grannriket, som avledt Japans uppmärksamhet från den andra huvudfronten i dess politiska orientering, den amerikanska. Det kämpar där för klart bebrevade rättigheter, som den kaliforniska lagen i maj 1913 angående portförbudet mot japanskt jordförvärv kränker lika uppenbart som det kaliforniska skolrådets portförbud mot japansk skolgång gjorde i okt. 1906. Den gången utvecklades konflikten genom ett löfte av Japans regering att dirigera folkets utvandring åt andra håll, och i nov. 1908 kunde en »statusquotente» avslutas mellan de båda utömeuropeiska stormakterna. Men de allvarliga realiteter, som ligga bakom de japanska intressena i Kalifornien, synes man ännu icke ens försökt att på traktatvägen utjämna.

Misstämningen mellan U. S. A. och Japan fick stark näring år 1910, då rykten började gå om hemliga förbindelser mellan Mexiko och Japan. Följden blev det mexikanska upproret, som drev fäderneslandets fader, den gamle PORFIRIO DIAZ, i landsflykt på våren 1911 och därmed lade landet öppet för Förenta staterna. Frukten synes mogna för dess fickor; nu i aug. var ställningen vorden så kritisk, att en militärpromenad norrifrån icke ansågs utesluten (JOHN LIND'S medlaremission).

Ett betydelsefullt datum i detta sammanhang är ¹⁰/₁₀ 1913, då sista

fördämningen för *Panamakanalen* sprängdes. Det stora verket nalkas, trots alla ordinarie och extra naturhinder, sin fullbordan. För Japan betyder detta fara i dröjsmål, om det tänker sig en lösning med svärdet på sina amerikanska mellanhavanden. För Mexiko och hela Centralamerika betyder det — snarans åtdragande kring dess hals.

Härmed avses nu visserligen inga plötsliga eller brutala förändringar i dessa paradisiska nejders politiska karta; sådant ligger icke för den amerikanska »idealismen» i allmänhet eller dess »demokratiska» uppenbarelsform i synnerhet. Det innerpolitiska genombrottet i Washington betyder över huvud ett återtåg från »republikanernas» starka utrikespolitik och i stället en förstärkt accent på socialpolitiken enligt europeiskt vänsterrecept. Den nya regimen har nu avkastat sitt första stora resultat i denna andra, nämligen tulltariffen av 3 okt.: ett steg i frihandelsriktning, till avlösning av den högprotektionistiska »Payne-tariffen» från 1909. Härmed har äntligen lossats något på det tullsystem, vari man velat se »trusternas moder» och den mycket överklagade dyrtidens egentliga orsak. Vilken läkande kraft det nya systemet i verkligheten kommer att få på dessa inre krämpor, återstår att erfara; men säkerligen skall det för världen utanför — åtminstone till en tid — kännas en lindring i den *amerikanska faran* på världsmarknaden.

VII.

SPÄNNING OCH AVSPÄNNING MOT SLUTET AV 1913.

De tre statssystemerna. — Efterräkningar från Balkankrisen. — Förskjutningar inom det europeiska systemet. — »Det barometriska minimum».

Jan. 1914.

Vår tids »planetariska» utveckling siktar på ett *politiskt världssystem*, där alla stater på jorden bilda en gemensam, mer eller mindre organiserad intressesfär. Inom denna allomfattande ram kan man emellertid urskilja en gruppering i smärre *statssystemer*, vilka leva en väsentlig del av sitt politiska liv vart för sig och med var sin säregna kulturhorisont: det *europeiska* (mediterrana), det *amerikanska* och det *östasiatiska* (eller indokinesiska). Oceanerna och den stora ökenzonen genom Asien avskilja dem geografiskt från varandra, rasolikheter och historiska traditioner bidraga att markera deras egenart som relativt självständiga politiska världar, huru många än de trädar äro som tillika förbinda dem i det större sammanhanget.

Mest isolerat av de tre är numera, av påfallande geografiska skäl, det amerikanska systemet. Också ligger det en bestämd lokalfärg, i dubbel mening, över U. S. A:s politik att förskaffa Mexiko en »moralisk regering»; en politik, som i nov. åter stegrade sig till akut konflikt, och som sedan har mynnat ut i ett slags ekonomisk-diplomatisk blockad. Säkert är, att ingen stormakt har benägenhet att träda i breschen för Mexikos självständighet, sedan Japan, den närmast intresserade, tyckes än en gång ha avblåst den diplomatiska kamp med Washington, som det måste börja för S. Franciscos självrådighets skull.

Ett allt allmänare intryck synes hänvisa på det östasiatiska statssystemet — den »stora orienten» — såsom världsteatern par preference i vår tid. »Sexmaktsyndikatet» i Kinas affärer (s. 39), där stor-

makter från alla tre systemerna träffade samman, är en politisk spegel därav. Men för närvarande synes även den kinesiska revolutionen ha sjunkit ned till lokalhistorisk rang allena; och endast den långsamt pågående process, genom vilken biländerna glida ut ur den »kejserliga republiken», markerar även utomvärldens intresse. Således synes det yttre Mongoliets reala oberoende av Kina vara en avgjord sak efter parternas traktat i nov.; men detta kan endast betyda att Ryssland ökat sin intressesfär med ännu ett väldigt område.

Att även Balkankrisen primärt är en lokal, europeisk affär, behöver icke mera bevis än det faktum, att de utomeuropeiska stormakternas representanter saknats på den »ambassadörkonferens» i London, som haft åt sig uppdragen den storpolitiska vaken i frågan. Å andra sidan kan man ju icke bortse från att vissa här intresserade makter redan genom innehavande besittningar äro starkt engagerade även utanför det egna statssystemet, och att krisen således haft världspolitisk räckvidd i samma mån den inverkat på deras resp. maktställning. Varje sådan allvarligare rubbning i de lokala förhållandena måste ju genast återverka på världssystemets fint justerade våg och lyfter sig därmed över den lokalhistoriska nivån (jfr s. 33 f.).

Icke heller torde någon betvivla, att kriget mellan Balkanhalvöns småstater år 1913 hör världshistorien till. Vi kunna redan skymta en del påverkningar och förskjutningar inom stormaktsvärlden som direkta följder därav; liksom vi redan klart se stormaktsintressen i motivflätningen därtill. Men innan vi närmare fixera dem, rekommenderar det sig att betrakta en del efterräkningar från krisen på själva skådeplatsen.

*

Ett starkt upprört vatten har svårt att lägga sig igen, isynnerhet då barometern vägrar att stiga.

Det går mycket långsamt för Balkanhalvön att komma tillbaka i fredliga gängor. Ännu efter midten av okt. pågick öppen strid mellan serber och albaneser, och det behövdes ett barskt ultimatum av Österrike för att förmå de förre att ta bort händerna från det förbjudna området. Frammot midten av nov. blevo Serbien och Montenegro eniga om sin nya gräns. Genom stormakternas påtryckning lyckades det

också verkligen att upprätta freden mellan Turkiet och Grekland i Athen ¹⁴/₁₁; men frågan om de Egeiska öarna stannade oavgjord hos stormakterna, där man sammankopplade henne med den likaledes oavgjorda frågan om Albanians södra gräns. England, som här åter tog ledningen (i medio av dec.), avser tydligen en kompromiss, så att Grekland skall kompenseras i arkipelagen för sina eftergifter på land.

Frågan kompliceras emellertid genom Italiens särskilda intresse på båda hållen. Å ena sidan är södra Albanien Italiens motland och sålunda speciella intressesfär. Å andra sidan sitter Italien ännu (s. 45) på en del av Sporaderna, den s. k. Dodekanäs-gruppen eller Tolföarna kring Rhodos, och skall enligt Lausannefreden icke uppge dem förrän den sista turkiska soldaten lämnat Tripolitanien, vilket dröjer. Nu har Italien deltagit i stormakternas gemensamma beslut att icke göra sig Balkankrisen territoriellt till godo (i aug. 1913, s. 80); men denna smidiga och hänsynslösa diplomati — med anor från gamla Venedig — lär icke vilja draga sig tillbaka utan all avance av situationen. Sålunda har den redan preparerat koncession på en järnväg från Adalia upp till den anatoliska centralbanan, varigenom även Italien träder till som intressent i Turkiets asiatiska bo (Pamfyliden). Sedan kunde ju Dodekanäs lämpligen avstås åt Grekland i utbyte mot Chios och Lesbos, vilkas läge tätt vid fastlandet, på infartsvägen till Smyrna, gör en politisk avsondring allra mest betänklig. Att Dardanelerposterna Tenedos och Imbros skola stanna hos Turkiet, är en redan avgjord sak. Tankarna röra sig kring en sådan lösning; men ännu ha stormakterna icke kunnat komma till någon enighet. Och under tiden har Turkiet vid årsslutet genom inköp förstärkt sin flotta i en grad, som framkallat ett allvarsord i *Le Temps* på själva nyårsaftonen om ett nytt turkiskt-grekiskt krig fram på vårsidan.

Tiden är således ännu icke inne för det definitiva bokslutet efter 1913 års Balkankris. TSARIGRADSKI har anställt grundliga undersökningar angående folkskiftet i första oktoberhäftet av *Questions diplomatiques*, och LANGHANS har en detaljerad karta om landskiftet i decemberhäftet av *Petermanns Mitteilungen*; men för Grekland och Albanien kunna beräkningarna ännu icke vara annat än provisoriska.

Däremot faller nu ljuset ganska klart över den diplomati, som ledde till krisen. *Le Matin* publicerade i nov. texterna till de fördrag, som

förbundo Bulgarien med Serbien $13/3$ och med Grekland $16/5$ 1912, jämte tillhörande militärkonventioner. Vi inhämta där den intressanta upplysningen, att bundsförvanterna icke stått främmande för tanken på ett självständigt Macedonien mellan Scharberget och Strumafloren (dit Serbiens resp. Bulgariens direkta anspråk begränsades) samt Ochridasjön: en vida mer naturlig lösning än den slutliga. Men framför allt intresserar Rysslands uppenbarade andel i sammansvärjningen (ss. 52, 81), som får sin spets i den artikel, som uttryckligen binder Bulgarien till Serbiens bistånd vid ett angrepp av *Österrike*. Som dessa avslöjanden icke dementerats, få uppgifterna anses som autentiska, och bekräftar det sig alltså att Balkanförbundet ingicks mot två fronter — i *ryskt intresse av en aktion vid Medelhavet, sedan dess egen aktion mot Stilla havet förolyckats*.

I samma riktning vittnar den »gröna bok», som Rumäniens utrikesdepartement strax efteråt publicerade. Den visar att Ryssland höll Rumänien i rocken med invasionshot, ända tills Bulgarien genom angreppet på Serbien svek »slavismens sak». Klarare har aldrig framstått den storpolitiska friktion, som här legat under småstaternas kamp för egna fördelar.

Själva tidpunkten för *Matin's* avslöjanden stämplar dem som ett schackdrag mot Österrike. Tsar Ferdinand befann sig nämligen då i Wien, och ryktet har sedan vetat att förmäla om en närmare förbindelse mellan Bulgarien och Österrike (jämte Turkiet) som frukt av detta hans besök. Tillfället var alltså lämpligt att sätta krokben för honom genom att blotta udden mot Österrike i hans tvetungade politik. Det var ju icke heller en angenäm påminnelse denna, att samme monark, som $2/6$ 1912 på galataffeln i Schönbrunn talat om sina »sanna känslor» för sin äldrige värd och de »utmärkta förbindelserna» mellan deras stater — att han 3 månader förut undertecknat en förbindelse att under vissa omständigheter sända 200,000 man i fält mot dennes rike!

Beräkningen torde dock här ha misslyckats. Det gemensamma realintresset har föranlett statsmännen vid Ballplatz att blunda på det ögat. Bulgarien står hädanefter klart på Ö. U:s sida, sedan Ferdinands intrigs spel i det avgörande ögonblicket placerat honom mellan de två stolarna. De nya valen i början av dec. beseglade denna nya orientering, i och med det ryssvänliga partiets förintande; och konungen, som en

tid tyckes ha allvarligen tänkt på demission, vågade sig nu hem till sitt land igen.

Så tillvida framstår Ö. U. som segrare i den större duellen. Balkanförbundet är sprängt utan hopp om vederfående. Bulgarien är förloret för den »slaviska saken». Ryssland är mera avlägset från Konstantinopel och Medelhavet nu än före krisen.

Konsekvensen av denna situation är den tyska militärkommissionen (under general v. SANDERS), som i medio av dec. kom till Konstantinopel — liksom 30 år förut en liknande under v. d. GOLTZ — för att biträda vid turkiska arméns reorganisation och faktiskt taga befälet över den första turkiska armékåren. Den vittnar om Turkiets obrutna förtroende till den tyska krigsskolan, liksom om Tysklands beslutsamhet att fortsätta sin turkvänliga politik. I Petersburg har denna transaktion väckt mycken oro, och man har energiskt bemödat sig att samla trippelententen i en gemensam protest; men England, varifrån Turkiet samtidigt bjudit till sig officerare för att reorganisera flottan, synes icke benäget till samverkan, och Ryssland lär därför få bita i det sura äpplet. ENVER BEJ's utnämning till pascha och krigsminister, i vilken egenkap han påbörjat ett energiskt rensningsarbete inom officerskåren, sätter inseglet på den tyskvänliga kursen i Konstantinopel.

Händelsernas utveckling, och framför allt det andra Balkankriget, har således höjt trippelalliansens aktier över den baisse dit de bragts ned genom det första kriget; visserligen utan att man därför kan säga att de åter nått pari. Inåt har alliansen fått inregistrera de första små sprickorna i det tysk-österrikiska blocket (s. 81); men de överskyggas av den växande intimiteten mellan Ö. U. och Italien, som för första gången på länge ställer det senare landets förbundstrohet utom tvivel. Orsaken härtill är det gemensamma intresset mot Serbien- Grekland samt överhuvud den skärpta konkurrensen i Medelhavet mellan Italien och makterna i det andra lägret.

Om trippelalliansen således i det hela sammansvetsats genom Balkankrisen, så kan detta knappast sägas om trippelententen. Det visar sig allt svårare att jämka ihop Englands intressen med de båda andras; vi sågo det senast i frågan om den tyska militärkommissionen i Konstantinopel. Medan Ryssland alltjämt hotar med invasion i Armenien (och Frankrike förstärker sin position i Syrien), är England numera

intresserat av det asiatiska Turkiets upprätthållande, sedan det självt börjat engagera sig där. Visserligen har ingen bekräftelse kommit på ryktet att sådana män som MILNER och CURZON skulle ställa sig till Turkiets förfogande (s. 70); men det lider intet tvivel att viktiga arrangemanger äro å bane i Mesopotamien, fast vi tillsvidare endast ha blänkare i pressen att hålla oss till.

Det är den mångåriga tvisten om Bagdadbanans slutstycke och utfartsvägarna till Persiska viken, som nu är uppe till slutligt avgörande. Här är Tyskland främste intressenten jämte Turkiet självt, och här finnes förutsättningen för ett samgående mellan England och Tyskland, vartill det senare redan länge bjudit handen. I denna politik att uppehålla resten av det turkiska väldet stå alltså de stora antagonisterna nu sida vid sida, liksom de dela uppgiften med dess militära uppryckning. Men samförstånd i en gammal tvistepunkt vill gärna sprida sig till andra, och sålunda lär England icke längre vara obenäget för en uppgörelse i Afrika, som tillgodoser Tysklands stormaktskrav på ett vederbörligt rum i kolonialvärlden. Tankarna gå härvid allt mera bestämt till en samlad intressesfär på den atlantiska sidan, ett sammanhang i en eller annan form mellan Kamerun och Sydvästafrika, såsom senast DOVE anger i nov:häftet av *Geogr. Zeitschrift*. Närmaste steget härtill skulle vara ett upplivande och preciserande av Englands gamla överenskommelse med Tyskland angående Portugals kolonier i södra Afrika. Detta är den politik, som rekommenderas i den redan (s. 82) omnämnda broschyren »Weltpolitik und kein Krieg», och den synes få ökad vind i Tyskland, liksom den mötes av en allt mera sympatisk motström i England. DELBRÜCK vittnar i nov:häftet av *Preuss. Jahrbücher* om sina personliga intryck av den ändrade stämningen i England: man lär t. o. m. ha betecknat det som en felaktig politik, att man i Marockofrågan 1911 var »mera fransk än fransmännen».

Världen kan alltså förvänta en stor territoriell och ekonomisk uppgörelse mellan England och Tyskland, med baser i Mesopotamien och Centralafrika. Vilken betydelse en sådan traktat skulle ha i den verkliga försoningens intresse, därom har jag redan 1912 (s. 26 f.) gjort en del anmärkningar, som behålla sin giltighet oavsett konjunkturer- nas växlingar (jfr 1913, s. 72). Men att i den närvarande situationen en avspänning ägt rum mellan Tyskland och England, är omisskänneligt.

Den visar sig även i annan riktning: i deras gemensamma beslut att icke komma till världsutställningen i S. Francisco, bakom vilket man t. o. m. velat se ansatser till en gemensam handelspolitik i Sydamerika mot den stora Unionen.

Tyvärre kompenseras denna lättnad i den politiska atmosfären av ökad spänning på andra sidan: mellan Tyskland och Ryssland. Även här kunna vi återropa ett personligt vittnesbörd av en bland Tysklands främsta politiska författare; det är ROHRBACH, som i junihäftet av *Preuss. Jahrbücher* («Deutsche Welt- und Kolonialpolitik») delgiver oss sin uppfattning av stämningarna i ryska politiska kretsar, som han nyligen sonderat. Han fann »lidelserna upphettade till det högsta», vida mera än i bosniska frågan 1909, snarast likt Frankrikes efter Königgrätz; detta »panslavistiska» Ryssland suggererar det »moskovitiska», att »vägen till Konstantinopel går genom Brandenburger Tor», och utövar ett oberäkneligt tryck på det »officiella» Ryssland, som ju måste tänka på risken. Den ryska faran kan alltså »icke uppskattas nog högt och allvarligt». Detta var i somras; den nu pågående konflikten om militärkommissionen i Konstantinopel visar, huru irriterad stämningen vid Neva alltjämt är, och har avlockat *Novoje Vremja* så obehärskade utgjutelser som att Ryssland måste förhindra Turkiets »annekering» genom tyskarna! Under tiden vittnar Zabernaffären i nov. — en »beklaglig men ej världsskakande» affär, enligt BETHMANN-HOLLWEG'S lätt ironiska diagnos — om en liknande nervositet på den franska fronten, och man vill på fullt allvar göra troligt att denna historia om en tysk löjtnants överord mot elsassiska medborgare, med tillhörande »militarism» i andra lägen, skulle ha utplånat hela det 40-åriga arbetet med riksländets moraliska införlivning i Tyskland!

Om det närvarande ögonblicket kännetecknas av »allgemeine Entspannung», som DELBRÜCK säger — såsom fallet var även med ingången av 1913 — så må man alltså tillägga: »Thoren nennen es auf ewig!» DELBRÜCK själv varnar för tron på en fredlig era. Endast pacifister av ALFRED FRIED'S cert («Der Weg zum Weltfrieden im Jahre 1913») kunna bygga några verkliga förhoppningar på den »halva statsorganisationen» i »Zweibund» och »Dreiverband» såsom fredsgaranti: en förelöpare till ett sameuropeiskt »Sechsbund» med den eviga freden i skötet! Utan tvivel har allians- och entente-systemet verkat som en

dämpare i diplomatin; men den som har öga för realpolitik lär icke stanna vid denna synpunkt, så att han förbiser de bägge systemens primära och verkliga karaktär av *uppslutning till strid* mot varandra. I denna karaktär skymta vi ingen annan ändring än en tillfällig förskjutning av tyngdpunkten från väster till öster. Himlen är lika mörk; det är blott den förändringen, att det tyngsta molnet står ej längre över Kanalen och Nordsjön, utan över Galizien, Weichselområdet och Östersjön.

*

Redan för ett år sedan (s. 60) häntydde jag på en politisk »nöd-vändighet, vilken som ett barometriskt minimum ligger över Europa i dessa tider, framkallande den ena stormen efter den andra över våra huvuden». Det är tid att närmare utveckla detta sammanhang, och tillfället synes passande i den världshistoriska paus som råder omkring oss. Jag fullföljer härmed tankegångar åt vilka jag redan gett uttryck på andra håll. *

En politisk karta är *sub specie evolutionis* föga mera än en ögonblicksfotografi av maktställningen inom statssystemet. Den avspeglar staternas inbördes förhållande på en viss tidpunkt. Sedan står den en tid fast; men utvecklingen fortsätter sin ständiga gång. Balansen förändras, den ena makten växer, den andra sjunker; den växande blir slutligen för stor för sina gränser och kräver mera rum; och var skall detta vinnas till sist, om icke på den vissnande maktens mark? Sålunda kommer en tid, då kartan lik en urvuxen eller för vid dräkt icke längre passar för de resp. statskropparna. Spegeln har blivit falsk: de verkliga maktproportionerna äro helt andra än de som synas där.

Då inträder en yttre reformperiod i historien, varunder ett nytt *modus vivendi* småningom skapas i stället för det förbrukade gamla. Det gäller nämligen att anpassa kartan efter det nya maktläget. Detta kan icke gärna ske utan vändefulla skakningar, alldenstund en makt för sin nationella heders skull har svårt att själv begära sig i konkurs. Icke heller kan man vänta, att det riktiga jämviktsläget skall utfalla ur en enda våldsamt paroxysm; det är mera sannolikt att det blir en rad

* »Krig och fred» i *Sv. Folkviljan* 25/10 1912, remissdebatten i Första Kammarén 22/1 1913, »Stormakterna» III, s. 138 f.

efter varandra, för att justera eller på nya punkter supplerera ett första resultat av krafttävlingen. Reformbehovet skall alltså typiskt framkalla en *krigsperiod*.

Den pacifistiska dogmen lyder på en ständigt klarnande himmel, där fredens sol stadigt vinner på krigets moln, allena med rent tillfälliga och allt sparsammare avbrott. Eftertanken visar oss nu en helt annan bild: en naturlig växling mellan freds- och krigstider, avlösande varandra som godt och ondt väder i historien. Nu skall yttermera observeras, att erfarenheten här ger utslag för eftertanken — och icke för dogmen och drömmen.

Den europeiska fred, i vilken den senaste generationen levat, dateras från ett bestämt faktum: Berlinertraktaten 1878. Därförut finna vi en utpräglad krigsperiod, varunder kriget var en regelbunden företeelse i vår världsdel. Skulle då tilläventyrs den angivna traktaten själv beteckna Jakobsstegen från kriget till freden? Denna djärva tanke jävas omedelbart genom observationen, att krigsperioden i våra föräldrars tid *insätter plötsligt efter en mansålderlång fredsperiod*, lika utpräglad som perioden efter 1878: åren 1815—1848. Fullfölja vi undersökningen längre tillbaka, och sammanfatta vi resultaten i en tabell för de sista tvenne seklerna; så blir resultatet följande:

Krig.....	1700—1721,	21	år
fred.....	1721—1740,	19	»
krig.....	1740—1763,	23	»
fred.....	1763—1792,	29	»
krig.....	1792—1815,	23	»
fred.....	1815—1848,	33	»
krig.....	1848—1878,	30	»
fred.....	1878—1911,	33	»
krig.....	1911—		

Tabellen är givetvis icke så att förstå, att freden skulle varit rent bannlyst under krigsperioderna och kriget under fredens perioder. Vi ha blicken på det väsentliga, på statssystemets centrum och tidevarvets allmänna karaktär. Vid en sådan betraktelse skall ingen historiker kunna jäva det i sanning påfallande faktum som tabellen åskådliggör.

Det är uppenbart, att hela synen på världen oss omkring blir en an-

nan i detta förståndets och historiens ljus än i den pacifistiska drömbelysningen. I den senare framstår hela Balkanspektaklet som tillfälliga och atavistiska återfall i brott, »Fäulnisercheinungen» enligt FRIED. I det förra se vi det långsamt mognade, nödvändiga resultatet av historiens eviga krafter: den politiska kartans revision på en punkt där utvecklingen själv antikverat henne.

Europas nuvarande politiska karta härstammar nämligen i det hela från 1870-talet och uttrycker alltså i territorial form maktfördelningen inom vårt statssystem för mera än en mansålder sedan. Tiden har icke stått stilla sedan dess. Våldiga förskjutningar i maktläget ha inträffat och pågå alltjämt. En sådan var lokaliserad på Balkanhalvön, den visade sig i den växande friktionen mellan de kristna småstaterna och den turkiska f. d. stormakten: det var den som utlöste sig i kriget 1912, sedan Italien redan 1911 på annat håll dragit konsekvensen av Turkiets vissnande makt. Vi ha emellertid redan sett, att icke heller den nya lokala kartan kan anses överensstämma med de reala faktorerna, och att således nya våldsamma justeringar äro att förvänta. Icke ens i denna del av statssystemet är alltså tiden inne att sluta till Janustemplets dörr.

Men tror man, att Balkan är den enda punkt där den nuvarande kartan tränger till en revision? Är det europeiska maktläget på alla andra håll oförändrat detsamma som 1878? Har eljest ingen makt växt över och ingen sjunkit under gränserna från denna tid? Det behöves icke mera än denna anmärkning, för att det skall falla ett blixtljus över »maskinsömnen» i hela den närvarande situationen. England, Ryssland, Frankrike ha ofantliga rum på kartan, långt över alla rimliga behov; Ö. U., Italien och framför allt Tyskland ha i stället mindre rum än det oundgängliga. Då frågas: är det verkliga maktförhållandet mellan de båda grupperna sådant, att den förra ständigt skall ha plats på kartan *över* och den senare *under* behovet?

Det är denna fråga, som världshistorien just i dessa dagar ställt på dagordningen. I all synnerhet gäller den Tyskland, den mest expansiva, mest kraftfyllda och numera mest trångboddna i statssystemet. Omotsvarigheten mellan Tysklands verkliga makt och dess rum på världskartan är den sjuka punkten framför andra i situationen. Det är därför molnen skocka sig just över Tyskland, från öster, väster och nordväst:

världen utanför känner trycket som en fara för sig och vill förekomma den. Tyskland står inför en uppgift, på vilken det samtida Bulgarien tills vidare stupat, men som Fredrik den stores Preussen för halvtannat och Bismarcks för mindre än ett halvt sekel sedan lyckligen löste: att kämpa sig upp på ett högre historiskt plan mot fiender på alla fronter. Alla dess förutsättningar ha växt utöver rollen av lokaleuropeisk stormakt; skall det förmå att taga den politiska konsekvensen — lyfta sig till rangen av planetarisk stormakt vid de verkliga världsmakternas sida?

Detta är problemet, som framför andra höljer himmelen med moln i närvarande stund och som icke låter sig blundas bort. Det är det »barometrisk minimum» över vår världsdela, som skall draga stormen ända tills det försvinner genom en verklig lösning. Det är den främsta orsaken, varför vi i Balkandramat icke kunna se en isolerad och avslutad handling. Känner man icke kvalmet i luften starkare än förut, trots de första ovädersstötarna! Icke enstaka krig är det, som vi de sista åren bevittnat; vi stå, av alla tecken att döma, i inledningen till en ny *krigsperiod*.

En värdering av tidens realpolitiska faktorer för alltså till samma slutsats som den allmänna reflexionen och som de historiska analogierna. Givetvis kunna tecken bedraga. Den förflutna historiens vittnesbörd ensamt äger ju icke allt: tiderna förändras, värnplikthärens och industrialismens tidevarv tenderar utan tvivel att förlänga fredspérioderna och förkorta krigen, på samma gång det gör dem våldsammare. Det är ganska klart, att man numera skall i det allra längsta söka kringgå elden och avleda friktionen utåt. Därav den senare tidens metod med stora koloniala landskiften, varav vi motse ännu ett, nämligen mellan Tyskland och England. Detta är palliativer, utan tvivel av hälsosam beskaffenhet för stunden; läsaren av det föregående må döma, huruvida de kunna anses leda till ett stadigt fredstillstånd. Detta skulle i varje fall innebära ett mått av självuppgivelse, som man åtminstone hittills icke funnit hos stormakter. Metoden räcker till utväxling av byten på jämlik grund, icke till bekännelsen av egen dekadans genom frivilligt erbjudande av större mellangifter: alltså till *justeringar inom* det gamla jämviktsystemet, icke till genomgripande *ändringar av* det samma.

Men det är det senare tiden nu synes kräva, i utvecklingens och li-

vets namn. Vilka yttre former det nya i sinom tid skall ikläda sig, är en sak för sig; den som icke räknar med annat än nya gränslinjer tvärs genom gamla politiska sammanhang, lär tilläventyrs få bereda sig på överraskningar. Men att stora förändringar i samtidens allt mera onaturliga och konstlade »status quo» äro förestående — det är ett intryck, som den med situationen något så när förtrogne knappast längre kan värja sig för.

Härav är det, som tidens myckna oro och den allt kvavare atmosfären kommer sig; därav stormakternas febrilt forcerade rustningar, deras intenserade spioneri, deras försvagade nervsystem, yttrande sig i en irriterad känslighet som blåser upp rena småsaker till »huvud- och statsaktioner». Ögonblickets avspänning har något av den »dystra stillheten» vid Juutas efter första salvan. Det är med bävan vi träda in i det nya året.

VIII.

FÖRÅRET 1914.

Ett bedrägligt lugn. — Mexikofrågan och ABC i amerikansk politik. — Den grekisk-turkiska konflikten. — Den albanska frågan. — »Quo vadis, Austria?» — Rysk revansch och fransk krigsberedskap.

Juli 1914

Det är en iakttagelse, som stadigt framställer sig för samtids-historikern, att det stora i världen icke alltid affischerar sig genom stora former. Det sker understundom tyst; det sker regelbundet långsamt, under hopsummering av smått. Den stora händelsen är sammansatt av en massa småfakta, som draga förbi i en procession, där man alltför lätt tappar sammanhanget och proportionerna. I varje särskilt ögonblick se vi omkring oss en myllrande och distraherande mängd av sådana småfakta, mer eller mindre klart ordnade i sådana processioner utan början och slut. Det är först på avstånd, som de över fältet utströdda trupperna visa sig tillhöra samma stora arméförband; det är likaså endast tidsperspektivet, som samlar de upplösta ingredienserna i en massiv handling till ett helt och bestämmer dess rätta proportioner. Blott en eller annan gång avbrytes och genomkorsas denna miniatyurutveckling av någon plötslig och brutal handling, som driver upp stora och starka vågor.

Det är alldeles omöjligt att icke se en analogi mellan detta historiens framåtskridande och naturens. Jorden ändrar sig normalt med samma tålmod och tystnad och i liknande små steg. Geografen urskiljer här två allomfattande processer: den yttre förvittringen, som strävar att utjämna ytans olikheter, och »oscillationen», som inifrån höjer eller sänker hela landmassor. Endast momentant kunna de stegra sig till någon starkare effekt, såsom då den underminerade klippan förlorar balansen och faller i ett bergras, eller de inre sprängningarna bli för stora

för jordlagrens elasticitet och utlösa sig i ett jordskalv. Det vore lätt att även i detalj fullfölja jämförelsen in på historiens område. Men vi stanna här vid vardagsutvecklingens reflex på den vanliga människan. Varken förvittringens arbete eller landhöjningen ådrager sig i regeln hennes uppmärksamhet. Först när akuta verkningar uppenbaras, lyssnar hon, men uppfattar då lätt dessa nödvändiga konsekvenser som överraskande och störande avbrott. Den allestädes närvarande rörelsen känner hon nämligen som *lugn*.

Det är i ett sådant lugn vi tillbragt det första halvåret 1914. Inga stora händelser ha med buller och bång kommit upp till ytan. Världen går åter sin gång som förut, folken andas ut efter 1913 års onda erfarenheter och ännu ondare drömmar, diplomaterna tyckas sköta sitt dagliga filigranarbete med mindre nervösa fingrar. Den stämning av kvalm, vari året ingick, har dock hos de mera initierade ingalunda avtagit. Aldrig var ett lugn mera bedrägligt. Läger man örat till marken, så förnimmas olycksbådande ljud med tilltagande styrka — förebud att tiden är hart när, då de åter och åter uppskjutna *konsekvenserna* icke längre skola av diplomatien kunna undanböjas.

*

De yttre händelseprocessioner, som under den till granskning föreliggande tidrymden förnämligast tagit världens intresse i anspråk, äro tvenne, nämligen den mexikanska frågan och Balkankrisens sviter; vilka sistnämnda i sin tur fördela sig på två, nämligen det grekisk-turkiska mellanhavandet och den albanska statens födslovända.

Vi betrakta först Mexikofrågan, som är den mest isolerade. I föregående översikt har den behandlats mera *à part*, såsom allt för mycket lokalbegränsad för att ådraga sig särskild uppmärksamhet vid världspolitiska rekognosceringar. Numera har frågan emellertid växt ur sin ursprungliga begränsning och in i planetariska dimensioner, sedan Sydamerika formligen anmält sitt intresse i saken.

Vi känna redan spelöppningen och ställningen vid årets begynnelse. Förenta staterna — vilkas personliga ledning, betecknad av kombinationen WILSON & BRYAN, jag på annat ställe tillåtit mig att karaktärisera som en sorts »Skyttearsk professor i statskun-

skap och vältalighet» — ha vägrat att erkänna general HUERTA, som i febr. 1913 banade sig väg genom blod och järn till Mexikos presidentstol. Det officiella motivet är rent och uteslutande moraliskt: samma slags indignation, som på sin tid avhöll England ett erkänna konung Peter av Serbien efter mordet på föregångaren. Denna gammalliberala idealism harmonierar här förträffligt med realpolitikens intresse av kontroll över Mexikos utrikesaffärer, nu sedan U. S. A. efter Panama-kanalens färdigställande fått så starka och ömtåliga intressen på andra sidan; här föreligger nämligen den ganska aktuella faran, att Japan kunde betjäna sig av Mexiko mot U. S. A. ungefär som Sverige av Holstein mot Danmark på 1600-talet. Bakom det hela står slutligen Standard Oil och gjuter sin olja på elden, alldenstund Huerta gynnat det konkurrerande engelska Pearson-syndikatet med oljekoncessioner.

I lycklig överensstämmelse mellan ideala och materiella motiv har den stora Unionen sålunda omsider skridit till aktion mot sin mindre granne — vars areal i alla fall är fyra europeiska stormakters tillhoppa och befolkningen fyra skandinaviska staters. Den ekonomiska och diplomatiska blockaden under slagordet »watchful waiting» tycktes icke mycket bekomma den kallblodige indianhövdingen i motspelet, icke ens sedan U. S. A. i febr. gynnat hans upproriska motståndare inomhus genom att återtaga förbudet mot vapeninförsel dit. Dessas banditfasoner, även emot europeiska residenter i landet, gjorde situationen ännu obehagligare för den store förmyndaren och fredsväktaren. Den rena passivitetens politik befanns i alla händelser för långsamt verkande. I mitten av april vände sig därför Wilson till kongressen med ett krigiskt budskap, och strax därpå smäll det vid Vera Cruz och Tampico, vilka hamnstäder våldsamt besattes av den amerikanska slagflottan. Världen skall icke lätt glömma det farsartade motivet till detta ingripande — etikettstvisten om en salut »skott för skott» eller »utan villkor» — icke heller de högljudda fredsförsäkringarna i samma ögonblick man lät kanonerna spela mot liv och egendom i grannlandet. Löjet dämpas endast av ett drag av tragik, som aldrig undgår att möta den välmenande ideologien vid dess sammanstötning med världens realiteter. Den, som har ögon till ett se, kan här hämta nyttiga lärdomar angående den moderna pacifismens världskännedom och själv-

kännedom, att lägga till dem som det fredsälskande Italien strax förut gav i Tripolis.

Men nu hände, plötsligt och överraskande, det som skulle lyfta Mexikofrågan upp på ett vidare plan. Den 26 april inställde sig Argentina, Brasilien och Chile — den s. k. *A-B-C-alliansen* — på scenen och erbjödo sin medling. Att de gjorde detta »för att tjäna fredens och civilisationens sak», bevisar en god insikt i den konventionella fraseologiens grundlinjer. Man frestas att beteckna deras handling som Sydamerikas debut i världshistorien. Hittills endast objekt för storpolitiken, framträder det här, i sina främsta representanter, för första gången som subjekt, med självständiga planer utanför egna dörrar. Vilka voro då deras planer, om vi aktningfullt frånsé från freden och civilisationen? En mycket välvillig och mycket naiv kritiker skall kanske föreställa sig, att Sydamerika här ville ge ett tacksamt svar på Unionens föregående inblandningar till dess stöd i affärer med Europa. Man kommer dock säkerligen verkligheten närmare, om man förutsätter en rätt oangenäm känsla hos Unionen vid anbudet. Det betänkliga var att de tre kommo tillsammans, i ett sällskap som sedermera förstordes genom andra sydamerikanska makters tillslutning. Härmed underströks en samhörighet, som för Amerikas germanska storstat innebär ett ogynnsamt varsel: den spansk-indianska blandningsrasens och den romanska kulturens. Men denna samhörighet innesluter även motståndaren Mexiko. Den stora kulturgränsen skär den nya världen i riksgränsen mellan U. S. A. och dess södra granne. Det står också utom fråga, att medlarna ha sina verkliga sympatier på Mexikos sida. Medlingsanbudet innebär alltså ett memento för Monroedoktrinärerna, att tiderna förändrats, och att de icke längre ensamma kunna ställa efter behag med andra amerikanska stater. Den »latinska unionen» i nya världen, förebådad av »paniberiska kongresser» (1900, 1914) börjar skymta som en skugga — även om mycket vatten lär få rinna i Amasonfloden och La Plata, innan denna skugga kan förtäta sig till en verklig politisk kropp.

Såsom saken nu stod, hade U. S. A. intet annat val än att hålla god min och acceptera medlingen. Den innebar för övrigt alltid den fördelen att det, ännu en tid åtminstone, slapp att blotta omotsvarigheten mellan sina politiska anspråk och sina verkliga landmilitära resurser. Mediatorerna, som i maj sammanträffade med parterna i Niagara Falls,

visade också hänsyn till mr Wilsons personliga obehag av senor Huertas fysionomi; efter ungefär en månads förhandlingar enades man om att respektera Mexikos självständighet under en ny regering — varom Mexiko självt skulle ena sig. Då denna enhetsrörelse på platsen ju redan pågått i årtal i formen av inbördes krig, och då Huertas ombud icke lär varit så alldeles med om enigheten i Niagara, så tyckes emellertid föga vunnet med det hela, utöver reklamen för A-B-C och den moraliska varningen för U. S. A.

Den mexikanska frågan är sålunda fortfarande olöst. I landet frodas insurrektionen alltjämt, och insurgenterna vinna den ena storartade framgången efter den andra; Huertas trupper kunna aldrig visa sig utan att de bli slagna. Icke desto mindre, ehuru öfvergiven av U. S. A. och A-B-C och Gud och människor, håller sig Montezumas senfödde efterträdare uppe ännu i skrivande stund — man skulle förvåna sig däröver, om det icke vore fråga om amerikansk historia!

*

Vi återgå till europeisk mark; tryggare åtminstone så till vida som nyhetsmateriale är någon grad bättre sofrat ur sanningssynpunkt.

Den 14 mars kom ändtligen den formella freden mellan Serbien och Turkiet. Därefter är det lugnt på detta håll; det är endast frågan om unionen mellan Serbien och Montenegro — numera grannländer — som då och då kommer på tal. Även Bulgarien håller sig stilla. Endast i halvöns utkanter, Albanien och Egeiska öarna, brinner det fortfarande, men detta desto friskare.

Är det en tillfällighet, att kontinentalt anlagda stater så ofta draga det kortare strået i diplomatiska dueller med marina makter? Eller är det icke ett naturligt sammanhang med det i de senare inneboende krämarsinnet? Huru som helst, faktum bestyrkes åter och åter i historien. England contra Tyskland och Japan contra Ryssland ge världshistoriska exempel i våra dagar. Måhända kan vår egen historia mot Danmark i forna tider ha ett och annat att berätta i samma riktning. Inför våra ögon bekräftas erfarenheten nu igen på bägge scenerna för Balkanhistoriens eftervärkar; ty i den Egeiska frågan triumferar Grekland över Turkiet, och den albanska avslöjar sig allt mera

som en duell mellan Italien och Österrike, där krämarmakten har alla chanserna att vinna spelet.

Ett sammanhang mellan scenerna ger Greklands intresse på bägge. Vi ha sett (ovan s. 89), hurusom stormakterna fått parternas medgivande att ordna frågan om de Egeiska öarnas stathörighet, och huru de förberedde en kompromiss i den riktningen att Grekland här skulle få ut sina mesta fordringar, emot det att det resignerade i södra Albanien (Epirus). Detta blev också bekräftadt genom kollektivnoten ¹⁴/₂; endast Imbros och Tenedos (samt Castelorizo) skola stanna i Turkiets hand. Chios och Lesbos skola alltså gå förlorade; enda reservationen blev, att Grekland icke skulle få befästa dem. Turkiet har emellertid icke ännu gett med sig på denna punkt. Spänningen fortfar och stegras genom turkiska förföljelser i Tracien och Mindre Asien, som ha haft till påföljd en massutvandring av greker ej minst till öarna i fråga — ett svar på föregående massutvandring av turkar ur Macedonien, som öppnar utsikten till en rationell lösning af regionens förvirrade nationalitetsproblem.

I juni månad drar det ihop till en akut kris; *Le Temps* synes få rätt i sin nyårsprofetia (sid. 89) om krig till våren. Men Greklands beslutssamhet och VENIZELOS' berömliga statskonst föranleder motparten än en gång till återtåg. Det köper amerikanska krigsfartyg, på grundval av en nationalinsamling som ställer även den svenska av 1912 i skuggan — man talar om 50 mill. drachmer, vilket skulle betyda ungefär dubbelt så mycket — inkorporerar så formligen öarna och avleder den omedelbara tvisten i en europeisk kontrollkommission, som Turkiet nu finner sig föranlåtet att acceptera.

Under tiden har Grekland icke heller försummat sitt fiske i det grumliga albanska vattnet. Knappt ha stormakterna sagt sitt ord i februari, och grekerna i följd därav börjat utrymma norra Epirus, förrän uppror där utbryter i alla laga former med självständighetsförklaring o. s. v. Detta uppror ackompanjerar alltså folkets jubel i Durazzo, då furst WILHELM av WIED i början av mars anländer till sitt rike, officiellt inbjuden av stormakterna och en albansk delegation (ESSAD pascha) i månaden förut. Även sedan grekerna i slutet av april verkligen lämnat Albaniens gränser, frodas den epirotiska resningen, och först i medio av maj lyckas fursten med stora efter-

gifter uppnå en fredlig överenskommelse med dessa undersåtar av grekiskt blod.

Men samma post, som bragte världen denna fredliga underrättelse från Europas sistfödda stat, förmålde tillika om nya oroligheter, i huvudstadens egen närhet, från mohammedanska bönder som fruktade för sin tro. Det var alltså det konfessionella bekymret som nu anmälde sig efter det nationella, och för bägge finnes i detta land bara en form: härjande, mord och brand. Situationens allvar visade sig i furstens uppseendeväckande, men säkerligen icke omotiverade, åtgärd att häkta och ur riket avpolettera Essad, som skulle varit hans trons egentliga stöd. En vecka efteråt nödgas han ta sin tillflykt till ett italienskt fartyg undan upprorsmännen, som angripit själva Durazzo. Detta steg betecknar säkerligen för fursten själv början till slutet; ehuru han senare tagit tapper personlig del i kampen till huvudstadens försvar, är hans roll av allt att döma redan utspelt. Det kan icke dröja länge förrän furst Wilhelm får packa ihop igen och återvända till någon fredlig vrå, där han i historisk obemärkthet kan meditera över sitt onda ungdoms-äventyr då han var prins utav Albanien och i sitt rike hade föga tur ...

Den sista underrättelsen från den konstgjorda staten vid Adria lyder så, att stormakterna haft meningsbyten därom och beslutat att »Albanien bör bibehållas som en oberoende och självständig stat». Det fattades också bara att man nu rivit upp det igen, som en Penelopeväv om natten! Men om denna diplomatiska produkt skall få annat än galvaniskt liv, så borde den åtminstone för en tid skyddas för stormakternas egna intriger. Här lär åtskilligt tills dato ha brustit. Italien är skäligen misstänkt att vara intresserat i den förste furstens fiasko. Han var nämligen Österrikes kandidat; och det är numera tyvärr intet tvivel om, att det intima förhållande mellan Italien och Österrike, som Albanien har att tacka för sin tillvaro, icke uteslutit själviska beräkningar hos det förra på det senares bekostnad. WINTERSTETTEN (Berlin—Bagdad, neue Ziele mitteleuropäischer Politik, 1914) har några allvarsamma ord att säga därom. Den österrikiska politik, som tog initiativet till Albaniens upprättande, såg bara mot öster, mot den rysk-serbiska faran, men icke mot den italienska i sydväst. Den förbissåg att Italien har fri väg till skyddslingen över ett endast sjumila hav, men i Österrikes väg ligger Montenegro och hela den serbiska stammen.

Detta betyder, att Italien numera med största lätthet kan besätta motstranden, spärra Otrantosundet och stänga Ö. U. i botten på Adria-säckan. Göres nu varje regering omöjlig, så att Albanien även formellt faller sönder i en österrikisk nordlig och en italiensk sydlig intressesfär, då ligger Italiens stora vinst i öppen dag.

Summan av affären kan således lätt bli den, att Ö. U., som i kriget avstod från sitt gamla Balkanprogram, i freden får resignera från sin hittillsvarande fria sjöväg genom Adriatiska havet, som ännu en gång blir italienarnes »mare nostro». Sådana realiteter undanskymmas icke av de vänliga talesätten vid ministermötet i Abazzia (april). Italien, som icke haft några omedelbara bekymmer med kriget, inhöstar som vinst en diplomatisk inteckning på Balkanhalvöns fastland, liksom det också gjort i Mindre Asien genom den nu koncessionerade Adalia-banan.

*

Den fullständiga frånvaron av beslutsamhet och kraft, som i det hela kännetecknade Österrike-Ungerns hållning under Balkankrisen, börjar alltmera uppenbara sina onda följder. Över den murkna kejsarstaten, i sitt väsen en fullkomlig utmaning mot den moderna nationalstatens idé, synes vilja utbilda sig ett vakuum i den storpolitiska atmosfären, med den nödvändiga verkan att vindarna blåsa dit. Det är redan ett allmänt tal i världspressen, att Österrikes delning är nästa punkt på dagordningen efter Turkiets. Där åtelen är, där församla sig ju örnarna!

Petite République ²⁶/₁ fortsätter avslöjandena av det underjordiska traktatspelet under Balkankrisen (ovan sid. 89 f.) genom meddelanden om förbundet mellan Rumänien och Serbien ²³/₆ 1913. Man utgick ifrån Ö. U:s intressegemenskap med Bulgarien och stipulerade följande grundvalar för delningen efter en eventuell seger: Transsylvanien och Bukovina åt Rumänien, Bosnien-Herzegovina-Dalmatien åt Serbien, Galizien åt Ryssland. Sistnämnda punkt visar varifrån man hämtade segertron. Namnet på tidningens redaktör — PIERRE ALBIN, välkänd som utgivare av diplomatiska akter — ger ett visst vederhäftighetsbevis åt uppgifterna som för övrigt hämta stöd av klara förhållanden av nationellt och geografiskt slag. De angifna österrikisk-ungerska

landsdelarna äro nämligen Rumäniens och Serbiens »irredenta», där resp. $3\frac{1}{4}$ och $2\frac{1}{2}$ millioner vänta på sin förlossning i nationalstatens sköte. Och Ö. U:s passiva Balkanpolitik har nu gjort dessa bägge rörelser fullkomligt aktuella.

Mötet i Konstanza (juni) mellan ryske tsaren och Rumäniens konung, tillika med ryktena om en äktenskapsförbindelse mellan deras hus, ger den rumäniska propagandan en hotande bakgrund, huru noga den gamle kung Carol än aktade sig att i sina tal vid tillfället stöta trippelliansen för huvudet. Med beundransvärd klokhet håller han alltjämt bägge vägarna öppna, för att profitera på dem bägge; men redan hans nyvunna ställning som överdomare på Balkanhalvön är ägnad att i oberäknelig grad stärka rikets dragningskraft för landsmännen bakom Ö. U.-gränsen.

Detsamma är i ännu påtagligare grad fallet på den serbiska fronten, där stamlandet genom krigen konsoliderat sig till en ungefär lika storlek och styrka som irredentat i Ö. U., medan det förut hade knappast hälften därav. Allvaret i denna situation fick en hemsk och olycksbådande bekräftelse genom mordskottet i Sarajevo $28/6$, som berövade kejsarmonarkien dess starke man och framtidshopp, tronföljaren FRANZ FERDINAND. Den kulan visste hur hon tog. Det är redan bevisat, att hon var stöpt i den storserbiska vargklyftan. Tronföljaren var det stora hindret: i kriget målsman för en aktiv politik, som velat till varje pris hindra den serbiska koncentrationen söder om gränsen, i freden bärare av det »trialistiska» programmet, som vill rycka gifttänderna ur den allserbiska propagandan genom »home rule» åt dess ledamöter inom rikets ram. GONNARD omtalar i *Revue politique et parlementaire* 1912 en intervju $4/1$, 1911, där Franz Ferdinand bestämt uttalat sig för ett »Storkroatien» vid Österrikes och Ungerns sida: ett sydslaviskt rike, där även slovenerna i Kärnten och Istrien skulle ingå i en 8 millioners stat. Tanken är på dagordningen allt efter den serbiska oron vid Bosniens införlivande 1908; och WINTERSTETTEN's ovan citerade skrift — ett Kassandrarop om monarkiens förestående undergång, därest icke en sådan omorganisation omedelbart företages — infattar den i en »kvadratism», där även Galizien skulle tillerkännas ett statligt rum bredvid Gammal-Österrike, Ungern och Sydslavien. Tanken ligger också djupt, så till vida som den vill parera rasen med konfessionen:

romersk-katolska slaviska stater som buffertar mot den slavisk-ortodoxa huvudmakten. Men vem har nu nog auktoritet att kunna föra den fram genom den österrikisk-ungerska inrikespolitikens labyrint? Mördarhanden visste vad den gjorde — den drev i sanning in en spik i den förhatade Donaumonarkiens likkista.

Men detta är något vida betydelsefullare än bara en ny lycklig chans för Serbien i dess lokala affärer med den stora monarkien. Det har omedelbara och påtagliga följder för hela balansen i statssystemet. Österrikes värde som militärisk faktor är grundligt reducerat i dess nya läge. Rumänien, förut klar bundsförvant, binder nu 5 av dess armékårer; Serbien, förut obetydligt och neutraliserat av Turkiet, binder säkerligen 4. Antaga vi nu ytterligare 2—3 arméer bundna av Italien, så vill detta säga, att Ö. U. har kvar endast 4—5 arméer till bruk mot den störste fienden. Det kommer till Tyskland i den närvarande situationen nästan som Mazeppa till Karl XII — Tyskland, som mot 60 armékårer på sina bägge fronter kan uppställa 25. Så stora verkningar följa med en falsk politik. Också har den tanken redan sett dagen, att förbundet icke längre har något värde för Tyskland; att detta för sin egen självbevarelses skull nu måste i en tvärvändning försona sig med Ryssland *på Österrikes bekostnad*. Man förstår beklämningen hos den österrikiske officer, G. LIEBER, som i slutet av 1913 utgav en »resignationsroman» under titeln »Quo vadis, Austria?»

*

Förhållandet mellan Tyskland och den fransk-ryska alliansen har icke ljusnat på senaste tiden, även om DELCASSÉ i jan. lämnat sin sändebudspost i Petersburg. Det blir allt mera uppenbart att Ryssland förbereder en aktiv politik, av groll mot Tyskland som tvenne gånger korsat dess väg då den syntes klar: i den serbisk-bozniska frågan 1909 och i den armeniska 1913. Med sammanbitna tänder säga sig politikerna vid Nevan, att detta skall icke ske för tredje gången. Det farligaste härvid är — som ROHRBACH framhåller i sin nygrundade veckoskrift *Das grössere Deutschland*, artikeln »Die russische Gefahr»^{19/4} — att kriget mot Tyskland är populärt långt inne i den liberala oppositionens leder; det bjuder alltså en utväg även ur de hopade in-

rikes svårigheterna, enligt ett recept som blivit föråldradt annorstädes men kan antagas stå i hög kurs ännu för Rysslands räkning.

Utgående från denna plan till rysk revansch har THEODOR SCHIE-MANN i *Kreuz-Zeitung* gett en slående förklaring på den senaste utvecklingen av den fransk-ryska vänskapen. Efter den nödtvungna reträtten från Armenien vände sig Petersburg till Paris med begäran om understöd i form av treårig fransk värnplikt, vid äventyr att eljest uppsäga alliansen. Paris ställde då den motfordran, att Ryssland skulle förbättra möjligheterna för sin egen uppmarsch vid tyska gränsen. Välan, svarade Petersburg, det kostar $2\frac{1}{2}$ milliarder francs, och det ha vi icke! Så vandrade pengarna från Frankrike till Ryssland, så beslötos de tre åren i Frankrike, och så ställdes den ryska krigsberedskapen vid gränsen i ett skick som den aldrig haft tillföre.

Sedan KOKOVTSOF i febr. lämnat sin plats vid tsarens sida åt den gamla regimens man GOREMYKIN synas rustningarna i Ryssland taga en febril karaktär. Två gånger, i april och i juni, har riksduman i hemliga sammanträden antagit alla regeringens förslag i denna riktning, innefattande även förbud mot utförelse av hästar och upphävande av import-tull på kol, med mera som leder tanken på ett nära förestående krigsutbrott. Redan $\frac{12}{3}$ hade krigsministern SUKOMLINOV (artikel i Petersburgs Börstidning) utsagt ordet, att »Ryssland är beredt på alla eventualiteter». Och i maj tillkännagavs, att tsaren påbjudit mobilisering till hösten i en omfattning av en million soldater.

I detta sammanhang faller ljuset från världshistorien starkt på den franska ministerkrisen DOUMERGUE-VIVIANI-RIBOT-VIVIANI från den 2 till den 13 juni. De allmänna valen i maj hade nämligen gett en stark framgång åt de rena socialisterna (nya 33 röster, inalles nu 102) och ingalunda försvagat den gamla »socialradikala» kärnan. I dessa kretsar möter den treåriga tjänstetiden sitt parlamentariska motstånd. Denna situation föranledde Ryssland till det ovanliga steget av en direkt påtryckning. När tärningen slutligen stannade på VIVIANI, så var Ryssland lugnat i detta hänseende; bundsförvandten hade än en gång bekräftat sin villighet att bära sin oerhörda börda.

Vad nu detta betyder, därom underrättas vi i en uppseendeväckande broschyr av överstelöjtnant FROBENIUS, »Des Deutschen Reiches Schicksalsstunde», 1914. Författaren är eminent sakkunnig och i den

vetenskapliga världen väl känd såsom ordinarie medarbetare på den militärgeografiska spalten i *Petermann's Mitteilungen*. Här uppvisas, att den treåriga värnplikten betyder direkt *krigsberedskap* och ingenting mindre. Vi lära också att denna beredskap är ställd på viss, noga bestämd tid. Man har nämligen gått så till väga, att man på hösten 1913 inkallat årgångarna av 1892 och 1893 på en gång, tillsammans med den av 1891, som redan tjänat sitt första år; denna anhopning gör det för Frankrike nästan omöjligt att inlåta sig på krig just nu; men sedan värnpliktens begynnelse lagligen lagts ett år tillbaka, skall i höst 1894 års årgång också inkallas; under tiden får den treåriga tjänstetiden tillämpning på 1891 års kontingent; följderna blir, att Frankrike år 1915 skall ha fyra årsklasser samtidigt under fanorna i den stående armén, vadan en mobilisering då kan ske med alldeles osedvanlig lätthet och snabbhet. Samma konstellation inträffar en gång till, nämligen 1916; sedermera försvinner den extra ordinarie chansen, och Frankrike måste återgå till den tvååriga tjänstetiden, därest det icke vill ekonomiskt ruinera sig. Slutsatsen ger sig av sig själv: *Frankrike »måste under alla omständigheter tränga på revanschkrigets begynnelse i året 1915 eller 1916»*. Resultatet blir fruktansvärt klart, om man sammanställer det med att Ryssland just nu, som vi sett, har finanser och militära kommunikationer vid den tyska gränsen i ordning som aldrig förr, samt att förlängningen av tjänstetiden under dess fanor in till 1 (14) april på det fjärde kalenderåret tjänar samma ändamål av krigsberedskap redan i freden.

Dessa beräkningar stå ju på grundvalen av rena och enkla fakta, och synas fördenskull förtjäna än mera avseende än ett på sin tid mycket uppseendeväckande meddelande, som utpekade hösten 1917 som den kritiska tidpunkten; det var *Kölnische Zeitung's* Petersburgskorrespondent $\frac{2}{3}$, sekunderad av allarmrop även i *Neue Freie Presse* och själva *Berliner Tageblatt*. Denna tidningsstorm vittnar i sin mån om den oro, som gripit den centraleuropeiska världen inför aningen om att besökelsens tid är hart när. Allvarliga ord av utrikesministern v. JAGOW $\frac{14}{5}$ mot den ryska pressens agitationer ägnade sig yttermera att inför allmänheten understryka situationens ödesdigra beskaffenhet.

I detta sammanhang lyfta sig även den senaste tidens politiska välvningar i Sverige — »bondetåget» och konungens tal på Stockholms borggård $\frac{6}{2}$, det därpå följande ministerskiftet STAAFF-HAMMARSKJÖLD

samt jordskredet vid riksdagsvalen i april, varigenom försvarspartiet ökade sin numerär med 100,000 röster i landet och 22 platser i Andra kammaren — till världspolitisk rang. De visa även i vårt land en, tyvärr blott alltför långsamt stigande, insikt om lägets allvar och landets fara. Att Rysslands kommunikatoriska och strategiska uppmarsch i Finland innebär en direkt spets mot den skandinaviska nord, där Ryssland har ett sekelgammalt önskemål i sin längtan till havet, det ingår redan i världens allmänna medvetande. Sålunda skriver den bekante politikern ERNST ZU REVENTLOW i sin stora och grundliga bok om »Deutschlands auswärtige Politik 1888—1913», att återupptagandet av dessa ryska planer på Atlantiska hamnar utgör »en av de mest anmärkningsvärda företeelserna under året 1913».

Under dessa omständigheter är det endast en naturlig sak, att spänningen mellan England och Tyskland fortfar. Englands intresse av Tysklands försvagande ligger nu i goda händer, sedan det förskaffat sig tvenne skarpslipade kontinentalvärjor ... Det börjar även få stora bekymmer för anarkiska fenomen i sin egen rikskropp, hvarav Ulsterkrisen och suffragettraseriet äro de mest framträdande symtomerna. Icke utan sammanhang därmed framstår Englands mot Tyskland rent av vänskapliga politik. Den accentuerades starkt genom den engelska pressens kalldusch över tanken att förvandla trippelententen till allians, då den omedelbart före en fransk visit i Paris av den engelske konungen ånyo med all eklat framfördes av ERNEST LAVISSE samtidigt i *Le Temps*, *Le Matin* och *Times* ^{16/4}. JÄCKH (i *Das grössere Deutschland's* första nummer, ^{5/4}) tror sig veta, att den engelska vänskapen gått ända till ett rent återtåg i Mesopotamien, så att Tyskland skulle få ensamvälde även över Bagdadbanans slutstycke till Basra och denna ort konstitueras till oceanhamn i st. f. Kuveit. Kändt är, att uppgörelsen under-tecknats i London medio juni, och nu endast väntar på turkiska bekräftelser för att bli uppenbar.

Tillägga vi det stora engelska statsinköpet av aktier i »Anglo-Persian Oil Company» (A. P. O. C.) vid samma tid — en händelse som erinrar om aktieförvärvet i Suezkanalen 1875, fast nu till Rysslands obehag — så torde halvårets storpolitiska skörd vara mönstrad. Ur dramatisk synpunkt är den knappast »medelgod»; men det är all fara värdt, att den i utvecklingen skall visa sig innehålla draktänder

IX.

VÄRLDSKRIGETS PRELUDIÉR OCH
UVERTYR.

Världskrigets förebud. — Koalitionen mot Tyskland. — Furstemordet i Sarajevo som krigsanledning. — Österrikes not till Serbien. — Den panslaviska solidariteten. — Förspelet i stormaktskabinetten. — England och den belgiska neutraliteten. — Skuldfrågan. — Tysklands onda konjunkturer.

Okt. 1914

Den, som med någon uppmärksamhet följt dessa världspolitiska översikter från och med året 1911, har sett *världskriget* från första början skymta mellan raderna däri, som det röda skenet av en annalkande skogsbrand skymtar mellan stammarna i en skog. Än närmare, än fjärmare, har skenet stadigt stått för våra blickar på horisonten. Midt i den allmänna glädjen över världsfredens bevarande i Balkankrisen sågo vi »med dystra aningar mot framtiden» (s. 73). »Med bävan» hälsade vi det nya året 1914 (s. 98). Vi funno dess lugn »bedrägligt» (s. 100), »besökelsens tid hart när» (s. 110); och när vi sist nedlade pennan, så var det med uttrycklig aning om att det första halvårets fredliga skörd skulle visa sig i fortsättningen innehålla »draktänder» (s. 111).

Då vi nu åter gå att taga en överblick av världssituationen, så är den stora branden över oss. »Det oundvikliga», varom talades på hösten 1912 (s. 47), har kommit. Det »barometriska minimum» över Europa, som konstaterades i begynnelsen av 1913 (s. 60) och analyserades ett år senare (ss. 94 ff.), har lösläppt stormen. Situationens »konsekvenser» (s. 100) ha icke längre kunnat av diplomaten undanskjutas.

I denna stund finnes intet att här taga tillbaka, och i grunden föga att tillägga, med avseende å motivflätningen till kriget. Vi vilja blott

än en gång rekognoscera horisonten, sådan den tedde sig i stort vid krigsutbrottet — för att därmed vinna en verklighetsbakgrund åt den scen, där händelserna inställa sig, och en tillnärmelsevis fast mark i de »masuriska träsk» av agitatoriska publikationer, varmed diplomaten i skilda länder nu vill rentvå det egna landet från ansvaret för krigets utbrott.

Här föreligger den i historien ingalunda ovanliga bilden av en *koalition* mellan flere makter mot en. Det är samma metod, som senast användes mot Bulgarien, och därförut mot Turkiet. Nu syftar man högre upp, mot en eller två stormakter. Denna större koalition är bildad av England, som därtill också haft goda skäl i faran för sin egen innehavande ställning. Utan tvivel se vi i England trippelententens »spiritus rector», i vars hand den franska revanschen likasåväl som den ryska nationalismen avsetts som redskap åt det egna intresset. Men det är påfallande att även England på sistone trädt i bakgrunden, liksom Frankrike. Från och med 1912 framträder Ryssland med ledningen, organiserar Balkankoalitionen med spets även mot Österrike (s. 90) och utvecklar alliansen med Frankrike till akut krigsberedskap (s. 110); få vi tro SCHIEMANN'S meddelanden, avtalar det också i marinkonvention våren 1914 en transport av trupper på engelska skepp till Pommern, för året 1916.*

Denna tidsbestämning överensstämmer med FROBENIUS' uppseendeväckande beräkningar, för vilka redogjordes ovan s. 109 f. Även ROHRBACH (*Das grössere Deutschland* 8/8 1914) väntade kriget 1915 eller 1916: »vi visste att det skulle komma, och komma snart — — men jag har alltid skattat förberedelsetiden för den ryska överfallsplanen till ett eller två år.» Numera, sedan vi lärt känna Rysslands överraskande krigsberedskap i fält, kan det väl knappt råda något tvivel om att dessa räkningar äro riktiga. Koalitionen var redo till aktion året 1915 eller senast 1916.

* Numera veta vi, att England 21/4 1914 gav på hand en sådan konvention, och att ett utkast därtill förelåg från 20/6; se avslöjanden i *Deutsche Allg. Zeitung* 18—29 dec. 1918 och den tyska vitboken från Versailles (»Deutschland schuldig?») 1919, ss. 197—202, jfr JOHN FISHER, *Memories*, 1919, s. 34. Mot EDW. GREY'S bestridande i parlamentet 11/6 och 28/10 1914 kan dock en slutgiltig överenskommelse icke antagas.

Men var det meningen att överfalla Tyskland direkt? Efter min övertygelse («Inför världsbranden» i *Nya Dagl. Allehanda* ^{1/8}) var iscensättningen tänkt annorlunda. Såsom RUEDORFFER demonstrerar i sitt nyutkomna mästerliga arbete över »Grundzüge der Weltpolitik der Gegenwart», använder man numera icke så brutala metoder; man går omvägar, med små steg, och »kalkylerar» krigen i det längsta i stället för att föra dem. Alltså har Ryssland, sedan det fullbordat sin krigsberedskap mot Tyskland-Österrike, sannolikt tänkt öppna aktionen på annat håll: i norra Skandinavien, där det samtidigt förberedt sin uppmarsch genom Finland, eller på den gamla armeniska fronten. Därmed skulle Tyskland ställas inför alternativet att låta ofärden gå över Sverige eller Turkiet och förlora resten av sin stormaktsprestige, eller försvara den och taga ansvaret för världsfredens brytande! Detta är stormaktspolitikens stora hemlighet och djupa metod, att ställa andra inför sådana alternativ: räcka dem förödmjukelsens kalk, vid äventyr att eljest utropas som världens fridstörare. Sålunda är det möjligt att föra världens mest aggressiva politik med bevarande av anscendet som fredsvän och sitt goda samvete — man har ju endast rustat till försvar, och den andra kunde ju tagit freden med förödmjukelsen . . .

Nu faller ljuset klart över Europas ödestimma, som gav kriget. Hemsökelsen över Österrike-Tyskland *måste* komma. Skulle de då sitta stilla och vänta, tills den kom på dag och plats och sätt som passade motståndaren, eller skulle de taga sitt öde i egna händer och själva välja sättet? Världshistorien gav svaret: det blev icke Ryssland i Armenien eller Norrland 1915, som företog spelöppningen — det blev Österrike i Serbien 1914.

Man ser genast, att rollerna nu fullständigt omkastats. Det blev icke heller Tyskland, som ställdes inför det ödesdigra alternativet; det blev Ryssland. Ryssland schackades efter sin egen metod: det kunde ju låta Serbien sköta sig självt, det kunde ju vika undan igen liksom 1909 och 1913 och rädda världsfreden på sin egen bekostnad!

*

I själva verket var valet av tidpunkt för iscensättningen ett grepp av en träffsäker statskonst. Vi ha redan sett (s. 110), att kriget måste

komma Frankrike synnerligt olägligt i detta år. Man var ingenstädes fullt färdig på ententens sida. Man hade, efter Österrikes och Tysklands svaga politik under Balkankrisen, invaggat sig i hoppet att själv ha initiativet, kände sig alltså fullt säker ännu, kunde icke drömma om att få handsken slungad emot sig själv. Liksom Frankrike stod i den ömtåliga övergången mellan två värnpliktssystem, så hade Ryssland ännu icke sina militära uppmarschvägar fullt klara, och dess nya östersjöflotta stod ännu till det mesta på varven eller papperen. Men Tyskland var färdigt och Österrike tillnärmelsevis likaså.

Vi anmärka härnäst det taktiskt fördelaktiga ur rent personliga synpunkter att taga till utgångspunkten för aktionen *furstemordet* i Sarajevo (s. 107). Det måste sägas högt och rent — gent emot den oerhörda naiviteten eller medvetna osannfärdighet, som flödar särskilt i den socialdemokratiska agitationen — att monarkerna numera äro fredens starkaste värm. Detta är ett rent axiom av det naturliga förhållandet, att de äro närmast att få betala efterräkningarna inomhus för ett nederlag. Det står således utom tvivel, att kejsar Frans Josef personligen varit det största hindret för en kraftig österrikisk politik under Balkankrisens gynnsamma tillfällen. Å andra sidan har t. o. m. socialistorganet *Vorwärts* nu under krisen erkänt kejsar Wilhelms uppriktiga, inför historien för övrigt tillräckligt ådagalagda fredskärlek; redan 1912 (s. 30) ha vi i dessa översikter haft anledning att framhålla den; man kan också t. ex. i PAUL LIMAN'S nyutkomna arbete »Der Kronprinz, Betrachtungen über Deutschlands Zukunft», se mellan raderna, att man i Tyskland ansett denna fredsvänlighet rent av skadlig för det verkliga statsintresset och i stället börjat överflytta sitt förtroende på kronprinsen. Representanterna för detta nakna statsintresse i de bägge allierade stormakterna funno nu sitt gynnsamma tillfälle att övervinna motståndet från själva monarkerna; ty här, när det gällde ett attentat mot dynastien, kunde ju Frans Josef icke längre tveka och Wilhelm icke längre hålla tillbaka.

Men borde icke denna synpunkt sträcka sig ännu längre? Borde icke även tsar Nikolai säga sig, att ett partitagande för Serbien i denna sak kunde bli ett oangenämt prejudikat? Rannsakingen i Sarajevo hade visat, att mordet begåtts under medverkan av serbiska myndigheter, och med vapen ur serbiska statsdepåer: bleve icke då ett partita-

gande för Serbien i verkligheten en solidaritetsförklaring med kungamördare? Det var ganska naturligt, att kejsar Wilhelm i sitt första brev till tsaren ²⁸/₇ (se Tysklands »vita bok», bil. 20) skulle spela på denna sträng: »vi båda, du såväl som jag, ha som suveräner ett gemensamt intresse» i denna sak. Man kunde alltså hoppas, att de »solidariska monarkiska intressena» (BETHMANN-HOLLWEG i riksdagen ⁴/₈ ibm s. 72) här skulle lägga en sordin på de nationella motsatserna och hålla Rysslands svärd kvar i skidan.

Denna synpunkt innebär, att Österrike *icke* med berådt mod slungade handsken till världskriget, då det den 23 juli överräckte sitt ultimatum till Serbien. Notan själv är visserligen en krigsförklaring. Man förstår EDWARD GREY'S utrop, att han »aldrig förr sett någon stat till en annan självständig stat rikta ett dokument av så fruktansvärd karaktär» (se dokumentet n:o 5 i Englands »vita bok»). Österrike kräver av Serbien en syndabekännelse, vars ordalag det självt dikterar, och därtill upprättelse i 10 punkter, varibland även rätt till inblandning och kontroll över Serbiens egna åtgöranden i saken. Sådana anspråk äro helt enkelt oförenliga även med skenet av suveränitet. Det står alltså utom tvivel, att Österrike denna gång menat fullkomligt allvar med Serbien: ren underkastelse eller krig. Men det har verkligen trott, att affären skulle kunna lokaliseras; i all synnerhet sedan det skyndat sig att ge Ryssland en garanti för Serbiens integritet. Vi finna detta t. ex. i den engelske ministerns brev från Berlin ²⁸/₇ (dokum. n:o 71). Att även Tysklands officiella representanter delat denna tro, framgår mångenstädes även av de engelska vittnesbörderna (n:o 18, 32, 47, 80, 139). Man ansåg sig ha beredt tsaren en anständig reträttlinje genom att betona det dynastiska intresset. Man ansåg förövrigt, att Ryssland icke ännu var i stånd att föra ett stort krig, och Frankrike ej heller (n:o 32).

På Österrike kan således icke rättvisligen läggas ansvaret för det »mäktiga öde» som nu skulle »bryta in över Europa» (BETHMANN i riksdagen ⁴/₈). Det är sant, att det anlidade den moderna diplomatiens konst att skapa ett ondt alternativ åt motståndaren; men det trodde sig samtidigt sörja för att valet icke skulle bli honom verkligt förödmjukande. Självt hade det intet val. Mot Ryssland gällde det att förekomma för att icke förekommas. Mot Serbien åter gällde det rent och

ostridigt självförsvar. Detta måste särskilt behållas i minne, vid sökandet efter ansvarig för världskrigets utbrott, att Österrike-Ungerns sak mot Serbien är den rena självbevararens; likaså visst som Rysslands i Armenien eller Norrland är den nakna erövringens. Det är icke skämt eller lek med ord, då utrikesministern BERCHTOLD till det engelska sändebudet yttrade att »dubbelmonarkien kände att själva dess existens stod på spel» (Engl. dokum. n:o 7), eller då BETHMANN formulerade det så, att Österrike-Ungern måste göra upp med Serbien »om det icke vill definitivt uppgiva sin ställning som stormakt» (ibm n:o 9). Läser man Ö.-U:s »dossier» i cirkulärnoten till de utländska sändebuden (Tysklands »vita bok», ss. 38 ff.) — med uppgifterna om bl. a. »Narodna Odbranas» storserbiska propaganda — då förstår man ock dess livsbehov att oskadliggöra denna »underjordiska mina» (MEINECKE i *Das gröss. Deutschland* ^{20/8}) mot sig själv och Europa. Man behöver blott tänka på att den storserbiska sakens seger skulle alldeles avskurit stormakten Österrike-Ungern från havet, för att inse att denna motsats är oförsonlig. Och här var klar fara i dröjsmål. Freden på denna kant betydde för Österrike-Ungern kort och godt upplösning. »Österrikes delning» stod redan på dagordningen, som nästa punkt efter Turkiets (ovan s. 106). Det fanns bara ett sätt att undgå detta öde, och det var att rycka upp sig till segrande handling.

Då small skottet i Sarajevo och uppenbarade för all världen Österrikes fara. Aldrig kunde en anledning till ingripande vara mera rättfärdig och klar. Sålunda segrade ärkehertig Frans Ferdinand i sin död. Den politik, som han i livet förgäves sökt kämpa fram (s. 107), bröt igenom över hans grav. Liksom de första martyrernas blod kittade kyrkan samman, alltså — säger DELBRÜCK i *Preuss. Jahrbücher*, aug. — skulle nu tronföljarens blod bliva ett nytt och starkt bindeämne för den österrikisk-ungerska monarkien.

Detta är styrkan i monarkiens sak, då den skred till avgörande aktion mot Serbien. Det är det lilla landet, som i verkligheten är anfallande part. Ansvar för Europas öde glider därmed ned från Wien och Budapest till Belgrad. Innan det fastspikas där, må man dock även här taga hänsyn till förmildrande omständigheter. Å ena sidan står den serbiska aggressiviteten i hägn av en idé, för vilken den politiska världen alljämt bugar mera än för någon annan, nämligen nationalitetens; låt

vara att den här ännu icke mognat i ett verkligt kultursammanhang (DELBRÜCK). Å andra sidan uppmuntrades denna nationella rörelse på högre ort och skulle utan sådan uppmuntran aldrig antagit så aggressiva former. Rysslands sändebud i Belgrad, HARTWIG — bortgången strax före skörden, liksom hans store motståndare Frans Ferdinand — har under senare år varit själva själen i den allserbiska rörelsen; och till tsarens »slaviska och ädla hjärta» flydde Serbien omedelbart, då efterräkningens dag var inne (kronprins Alexanders brev ²⁴/₇, se Rysslands »gula bok», n:o 6).

Man vädjade icke förgäves. Ryssland förklarar genast att det »ej i något fall blir likgiltigt» i frågan (tsarens svar ²⁷/₇, n:o 40). »Den store barmhärtige tsaren», utropar PASCHITSCH vid mottagandet av detta svar (n:o 57); och när Österrike-Ungerns formella krigsförklaring kom den 28 juli — på dagen en månad efter attentatet i Sarajevo — så »dånade ett högt och feberaktigt leve genom salen», varje gång Ryssland nämndes i trontalet inför skupschtinan (n:o 59).

Härmed flyttar sig tyngdpunkten i händelseförloppet och ansvaret definitivt till Petersburg. Om Rysslands regering verkligen hade fredliga avsikter, så var det nu för sent att göra dem gällande. Den var icke längre herre över situationen. Det panslavistiska Ryssland hade växt det officiella över huvudet, nu som i konflikten med Turkiet 1876. Inför detta tryck brusto alla hänsyn, dynastiska såväl som militära. En »omättlign nationalism» (kejsar Wilhelm i trontalet ⁴/₈) rycker till sig ledningen av Rysslands och Europas öde.

Vi se av de publicerade dokumenten, att Ryssland först ville förlänga fristen för Serbiens svar på den österrikiska noten (48 timmar), att det därefter gjorde anspråk på att få omarbete vissa punkter däri, att det slutligen (³⁰/₇) uppställde en formel för Österrikes återtag och sitt eget vilande på hanen (Engl. dokum. n:o 97). Redan ²⁶/₇ hade sir EDW. GREY å Englands vägnar framställt sitt gamla patent från Balkankrisens dagar, ett hänskjutande av tvisten till stormakterna, nämligen de 4 ännu oberörda (n:o 10, 11); och i en ny formel av ³¹/₇ tog SASONOV en viss hänsyn därtill (n:o 120, 132, 139). Tyskland, som visserligen icke ägt kännedom på förhand om den österrikiska notens ton och detaljer (n:o 18 och 25, jfr 95), kunde emellerid icke vara med om att dess allierade ställdes utan egen begäran under stormakternas

skiljedom (n:o 43). Det tillgrip i stället medling mellan Wien och Petersburg; från $28/7$ också direkt skriftväxling mellan kejsar Wilhelm och tsaren. Men medan denna ännu pågick, utfärdade Ryssland $31/7$ påbud om allmän mobilisering. Och nu störtar allt samman. Samma dag förklaras Tyska riket i »hotande krigstillstånd» och sändes ett ultimatum till Ryssland med fordran på avrustning inom 12 timmar. Timmarna gå, och intet svar följer. Då, den 1 aug., anbefalles full mobilisering såväl i Tyskland som i Österrike-Ungern (n:o 127); och kl. 7,10 e. m. (rysk tid) avlämnar tyska sändebudet i Petersburg POURTALÉS till den ryska regeringen följande förklaring: »H. M. Kejsaren, min höge herre, antager i rikets namn utmaningen och anser sig i krigstillstånd med Ryssland.» Det är fullkomnat.

Att Frankrike nu drages med, är en avgjord sak, på grund av en allians vävd av »gamla förhoppningar och gammalt agg» (kejsar Wilhelms frontal $4/8$). Det har intet annat svar på Tysklands förfrågan $31/7$, än att det skall »göra vad dess intressen bjuda» (Tyskl. dokum. bil. 27). Men vilken hållning skall England intaga? Hittills har det icke velat avge några bindande försäkringar varken åt franska eller ryska sidan (Engl. dokum. n:o 6, 87, 99, 105, 116, 119, m. fl.) Också synes det officiella Tyskland på fullaste allvar ha trott på Englands absoluta freds vilja (n:o 17, 47). Det drag av naiv optimism, som man icke kan fränkänna den tyska diplomaten, var här så utpräglat, att GREY $29/7$ ansåg sig böra varna det tyska sändebudet i London att draga alltför säkra slutsatser »av den vänskapliga tonen i vår konversation». Även DELBRÜCK tror ännu i det sista på Englands neutralitet (*Preuss. Jahrb.*, aug.). Var icke försoningen med England rikskansler BETHMANN'S kungstänke, på vilken han arbetat oförtrutet alltsedan krisen 1911, och stod man icke nu genom fredliga förhandlingar så godt som vid målet? Det synes därför varit med godt hopp om ett resultat, som han $29/7$ gjorde det »höga bud på den engelska neutraliteten», att Tyskland »icke åsyftade något territoriellt förvärv på Frankrikes bekostnad» i Europa (n:o 85, 101). Budet ökades sedan till fridlysning av hela den franska nordkusten för tyska flottan, såsom England krävde (n:o 148).

Men det var ännu icke nog. England fordrade ännu ett, respekterande av Belgiens neutralitet. Ett dubbelt »militäriskt handicap» (ROHRBACH i *Das gr. D.* $15/8$) alltså på Tyskland mot Frankrike; det sista av

avgörande betydelse, då den direkta gränsen mellan Frankrike och Tyskland är för knapp för att tillåta den tyska härmaktens utveckling i ett verkligt initiativ. Härmed träder den *belgiska frågan* i förgrunden. Redan $\frac{31}{7}$ gjorde England förfrågningar i Berlin och Paris, hur man ställde sig därtill (n:o 114); Paris svarade tillfredsställande (n:o 125), men Berlin teg (n:o 122); det kunde icke bortkasta sin största trumf före spelets början, så mycket mindre som England icke ens till detta pris kunde utlova obrottslig neutralitet (n:o 123).

Nu begynte kriget på västra fronten, och Luxemburgs ($\frac{2}{8}$) och Belgiens ($\frac{4}{8}$) neutralitet sprungo som glas inför det mäktiga trycket av en stormakts vilja till liv och växt. Före inmarschen i Belgien erbjöd Tyskland full garanti för landets integritet och ersättning efter genomtåget för all därvid tillfogad skada. Det var Rumäniens villkor i rysk-turkiska kriget på 1870-talet. Men Belgien vägrade och kastade sig i ententens armar. Nu var även Englands tvekan övervunnen. Den 3 aug. förklarar GREY (i underhuset) England solidariskt med Frankrike och Belgien. Därpå protesterar han i Berlin (n:o 153), erbjuder Belgien väpnad hjälp under förväntan att det skall »göra motstånd med alla medel till dess förfogande» (n:o 155; »till det yttersta av sin förmåga», n:o 115), och slungar slutligen mot Tyskland ett ultimatum, som är liktydigt med krigsförklaring (n:o 159). Allt detta skedde under loppet av den 4 augusti.

Härmed är världskrigets sista fördämning brusten. Den som läser den »vita boken» skall utan tvivel få intrycket, att GREY allvarligt arbetat för freden; och ännu i den officiella redogörelsen av $\frac{2}{8}$, som öppnar Tysklands vita bok, står man på den ståndpunkten, att de egna bemödandena i medlingsväg »understöddes av den engelska diplomaten». Efter brytningen, då alla illusioner ramlat, blir uppfattningen visserligen en annan. Man beskyller England att icke ha använt sitt lugnande inflytande på vännerna inom ententen med tillbörlig kraft. »Ryssland har frambesvurit världskriget genom handlande, England genom underlåtenhet att handla — Ryssland var polen, England mot-polen i världskrisen», så lyder MEINECKE's dom (*Das gr. D.* $\frac{29}{8}$). Egenomligt nog sekunderas detta omdöme från fransk sida, naturligtvis i en motsatt version: hade England från början förklarat sig solidariskt med ententen, så hade Tyskland fallit till föga. Detta var under förbe-

redelsernas tid såväl sändebudet CAMBON'S (Engl. dokum. n:o 119) som presidenten POINCARÉ'S egen mening (n:o 99). Att den omedelbart och energiskt tillbakavisades av GREY säger sig självt. I England är det en trosartikel, att »det var Tyskland, som satte stormklockan i gång», och sex lärare i Oxford ha nyligen i ett kollektivarbete om *Great Britain's case* (»Why we are at war») sökt ge denna tro en vetenskaplig motivering.

I en så stor sak tillkommer det endast historien och framtiden att döma. Historien skall därvid icke underlåta att se Englands åtgärder 1914 i sammanhang med dess allmänna politik sedan 1904 och särskilt med den ryska ententen 1907. Men en sak torde redan nu kunna och böra sägas med avseende å sammanhang och skuld i den process, som ledde till världskriget. Skottet i Sarajevo, som ett skott i fjällen, framkallade lavinen, därför att spänningen redan förut stigit till yttersta gränsen av det uthärdliga. Stora krafter, långt ovanför alla enskilda huvuden, hade framkallat spänningen. Så till vida frestas man till det ordet, att alla och ingen bära skulden. Fråga vi åter efter den särskilda kraft som verkade vid spänningens utlösning, så ha vi rätt att rikta blicken mot Neva — ty där hade Europa vid tillfället sitt enda ofördybart aggressiva element av högre ordning.

*

En senare ingången rapport från det engelska sändebudet i Berlin ger en stark bild av den upphetsning som grep rikskanslern, då han såg sin tro på England sviken; han bekände själv i det ögonblicket, att hela hans politiska system föll i spillror (jfr Engl. dokum. n:o 85).

Redan förut hade Tyskland upplevat en annan missräkning. Den 1 aug. hade Italien, med framhållande av att det av Österrike-Ungern började kriget hade »ett aggressivt syfte» och således vore »i strid med trippelalliansens rent defensiva karaktär», förklarat sig skola bibehålla neutraliteten (n:o 152). Frånsett den rent formella grunden, som kan disputeras, och den moraliska synpunkten, som synes mindre omtvistlig, ställde sig Italien här i verkligheten på samma realpolitiska bas, inför vilken Belgiens neutralitetstraktat blev en »papperslapp allena» (BETHMANN). Italien med sina långa kuster, sina stambanor

utmed kusten och sitt stora kolbehov har ett livsintresse av fredliga förbindelser med England, och inga traktater äga vitsord mot ett livsintresse.

Men det skulle icke stanna härvid. Den 17 augusti ger Japan Tyskland det »vänliga rådet» i form av ultimatum att inom viss tid uppgiva Kiautschou; och när tiden utgått utan svar, utställer det den 23 sin krigsförklaring. Formuleringen visar, att detta steg tagits »efter mogen och ärlig överläggning» med den engelske förbundsbrodern. Att ingenting i allianstraktaten själv nödgade därtill, visar även den flyktigaste läsning av denna. Det var i verkligheten den länge uppskjutna efterräkningen för Tysklands inblandning i Japans affär med Kina 1895, då det bidrog med Ryssland och Frankrike att beröva Japan det bästa segerpriset. Men bakom aktionen mot Tyskland siktar Japan med all sannolikhet åter på Kina; det vill begagna den gynnsamma konjunkturen, då Europa har händerna bundna, att stärka sin ställning innan JUAN-SCHI-KAJ's arbete att konsolidera sitt väldiga rike gjort denna alltför vansklig (ovan s. 85; jfr »Japans roll» i *Nya Dagl. All.* 10/10).

Medan sålunda fiendernas antal ökas, sitter icke blott bundsförvanten Italien utan även alla de småstater, på vilkas sympati Tyskland torde ha räknat — Turkiet, Rumänien, Bulgarien, Holland, Sverige — stilla. Upproriska rörelser i fiendernas hus med vilka man kalkylerat — resningar i Polen, Egypten, Indien, Sydafrika — utebliva. Ensamt med bundsförvanten Österrike drager Tyskland i fält; och där skulle fransmännens motståndskraft visa sig större och ryssarnes effektiva krigsberedskap vida snabbare än som lärer ha ingått i beräkningarna.

Men i onda konjunkturen som i goda synes germanernas huvudman vuxen sitt öde. All splittring, all inre tvedräkt försvinner i ett folkkrus av hänförelse. »Jag känner inga partier mer, jag känner blott tyskar», ropar kejsaren i trontalet $\frac{4}{8}$, och socialdemokraternas ledare bekräftar med handslag hans förtroende. Bilden är snarlik i Österrike: »i dessa dagar», skriver SIEGER (brev till förf. $\frac{2}{9}$), »då tjeckerna i Prag sjunga Die Wacht am Rhein, framstår den inre livskraften i vår stat».

Samma starka vågor gå ock över motståndarne. Kriget breder över folken sin välsignelse jämsides med sin förbannelse. Allt blir smått mot fäderneslandet. Alla spänna sina krafter till det yttersta, i och för den stundande revisionen. Ty alla spela de med höga insatser. För tre

av dem gäller det för visso själva livet: de äro Belgien, Serbien och Österrike-Ungern. För Frankrike gäller det stormaktställningen; den lär icke överleva ett definitivt nederlag. För England och Tyskland gäller det intet mindre än hägemonien i världen; den besegrade skall stanna vid stormaktsrang av andra graden. För Ryssland slutligen gäller det »Peter den stores testamente», herraväldet i Europa, som icke lär kunna disputeras detsamma i seger; varom icke, skall dess ansikte vändas definitivt bort åt Asien och en järnmur stänga det ute från västerlandet, liksom förut från den stora orienten. Det är i denna mening, som LAMPRECHT (»Zur neuen Lage», föredrag i Leipzig ²³/₈) kallar kriget »germandömet och det västliga slavdömet sista kamp mot det påträngande östliga barbariet» och finner det ligga i »en rak linje från Europas gamla strider mot hunner, madjarer och turkar».

*

Kriget är, enligt CLAUSEWITZ' bekanta diagnos, en enkel fortsättning av politiken med andra medel (»ein wahres politisches Instrument, eine Fortsetzung des politischen Verkehrs, ein Durchführen desselben mit andern Mitteln»). Så går då Europa att fortsätta sin politiska strid i andra former än vardagens. Det släpar sina gamla konflikter inför ett nytt forum. Knutarna, med vilka diplomaten fumlat, tills de trasslats ihop intill olöslighet, överlämnas åt svärden. Ordet lämnar sitt primat åt handlingen, slugheten åt kraften, och i stället för kalkylers sken träder styrkans verklighet.

Dagens undersökning har velat bestyrka sanningen i kejsar Wilhelms ord (trontalet), att »det nuvarande läget icke framgått ur tillfälliga intressekonflikter eller diplomatiska konstellationer». Icke kaos, icke anarki, utan nödvändighet är över världen. Den högsta organisation, den som följer av den fullaste jämvikt mellan materiell och andlig kraft, skall också beskära segern.

DET FÖRSTA KRIGSÅRET.

Krigets utveckling på väst- och östfronterna. — Diplomati och krig på Balkanhalvön; Tysklands nya bundsförvanter. — Italiens avfall till ententen. — Kolonial- och sjökriget. — Japans specialaktion i Kina och Förenta Staternas i latinska Amerika.

Okt. 1915.

Sedan vi sist lämnade denna utkik, har ett år förflutit, ett år varom i alla händelser ett redan står fast: det har varit mänsklighetens blodigaste. Under hela denna tid har världskriget varat och varar alltjämt, allt medan det vidgar sina cirklar. De förhoppningar på ett snart slut, som byggde på de moderna samhällenas förutsatta oförmåga att någon längre tid anpassa sig efter krigets fordringar, ha kommit på skam; i denna tid av yttersta kraftmätning, då spelet gäller icke bara »kronor och spiror» utan stormakters bestånd och världsväldens framtid, synes ingenting omöjligt. Historien är full av överraskningar för en mänsklighet som så litet känner sig själv; men knappt har den allmänna opinionen erfarit en större, än när det för så många ofattliga faktum, att ett krig mellan banérförande kulturfolk överhuvud kunnat uppstå i det 20:de århundradet, nu visar sig kompletterat med det ännu ofattligare faktum, att branden flammar in på andra året, utan att man kan se några säkra tecken till dess slut.

Dessa översikter följa, som titeln ger vid handen, *politiska* siktlinjer och avse icke att utgöra endast en krönika över det yttre händelseförloppet. Å andra sidan har det senaste årets politiska utveckling varit så intimt förbunden med krigets växlande skiften, att vi icke kunna förstå den förra annat än mot de senares bakgrund. Här skall alltså först tagas en exposé av krigshändelsernas hittillsvarande gång på huvud-

fronterna, innan vi överföra betraktelsen till de rent politiska problemen.*

*

Av kända vittnesbörd liksom av sakernas eget sammanhang är uppenbart, att den tyska krigsledningen tänkt sig kriget utfört *successivt på bägge fronterna*; först väster, där en snabb seger syntes möjlig, sedan öster, där också fiendens svårigheter vid mobiliseringen beräknades skänka ett uppskov. Endast en sådan successiv utveckling syntes göra det möjligt att rida ut stormen. Denna tankegång förklarar kränkningen av Belgiens neutralitet: med det ryska hotet i ryggen tyckte sig Tyskland icke skönja någon annan väg till seger än på den sida, där det hade den enda geografiska möjligheten att utveckla sin överlägsna krigsmakt (se ovan s. 119 f.).

Alltså se vi i krigets första akt den tyska hären storma fram på *västfronten* i ett månadslångt segerlopp, för vilket även moderna fästningar (Liège 7 aug., Namur 26 aug. 1914) visade sig som bräckliga hinder. I begynnelsen av sept. nalkades man Paris och hade redan överskridit Marne; då var den fransk-engelska härledningen färdig med sin överraskning, det väldiga omfattningsförsök till vänster som fått namnet »slaget vid Marne»; det resulterade i de tyska arméernas återtåg till Aisne-linjen, där de började gräva ner sig i skyttegravar. Detta skedes slut betecknas av Antwerpens fall (10 okt.) och tyskarnas framträngande till Kanalen, varigenom fronten spändes ut i ett sammanhang; och nu följde som svar det stora tyska omfattningsförsöket utmed kusten (linjen Nieuport-Lille), innan fronten i medio av nov. blev fast och operationerna omsattes i ett stillastående positionskrig.

Denna utgång innebar utan tvivel en svår missräkning för Tyskland. Visserligen hade man lagt beslag på 50,000 kvkm. av fiendens bästa jord och stod nästan helt därinne — endast längst ner i Elsass hade fransmännen förmått göra ett litet insteg — men själva krigsmålet, den fientliga härens krossande, var förfelat. Den bildade en mur, som orubblig stängde vägen till Frankrikes hjärta. Denna fransmännens

* Bland källor, som därvid stått oss till buds, må särskilt framhållas den månatliga tyska *Kriegs-chronik*, som även innehåller diplomatiska aktstycken m. m., de förträffliga kvartalsöversikterna över »*Chronik der Welt-politik*» av ZECHLIN i *Weltwirtschaftliches Archiv* samt WIRSÉN, Första Världskrigsåret.

motståndskraft har säkerligen för den tyska härledningen inneburit en överraskning. Det fanns nu icke längre utsikt att få göra upp med fienderna en i sänder. Tyskland fick taga bördan av de bägge *fronterna samtidigt*.

Härtill medverkade en annan, icke mindre oangenäm överraskning: de ryska fältarméernas tidiga beredskap. Den million-mobilisering, som blev bekant redan i maj 1914 (se s. 109), visade sig nu vara fullständigt allvar och kastar ett starkt ljus över Rysslands oskyldiga uppsyn vid krigsutbrottet. Nu hade Tyskland givetvis att räkna med Österrike-Ungerns krafter på denna front; men de absorberades av den naturliga galiziska krigsskådeplatsen, och i det långt utskjutna Ostpreussen bjöd Tyskland fienden en ny naturlig angreppspunkt där det hade sig självt allena att lita på.

På den *östra fronten* hade utvecklingen också nått högdramatiska poängar, innan västfrontens stabiliserande tvång Tyskland att förlägga själva tyngdpunkten dit. De första, tidiga infallen i Ostpreussen hejdades genom stora slag, som krossade en hel rysk armé och gävo fältherrenamnet HINDENBURG världsberömmelse (Tannenberg slutet av aug., Insterburg nära mediet av sept.); men under tiden måste österrikarne efter stora strider vid Lemberg uppgiva Östgalizien och draga sig bakåt mot Krakau. Hindenburg bragte dem lättnad genom en framstöt i Polen ända till Weichsel, i okt.; mot månadens slut måste han dock för överlägsna härskaror återtåga till riksgränsen (Warthe), och ryssarna under sin generalissimus storfurst NIKOLAI följde efter medan österrikarna på sin sida trängdes bakom Dunajec-floden och Karpaterna. Även till Ostpreussen sträckte sig den ryska offensiven. Det var i denna situation kampen avstannade i väster; ententemakterna sågo redan i andanom den »ryska ångvälden» rulla mot Berlin.

Åter blev det nu Hindenburgs fältherrekonst, som räddade fäderneslandet. I midten av nov. grep han själv initiativet (segrar vid Vloclavек och Kutno), och då denna framstöt efter en månad avstannade med erövringen av den stora fabriksstaden Lodz och en österrikisk framgång vid Limanova, var udden av den fiendtliga offensiven bruten — Tysklands folk kunde fira sin jul utan att störas av »ångväldens» onda gnisslingar i öster.

Februari månad på det nya året bragte Ostpreussen den definitiva

befrielsen genom »vinterslaget i Masuren», där Tysklands hjälte åter förintade en hel rysk armé. Då koncentrerade ryssarne sina krafter mot den svagare motståndaren: ångvälden dirigerades från Berlin till Budapest via Karpaterna. Från medio av mars kastades väldiga härmassor mot alla Karpatern, forceringen pågick vecka efter vecka under världens intensiva uppmärksamhet, och när fästningen Przemysl — som hittills stått kvar i österrikiskt våld som en klippa i havet — den 22 mars måste överlämna sig med 120,000 man, då tycktes Ungarslätten prisgiven. Tyska hjälpsändningar återställde emellertid långsamt jämvikten, kedjan höll, i medio av april avstannade slaget. Och nu skulle det visa sig att Ryssland uttömt så mycket kraft mot de karpatiska klipporna, att det mognat för det definitiva nederlaget.

Under Hindenburgs november-offensiv hade namnet MACKENSEN börjat träda fram i förgrunden. Det blev denne general förunnat att, i maj månads begynnelse, spränga den ryska linjen vid Dunajec (slaget vid Gorlice-Tarnow). Genombrytningen medförde omedelbart fiendens reträtt ur nästan hela Galizien, som var fullbordad före midsommardagen; då vände sig Mackensen med huvudstyrkan mot norr, redan vid tiden för genombrytningen hade Hindenburg gjort en digression upp mot Kurland, och plötsligt framstodo nu de bägge fältherrarna som de två käkarna i en tång som hotade att omfatta hela den ryska flermillionarmén. Tre gånger väntades att käkarna skulle smälla samman, varje gång kom fienden undan i sista ögonblicket genom ny reträtt; men första gången (början av aug.) kostade honom Weichsellinjen med Warschau, andra gången (slutet av aug.) kostade »centralfästningen» Brest-Litovsk och Narev-linjen, tredje gången slutligen (efter medio av sept.) kostade Vilna och Njemenlinjen. Sedan dess står av alla fästningar på vägen till Petersburg endast Dünaburg kvar, och dess fall — som måste draga med sig Rigas — synes redan en kort tidsfråga blott.

Då den tyska regeringen på årsdagen av krigsutbrottet redovisade ett krigsårs resultat, hade den 130,000 kvkm. och $1\frac{1}{3}$ mill. fångar på ostfronten att anmäla, medan Ryssland ännu höll fast 10,000 kvkm. i södra Galizien. Sedan dess har det stora segertåget skridit nästan oavbrutet fram. Galizien är helt befriat, Polen, Kurland, största delen av Littauen och en stor del av Volhynien äro icke längre i Rysslands händer. Själye generalissimus, Rysslands »starke man», har (8 sept.) visats bort

till Kaukasiens avsidet vrå, och tsaren har själv framträdtt med (det nominella) överbefälet. Ångvälden har bytt ursprung och riktning; oerhörda ansträngningar ha på sista tiden bragt den att rulla långsammare, men allt tyder på att Rysslands militära ryggrad nu är knäckt.

Medan detta gigantiska och tragiska skådespel uppföres på den östra teatern, ha Rysslands bundsförvanter i väster suttit alldeles stilla och icke förmått bringa någon hjälp. Efter linjens utspännande från tyska gränsen i söder ut till kusten heter vägen till segern icke längre omfattning utan genombrytning; men vad som lyckades Mackensen i öster, har den franske övergeneralen JOFFRE med sina engelska hjälptrupper här förgäves försökt, kring årsskiftet (i centrum), i senare delen av febr. («vinterslaget i Champagne»), i april (Woevre) och i maj (Lorettohöjden). Även tyskarne ha gjort några fruktlösa framstötter, i medio jan. (Soissons), slutet av april (Ypern) och medio juli (Argonne). Det har å ömse sidor stannat vid några intryckningar och bucklor på linjen, vilka småningom rätats ut igen sedan fienden fått reserver framförda. Först i slutet på september lyckades engelsmän och fransmän med en oerhörd ansträngning vinna något större resultat («septemberslaget i Champagne»), visserligen utan att de därmed kommo den slutliga segern en hårsman närmare.

*

Den stora uppmarschen till världskriget utpekade ännu en krigsskådeplats, i själva verket den ursprungliga och första: Serbien. Under krigets utveckling har den sjunkit tillbaka i lokal obemärkthet, särskilt sedan österrikarne i begynnelsen av dec. lidit ett svårt nederlag (vid Suvobor), som kom dem att åter släppa det redan tagna Belgrad. Plötsligt, i början av okt. 1915 — alltså efter tio månaders paus — har denna skådeplats ryckt i själva förgrunden; en blandad tysk-österrikisk armégrupp har passerat Donau och drivit serberna för andra gången ur deras huvudstad. I spetsen för invasionsstyrkan står ingen mindre än MACKENSEN; i och för sig ett avgörande bevis, att denna *sydfront* nu anses uppbära ett värde jämbördigt med de andra.

Detta sammanhänger med sakernas utveckling på Balkanhalvön. Den har aldrig kommit riktigt till ro efter skakningarna 1912—13; vi ha ju också från första början betecknat freden i Bukarest som ett provisorium

allena (ss. 82 ff.). Vid världskrigets utbrott kunde Turkiets statsmän icke undgå att säga sig, att deras land var en insats i spelet; ty vem skulle rädda Konstantinopel och Armenien från Ryssland, Mesopotamien och Arabien från England, Syrien från Frankrike, om dessa makter segrade över Tyskland? Uppenbart har man ock tidigt varit beredd på att taga konsekvenserna, i all synnerhet sedan England lagt beslag på turkiska krigsfartyg på sina varv. Sålunda mottog Turkiet i krigets begynnelse två tyska örlogsmän, som smugit sig in i Dardanellerna undan Medelhavets faror, och Dardanellerna spärrades icke blott för krigsskepp utan även för handelsförbindelsen mellan Ryssland och dess allierade. Samtidigt företog Turkiet ett viktigt steg till sin suveräna emancipation; det sade sig fritt fr. o. m. 1 okt. 1914 från »kapitulationerna», genom vilka det hittills måst bevilja kristna utlänningar befrielse från sina domstolar m. m. Det var samma ställning Japan avskuddat sig redan före sekelskiftet, ehuru på rätt fördrags väg. Vid utgången av oktober var brytningen mellan Turkiet och ententen öppen, och den 15 nov. förkunnade scheik-ul-islam över hela den muhammedanska världen *djihad*, det heliga kriget, emot Ryssland, Frankrike och England (se »fetvan» i *Weltw. Archiv*, apr. 1915).

Det är den *första naturliga bundsförvanten*, som härmed stiger fram vid Tysklands sida. Frukten av kejsar Wilhelms målmedvetna statskonst allt sedan Jorsalafärden 1898 har mognat i en ny trippelallians, en »centralmakternas» sammanslutning mot två fronter. Det omedelbara resultatet blev fyra nya krigsskådeplatser: Dardanellerna mot västmakterna, Armenien (Kaukasien) mot Ryssland, Mesopotamien och Egypten mot England, vartill kom Svarta havet för flottorna. På samma gång framstodo politiska konsekvenser: å ena sidan Englands formliga annektering av Cypern och Egypten (5 nov. och 18 dec.), å andra sidan Turkiets egen frigörelse såväl från Libanon-servitutet av 1861 (de kristna maroniternas undantagsställning) som från det franska kultusprotektoratet över Levantens katoliker, som daterar ända bort från Frans I:s och Solimans dagar 1535. Det var ett historiskt ögonblick, då sultanen vid jultiden 1914 mottog ett apostoliskt sändebud och ett direkt brev från påven, utan fransk förmedling.

Själva krigshändelserna på de nya valplatserna förete länge föga av intresse. I Armenien har det hela tiden, trots braskande ryska bulle-

tiner, stått och stampat mellan Erzerum och Karz. I Mesopotamien har England redan i nov. besatt Basra och därpå långsamt rört sig upp för floddalen i riktning mot Bagdad. I Egypten har det tills vidare stannat vid ett hot från Sinai-sidan, som emellertid varit nog att fastläsa stora engelska styrkor på denna världsväldets känsligaste punkt. Endast vid Dardanellerna har det kommit till allvarlig kraftmätning, men detta också i en skala som gjort denna vitala del i det turkiska väldet till en av världskrigets brännpunkter.

Kriget började här i medio av febr., då västmakterna sökte forcera sundet från sjön; det stora försöket gjordes den 18 mars, men slutade med förlusten av bl. a. 3 slagskepp och visade företagets fullkomliga hopplöshet. Då valde man landvägen. Från slutet av april har den ena kontingenten entente-trupper efter den andra forslats till Gallipolihalvön, med sina skeppskanoners hjälp ha de bitit sig fast där på ett par ställen, och de stå där ännu; men alla stormar framåt och alla fruktansvärda offer ha hittills varit förgävesgönt emot motståndet av de turkiska trupperna under tyske general LIMAN V. SANDERS' ledning (s. 91).

Å andra sidan ha försvararna icke orkat kasta angriparna tillbaka i sjön. Hotet mot Konstantinopel, med de oerhörda politiska värden som fästa sig vid denna punkt på kartan, kvarstår alltjämt. Mer än en gång har det också antydts, att Turkiets kraft försvagats av den svåraste av all nöd i krig: ammunitionsbrist. Under dessa omständigheter är det naturligt, att tanken på en omedelbar samverkan mellan Tyskland—Österrike och deras isolerade bundsförvant börjat taga fastare former, ända tills den — efter huvudoperationernas avstannande även på östfronten — nu uppstigit till ett av krigets huvudmotiv.

Det är i denna utvecklingsfas vi just nu befinna oss, och Mackensens kanoner utanför Belgrad spela uvertyren därtill. Men innan det kommit därhän, förelåg ett diplomatiskt problem att lösa. I zonen mellan Turkiet och de ursprungliga centralmakterna ligga, jämte den öppne fienden Serbien, Balkanhalvöns tre andra makter: Rumänien, Bulgarien, Grekland. Skulle det territoriella sambandet upprättas med eller emot en eller flera av dem? Detta har varit kabinetternas brännande fråga på senaste tiden, sannolikt har aldrig en diplomatisk strid med lock och pock stått hårdare än här, den är ännu icke helt avgjord, men ett stort

faktum har dock utfallit därur: Bulgariens option för centralmakterna och inträde i kriget som *Tysklands andra nya bundsförvant*.

I själva verket innebär detta ingen överraskning, om vi erinra oss Balkankrigens facit. Sedan Bulgarien burit den ojämförligt tyngsta bördan gent emot den gemensamma turkiska fienden, fick det hemföra det ojämförligt minsta bytet; ty det kunde icke bestå mot sina med-sammansvorne, nu förenade mot det självt i det senare Balkankriget. Sedan dess behärskas Bulgarien av revanschtanken, lika brinnande som någonsin Frankrike på sin sida: revansch mot Rumänien, som stympade dess egen mark vid Dobrudschas gräns — revansch mot Grekland, som lade sin hand på Kavala, den naturliga porten till Struma-dalen och Sofia (se ss. 79, 80) — men framför allt revansch mot Serbien, den gamle fienden, som nu tog i beslag dess egentliga irredenta, det »tredje Bulgarien», Macedonien (s. 74). Som nu Serbien står fullständigt i Rysslands ledband, måste även Rumänien och Grekland av Balkanskäl gravitera åt ententen; deras neutralitet under världskriget har icke heller hindrat dem att hålla Donau och Saloniki-banan öppna åt Serbien, medan Rumänien i det längsta motsatt sig tyska vapenleveranser till Turkiet. Men ur samma synpunkt har Bulgarien tydligt dragits mot den centraleuropeiska polen. Redan i början av 1914 kunde vi i dessa spalter (s. 90) konstatera, att Bulgarien »står hädanefter klart på Österrike-Ungerns sida». Endast i detta kompani kunde det hoppas att tillfredsställa sina nationella krav.

»Förbereden Eder att en dag fullborda det ärorika verk som I haven begynt», tillropade tsar Ferdinand sin armé efter förödmjukelsen i Bukarest för tre år sedan (s. 83). Det är denna dag som nu randas. Med den starkes tystnad och lugn har detta folk burit orättfärdigheten i sin dom; med den klokes varsamhet och omsorg har det förberedt resningen i målet. Till dessa förberedelser hörde först och främst ryggbetäckningen mot Turkiet. Redan strax efter 1913 års uppgörelse började de närma sig varandra (s. 84). Under världskriget upptogos dessa underhandlingar på allvar, och ledde sannolikt redan i augusti 1915 till ett förbund, som för Bulgarien tillika betydde en territorialvinst på 2,000 kvkm., inneslutande Maritza-gränsen och omedelbar järnvägsförbindelse med hamnen Dedeagatsch i Egeiska havet. Vilka utfästelser som skett från de egentliga centralmakternas sida, är icke känt; nog av, tärningen var kastad,

den 21 sept. påbjöd tsar Ferdinand allmän mobilisering, den 4 okt. vädjade Rysslands tsar i ett ultimatum för sista gången till »befrielsen» och den »slaviska saken», och den 14 trädde Bulgarien som numro tolv in i världskriget genom att från sin sida slå till mot Serbien, vars öde mellan de två eldarna nu måste anses avgjort.

Den närmaste frågan är nu, om Grekland och Rumänien skola kunna sitta stilla, eller om de skola förstärka den andra vågskålen. Utan tvivel föreligga överenskommelser med Serbien till upprätthållande av Bukarest-fredens karta; men här som alltid gäller den Bismarckska reservationen »rebus sic stantibus» i fråga om traktattroheten, och omständigheterna äro onekligen förändrade sedan Balkanproblemen ingått som underordnade leder i världskrigets stormaktsproblem. Detta vill säga, att krig och fred icke längre för dessa stater är en affär med Bulgarien allena; man måste blicka mot alla horisonter, bedöma statsintresset från alla sidor, då kan det hända att förhållandet till fienden på Balkan måste underordnas högre synpunkter — framför allt faran av de segrande centralmakternas fiendskap.

I själva verket är de båda staternas ställning numera ytterligt svår. Stämningarna — den romanska kulturen hos den ene, de engelska traditionerna hos den andre — hänvisa tydligt mot ententens sida; likaså Rumäniens känslighet för den ryska landmakten och Greklands för den brittiska flottan. Men om Ryssland och England icke längre sitta inne med segerutsikterna? Om centralmakterna skola få i sin makt att slutligen diktera villkoren för freden? Det vore ingen riktigt god affär att stiga upp ur vilstolen för att gå och sätta sig på de besegrades bänk! Å andra sidan: Grekland har så godt som alla sina nationella önskemål belägna på Turkiets mark. Rumänien åter har ett irredenta på vardera sidan, men mest på den västra, mer än en million landsmän bak ryska gränsen i Bessarabien, mer än tre millioner bak den ungerska i Siebenbürgen och Banatet. * Tillägga vi, att båda staterna äga tyskvänliga dynastier, så visa sig deras problem i sanning komplicerade, och man förstår deras kryssande och loverande politik tills dato, Greklands ett streck närmare ententen än Rumäniens.

* LEHMANN, Verbreitung und Entwicklung der rum. Nation, i *Peterm. Mitteilungen* juli 1915; med LANGHANS' utmärkta kartor.

Före det andra Balkankriget syntes Rumäniens kurs klar i centralmakternas farvatten. Konung Carol kände sig alltid som västerländsk utpost mot det ryska folkhavet, vars trolöshet han också prövat på Berlinkongressen, då han för sin assistens i turkiska kriget avtäckades med förlusten av Bessarabien. Sedan 1883 stod han ock i ett be-
brevat fast hemligt förbundsförhållande till trippelalliansen. Österrikes opposition mot uppgörelsen i Bukarest störde detta goda förhållande, churu man samtidigt hade att erkänna Tysklands bona officia (ss. 80, 81); och när den gamle konungen 10 okt. lade sina kloka ögon samman, fanns icke längre samma auktoritet på tronen gent emot folkstämningen. Ministären BRATIANU pointerade således sin mot ententen välvilliga neutralitet, och gång på gång utbasunades ett öppet partitagande på den sidan. Det stora Karpaterslaget i mars var den sista stora konjunkturen; hade Rumänien då dragit svärdet på Rysslands sida, så hade detta måhända förändrat världens öde. Men regeringen tvekade alltjämt, och nu vände sig bladet, trycket blev starkare från motsidan, och så erbjuder Rumänien inför historien bilden av Buridans åsna, som står orörlig mellan sina bägge lockbeten, tills de båda hota att försvinna ur räckhåll!

I Grekland har utvecklingen varit vida mer dramatisk. Där ha de bägge motsatta stämningarna tagit mandom i konungen å ena sidan, VENIZELOS å den andra: den segrande fältherren gentemot den lyckosamme statsmannen, hittills samarbetande. Den senares program är rent »aktivistiskt» till ententens förmån. I ett memorandum av ³⁰/₁ 1915 går han som statsminister därhän att vilja avstå Kavala som pris för Bulgariens neutralitet: det vore blott 2,000 kvkm. med 30,000 grekiska själar, och ententen vinkade med 125,000, resp. 800,000 i Mindre Asien (Smyrna)! Då han icke kunde vinna konungens bifall till denna briljanta affär, resignerade han (i mars), men återkom (i aug.) efter nya val, som visade att valmännens majoritet alltjämt stod på hans sida. Nu var ställningen emellertid grundligt förändrad; Tyskland hade gjort sitt genombrott på ostfronten, och Italien hade gjort sin entré på ententens sida (nedan), vilket för Grekland betyder konkurrens på bägge fälten för dess nationella förhoppningar, Mindre Asien ej mindre än Albanien (Epirus). När därför Bulgarien mobiliserade och västmakterna redde sig att via Saloniki skynda till Serbiens bistånd, befanns

konung Konstantin i begynnelsen av okt. ha kraft och beslutsamhet att för andra gången avlägsna Venizelos och upprätthålla neutraliteten, ehuru med handen på värjfastet.

Detta är ögonblickets situation. För ententens makter betecknar den en missräkning, som bragt fullständig förvirring i deras kabinetter. Vilken vikt de lade på Balkanproblemet, visar »septemberslaget i Champagne» (ovan s. 128), som uppenbart forcerades fram för att höja deras aktier hos Balkanfolken, när avgörandet där närmade sig (Bulgariens mobilisering). Det gäller mycket; ty Konstantinopel i deras händer skulle uppväga bägge storfronternas förluster. Men huru komma dit, när Dardanellerangreppet gått i baklås och de påräknade medhjälparne dragit sig undan eller sällat sig till fienden!

Ententen har skäl till sina bekymmer. Om vi dröjt vid denna skådeplats förhållandesvis länge, så är det därför att den har vida mer än lokal betydelse. Här ligger *världskrigets geografiska skärningspunkt*. Ty det är här de kämpande huvudparterna ha sina territoriella *krigs mål*: Ryssland Konstantinopel — öppet bekänt i riksduman $\frac{9}{2}$ 1915 icke blott av statsminister GOREMYKIN utan även av den liberale ledaren MILJUKOF, och av England officiellt erkänt i GREY'S tal $\frac{25}{2}$ — England landförbindelsen mellan Egypten och Indien, Tyskland slutligen sitt sammanhang med det turkiska väldet. Mer än en gång har jag även i dessa översikter riktat uppmärksamheten på det »relativt slutna produktions- och konsumtionsområde som håller på att avsetta sig från *Elbe till Eufrat* under tyska auspicer» (s. 21), Tysklands »löftesrikaste affär i världspolitiken» och »enda gripbara framtidsdröm» (s. 73). Det är denna dröm, som nu synes hålla på att bli verklighet, då icke blott Turkiet utan även Bulgarien fast förenat sina öden med Tyskland, medan Mackensen hamrar sig vägen fram genom Serbien. Men härmed är domen fälld över de andra drömmarne: Peter den stores testamente och Indiahavsväldet. Deras förutsättning och verktyg, ett *Balkanförbund* i ententens (Rysslands) sold med front mot Tyskland, är förbi. Och värre än så: för England börjar bak framtidens grusade förhoppningar bekymret för det bestående — bakom Belgrad och Konstantinopel ligger Egypten.

Starkare än någonsin ge alltså dessa dagar intrycket, att världshistorien nu håller på att rätta till sina cirklar för framtiden. Som ett be-

tydelsefullt symtom berör oss härvid budet om DELCASSÉ'S avgång från utkiken vid Quai d'Orsay (13 okt.); ty han är den enskilde man, som kanske mer än någon annan nu levande förskyllt det »mäktiga öde, som brutit in över Europa».*

*

Kriget — generalrevisorn av staternas räkenskaper, den store sanningägaren — uppdagar diplomatiens svek och river sönder dess slöjor över verkligheten. Under krigets tryck finna skilda sinnen varandra; under samma tryck kastar den hycklande vänskapen masken och avslöjar sig som fiendskap.

Redan i den första av dessa världspolitiska översikter (s. 21) har framhållits som det naturliga, att Turkiet efterträder Italien som »dritter im Bunde» med Tyskland—Österrike. Italien, med legitim plats sedan en mansålder i trippelalliansen, har på det nya århundradet velat tjäna två herrar, tills dess ställning blev »falsk intill roten». BÜLOW'S försonliga ord om »extraturerna» ha visat sig i själva verket täcka »das Spiel einer Dirne».** Vi känna redan (s. 121), att Italien vid krigsutbrottet fann anledning att sitta stilla; samtidigt betygade det dock (i kungatelegram $\frac{2}{8}$) sin »hjärtligt vänskapliga hållning». Huru denna känsla småningom förbyttes till »vaksam och väpnad neutralitet» och slutligen till den »heliga egoismens» ingivelse att falla bundsförvanten Österrike i ryggen, är ett föga uppbyggligt kapitel, som vi kunna följa dels i Italiens egen »gröna bok» (dokument $\frac{9}{12}$ 1914— $\frac{4}{5}$ 1915), dels i Österrike-Ungerns »andra röda bok» (dokument $\frac{20}{7}$ 1914— $\frac{23}{5}$ 1915, tyvärr endast i kort sammandrag översatt på svenska).

Italiens frontförändring börjar med det ministerskifte, som i begynnelsen av nov. gjorde SONNINO till utrikesminister. I fosterlandets namn sökte han göra sig bundsförvanten farliga läge till godo genom att sätta sitt lands förbundstrohet och neutralitet på auktion, varvid bud ingingo även från andra sidan. Den rättsliga förevändningen gav allianstraktatens art. VII, som stipulerade kompensation åt den ena kontrahenten om den andre besatte någon del av Balkanhalvön; det var alltså

* Jfr Stormakterna, 3:e uppl., II, 37; »der erste Organisator des Weltkriegs», SCHIEMANN, Ein Verleumder, 1915.

** HETTNER, I:s Eintritt in den Krieg, *Geogr. Zeitschrift* aug. 1915.

kompensation för Serbien som begärdes, även sedan Ö. U. i dec. fått huvudstupa draga sig ur det getingboet. Medan man väntade på svar, besatte man själv Valona i det (sedan furstens av Wied avresa den 5 sept.) herrelösa och gladt anarkiska Albanien; detta skedde vid jultiden, men redan i okt. hade Italien lagt beslag på ön Sasenoutanfö. Vi avstå från att följa irrgångarna i det diplomatiska spel som nu uppfördes mellan Wien — där greve BERCHTOLD i jan. 1915 efterträddes av ungraren BURIAN — och Rom. Det är nog att anmärka, att Ö. U. först i mars, efter 4 månader, under trycket av slaget i Karpaterna och på Tysklands ifriga inrådan förklarade sig villigt att diskutera avträdelser av egen mark, att det i sitt första anbud den 27 mars (ital. dokum. n:r 56 och 60) bjöd större delen av det tyrolska irredenta (Trentino), att det ökade på budet i Tyrolen den 16 april (n:r 71), att det småningom härtill lade Isonzogränsen, ön Pelagosa, autonomi för Triest och desinterressement i Albanien. Endast den allvarligaste önskan att få ryggen fri — delad av bundsförvanten vid Spree, som för detta ändamål sändt själve f. d. rikskanslern BÜLOW som sändebud till Tiber — kunde diktera så stora eftergifter. Men allt var förgäves. Italiens fordringar, framlagda den 8 april (dokum. n:o 64), gingo därutöver icke blott till Triest (nominell självständighet) utan även till de stora syd-dalmatiska öarna, som ha en rent slavisk befolkning; alltså icke längre »irredenta» blott, utan även »mare nostro», herraväldet på Adria. Då en stormakt icke gärna själv kan avskära sig fri förbindelse med havet, var en överenskommelse på sådana grunder för Ö. U. otänkbar. Följden blev att Italien, sedan det den 3 maj 1915 ensidigt uppsagt sitt förbundsavtal med Ö. U., den 23 maj ställde sig med öppen krigsförklaring i ententens leder — mot bundsförvanten.

I samma situation, där Rumänien hittills nöjt sig med den »vägelsindades» roll, har Italien alltså kommit att spela »traviasas». Hur skall en så exempellös handling förklaras? Givetvis ha locktonerna även från väster tagit konkret form; man talar om Djibuti och en del av Tunis tillika med en gränsreglering vid Ventimiglia (se österr. sändebudet MACCHIO'S rapporter 28 och 30 april).* Härtill kommer den stora känsligheten för Englands tryck, icke blott för de långa kusternas

* Vi känna numera, genom ryska avslöjanden, den hemliga traktaten av 20/4 1915 i alla detaljer; se Stormakterna och världskrisen, 1920 s. 161.

skull, utan även för behovet av kol m. m.; vidare samhörighetskänslan med den romanska kulturen, på sistone uttryckt i demonstrationer som syntes ställa konungen i valet mellan revolution eller krig. Det ser ut, som hade statsmännen använt »folkviljan» till påtryckningsmedel utåt, tills den slutligen växte dem själva över huvudet; säkert är, att de slutligen måste taga plats i striden, emedan de eljest fått hela världen till fiender och därjämte sitt eget folk!

Så kom det sig, att Italien offrade »predominansen i västra Medelhavet och första platsen bland de latinska folken» (BERCHTOLD i aug. 1914) och i stället blev »en bonde på Englands schackbräde utan hopp att avancera ens till löpare»*. Ententen hade fått ännu en ledamot. Men den har tills dato icke haft mycken glädje av honom, ej heller har han själv fått röna vinstens välsignelse. Sällan har världen sett en sådan omotsvarighet mellan anspråk och förmåga, som nu uppenbarade sig, när det icke längre gällde ord och diplomatiskt munhuggande, utan handling. I över 4 månader har den italienska stormaktsarmén sökt forcera vägen fram till Triest gent emot de svaga krafter Österrike kunnat avse för denna tredje front, och knappt ett steg har den kommit närmare målet! Men under tiden ha Italiens anspråk på asiatisk och Egeisk kust i hög grad bidragit att komplicera Balkanproblemet och avkyla sympatierna för ententen på den avgörande punkten. Allt sedan Italien sällat sig till ententen, synes i själva verket olyckan — likt en »jettatores» onda öga — ha förföljt dess företag.

*

Om således Tysklands aktiva i detta nu stå högre än någonsin i Europa, så är detta icke fallet i främmande världsdelar och

* FROMME, Deutsch-ital. Entwicklung, i *Deutsche Rundschau* juli 1915. Redan i Stormakterna (I, 160 och 161) har jag framhållit, hurusom England i Italiens yttre historia »spelat den slemme rådgivarens roll», så redan 1885 i Eritrea och 1899 i Kina. BURGESS i sin nyss utkomna skrift »Der europäische Krieg» fortsätter detta vittnesmål för det tripolitanska äventyret 1911, som ju gav England en gisslan på Italiens trohet (s. 10, jfr. s. 60 f.). Och nu senast synes framgå av de diplomatiska rapporterna (Macchio till Berchtold ^{22/10} 1914, svar från B. ^{24/10}), att det var England som uppmuntrade till Valonas besättning 1914; jfr DANIELS, Oesterreich-Ungarn und Italien, *Preuss. Jahrbücher* sept. 1915, s. 446 f.

på havet, där motståndarnes överlägsenhet i flottor kunnat göra sig gällande.

De förhoppningar man fäst vid centrifugalkraften inom det brittiska väldet ha ännu alltjämt svikit. Trots åtskilliga stormtecken hålla Indien och Egypten ännu lugn; icke ens »d jihad» har förmått sätta allvarligt liv i deras muhammedanska befolkningar — väckelser i orienten taga alltid rundlig tid. I Sydafrika gick det verkligen till en resning i okt. 1914, och ingen mindre än folkhjälten DE WET ställde sig i dess spets; men han förmådde icke bestå gent emot den nu fullständigt angliserade БОТНА (dec.), och denne krönte verket i juli 1915 genom att lägga hela det tyska Sydvästafrika för sin nye principals fötter. Då hade redan så godt som allt tyskt kolonialland, med Östafrika som enda stort undantag, fallit i Englands, Frankrikes eller Japans händer. Innan året 1914 gick till ända, var världshavet också så godt som rensat från den tyska flaggan, kaparekryssaren »Emdens» hjältesaga var all i nov., den sista eskadern dukade under för övermakten i dec. (Falklandsöarna), fem veckor efter det den sändt två stora engelska kryssare ned i djupet (vid Chilekusten). Sedan april 1915 fann England över huvud ingen fiende mera på »the waves» — utanför europeiska vatten.

I sistnämnda rayon åter har faran icke vikit undan, utan tvärtom antagit öväntat allvarliga dimensioner. Den 3 nov. 1914 stupade engelsmän på egen kust för utländsk fiendes anfall, första gången efter »erövringen» 1066. Den 24 jan. 1915 höll den tyska slagkryssarflottan den engelska stången i öppen strid nära Doggers bankar.* Och den 18 februari började inringningen av hela England medelst en kedja av tyska *undervattensbåtar*, vilka lurade på dess handel (deklaration av 4 febr.) och i hänsynslös aktion arbetade på att decimera dess handelsflotta.

Denna situation — förebådad i CONAN DOYLE'S novell »Fara» — innehåller ett moment av fullkomligt revolutionerande karaktär. Insula-

* Det hör eljest till världskrigets stora och överraskande karaktärsdrag, att alla slagflottor legat gömda: den engelska i skotska skärgården, den tyska i Kielerbukten, den ryska i Finska viken, den österrikiska i sin dalmatiska vrå. Endast på Medelhavet har ententens överlägsenhet varit sådan att man rört sig mera fritt, vilket ju var förutsättningen för Dardanelleräventyret; men tyska undervattensbåtar ha på våren 1915 sluppit in även där och beredt fienden en del oangenäma erfarenheter.

riteten, Englands bästa värn och fäste, förutsättningen för dess politiska program under sekler, visade sig plötsligt förvandlad från ett skydd till en oerhörd fara; ty kunde undervattensblockaden göras fullt effektiv, då vore det förbi med hela detta samhälle, som bokstavligen »svävar i vattnet», absolut beroende som det är av utländsk tillförsel! Detta var Tysklands svar på den engelska spärrningen av Nordsjön 5 nov. 1914, varmed avsågs det tyska folkets avstängning från världsmarknaden och uthungring (jfr förordningen av 11 mars 1915).

Det var icke annat att vänta, än att gammal, mer eller mindre vedertagen folk- och sjörätt skulle få sitta emellan i denna jättekamp. England gjorde början redan 20 aug. 1914 och därefter den 21 sept. genom att avskutta sig en del besvärande band i Londondeklarationen av 1909, vilken det visserligen aldrig förmligen besvurit men vid vars tillkomst det medverkat. Tyskland följde efter i handling. Neutrala protester, åt vilka bl. a. det skandinaviska trekonungamötet i Malmö 18 dec. avsåg att ge eftertryck, sågos i det längsta förbi. Först sedan även den stora engelska hjälpkryssaren Lusitania, där tusentals passagerare omedvetet lära fått tjäna som betäckning för en ammunitionslast, fallit offer för undervattenskriget den 7 maj 1915, utbröt en storm inom den allmänna meningen i Förenta staterna, som föranledde dess regering till diplomatisk kamp — icke med England utan — med Tyskland; och i denna kamp har Tyskland i sept. föranledts till några motsträviga eftergifter, för att icke få världens enda återstående stormakt till öppen fiende. Måhända är det denna hänsyn till Amerika, som vållat att Tyskland i viss mån blivit bedraget på undervattensblockadens effekt; varvid visserligen är att observera, att effekten visar sig icke endast i antalet sänkta fiendtliga fartyg med tillhörande laster, utan även i de höjda fraktsatserna med mera, som ägnat sig att fördyra levnadskostnaderna i det känsliga fiendtliga samhället.

Den sålunda i Förenta staterna yppade antipatien mot Tyskland — trots det starka tyska (och irländska) inslaget i befolkningen — är utan tvivel en av världskrigets betydelséfyllaste avslöjanden. På samma gång lämnar det ett nytt lärorikt bevis jämte Italiens på de kulturella faktorernas (stämningarnas) övertag i folkens historia över de rent politiska (intressena). Ty det är intet tvivel, att de politiska realiteterna hänvisa Förenta staterna och Tyskland till varandra, så länge

England är världshavets herre, och så länge det uppehåller förbundet med Japan, Staternas ende verkliga fiende. Denna sentimentalitet hos statsmännen i Washington har nu för Japan satt kronan på en konjunktur, som det icke heller försummat att utnyttja.

Vi ha redan vid krigets begynnelse (s. 122) uttryckt vår övertygelse, att Japan bak Tyskland siktade åt Kina, och utvecklingen har till fullo besannat denna förutsägelse. Det var den 7 nov., som det tyska Kiautschou — angripet även från land, med förakt för Kinas neutralitet — måste kapitulera. I midten av jan. 1915 var Japan färdigt att presentera Kina en lista på 21 fordringar; *Manchester Guardian* för 19 febr. sammanfattar dem så, att de skulle »fast etablera Japan i Schantung och Sydmandschuriet, lägga frön till en privilegierad ställning i Östmongoliet och Jangtsedalen samt bana väg för erkännandet av en särskild japansk zon i Fukien». Anspråken gingo än längre, man ville anställa japanska rådgivare i så godt som hela den kinesiska förvaltningen, tvinga Kina att köpa halva sitt ammunitionsförråd i Japan, att antaga japanskt gendarmeri i vissa delar o. s. v. Sistnämnda pretentioner återtogos senare, sannolikt genom engelsk påverkan (nya noter av 26 april och 7 maj); men de övriga genomdrevos i traktat av 25 maj 1915, vilket aktstycke i verkligheten ställer hela *Kina som en japansk intressesfär*. JUAN-SCHI-KAJ — som fr. o. m. innevarande år på sin Napoleonsväg hunnit till livstidssätet med rätt att utse efterträdare — hade intet annat val, inför Japans militära »force majeure», än att ge efter och invänta bättre tider.

Uppenbart är det endast med bekymrat hjärta och under trycket av sitt eget nödläge, som England kunnat underlåta att göra starkare front mot denna bundsförvantens gåpåarepolitik, som på det kännbaraste drabbar dess stora intressen i yttersta östern. I klar känsla härav ser sig Japan redan om efter en ny allians; i dess press har öppnats en agitation för ett ytterligare närmande till Ryssland, och SALSONOV'S tal i duman den 1 aug. (»våra nuvarande förhållanden till Japan äro förelöpare till ett fastare förbund») vittnar att tanken på ett permanent politiskt samgående äger resonans även på andra sidan.

Än mera berörd av den farlige motståndarens stärkta positioner är naturligtvis Amerikas stormakt, så mycket mera som han också ryckt densamma omedelbart närmare: genom inrättning av det tyska Jap

till flottbas (årsskiftet) och genom mystiska manipulationer i Turtle bai (april), på det alltså i full anarki florerande Mexikos kust. För-
enta staternas regering har sökt ta skadan igen på ett annat håll: redan
i sept. 1914 sammankallades en »informal conference» i Washington
för att överlägga om en närmare ekonomisk sammanslutning med det
latinska Amerika, och den 24 maj 1915 öppnades där i detta syfte en
»panamerikansk finanskonferens». Det vill emellertid synas, som skulle
detta försök till fiske i grumligt vatten icke gett alldeles tillfredsstäl-
lande resultat; den andra parten tyckes icke allt för benägen att slita
sina gamla förbindelser med Europa,* och som ett betydelsefullt tec-
ken därvid är att observera, att den s. k. *A-B-C-alliansen* genom över-
enskommelse dagen efter handelskonferensens öppnande slöt sig fas-
tare samman — ett nytt varsel, att Sydamerika icke för all framtid tän-
ker nöja sig med ställningen som enbart objekt i den store grannens
eller över huvud stormakternas politik (jfr s. 102).

*

Härmed ha vi gjort rondan över hela jordklotet och följt världskri-
gets reflexverknningar ut till de avlägsnaste stränder.

Stoffets överväldigande rikedom — då ett helt år, och ett sådant år,
förelagat till redovisning — har förbjudit oss allt närmare inträngande
i händelsernas kärna, har likaledes förbjudit en betraktelse av alla
ännu oberörda staters relationer till kriget, liksom även varje nogare
avläsning av de politiska barometrarne inom de kämpande makterna
själva, med därur härflytande utsikter för morgondagens goda eller onda
väder. Blott en anmärkning härutinnan må för dagen ännu få rum.

»Den högsta organisationen», så avslutades närmast föregående
översikt, »skall beskära segern.» Aldrig har världen sett eller ens trott
möjlig en sådan organisation, en sådan samverkan av alla krafter till
ett gemensamt mål, som Tysklands under världskriget. Så godt som
utestängt från världen utanför, har det inom sig självt funnit utvä-

* Om dessa intressanta mellanhavanden se artiklar och notis i *Das grössere Deutschland* 7/8 1915, vidare *The annals of the amer. academy of polit. and soc. science* juli (America's interests as affected by the europ. war) och sept. 1915 (America's interests after the europ. war) samt *Weltwirtschaftliches Archiv* okt. 1915 (Die Pan-Amerikanische Finanz-Konferenz zu Washington 24—29 maj 1915, s. 390—403).

gar till självförsörjning: i agrariskt, i krigstekniskt, i finansiellt hänseende. Medan England efter upptagande av 17¹/₂ milliarder kr. i inhemska lån måst anlita sin kredit hos Förenta staterna, har Tyskland i trenne vädjanden till sitt eget folk uppbringat 23 milliarder (sept. 1914 fyra, febr. 1915 åtta, sept. 1915 elva) och bär utan synbar svårighet en daglig krigskostnad på 60 millioner. Aldrig har världen sett en sådan krafternas koncentration på målet, men aldrig heller en sådan offervilja och en sådan tro. Denna tro har burit igenom en militär uppgift, som blivit svårare än någon för ett år sedan kunde ana, och så svår som den över huvud kunde bli. Tron har ävenledes burit igenom en belastning av hat och förtal utifrån, som aldrig utmätts så överflödande och orättfärdigt åt något folk. Det måste så vara. »Vår Herres kvarnar mala långsamt, men de mala säkert.» Det går ingen annan väg till det högsta målet än det största lidandets. Om Tysklands folk är bestämt att nu övertaga Europas ledning i den stora konkurrensen mellan världsdelar och världsvälde, så måste det bestå det hårdaste prov — för att luttras från övermod.

XI.

SISTA KVARTALET 1915.

Balkanhalvön som världskrigets centrala valplats — Serbiens och Monténegros undergång — Rysslands, Italiens och västmakternas hjälpkationer — Englands sjunkande aktier i Levanten — Grekland i klämma — Den skandinaviska halvöns politiska värdestegring; England och Sverige — Den vrätta samlande synen ».

Jan. 1916.

Det skede av världsutvecklingen, som denna redogörelse omfattar, står nästan helt i Balkans gamla stormtecken. Man skulle kunna beteckna världskriget i denna akt som det *tredje Balkankriget* under närvarande krigsperiod. Här framstår klarare än förut det organiska sammanhanget mellan det nuvarande allmänna kriget och de föregående isolerade krigen på Balkanhalvön.

Att världskriget har sin egentliga tyngdpunkt — eller åtminstone en av sina mest kritiska zoner — på Balkanhalvön, det har man länge kunnat sluta av dess framträdande roll i det diplomatiska spelet. Få företeelser i den senare världspolitikerna ha varit så påfallande som detta stormaktsspring i enkla Balkanhus, från det ena till det andra, detta påträngande giljande till den ena sköna i byn efter den andra, under ständigt uppmuntrande men till intet förbindande ögonkast från föremålen, där de suttit och plockat sina prästkragar! Hela detta skådespel synes föga motiverat av föremålets yttre egenskaper, och vore rent oförklarligt om de icke till boet medförde reella förmåner av större värde än ytans.

Det ligger vikt på att klart uppfatta denna realitet i dagens Balkanproblem, enär dess lösning innesluter en väsentlig del av lösningen på själva världskrigets problem. Jag skulle vilja säga, att vi här bevittna det största fall av lägepremiering eller geografisk värdestegring i världs-

historien. Balkanhalvön betecknar militärtekniskt *den stora luckan i uppställningen*, som skiljer vartdera lägret i tu: västmakterna från Ryssland, centralmakterna från Turkiet. Över Balkanhalvön sökte alltså ententen sammansluta sig, så att Ryssland kunde få sina förnödenheter från andra sidan; men över samma brygga sökte Tyskland-Österrike sin förbindelse med Turkiet, så att denna svagare part skulle kunna hållas bättre uppe. Detta är två spänningar, som av geografisk nödvändighet skära varandra vinkelrätt på Balkans historiska mark. Den maktgrupp, som kom först och vann spelet, måste få ett oerhört övertag: blev det ententen, så var Tyskland-Ö. U. definitivt inringat och dess turkiska flygel avskuren; blev det åter centralmakterna, så var ententen definitivt genombruten.

Till denna betydelse som valplats kommer sedan en världspolitisk betydelse som segerpris. På Balkanhalvön och dess geografiska fortsättning Mindre Asien ha de kämpande huvudparterna, såsom redan anmärkts (ovan s. 134), sina geografiska *krigsmål*: Tyskland sin väg till Levanten med därav följande rörelsefrihet och ekonomisk autarki, Ryssland sin väg till Medelhavet tillika med sina direkta mål, Konstantinopel och Armenien, England sin landväg till Indien över Mesopotamien och det syriska Arabien.* Genom fästet på Balkanhalvön skulle ententen klämma Turkiet sönder och sålunda få ut dessa krigsmål; genom förslaget på halvön skulle Tyskland rädda Turkiet från detta öde, alltså beröva England-Ryssland dess mål, men i stället vinna sitt eget. För andra gången finna vi Levanten vara själva den kritiska zonen, ehuru tyngdpunkten här är något förskjuten öster- och söderut, från den neutrala Balkanska småstatvärlden till den turkiska parten i kriget — från det europeiska till det asiatiska stycket i den breda landbryggan mellan världsdelarne.

Inne i denna väldiga motsättning mellan kämpande stormakters medel och mål låg nu en nationell uppgift för en av de neutrala småmakterna: Bulgariens revansch för Bukarestfreden. Detta betydde en oförsonad och oförsonlig motsats mot ententens skyddsling och redskap Serbien, som snappat bort Bulgariens macedoniska irredenta. Om ententen över huvud skulle kunna hoppas att draga Bulgarien över till sig

* Se närmare framställningen i mitt arbete *Världskrigets politiska problem*, 1915, kap. I och II.

eller ens förmå det att sitta stilla, så måste denna motsats på något sätt avvecklas; och var detta så mycket angelägnare i betraktande av Bulgariens läge, som nästan helt utfyllde luckan i den geografiska uppställningen — endast ett stycke Rumänien stod sedan kvar från ententens, liksom ett stycke Serbien från centralmakternas horisont.

Utan att äga akterna i målet veta vi nu, att en not av $\frac{29}{5}$ 1915 från ententens sida föreslog följande arrangemang: Serbien skulle avstå södra Macedonien till Ochridasjön, vilket redan före Balkankrigen av detsamma erkänts som »ostridigt» bulgariskt.* Turkiet skulle antaga gränslinjen Enos—Midia, som stipulerats i London $\frac{30}{5}$ 1913 (ovan ss. 67, 74) Rumänien slutligen återlämna Baltschik, som togs i Bukarest $\frac{10}{8}$ 1913. Anbudet är ju, kvantitativt sett, vad man kallar hederligt, och visar det politiska värde man satte på Bulgarien. Tyvärr gjordes det alltigenom på andras bekostnad; t. o. m. över Serbiens offervilja, det enda som var för ententemakterna i rent formellt hänseende disponibelt, svävar mycket dunkel. Och så kom det sig, att Bulgarien i stället gjorde upp sina affärer med centralmakterna (s. 131) och ställde sig i deras leder.

Vi göra här ännu en iakttagelse av allmännare innebörd. Världskriget har vid vissa tillfällen stegrat kursen på småstaterna ända därhän att hela världens öde mer än en gång syntts ligga i en småmakts hand: helt naturligt förövrigt, då de stora väga så jämnt i balansen. Så var fallet i mars 1915 under Karpaterslagets kritiska dagar: Rumäniens svärd i vågskålen hade då måhända avgjort spelet mot centralmakterna. Så var fallet ett par månader senare, efter genombrytningen av de ryska linjerna i Galizien: en digression från Sveriges sida i Finland hade då till äventyrs varit tillräcklig för det definitiva avgörandet i öster. Vederbörande makter ha vid tillfällena icke velat eller vågat ta ansvaret av denna höga roll, som skulle inneburit en delaktighet i hela mänsklighetens gestaltning under den kommande tidsåldern. Men när tärningen rullade för Bulgariens fötter — och när spelet gällde ett klart nationellt mål vid sidan av de universella — då tvekade denna stat icke att taga upp den.

Nu gick alltså ofärden över Serbien med Montenegro, ententens

* Se kartan i *Svensk Tidskrift* 1915, s. 515, efter traktaten $\frac{18}{8}$ 1912, ovan s. 90.

småstat-annex i öster, liksom Belgien i väster. Den 6 okt. hade centralmakterna själva börjat attacken från sin sida, och det på trenne dagar fullförda frontalangreppet över Donau på fästningen Belgrad lär i krigshistorien komma att omgiva fältmarskalk MACKENSEN'S bistra krigarhuvud med en föga mindre härlig lager än genombrytningen i Galizien. Den 14 voro bulgarerna klara på sin sida. Serbien var taget mellan två eldar. Vedergällningens stund var kommen — för provokationen i Sarajevo ej mindre än för hänsynslösheten i Bukarest.

Det blev en ferm expedition. Före oktober månads utgång var förbindelsen mellan angriparne upprättad via Donau, och utväxlingen av förnödenheter kunde börja; den 30 okt. gick genom »järnporten» det första skeppet med ammunitionslast mellan bägge parterna — en förridare och ett förebud till den nya samfärdslepek, då järnporten mellan Europa och Levanten skall definitivt och för alltid vara sprängd. Under tiden trängde härarne, trots det segaste och bittraste motstånd, från ömse sidor in i det dödsdömda landet. Det är en enda serie av serbiska återtåg, med större eller mindre förluster. Den 21 är hela konungariket Serbien, sådant det var före Balkankrigen, i de förbundnas händer. Den 23 börjar striden om *Trastfältets* ingångar, samma »Kossove polje» där det medeltida Serbien för 526 år sedan föll samman — det ser ut som om Mackensen som en skicklig schackspelare på förhand bestämt rutan där motståndaren skulle bli matt, liksom Napoleon då han före fälttågets början 1805 läser ha rekognoscerat terrängen vid Austerlitz. Efter fem dagar är hela denna klassiska mark förlorad, och den 27 kan det tyska högkvarteret förklara de stora operationerna avslutade, sedan fienden förlorat 500 kanoner och mera än 100,000 man endast i fångar. På sju veckor är ett konungarike — ej av de allra minsta — kuvat och lagt helt under främmande befallning.

Historien synes alltså ha träffat sitt val mellan det föräldrade slag-skeppet Österrike-Ungern och den primitiva undervattensbåten Serbien, och valet har utfallit till förmån för det förras bestånd. Att de bägge spelade om sin tillvaro och spelade mot varandra, har jag upprepade gånger framhållit, och det kan icke jävas. Dådet i Sarajevo var handsken, kastad av den lilla makten mot den stora; det blev tillika gnistan som tände världskriget, och i dess stormsvall har nu den lilla makten själv gått förlorad. Den som betraktar skådespelet i och för

sig må skakas i hjärterötterna, ty hävdernas rika bilderbok har icke dystrare tavlor än dem som visa hela folks och staters undergång. Det erkännandet skall icke heller undanhållas det dömda folket, att det gått med hjältemod sitt öde emot. Men om vi ändock försport ett bra litet mått av deltagande hos mänskligheten utanför — ojämförligt mindre än vid Belgiens liknande öde — så är det utan tvivel därför, att det tragiska ödet denna gång berört världen som en akt av rättvisa. Ej blott provokationen till världskriget utan Serbiens hela färd under självrådighetens korta tid framställer denna stat som en ny upplaga av Polen på 1700-talet, en brand- och smittohärd, vådlig för statssystemet. Därtill kommer att domen denna gång är vida mildare: ingen styckning som Polens, utan tvärtom nationell samling i den statliga splittringens ställe, fast under Habsburgs suveränitet. Den serbiska statens undergång kompenseras av den serbiska stammens union, som väl inom en viss tid skall få formen av autonomi. Detta synes som en utveckling i framtidens egen riktning och dämpar intrycket av tragik, då vi se domen gå över Obrenovitscharnes och Karageorgevitscharnes blodbesudlade stat.*

Om Serbien i de senare årens storpolitik varit ett skört på Rysslands rock, så har *Montenegro* varit en flik av Serbiens. När den större broderns öde var avgjort, kom turen till den mindre. De »svarta bergen» göra detta lilleputtrike till en enda naturlig fästning, med det historiska Lovtsen till krön. Det dröjde också in på det nya året, innan österrikarne arbetat sig fram här; men den 11 januari var Lovtsen stormat, som en följd därav föll huvudstaden Cettinje den 13, och samma dag utgick den första bönen om fred i världskriget, efterföljd av officiell kapitulation den 16.

Det var den tredje småstaten, som lades för centralmakternas fot. Utan att överskatta den direkta betydelsen härav må man dock vara berättigad att tillskriva denna handling en viss moralisk vikt, då man minnes att konung Nikita är densamme som inledde hela krigseran på Balkanhalvön för 3 $\frac{1}{2}$ år sedan (se s. 53), och då man tillika besinnar hans personliga ställning som »ententens svärfar».

*

Medan Österrike-Ungern alltså tagit ut sin räkning på den serbiska stammen intill sista skärven, har även Bulgarien tagit ut sin på den

* Se mina *Studien zur Weltkrise*, 1917, ss. 192 ff.

serbiska staten i dess riksform efter 1913. Den bulgariska rapporten över det verkliga krigets slut är daterad den 1 dec.; katastrofen i Prisrend, där 17,000 fångar och 50 fältkanoner togos, var slutakten. Besättandet av Monastir den 4 dec. fullbordade revanschen; resterna av Serbiens sydarméer försvunno i de albanska bergen, och det »bulgariska irredenta» i södra Macedonien kunde äntligen motse den fulla förlossningens stund.

Men huru ha Serbiens patroner, ententens stormakter, kunnat låta allt detta ske? Huru ha de kunnat lämna sin skyddsling i sticket, i en situation som innebär en så oerhörd stegring av centralmakternas aktiekurser? Dessa frågor leda vår uppmärksamhet in på de olika krafterna i det stora och komplicerade maskineri, som uppträder i världskriget under namnet ententen.

Tre äro dessa huvudkrafter, om vi betrakta maskineriet ur synpunkten av delarnes självständiga utprägling: Ryssland, Italien och västmakterna. För var och en av de tre uppenbarade sig problemet på ett särskilt sätt och föranledde särskilda åtgärder.

Ryssland var, så länge det gällde Serbien, givetvis den mest intresserade parten; den »store barmhärtige tsaren», på vars nåd Serbien förtröstade i krigsutbrottets ögonblick (s. 118), borde ju vara den förste att bispringa och den siste att sitta stilla, då skyddslingen och redskapet kom i nöd, om eljest den panslaviska tanken skulle vara annat än ett uppenbart gyckelspel inför all världen. I allt starkare reaktion och koncentration — sedan den frisinnade riktningen rensats ut ur tsarens råd med KRIVOSCHEJN i början av november, och duman åter skjutits åt sidan — har byråkratien kring tsaren också samlat statens tyglar; och medan HINDENBURG ligger på vakt vid Düna som det tyska väldets trogne och skarpbitne gårdvar, har Ryssland uppkallat nya krafter till offensiv i söder. Mycket talades och skrevs i okt. och nov. om en rysk invasion på Balkan till Serbiens direkta stöd. Men Rumänien var under krigets lopp vordet allt mindre villigt att gå dess ärende; det vägrade passage, och slöt sig fram mot jultiden ett streck närmare centralmakterna genom att äntligen ge sin spannmålsutförsel fri. För Ryssland återstod endast den indirekta hjälpen genom nya stormar på dess egen österrikiska front; sedan en första månads-lång offensiv strandat i midten av nov., då dess arméer kastades tillbaka över floden Styr, återupptog det anfallet vid jultiden i trakten

av Tsernovits med ett raseri, som visade att det verkligen var fråga om en genombrytning; detta var »nyårs slaget», och beräknades vid det ryska nyåret, då det avstannade, ha kostat Ryssland 70,000 döda och sårade utan varje resultat.

Italiens intresse i Balkanspelet blev fullt aktuellt först i sista akten, då den österrikiska offensiven skridit fram till Montenegro och kusten. Vi känna redan att södra Dalmatien — vars nyckel Lovtsen är — ingår i Italiens omedelbara pretentioner (s. 136), som territoriellt stöd för dess »mare-nostro-program»; därjämte kommer i fortsättningen dess position i Valona i allvarligaste fara. Men denna kombattant hade från början låst sig allt för mycket fast i de tyrolska och friaulska bergen för att komma loss och räcka till på en annan front. Så har icke heller Italien förmått bispringa de nödställda bundsförvanterna annat än genom förnyade ansträngningar på sin egen huvudfront i avsikt att fördela de österrikiska krafterna. Liksom förut vid middsommaren och i senare hälften av juli uttömmar sig dess kraft vid Isonzo och Görz; 18—31 oktober varade det tredje Isonzoslaget, med en samlad blodförlust på 150,000 man — om vi få tro den österrikiska rapporten $\frac{1}{11}$ — och vid samma tid i november varade det fjärde, med lika mycket resultat. Det har lyckats general CADORNA att skjuta den italienskt talande staden Görz på andra sidan i spillror, men det har icke lyckats honom efter 8 månader att tränga ett enda steg av någon som helst betydelse närmare målet. Österrikarne, under general BOROJEVITS, hava här inhöstat sin vackraste krigiska lager. Men för Italien, som börjat kriget som om det var frågan om en militärpromenad, betyder denna utgång en växande inre spänning, som av flere tecken att döma börjar nalkas bristningens punkt.

Återstår de i denna affär intimt förenade västmakterna Frankrike—England, för vilka Serbien och Montenegro icke ha annat intresse än som små brickor i det stora spelet. Men detta intresse är visserligen stort nog; och då havet är i dessa maktens våld, så kom det sig, att de allena sökt ge de beträngda en omedelbar hjälp.

Historien om denna undersättning hör utan tvivel till världskrigets mera dramatiska kapitel. Det började redan den 3 okt., med en landstigning av engelska och franska detachement i den grekiska staden Saloniki. Man säger, att detta skedde på VENIZELOS' direkta inbjud-

ning, och att den grekiska protesten således endast var pro forma. Följden blev, som vi redan sett (s. 134), ett ministerskifte: i stället för kretensaren och ententevännen kom en »stor ministär» ZAIMIS den 7. Den kunde emellertid icke hindra, att västmakterna beto sig allt djupare fast i Saloniki och mot månadens slut ryckte ut mot norr för att sålunda i sin tur ställa bulgarerna mellan tvenne eldar. Här skedde således, med förakt för Greklands neutralitet, en direkt digression till de hårdt ansatta serbernas bistånd. Men man kan säga att den kom av sig vid ingången; ty bulgarerna hunno före och klippte av järnvägen, som bildade den enda förbindelselinjen mellan hjälparne och de nödställda. Fransmännen intogo nu en position vid floden Tserna, engelsmännen vid Doiran—Gjevveli; när Macedonien var rensat från serberna, kom turen till dem; den 6—9 dec. upprevos deras ställningar av den bulgariska sydarmén, och före månadens midt voro de på fullt återtåg bakom den grekiska gränsen.

Men icke nog härmed: sedan förbindelsen mellan Tyskland och Turkiet upprättats över det förbundna Bulgarien och det besegrade Serbien, blev ententens ställning på *Gallipolihalvön* fullkomligt ohållbar. Den utrymdes i två tempi; den norra $^{20}/_{12}$ 1915, den södra $^9/_1$ 1916. Därmed var inseglet satt på ett misslyckande, som kostat oerhörda offer i penningar, materiel och människoliv, men kanske än mera i prestige.

Då detta skedde, hade Englands anseende i sultanens länder redan lidit ett mycket allvarligt avbräck på annat håll. I ett stort tal i underhuset den $^2/_{11}$ hade ASQUITH vändt uppmärksamheten från de många skuggorna i Englands situation till en stor och lysande ljuspunkt, »den betydande och högeligen framgångsrika kampanjen i *Mesopotamien*»; han tillade, att »knappast något fälttåg under hela detta krig förts med mera omsorg, under skickligare ledning och med större utsikt till slutlig framgång», och förutsåg han därav bl. a. ett »upprätthållande av vår auktoritet i östern». Några veckor senare var expeditionen kommen till Ktesifon, kanske 3 mil från Bagdad; redan skymtade över slätten den eviga stadens minareter; då mötte turkarne med en övermakt, som förvandlade segertåget till ett skyndsamt och förlustrikt återtåg, varunder expeditionen icke kunde stanna förrän 14 mil längre ned, vid Kut-el-Amara, där den ännu mödosamt håller sig kvar. Den enda tröstegrunden var sålunda snabbt förvandlad till en ny såpbubbla.

»Endast några mil skilja oss från världshistoriens största seger», hade CHURCHILL efter Gallipoliexpeditionens startande på våren utropat. Innan årets utgång hade England fått taga farväl av ännu en sådan utsikt. Kriget hade under sina skiften bragt den turkiska världens bägge metropoler, Konstantinopel och Bagdad, inom den engelska erövringsens omedelbara synkrets och sedan ryckt dem därur längre bort än tillföre. Men den 15 januari, sedan alla hinder på linjen avlägsnats, broar och tunnlar återställt, avgick det första »Balkantåget» från Berlin; och när det den 18 med flagg- och blomstersmyckat lokomotiv anlände till Konstantinopel — då tycktes spärren som legat mellan Europa och Levanten sedan medeltiden definitivt avlägsnad,* samfärdseln återtager sin huvudbana efter århundradens avbrott, Turkiet är inordnat i den europeiska kulturkretsen i fast politiskt sammanhang, därmed äntligen kan varaktigt lugn inträda i Europas »oroliga hörn», och den orientaliska frågan skall i framtiden icke mera störa statsmännens sömn. — Så stora politiska värden vila i det engelska programets nederlag och det tyska programmets seger i Levanten.

*

Det skulle emellertid strida allt för mycket mot den engelska folkkaraktärens bulldoggnatur att erkänna denna utveckling och resigenera efter erfarenheterna år 1915. Därför se vi den västliga ententen behålla sitt tag i Saloniki, även sedan Serbien gått förlorat och Dardanellerna övergivits. Man har utbildat denna position till ett starkt befästat läger för en stor armé; såsom ett stående flankhot emot den nya levantinska förbindelsen och de därmed förenade, än längre gående planerna.

Härmed träder förhållandet till den neutrala staten Grekland i förgrunden. Sedan allt annat svikit, betyder Grekland ententens enda hopp om revanche i Balkankriget. Och nu utsättes detta land för en press, vartill civiliserade tider väl knappast sett maken: först lock, varvid England (slutet av november) utbjuder sitt innehavande Cypern som vederlag för krigsförbund — ententens första bud ur egna tillgångar — sedan pock av alla tänkbara slag, strypningssystem i handelspolitiken, landstigningar här och var på området (Egeiska öar, Korfu) ända in på huvudstadens omedelbara grannskap. Allt detta

* Jfr. PAUL, LENSCH, Die freie Donau, i *Das gröss. Deutschland* 11/12 1915.

sker under uppehållande av fiktionen, att man blivit av Grekland självt inbjuden till upprätthållande av dess förbundsplikter mot Serbien. ZAIMIS tröttnade efter en månad, men den gamle SKULUDIS övertog ansvaret och återställde genom riksdagsupplösning det parlamentariska systemet, sedan Venezelisterna avhållit sig från valen. Konung Konstantin själv har under hela denna oerhörda pressning stått upprätt och beslutsam på sitt lands neutralitet och integritet och vikit endast för force majeure. Till situationens belysning bör endast tilläggas, att Grekland mera än någon annan stat är ekonomiskt beroende av sina handelshus i främmande länder, ej minst i själva England; det är dessa »kolonier», som VENIZELOS representerar, denna representation gör hans styrka, och det är säkerligen denna hänsyn som i främsta rummet återhåller regeringen från en öppen brytning med ententen.

Denna bild av ett påträngande förmyndarskap, som aktar neutraliteten endast i den mån den gagnar förmyndarens eget intresse i kriget, återses på en annan skådeplats, som i viss mån bildar en pendant till Balkanhalvön. Den skandinaviska halvön begränsar centralmakternas värde i norr. Från deras synpunkt är den rent periferisk och har alltså icke samma värde som Balkanbryggan till Levanten, men behåller betydelse som förmedlare av varuutbyte under den egna blockaden. För ententemakterna åter bildar den en *ny lucka i uppställningen*, den norra förbindelsemöjligheten, den andra geografiska länken mellan England och Ryssland. Den naturliga följden är även här en *värdestegring av den politiska tomten*.

Jag har anmärkt en sådan för Sveriges del efter Balkankrigen, då Tyskland syntes avskuret från sina utvecklingsmöjligheter söderut, och därför var hänvisat till nordens sin enda utsikt över gränserna (s. 71). Vi sågo också nyss en stegring av dess politiska kurs under våren 1915 (s. 145). Men dessa lägepremieringar voro ringa gent emot den, som nu tillfallit vårt land. Detta är ett direkt korollarium av utvecklingen på Balkanhalvön. Ännu förra vintern gick däröver en betydande person- och lättgods-traffic mellan ententens väster och öster, dels över Bulgarien (Varna—Dedeagatsch), dels över Serbien (Donau—Saloniki). Dessa portar äro nu tillbommade; samtidigt har en sträng vinter åter stängt porten vid Arkangelsk. Detta vill säga

att *Skandinavien under nuvarande vinter betyder Rysslands sista och enda dörr till Västeuropa*. De skandinaviska staterna ha i sin hand nycklarna till den enda port, genom vilken person- och godstrafiken nu kan gå mellan Ryssland och dess förbundna västmakter.

I *Das grössere Deutschland's* nyårsnummer har den bekante politiske samfärdelexperten d:r HENNIG skrivit en artikel om »Die drohende gänzliche Verkehrs-Isolierung Russlands» och den maktställning som genom konjunkturerna just nu tillfallit Skandinavien's huvudmakt. Jag citerar på grundspråket slutet av denna märkliga artikel, som förunderligt nog tyckes helt ha undgått den svenska pressens uppmärksamhet:

»Je weiter die Jahreszeit fortschreitet, um so gefestigter und ausschlaggebender wird Schwedens Stellung. Die Grossmächte Frankreich und Italien möchte England als Vasallen betrachten und ihnen vorschreiben, was sie zu tun und zu lassen hatten. Um so beachtenswerter ist es, dass die englische Überhebung gerade bei den kleinen Staaten auf selbstbewussten Widerstand und einen selbstdenkenden, unabhängigen Nationalstolz stiess. Bei Bulgarien und Griechenland hat England derartige Erfahrungen gemacht, bei Schweden desgleichen. Spielt nunmehr ein glücklicher Zufall den Schweden den Schlüssel in die Hand, dessen Gebrauch darüber entscheidet, ob im Winter 1915—16 Russland einen Weg ins Freie behalten oder gänzlich eingekerkert sein soll, so steigt Schweden mit einem Male politisch zum Range einer Grossmacht empor, eines Faktors von grösserer Wichtigkeit für Europas Geschichte als es heute Frankreich und Italien sind, und das »Zünglein an der Wage«, das Italien für die Entscheidung des Weltkrieges irrtümlich zu sein wännte, dürfte dann plötzlich in Stockholm zu finden sein. Die Entscheidung, ob Russlands Verkehrsisolierung im Winter 1915—16 vollständig sein soll oder nicht, wird die erste und wichtigste Handlung der neuen Grossmacht sein.»

Den starka färgteckningen i denna framställning* må icke draga upp-

* Tidskriftens nuvarande redaktör, d:r HANDKE, har också försett artikeln med en reservation beträffande förf:s uppskattning av Sveriges hållning. Han instämmer i fråga om dess konjunktur att spela en stor roll. Han har förlorat all tro på dess villighet att »driva en stormaktspolitik». »Zwar erkennen», heter det, »eine Reihe weitblickender Politiker in Schweden mit klarem Blick die günstigen Möglichkeiten, die die gegenwärtige Lage ihrem Lande darbietet, aber sie vermögen die grosse Menge des Volkes nicht von dem Banne des Kleinschwedentums zu befreien und mit sich fort zu reissen.»

märksamheten från den botten av realitet, varpå den vilar. Så länge England tror sig kunna livsfarligt skada Tyskland genom blockad, kommer därtill intresset att kontrollera Sveriges handel, så att blockaden icke genom denna mellanhand göres illusorisk. Mellanlagets gunst och farligheter har alltså i världskrigets femte kvartal fört även Sverige in i förvecklingar, som påkalla uppmärksamhet i en världspolitisk översikt.

Dess politiska konstellation ligger klart innesluten i de geografiska fakta. Trycket från centralmakterna, i syfte att draga det med i kriget vid deras sida, har avtagit i samma mån den militära tyngdpunkten förskjutits söderut. I stället har kommit ett allt starkare tryck från England, närmast i syfte att tjäna dess intressen i handelskriget. För detta ändamål ha de andra neutrala makterna i Tysklands omgivning redan måst medgiva en organiserad överkontroll på varubyte («import-truster»). I fyra månader fördes underhandlingar i samma syfte även för Sveriges vidkommande; men den 29 okt. måste de avbrytas utan resultat. Sedan dess har England slagit in på samma trakasseriernas väg mot Sverige som mot Grekland, modererad i samma mån som Sverige sitter inne med trumf i spelet (beslag på den engelska paketposten den 16 dec.); och i denna farliga situation har ingen förändring inträdd, då perioden för denna översikt utgår.

*

Den 1 dec. 1915 yttrade Italiens utrikesminister SONNINO om folken på Balkanhalvön, att de syntes ha »förlorat den rätta samlande synen på situationen, ur vilken borde framgå ett orubbligt förtroende till de allierades (ententens) slutliga seger».

Frågar man sig nu vad denna »rätta samlande syn» månede se, så bjudes ett svar t. ex. i *Daily News* för 11/10 1915. Ententen har på sin sida de tre stora *m*: »men», »money» och »munitions», det första i Ryssland, det andra i England, det tredje i Förenta staterna. Kanske skulle vi kunna översätta detta på svenska med två *m*: *massa* och *materiel*. Detta är den rena materialismen, för vilken krigets utgång är ett räknestycke och intet värdeproblem, en kvantitetsberäkning utan avseende på kvalitativa skillnader. För denna samlande syn var det enda diskutabla

den frågan, om ententen verkligen suttit inne med den kvantitativa överlägsenheten i alla avseenden. Engelsmännens erfarenhet vid Neuve Chapelle i mars och ryssarnes vid Dunajec i maj tycktes vittna om en svaghet i »munitions», därför lät man sig angeläget vara att inrätta särskilda »ammunitionsministrar» såväl i England (maj) som i Frankrike (okt.). Sedan var ju saken klar och diskussionen om segern betraktades som avslutad.

Under höstens ökade motgångar, utan den minsta lilla post på egna aktiva räkningar, synes man för första gången ha slagits av den tanken, att segerns problem kanske icke är uttömt med bokstaven *m*, att det kanske i stället har sitt *A* och *O*, *anda* och *organisation*. Den tanken betyder ett slags psykiskt jordskalv. Förvirringen i ententens kabinetter vid Bulgariens partitagande var vittne nog. Genom de hårda skalen av engelskt högmod, fransk ambition, italiensk fåfänga och rysk fatalism syntes för allra första gången på fullt allvar ha darrat den aningen: spelet kan gå förlorat, förlorat för oss!

I denna situation sökte Frankrike tröst där det alltid söker: i en ministärförändring. Sedan man redan i världskrigets begynnelse ($26/8$ 1914) ombesörjt ett slags koalition i regeringen genom inkallande av socialister och monarkister, lät man nu, $29/10$ 1915, MILLERAND falla efter Delcassé (s. 135), och BRIAND fattade som nationens starke man tyglarna i ett kabinett, som dekorerades med parlamentariska antikviteter ända tillbaka till FREYCINET. England kom efter med sin koalitionsminister, $25/5$ 1915: 8 konservativa jämte en arbetare-representant och den neutrale KITCHENER i det liberala kabinettet. För England med dess fasta partiväsen betydde detta en vida mer genomgripande reform; men även efteråt ha remnor uppstått i ministären, $16/10$ genom CARSON'S, $13/11$ genom CHURCHILL'S avgång. Så var man mogen att satsa en ännu dyrare tradition än parlamentarismen: vid årets slut, sedan värvningsmetoden trots oerhörda anstalter slagit fel, framlade regeringen en bill om tvångsutskrivning, som trots arbetarnes motstånd synes klar till antagande på det nya året. Året 1915 har alltså sett en omvärdering av gamla engelska värden, som djupt uppskakat hela samhället och kan få oberäkneliga följder oavsett krigets utgång.

I rent militärtekniskt avseende har ententen sökt bättre organisation genom upprättande av ett »stort krigsråd», som i början av december

hade upprepade sammanträden i Paris och bl. a. enade meningarne i fråga om Salonikiexpeditionens fortvaro. Eljest har man även här satt sina förhoppningar till personalförändringar: alla fronter ha sett befälsombyten på ententens sida.

Medan det alltså knakar i ententens alla fogar under trycket av motiga öden, går Tyskland sin väg fram i fullständigt lugn, utan ändringar vare sig i personal eller institutioner. Samma ledande män — rikskansler, utrikesminister, övergeneraler — stå på sina poster som vid krigets begynnelse. Det stora maskineriet arbetar utan inre oro, utan tvära kast. Det behöver icke modereras eller kastas överbord i statens nöd: det synes duga lika väl i krig som fred.

XII.

FÖRRA HALVÅRET 1916.

Krigsspelet och krigsteatrarna. — Verdun, krigets grottekvart. — Bundsförväntarna. — Englands vända. — Kut-el-Amara och Erzerum. — Konflikten mellan Tyskland och U. S. A. — Rumäniens nya kurs. — Numro tretton.

Maj 1916.

Med långa akter och mellanakter fortskrider det stora skådespelet, och vi kunna redan överskåda dess olika faser i ett klarnande sammanhang.

Första akten inneslutes inom hösten 1914 och betecknas — från centralmakternas synpunkt — av offensiv i väster och defensiv i öster; det är det stora försöket att med ens knäcka Frankrike, och det resulterade i upprättandet av en fast västfront därinne, efter Belgiens betvingande. *Andra* akten tillhör föråret 1915, den får sitt innehåll av Rysslands försök att knäcka Ö. U., men dess resultat blev lika med noll. *Tredje* akten spelade på sommaren 1915; det är den tysk-österrikiska offensiven i öster; dess resultat blevo Polens och Kurlands lösgörande från Ryssland och upprättandet av en fast och rät front där. Samtidigt uppkom en stillastående front även mellan Ö. U. och Italien. I *fjärde* akten betvingades Serbien—Montenegro och upprättades den direkta förbindelsen Mellaneuropa—Levanten. Detta skedde på hösten 1915; det var i huvudsak avgjort före november månads utgång, och vad som därefter skedde in på året var endast lokala utvecklingar.

Om denna akt handlade helt vår senaste översikt, tagen i januari, midt inne i den därpå följande mellanakten. Dessa mellanakter i den väldiga handlingen äro givetvis tider av den intensivaste planläggning och förberedelse, med sitt centrum i den stora tyska generalstabens, som alltjämt behåller initiativet. Var skulle alltså nu, efter Balkanupp-

giftens lyckliga lösning, appliceras nästa stora stöt? Vilka möjligheter att komma fienden allvarligt till livs, och helst i själva hjärtat, erbjöd situationen nu? Det är frestande att söka följa krigsledningens synpunkter, så långt den rent politiska tankegången räcker, alltså med frånseende från militärtekniska faktorer som givetvis ligga utanför vårt omdöme. Ett sådant försök skall i varje fall ägna sig att bjuda ett upplysande perspektiv över världskrigets geografiska sammanhang.

Vi urskilja då ej mindre än 8 olika krigsteatrar, varvid ändock de rent koloniala (numera egentligen endast i Tyska Ostafrika, sedan även Kamerun i febr. helt gått förlorat) falla utanför betraktelsen. Det är först de tre rent europeiska: *västfronten* (I) mot Frankrike-England, *ostfronten* (II) mot Ryssland, *sydfronten* (III) mot Italien. Det är sedan de två återstående balkanska (sedan Dardanellerfronten upphäfts): den *albanska* (IV) mellan Ö. U. och Italien samt den *macedoniska* (V) mellan Bulgarien-Tyskland och Frankrike-England (Salöniki) — alltså den ena ett appendix till sydfronten och den andra till västfronten. Slutligen är det tre levantinska i det turkiska väldets periferi: den *armeniska* (VI) mot Ryssland, den *mesopotamiska* (VII) mot England och den *egyptiska* (VIII) likaledes mot England.

Se vi nu efter huvudparternas engagerande i dessa olika skådeplatser, så finna vi England på fyra (I, V, VII och VIII), Frankrike på två (I, V), Ryssland likaledes på två (II, VI); Österrike-Ungern (II, III, IV) och Turkiet (VI, VII, VIII) äro upptagna vardera på trenne; och även Tyskland är nominellt icke mera splittrat (I, II, V), men det är ju väl bekant att det tager sin del (åtminstone inom befälet) också på de turkiska scenerna. Italien har kommit ifrån det hela med två närliggande engagement (III, IV), och Bulgarien synes tills dato ha fått stanna vid ett enda (V).

Det är, som man ser, ett komplicerat spel, och det ligger vikt på att rätt uppskatta de olika scenernas »vitalitet» för det hela. Från första början kunna vi här utmärka Balkanteatrarna såsom numera rent lokala; här finnes över huvud blott en punkt av första rangen, nämligen Konstantinopel, och sedan den mänskligt att döma ställts utom fara, synes intet avgörande kunna stå i denna del av skådebanan. Samma omdöme gäller utan tvivel även om de östlevantinska scenerna (VI och VII); de sakna icke krigsobjekt av betydelse eller åtminstone klang i

namnet (Erzerum, Bagdad), men ligga uppenbart för långt i periferien för att kunna draga till sig ett avgörande.

Av de utomeuropeiska scenerna kvarstår nu endast den *egyptiska* oredovisad; och här måste omdömet visserligen utfalla annorlunda. Denna scen uppstår så oerhörda politiska värden, att man verkligen skulle kunna tänka sig ett avgörande där; det är ju frågan om ingenting mindre än spännet i det brittiska världsväldet, med vars upplossande väldet skulle falla sönder i isolerade delar utan sammanhang*. Där ligger också en turkisk armé sedan länge sammandragen, järnvägsbyggen i aggressivt syfte äro långt avancerade, och MACKENSEN står till kommandoskap ledig. Det är sålunda att antaga, att den tyska härledningen räknat med denna skådeplats som en av sina möjligheter, så mycket mera som den på visst sätt låg i förlängningen av Balkanlinjen, där den sista stora framgången vanns (jfr s. 134). Om utslaget det oaktat icke fallit till dess förmån, så lär det framför allt ha berott på rent militära betänkligheter att överge den inre linjens förmåner och splittra sin kraft på alltför många punkter — Englands spår ligga här för ögonen och avskräcka.

Nästa allvarliga utsikt erbjuder *ostfronten* i Europa: i själva verket två, en i söder och en i norr. Det skulle betyda ett återupptagande av tredje aktens handling, antingen i riktning mot Svarta havet eller mot Finska viken. Vardera planen bjuder onekligen stora förmåner. Genom den förra skulle man slå benen under Ryssland, som här, i Ukraina, har sitt agrara underlag; man kunde därvid räkna på stödet av en nationalitetssträvan från ett undertryckt folk på 30 millioner, man kunde slutligen med säkerhet hoppas att på den vägen ändtligen övervinna Rumäniens tvekan och sålunda få en ny bundsförvant. Genom den senare — ett genombrott på Dünafrenten med Petrograd som mål — skulle man slå huvudet av fienden, försåvidt Petrograd alltjämt är den tsariska förvaltningens medelpunkt, varförutan det hela faller sönder i anarki; det vore en politisk dödsstöt, liksom Ukrainas frigörelse en ekonomisk; och även här kunde ju tänkas en inre och en yttre bundsförvant vid planens genomförande, Finland och Sverige. Att chanserna äro stora i bägge riktningarna, kan icke bestridas; på samma gång vi konstatera ett visst företräde för den förra planen, i samma

* Se härom »Den egyptiska frågan» i mina *Politiska Essayer*, I, 97 ff.

mån som den inre hjälparen där är större (30 mill. ukrainare mot 3 mill. finnar) och den yttre bundsförvanten sannolikt beredvilligare (Rumänien mot Sverige).

Rannsaka vi nu *sydfronten* ur samma synpunkt — möjligheten för ett avgörande — så skall även där yppa sig en löftesrik utsikt, nämligen om man betraktar den som transitoled för en digression i Frankrikes rygg; ty det är väl föga tänkbart, att Frankrike sedan skulle förmå tänja ut en hållbar front ända ned till Medelhavet. Här framstår sammanhanget mellan syd- och västfronten, och accenten faller där den bör falla, nämligen på den senare.

Det blir allt mera tydligt, att denna *västfront* — Tyskland contra Frankrike — rent militäriskt uppbär problemets tyngdpunkt. Så stora resultat än kunna uppnås på ostfronten, vägen synes längre där till vad som bortom erövrade marker och nedgjorda härmassor är krigets verkliga mål: att knäcka ryggraden på fiendens *vilja till motstånd*. Icke som skulle hatet vara mindre på franska sidan; alla iakttagare vittna att det där har nått en fullkomligt exceptionell, abnorm, hysteriskt färgad grad; men just denna abnorma stegring pekar emot ett hastigare omslag — hårdast spända strängar brista lättast. Det är icke heller längre frågan om att icke det franska folket är den bäst skolade, tappreste, värdigaste fienden, vars nedslående rent tekniskt sett skulle betyda mest för utgången av krigsspelet. Till dessa synpunkter sällar sig också den rent geopolitiska skillnaden mellan ost- och västfront. Bakom den förra öppnar sig jordens största sammanhängande landremsa utan naturlig gräns inåt. Även om förhållandena i samfärdselns tidevarv äro helt annorlunda än för hundra år sedan i Napoleons och för tvåhundra år sedan i Karl XII:s, så kvarstår alltid det rent matematiska avståndet som en bundsförvant till Ryssland, avskräckande dess fiender och vid oförsiktighet dräpande dem. Man har om Kina sagt att det är som en tärning: slår man det omkull, så lägger det sig bara på en annan sida. Omdömet träffar i någon mån in även på Ryssland innanför periferin av underlydande främmande folk. Man kan slå det, stympa det, ekonomiskt strypa det; men denna stora massa förblir densamma, och dess dova vilja till motstånd blir icke så lätt bruten som ett högre organiserat, lättare omfattat, mera temperamentfullt folks.

Det är anledning antaga, att dylika synpunkter varit bestämmande

för den tyska krigsledningen, då den på föråret 1916 dirigerat anfallet tillbaka mot västfronten och Frankrike. Heter första akten i världskriget Belgien-Marne, andra Karpaterna, tredje Polen och fjärde Balkan, så bestämde den sig nu för att kalla den femte *Verdun* — och därmed borde ju skådespelet vara slut, enligt reglerna för det klassiska dramat . . .

*

»Slaget vid Verdun», såsom man från franska sidan benämner denna snart tre månader långa aktion, är formellt sett ett genombrytningsförsök av samma art som de många på denna front under 1915, och som sådant närmast ett svar på »septemberslaget i Champagne» (s. 128). Redan aktionens utdragande i månader i stället för veckor skiljer den emellertid från föregångarna och har under utvecklingens gång allt mera gett den karaktären av regelbunden fästningsbelägring.

De första framstötarna från den 21 febr., mot de långt i öster utskjutna fältbefästningarna, hade utan tvivel hela den överraskningens och kraftkoncentreringens natur, som beteckna ett försök till genombrott i skyttelinjen; och när en av själva fästningens hörnstenar (Douaumont) föll den 25, väntade allmänheten på sina håll en lika ferm expedition här som mot de belgiska fästningarna i krigets begynnelse. Detta var emellertid en alltför stor förenkling av problemet och skulle snart visa sig förhastat. Det innebar en underskattning såväl av den objektiva som av den subjektiva motståndskraften på platsen. Väl kunde angriparna efter trenne veckor redovisa ett byte av 26,500 fångar och 189 kanoner, vilket sedermera ytterligare ökats och långt övergår även »septemberslagets»; men fästningen själv och linjen höll. Aktionen fick alltmer karaktären av ett skådespel för sig med korta akter och allt längre mellanakter. Mellanrummen blevo till sist så långa, att icke blott fransmännen själva utan även yttervärlden mer än en gång trott anfallet förlamat in i det gamla positionskriget. Men ständigt ha anfällen förnyats, samtidigt som de ändrat sig från frontattacker till leder i en kringgående rörelse, utmärkande för en regelrätt belägring. Och ännu har intet inträffat som ger anledning att antaga att den tyska härledningen släppt sina planer här; ej heller synes därtill någon objektiv föranledning.

Man måste beundra fransmännen vid Verdun. Dessa strider ge dem föga tillfälle till den »élan» och yttre »gloire», som för detta gamla krigarefolk utgöra krigets krydda; de taga i anspråk mera glanslösa dygder av uthållighet, tålmod och vaksamhet, dygder som man verkligen icke i denna grad väntat hos ett parlamentariskt och moraliskt så långt »framskridet» folk. Det är väl så, att ett stort folk liksom ett djupt hav förvandlas endast långsamt: det behöves mera än två generationer för att demoraliseringen skall tränga till botten. Och vem kan beräkna, i vilken mån gången utför nu rent av blivit hejdad genom stålbadet som bereds folket! Historien är i sanning rik på möjligheter, och man bör sent släppa hoppet om ett folk.

Å andra sidan vill det synas, som om Verdun skulle ha blivit ett öppet sår, genom vilket Frankrike nu håller på att fysiskt förblöda. Ju längre striden varar, desto mera militär kraft absorberas och förbrukas på denna enda punkt. Den drager Frankrikes blod till sig liksom ett inflammerat organ. Häri ligger det träffsäkra i valet av just denna angreppspunkt. Redan i dess läge, i själva vinkelhaken där de bägge armarna på västfronten hänga samman, öppnade stora utsikter bakom en lyckad genombrytning. Men själva den skenbara dumdris-tigheten i att till genombrottspunkt välja just en fästning, och detta kanske världens starkaste, visar sig nu vila på en fast och klar beräkning. Endast en fästning kunde tjäna ändamålet att uppsuga och för tillintetgörelse utsätta så mycket fiendtlig kraft.

Det bör märkas, att man på tyska sidan aldrig bekänt avsikten att bryta igenom vid Verdun. Det har icke fattats antydningar, att den avgörande framstöten varit ämnad att inkilas på ett annat håll: den punkt i Flandern där de engelska och franska linjerna stöta samman. Verdun-aktionens officiella motiv har endast varit att neutralisera ett fiendtligt hot från en framskjuten punkt. Så till vida är också framgången redan fullständig. Detta betyder nu i och för sig varken mer eller mindre än att västmakternas utbasunade offensiv på våren 1916, på vilket hopp deras breda massor levat över vintern, är förolyckad före begynnelsen och initiativet även för fortsättningen i tyskarnes hand. Redan detta är ett resultat, som fullt motsvarar Tysklands offer vid denna Frankrikes port.

*

Man frågar sig nu liksom vid Balkanaktionen på hösten (ovan s. 148): vad ha bundsförvanterna gjort för att lätta Frankrikes börda vid Verdun? Gång på gång ha CLEMENCEAU och andra höjt nödrop om hjälp, understundom i ganska bitter ton; men svaret kan icke betraktas som uppmuntrande vare sig för ententens segerutsikter nu eller för dess sammanhållning efteråt.

Den enda bundsförvant, som kommit »from sounds to things», är Ryssland. Sedan Verdun-dramat spelat en månad, satte det i gång ett stort anfall på Dünafronten, dit KUROPATKIN nu hämtats som befälhavare från sin långa onåd efter nederlaget mot Japan; debuten blev emellertid icke lycklig, mot HINDENBURG's järnmurar splittrades de nya ryska massorna som räknats till $\frac{1}{2}$ million, och när offensiven avstannade vid mars månads slut, ansåg man sig på tyska sidan kunna konstatera en rysk förlust på 140,000 man. På denna front har sedan rådt relativt lugn. Ryssland har efteråt visat sin goda vilja mot bundsförvanten genom att sända en direkt hjälptrupp, som landsteg i Marseille $\frac{20}{4}$ under sydfranskt jubel och sedan dess icke lämnat något spår efter sig.

På någon verksam hjälp från Italien, vare sig direkt eller indirekt, lära västmakterna vid detta laget, efter ett års vapenbrödraskap, ha upphört att hoppas; ett försök på den gamla Isonzofronten medio av mars kom av sig vid ingången. Det är nog, om Italien kan hålla sig självt kvar på sina alpina fronter och i Valona. Här, utmed Adrias ostkust, ha österrikarna alltjämt ryckt framåt. Visserligen syntes fredsverket i Montenegro (ovan s. 147) i fara, då konung Nikola $\frac{20}{1}$ lämnade landet och anförtrorde sin person åt västmakternas skydd. Det var emellertid de svarta bergens gamle furste, som den gången gjorde sitt livs enda men avgörande dumhet; måhända räddade han sina depositioner i franska banker, men hans krona och hans historia blevo säkerligen på samma gång fördärvade. Myndigheterna därhemma avslutade vapenstilleståndet $\frac{25}{1}$, och det utpinade folket synes efter hand med jämnmod ha fogat sig i det nya och välvilliga förmyndarskapet. På sålunda jämnad väg har den österrikiska anfallshären sedan kommit ned från bergen, tagit Durazzo vid stranden och står nu framför Valona.

Vi vända blicken till England, som alltmera framstår som ententens ryggrad, och där de franska nödroppen också haft sin egentliga adress.

Militäriskt har det förmått föga mera än att från fransmännen övertaga ett litet stycke av skyttegravslinjen i Flandern, men det har visat sin goda vilja genom att fullborda övergången till den allmänna värnplikten (s. 155). Detta har skett under mycken vånda, som fyller hela det rannsakade tidsskedet. Gång på gång har regeringens enhet hängt på ett hår, det hände t. o. m. vid ett tillfälle ($\frac{20}{4}$) att ASQUITH fick återtaga en mödosamt hopkompromissad halvmesyr i själva remissdebatten. Gammalliberalismens och arbetaredemokratiens förenade motstånd har emellertid så småningom brutits, framför allt genom LLOYD GEORGE, som alltmera framstår som den kommande mannen; och verket är numera att betrakta som genomfört, även om det ännu vid periodens slut icke är formellt i hamn.

Till detta resultat har England drivits av ett tryck, som börjat växa även de behårda doktrinärerna över huvudet. Förhållandena ha gestaltat sig mycket annorlunda än sir EDWARD GREY lärer ha anat, då han styrde landet in i kriget med den motivering att neutraliteten skulle blivit en väl så dyrbar affär. Angripet i sin ekonomi genom det permanenta undervattenskriget, som gjort tonnagebristen till en mycket allvarlig fråga, och på samma gång direkt genom upprepade Zeppelinbesök (ända bort till Skottland), har det engelska folket fått en mera personlig känning av kriget än som varit fallet på sekler. Men därtill kommo i sista aprilveckan tvenne svåra bekymmer av positiv och handgriplig art: upproret i Dublin och katastrofen i Mesopotamien. Den *irländska revolten*, iscensatt av den extremt nationalistiska föreningen »Sinn Fein» med irisk-amerikanska och tyska förbindelser, betecknar den andra remnan i det brittiska världsväldet under kriget; den blev icke större än den första, i Sydafrika (s. 138), innan månadens slut var den sammankittad igen med blod; men denna nödvändighet har efterlämnat en bitterhet i många sinnen, som icke bådard godt för framtiden. Katastrofen i Mesopotamien åter — *Kut-el-Amaras kapitulation* med över 13,000 man (jämför ovan s. 150) — gjorde slut på den vackra drömmen om Bagdads erövring och lär ha i mycket hög grad skadat den engelska prestige i Levanten, som redan förut varit illa under kriget.

Belastat med sådana bördor, är det England icke möjligt att efterkomma de krav på manskap, som komma från bundsförvanten i

väster, ej heller i önskad utsträckning de krav på penningar, som höjas från bundsförvanten i öster. Med stigande svårighet håller den stora alliansen samman i motgångarnas växande kyla. Men ännu alltjämt hoppas dess talmän på morgondagen och bita tänderna samman kring de segerlöften, med vilka de alltjämt söka lugna och stimulera sina folk på missmodets tröskel.

Endast på en punkt av den militära horisonten har under detta tidsskede några solglimtar brutit fram ur molnen över ententens länder, nämligen på den armeniska fronten, dit Rysslands förre generalissimus, storfurst NIKOLAI, avpolletterats efter olyckorna förra sommaren. Den 16 febr. föll fästningen *Erzerum*, turkiska väldets hörnspelare i denna landsända, med 13,000 man och nära 300 kanoner i hans händer, och två månader senare kunde han hissa Andreas-korset i handelsmetropolen *Trapezunt*, medan digressioner söderut bragt rysk makt till Wansjön och Ispahan. Bakom denna aktion anar man alternativt två stora planer: samverkan med engelsmännen mot Bagdad eller marsch utmed Svarta havets sydstrand mot Konstantinopel. Men den förra synes redan ha gått om intet vid Kut-el-Amara, och till Konstantinopel är även på denna sida en lång väg. Det synes också nu ha lyckats den turkiska härledningen — där fältmarskalk v. GOLTZ i april slutade sitt bragdrika liv — att transportera tillräckliga förstärkningar till denna front för att upptaga en motoffensiv eller åtminstone göra fronten stillastående.

*

Händelserna på Turkiets ostgräns bilda sidohandlingen i krigets femte akt, där huvudhandlingen spelar vid Verdun. Utanför det rent militära spelet faller uppmärksamheten för samma tid starkast på den diplomatiska konflikten mellan Tyskland och Förenta staterna.

Vi ha sett inledningen till densamma för Lusitanias skull (s. 139). Den affären avvecklades fullständigt först i midten på febr., men den irriterade stämningen upprevs ånyo, då postångaren *Sussex* $25/8$ i engelska Kanalen föll offer för undervattenskriget. Detta uppfattades i Amerika som ett hån mot överenskommelsen. Presidenten WILSON, som inför årets valkampanj känner sig uppfordrad till en stark politik, upp-

tog ny aktion på denna fråga och avfärdade $\frac{20}{4}$ en i bryska former avfattad not, som icke syntes ge Tyskland annat val än en förödmjukande underkastelse eller krig.

Det behöver icke särskilt framhållas, vilken stimulans för ententelägret denna Amerikas politik innebar. Undervattenskriget är Tysklands kraftigaste parad på den engelska blockaden, som alltjämt fortsätter utan hänsyn till de neutralas rättigheter; gav Tyskland nu vika, så lyftes denna mara i väsentlig grad från Englands bröst, medan Tyskland hade sin börda kvar; stod åter Tyskland fast, så fick det den återstående stormakten till öppen fiende, och England skymtade räddning ur sin tonnagenöd med hjälp av Tysklands egen i amerikanska hamnar internerade handelsflotta. Det är ej underligt, att ententepressen upplevde några verkliga jubeldagar efter utfärdandet av detta amerikanska ultimatum — desto mera välbehöfliga som de inföll omedelbart före Englands svarta aprilvecka.

Den tyska diplomatin stod i själva verket inför sitt generalprov. Den kunde icke underskatta allvaret i en brytning med jordens största penningemakt, i vars händer dess vackraste fartyg lågo som panter. Å andra sidan var det av yttersta vikt att inför det egna folket uppehålla auktoriteten och inför fienderna undvika varje steg som kunde tolkas som svaghet. Teoretiskt var problemet olösligt; praktiskt fick det genom svarsnoten $\frac{4}{5}$ en så fullständig lösning, att Amerika utan vidare — låt vara med en ohövlighet — gav sig till freds, utan att någon ens i Tysklands fiendeländer kunde tala om uppgiven värdighet eller liden förödmjukelse. Detta resultat uppnåddes genom en reträtt i sak (till u:krigets gamla linjer), maskerad genom allvarliga förebråelser till vederparten för dess partiska neutralitet, och därtill ett förbehåll, varigenom reträtten i fortsättningen gjordes beroende av Englands hållning. Noten av 4 maj måste betecknas som i sitt slag ett mästerverk, och visar att Tyskland numera även i sina diplomatiska prestationer befinner sig på höjden.

Men redan förut var ett sådant bevis lämnat, här visserligen under samverkan med och intryck av den militära utvecklingen. Vi ha sett Rumänien i »den vægelsindedes» roll under världskriget, med känslodragning till ententen (ss. 133, 136). Allt som vägsålen sänkte sig i fältet till centralmakternas sida, började denna dragning neutraliseras

av det politiska förnuftet, och nu ha konsekvenserna infunnit sig: $\frac{21}{8}$ avslöts med Tyskland ett leveranskontrakt om 100,000 vagnslaster majs och 40,000 annan spannmål, och $\frac{7}{4}$ ingicks mellan länderna en verklig handelstraktat om ömsesidigt varuutbyte (undantaget rent krigsmaterial). Den har sedan kompletterats med en liknande överenskommelse med Ö.U. och håller nu på att utbyggas även åt Bulgarien och Turkiet. Den långa striden om Rumäniens själ synes således slutad med Mellaneuropas seger. För Tyskland betyder detta rik tillgång på livsmedel och petroleum, tillika med ny avsättning för sin industri, d. v. s. »ett genombrytande av den engelska blockaden» (*Novoje Vremja*) grundligare än någonsin. Man kan tillägga, att det tillika betyder väsentligt ökade chanser för en aktion på Ukrainafronten, då Rumänien sannolikt nu är redo att bekräfta sin nya orientering med en handling, som skulle garantera detsamma en plats och ett byte på den kommande fredskongressen.

Mot denna stora vinning för det centrala lägret svarar föga ententens vinning, då den provocerat Portugal in i kriget som numro tretton, den sjätte småstaten och den nionde bland Tysklands fiender. Det gick så till, att Portugal lade beslag på tyska fartyg i sina hamnar, varpå Tyskland utfärdade krigsförklaringen $\frac{9}{8}$. Man ser Englands hand och nöd bakom; det var den yttersta konsekvensen av ett tvåhundraårigt vassallskap. England vinner några tons skeppsrum därpå, förövrigt väntar ingen något som helst inflytande på krigets gång därav. Men i freden har nu även Portugals stora koloniområde kommit med som kompensationsobjekt och bytesmedel i de stores konflikter. En affär, där intet är att vinna men allt att förlora — det är icke roligt att vara numro tretton vid bordet, isynnerhet när man tvingats till platsen.

I april såg det ut som skulle ententens fordringar bringa även Holland in i kriget, på motsatta sidan. I Englands förhållande till Sverige har icke heller någon synbar lättnad inträdd. Tysklands diplomatiska vinst är alltså vid periodens slut väl så stor som den militära. Måhända får det tilläggas, att till dessa vinster kommer nu även en moralisk, då Tyskland haft självövertvinnelsen att motstå de starka frestelserna till ökad hänsynslöshet på haven, vartill Amerikas sårande inblandning direkt provocerade: efter en öppen brytning kunde ju ententen icke längre assurera sina kontrabandsfrakter med amerikanska passagerare!

Utan tvivel fanns i Tyskland en stark resonans för en politik i den riktningen. Man tycker sig se en latent strid mellan den militära och civila ledningen, TIRPITZ och BETHMANN-HOLLWEG. I så fall betyder den förras resignation $\frac{15}{8}$ en avgörande seger för den mera humana kursen och en löftesrik utsikt för framtiden. Att ingen svaghet ligger bakom, det bevisade strax efteråt tecknandet av 10,6 miljarder mark till det tredje krigslånet, liksom senare rikskanslerns personliga verk, svarsnoten till Amerika.

Det stora hjulet rullar sålunda alltjämt i samma riktning. Den femte akten är ännu icke spelad till slut. Vi fråga oss med ökad spänning, vad den skall innehålla i sin nästa scen?

XIII.

SENARE HALVÅRET 1916.

Allmän överblick av krigshandlingen. — Den ryska offensiven. — Slagen vid Somme och Verdun. — Rumäniens krigsförklaring och debakel. — Efterverkningar i ententens länder. — Sjöslaget i Skagerak. — Världskrigets periferi. — Centralmakternas inre problem. — »Polonia rediviva». — Världsfredens första förebud.

Jan. 1917.

Den historiska bakgrunden till ifrågavarande skedes världspolitik är vida mera dramatisk än närmast föregående skedes och innehåller en del överraskningar av skenbart stor innebörd.

Vid översikten i maj 1916 betecknades världskrigets dittillsvarande gång som ett skådespel i fem akter: Belgien—Marne, Karpaterna, Polen, Balkan, Verdun. Det skede, som nu inställer sig till betraktande, kan icke på samma sätt fixeras vid ett enda namn på en enda front. Den allmännaste devisen skulle bliva Volhynien—Somme—Rumänien, alltså trenne skådeplatser; men även på övriga europeiska fronter har förekommit en stegring av den krigiska verksamheten. Detta är det inom närvarande översikt inneslutna tidsskedets stora och betecknande egendomlighet: det har för första gången lyckats ententen ått etablera en viss samtidighet i anfallen på hela den stora ringen och därmed beröva fienderna den inre linjens förmånliga möjlighet att vända sig alternerande från den ena hotade punkten till den andra.

Denna taktik å sin sida förutsätter, att initiativet glidit ur Tysklands hand. Aktionen vid Verdun hade alltså icke fyllt hela sitt ändamål (ovan s. 162), icke heller blev Rysslands militära ryggrad alldeles knäckt i tredje akten (s. 128). Jätteoffensiver både i öster och väster hava bragt centralmakterna på defensiven, under större delen av om-

handlade tidrymd, och på samma gång gjort den till den ojämförligt hårdaste och blodigaste inom världskrigets hittillsvarande förlopp.

Tidsskedet har alltså karaktären av en hårdare påfrestning på centralmakternas linjer än något föregående. Denna ändrade karaktär kommer dock icke till synes med ens, i samma ögonblick medio maj som föregående översikt slutade. Tvärtom insatte just då en ny stor offensiv (jämte Verdun) från den inre linjen, nämligen *österrikarnas i Trentino*, i ryggen på den italienska huvudmassan vid Isonzo. Den hade snabb och stor framgång; innan månadens slut hade den nått och be-
tvingat spärrfästena på alpsslutningen (Asiago—Arsiero), den lombardiska slätten tycktes ligga öppen, 34,000 fångar och mera än 300 kanoner blevo det omedelbara bytet, en debakel tycktes förestå italiernarne, och världen genljöd av deras nödrop.

Det var då, i mycket tydligt sammanhang, som den *ryska offensiven i Volhynien*, släpptes lös i början av juni. Den tyckes ha träffat de österrikiska linjerna härborta tämligen oförberedda, alltså vann den nästan omedelbart sitt närmaste mål att avlasta itallenarnas börda: vid midsommartiden drogos de österrikiska ställningarna i Alperna något tillbaka, och där inträdde vila. Samtidigt stoppade definitivt den tyska offensiven vid Verdun, som hittills alltjämt hållits levande; även tyskarna behövdes mot stormen i öster.

Juni månad hade alltså tre huvudhandlingar, Verdun, Trentino och Volhynien, de båda förstnämnda av- och den sista tilltagande. Så kom juli med den så länge förberedda och utbasunade *engelsk-franska offensiven vid Somme*, i Picardie, ett motstycke till den ryska mot Bukovina, ett genombrottsförsök i allra största skala och med påfallande framgång i själva entrén. Därmed är vändpunkten fullt besegrad, strömmen har vändt sig, initiativet ligger nu en tid framåt obestridd i Tysklands fienders hand.

I fyra fruktansvärda månader rasa sedan stormarne nästan utan avbrott på Centraleuropas bägge fronter. Man urskiljer blott perioder av yttersta stegring från andra av mera normal vindstyrka. Sin allmänna kulmination nådde detta skede av världskriget ungefär i mitten av september, då även Rumänien sällat sig till Centraleuropas fiender (krigsförklaring 27 aug.) — den tionde bland dem, den fjortonde i kriget, den sjunde småstaten — och öppnat en offensiv i Siebenbürgen,

medan Salonikiarmén gick till anfall längst i söder och italienarna i sydväst: då alltså kriget brann på tre punkter i en tredje front. Men vid samma tid hade också centralmakternas framgångar mot den nyaste fienden begynt i Dobrudscha. Dessa framgångar växte efterhand ända till ett lavinartat segertåg mot denna motståndare. Under tiden saktade sig småningom de vreda vågorna på de stora fronterna. När november kom, var jämvikten fullt återställd där; och vid årets utgång är ställningen densamma som vid skedets begynnelse — med det undantag att hela Vallakiet och Dobrudscha, d. v. s. huvuddelen av Rumäniens rike, blivit lagda till centralmakternas byte.

Detta är händelsernas allmänna gång ute på fältet. Några närmare detaljer skola bidraga att klagöra arten och graden av den fara, som sålunda växt upp och dragit förbi från Centraleuropas horisont. Det skall då visa sig som en regel, att själva slutresultaten icke stå i något rimligt förhållande till de nedlagda offren; icke heller lära de rubba den linjeriktning, i vilken det stora skådespelet skrider fram mot sin slutliga lösning.*

*

Den ryska offensiven, som till tiden är den första, tillgick efter gammalt ryskt recept, som på sin tid skapade Suvorovs rykte framför Warschau: man fyller löpgravarna med liken från de stupade främre linjerna, så att de bakre leden på denna brygga kunna tåga fram till segern. Med denna metod hade general BRUSSILOV redan den 17 juni återtagit Tsernovits och före månadens slut så godt som hela Bukovina jämte delar av östra Galizien, så att vid andra krigsårets slut (omkr. 1 aug.) 22,000 kvkm. av Österrikes jord åter voro i Rysslands hand. Det är mycket anmärkningsvärdt, att denna del av gränsen åter och åter bevisat sig som den lättaste ingången i Österrikes hus; det sam-

* Vid denna betraktelse hava vi icke längre något stöd i de utmärkta kvartalskrönikorna i *Weltwirtschaftliches Archiv* (s. 125 n.), vilka upphört. I stället hava tillkommit kapten NÖRREGAARD'S sakkunniga och opartiska veckoöversikter för en svensk publik i *Dagens Nyheter*; tillika med den månatliga tyska *Kriegs-chronik* utgöra de nu vår främsta allmänna källa för överblicken av själva händelseutvecklingen.

manhänger med enheten i Dnjesters flodområde och det rutenska folkets utbredning. Lika klart framstår här Karpaternas karaktär av naturlig gräns. Nu liksom i början av 1915 satte general LINSINGEN, stödd på bergen, sin breda rygg emot alla anlopp längre upp i Galizien, och där befanns vägen till sist icke framkomlig, sedan Stanislav fallit i andra augustiveckan.

Under tiden hade den ryska offensiven på sin breda front koncentrerat sig också mot tvenne mål mera i norr, nämligen järnvägsknutarna Kovel och Baranovitschi. Men bägge de hotade punkterna stodo fast som vågbrytare i den vreda sjön. Försvarslinjerna sviktade en tid, intrycktes på sina ställen, men sprängdes ingestades.

I ett som allt är denna offensiv en ny upplaga av den stora ryska i mars 1915 (s. 127). Sannolikt hava icke mindre massor satts in på anfallet nu än då; trycket var mycket allvarligt, och utan nya tillskott av tysk kraft hade Österrike-Ungern sannolikt varit förlorat. Att dess arméer gjort stora förluster, står också utom tvivel. Men sedan stormen hejdats, så faller i ögonen, huru ringa framstegen på den anfallande sidan i verkligheten blivit, jämfört med förhållandet 1915, då ryssarne stodo framför Krakau och själva Ungernslätten. Om vi bortse från de rutenska bygderna, så ligga centralmakternas arméer alltjämt orubbade djupt inne i Ryssland, med 350,000 kvkm. av dess rike i sitt våld. Och Brussilovs lagrar hava redan stått hans folk dyrt: den minsta förlustsiffra, som vid beräkningen satts i fråga, överstiger 1 million. Huruvida denna dyrköpta framgång även i fortsättningen skall bliva den föregående lik — så att ett fruktansvärdt bakslag nu är att vänta från Tysklands sida — därom kan först nästa översikt ge någon upplysning.

Den fransk-engelska offensiv på västfronten, som sammanfattats under namnet *slaget vid Somme*, är en parallellhandling även med avseende å resultatet, vilka här synas ännu långt mindre i proportion till offren. Det mesta vanns under första veckan, då de allierade kämpade tillsammans. Därpå klövs attacken även här i flere, engelsmännen strävade för sig mot Bapaume och fransmännen för sig mot Péronne, samtidigt övergick man till metoden att »borra hål», då man icke kunde »slå hål» (NÖRREGAARD). Slaget antog nu sin intermittenta natur, med rasande utbrott ungefär varannan vecka till midten av nov. Men även

här höllo de båda vågbrytarna, och när offensiven slutligen »kvävdes i gytta och blod», så hade den icke skridit fram mera än en enda mil på en mycket begränsad lokal, tillsammans 300 kvkm., icke 1 % av det förlorade området i väster, icke så mycket som tyskarne på våren skjutit fram i Verdun — och varje km. framåt hade kostat engelsmännen ensamt 46,000 man, enligt NÖRREGAARD'S beräkning ¹²/₁₁. Den försiktigaste kalkylen har uppskattat de allierades totalförlust till 700,000 man, mot 500,000 på tyska sidan.

Efteråt har räkningen emellertid något upphjälpts genom fransmännens plötsliga och lyckosamma framstöt vid *Verdun* den 16 dec. (12,000 fångar, över 100 kanoner). Tillsammans med en föregående dylik den 24 okt. återförde den väsentliga delar av tyskarnes vinst på detta håll i franska händer. Efter detta är man benägen att beteckna »slaget vid Verdun» som ett tyskt nederlag, liksom »slaget vid Somme» som ett ententens. Var det förra ett verkligt genombrottsförsök likt det senare, så har det visserligen förfelat sin avsikt. Härvid är emellertid att märka, att Verdunoperationen kan uppfattas på ett annat sätt — och av tyskarne själva konsekvent så motiverats — nämligen som en offensiv-defensiv allena (jfr ovan s. 162). Verdunfästningen är hörnpelaren i Frankrikes hela befästningssystem och tillika den egentliga utfallsporten mot Tyskland: på samma gång brohuvud för Maaslinjen och operationsbas i allra största stil. Den tyska offensiven på våren gick ut på att stänga utfallsporten och undergräva hörnpelaren; den avsåg att rycka gifttänderna ur ställningen, så att Frankrike icke längre skulle kunna hugga Tyskland i sidan därifrån. Att denna mera begränsade plan fullständigt genomförts, är uppenbart; och det är fråga, om icke detta resultat består även sedan tyskarne måst falla något tillbaka igen. I alla händelser står fast, att Verdunaktionen betagit de allierades efterföljande offensiv en mycket stor del av dess kraft; hade icke Verdun gått före, så kunde Somme ha blivit ett tyskt och ödesdigert nederlag.

*

Att den tyska opinionen emellertid känt sig besviken på Verdun — där kronprinsen själv kommenderar — kan möjligen slutas av skiftet i

tyska generalstaben den 29 aug., då Tysklands hjälte HINDENBURG trädde i stället för FALKENHAYN. Det var i de oroliga dagar, då den tionde fienden kastat tärningen och masken: samma dag besatte den rumänska armén Kronstadt i Siebenbürgen och ett par dagar senare Hermannstadt. Österrikarne syntes även här oförberedda, och måste draga sig tillbaka. I de dagarna sviktade tron på Centraleuropas seger även hos många, som hittills bevarat den, och där den icke hade fastare botten än känslökäl. Skulle icke den rumänska attacken nu bli droppen, som kom nederlagets kärll att flöda över, när det förut vägde så jämnt åt alla sidor?

Mycket snart skulle det emellertid visa sig, att Tyskland var vuxet även denna situation, som uppenbart ingått i dess beräkningar. Nu föll slöjan, som under hela året dolt MACKENSEN'S namn och bild för världens ögon. Efter föga mer än en vecka var Donaufästningen Tutrakan (med 21,000 man och 100 kanoner), omedelbart följd i undergången av Silistria, i hans händer. Omkring den 22 sept. vände sig bladet även i Siebenbürgen, där FALKENHAYN nu framträdde som härförare. Den 29 ryckte han Hermannstadt och den 7 okt. Kronstadt tillbaka, efter stora slag som ohjälpligt bragte inkräktaren på defensiven. Därpå utvecklade sig det rörliga kriget på den nya skådeplatsen i ett dramatiskt förlopp, som på betraktaren efterlämnar samma intryck av konstverk som Napoleons mest lysande fälttåg. Från söder och norr omfattas Rumänien av de båda tyska fältherrarne — Hindenburgs bägge armar — i en dödsbringande omfamning, som når sitt mål successive och etappvis, högra och vänstra armén omväxlande i greppet tills de slutligen knyts samman om bytet.

Efter midten av oktober var turen alltså åter hos Mackensen: den 22 föll Constanza med Rumäniens enda verkliga hamn, två dagar senare var hela sammanbindningsbanan upp till Donau (Tsernavoda) i de samverkande tyskarnes och bulgarernas våld. Därpå kom Falkenhayn i utspelet: under hårda strider i de transsylvanska passen bröt han definitivt igenom vid Tergujiu den 18 och tog som en mogen frukt Craiova den 20 nov.; den rumänska slättens rikedomar av spannmål och petroleum börja redan komma segraren till godo. Tre dagar senare går Mackensen över Donau i samma trakter och övertager befälet över de förenade arméerna; i de första dagarna av december står det

avgörande slaget vid floden Ardjesch, och den 6 dec. intåga segrarne i Bukarest — den fjärde fiendtliga rikshuvudstaden under kriget.

Hela Vallakiets och det återstående Dobrudschas betvingande var sedan endast en tidsfråga, löst på nyåret 1917. Nästan $\frac{3}{4}$ av Rumäniens rike var därmed erövrat, och minst hälften av dess armé krossad. Under senare delen av kampen hade ryska hjälparméer fått övertaga huvudbördan av försvaret. Även turkiska regementen hava här deltagit — för första gången sedan Karl XII:s dagar stå turkar åter segrande framför Pruth.

När året 1917 ingår, hava centralmakterna alltså ökat sin krigsvinst i öster med över 90,000 kvkm. och förkortat fronten därhän, att stora arméer blivit lediga till nya företag. Donaumynningarna och Serethlinjen bilda nu gränsen; om den skall stelnas i positionskrig eller övervinnas genom ny storm, som då skulle sikta på Odessa, det är den spännande fråga, vari det granskade tidsskedet utmynnar.

Men redan står det klart, att Rumäniens deklarerings på fiendesidan blivit en lycka för Centraleuropa i stället för den tillämnade dödsstöten. Det är icke bara den omedelbara vinsten av erövrat land — som pant vid fredsslutet — icke heller den förkortade fronten och förbättrade strategiska ställningen mot Ryssland, icke ens den stegrade tillförsikten och allmänt ökade prestigen; kanske ännu mera betyder det, att hungerspöket i följd av den engelska blockaden nu för alltid synes ha vikit från Tysklands horisont, sedan denna rika kornkammare upplåtits för detsamma.

Vi ha följt Rumänien på dess slingrande bana under kriget* ända till den punkt där det tycktes ha bestämt sig för orienteringen åt Centraleuropa. Det syntes som om statsreson och allt förnuft, för att icke tala om historisk och dynastisk tradition, låg för tungt i denna vågskål för att den skulle kunna flyga upp. Till råga på allt var riket, såsom nu i krigsförklaringen öppet bekändes, sedan 1883 förenat med trippelliansen medelst ett rättsligt fördrag, så att även enkel förbundstrohet borde hållit det borta från villovägen. Intet av allt detta hjälpte emot de ryska frestelserna, den romanska fördomen och övertron på ententens övermakt. Självförtroendet efter den lyckade affären 1913

* Se ovan ss. 133 och 166 f. Jfr »Rumäniens problem» i *Nya Dagl. Allehandan* 5/11 1914 och »Rumania travaiata» i *Studien zur Weltkrise* 1917, ss. 224 ff.

blåste väl under: här tycktes ju vara ett tillfälle att göra en sådan igen. Så gick Rumänien här bankrutt på sina ledares oförmåga att rätt värdera de omgivande politiska realiteterna, som många riken gjort förut och många skola göra efteråt.

Icke desto mindre: det öde, som nu övergått folket vid nedre Donau, är icke det värsta. Värre ändå hade det varit, om det segrat nu. Ty denna seger var otänkbar annat än i skuggan av Rysslands större seger, vilket innebär realiserandet av Rysslands krigsmål: herraväldet över Dardanellerna. Icke nog med att hava jordens störste erövraremaktt till granne på sin ena sida, skulle Rumänien då fått den även på andra sidan, medan all motvikt (från en österrikisk stormakt) försvunnit. Yttermera, denna andra sida innesluter Rumäniens egen, enda förbindelse med världshavet; det skulle alltså fått stormakten till väktare av sin egen port. Med vett och vilja har alltså Rumänien här stuckit huvudet in i en snåra, som skulle för all framtid gjort det till ännu ett av dessa »Rysslands undertryckta folk», vilka den 9 maj 1916 genom en samfällid organisation riktade en gripande vädjan till mänskligheten (se GUMMERUS, Ryssland sådant det är, 1916, inledningen). Från detta öde har nederlaget nu räddat det rumänska folket; men det skall ihågkommas som bidrag till de statsmäns karaktäristik, som där kastade handsken mot Centraleuropa den 27 aug. 1916, att de i oträngt mål, utan spår till »force majeure», valde en väg för sitt land, där segern skulle varit en större olycka än nederlaget!

*

För ententens stormakter har Rumäniens öde utan tvivel varit den bittraste kalk, som de hittills fått tömma under krigets hela gång. Rumänien, det var ju deras stora trumf, varmed spelet säkert skulle tagas hem. Uteslutande för dess skull, mot hans egen vilja, hade de hållit general SARRAIL kvar på hans otacksamma post i Saloniki (s. 151). Detta var särskilt BRIAND'S »kungstanke»: att Sarrail skulle verka som ett lockbete på Rumänien. Helt säkert hade också Rumänien icke vågat sig in i äventyret, om det icke i Salonikiarmén trott sig äga en tygel på Bulgarien. När alltså den rumänska trumfen slogs ut, stod Briand som den segrande diplomaten, mäktigt stärkt i sin inrikes po-

sition. För hela ententen var det en jubeldag: aldeles särskilt i psykiskt hänseende, som ett symtom att världen utanför alltjämt trodde på dess sak.

Man måste behålla dessa stämningar i minnet för att rätt uppskatta den moraliska effekt, som utvecklingen av det rumänska fälttåget utövade i entente-lägret. Så stora förväntningarna voro, lika stor blev nedslagenheten. »Det får icke heta», ropade den franska pressen i dec., »att ententen lockar småstaterna i undergång, utan att kunna bringa dem undsättning.» Likväl blev det så. De upprepade anfallen vid Somme fingo karaktären av fruktlösa avlastningsoffensiver. SARRAIL själv kom aldrig längre än till Monastir, som föll den 18 nov. Italienarna — som den 9 aug. ändtligen lyckats taga ruinerna av Görz, men omedelbart därpå åter kört fast i »karsten» — försökte ett åttonde Isonzoslag i okt. och ett nionde i nov., utan resultat. Ingenting förmådde hejda domens gång över ententens senaste skyddsling.

Men icke nog med de moraliska förlusterna och de försvunna förhoppningarna: med den rumänska trumfens bortspelande utan effekt började åter bekymret för hackan i Saloniki, och större än någonsin. Nu hängde denna stora affär i luften igen, utan utsikter och utan mål. Det var ett förfelat lejonsprång, och nu gällde det att rädda lejonets eget skinn. Endast denna synpunkt kan till nöds förklara den politik, som ententens ledande makter under hela innevarande period fört mot Grekland — detta långsamma och upprörande torterande av ett litet självständigt folk, som intet annat begär än att få vara i fred, och som icke kan försvara sig, då dess fysiska hjälpkällor äro i makternas våld.

Dessa segrar över en försvarslös neutral stat hava visserligen icke räddat ententens statsmän från efterräkningar inom sina respektive stater. Värst såg det ut för BRIAND, vars stora statsmannatanke gått så fullständigt i kvav. Efter hårda parlamentariska strider lyckades han dock rädda sig medelst en rekonstruktion av kabinettet: ty i Frankrike finnes veterligen ingen »kommande man», i varje fall ingen som utstrålar en så stark magnetisk energi som den nuvarande konseljpresidenten. I England däremot stod mannen sedan länge vid dörren och väntade (ovan s. 164), och nu syntes tiden mogen. Samma dag som Bukarest föll också ASQUITH med sitt system »wait and see», och ett par dagar senare hade det gamla aristokratiska England, världens

mest konventionella och traditionsbundna land, lagt sina öden i händerna på den walesiska demagogen LLOYD GEORGE i spetsen för en ny koalitionsministär, koncentrerad i en fyramannadiktatur för kriget.

Med Asquith försvann EDWARD GREY, tyst och utan eftermäle som genom en begravning i stillhet. Sällan om någonsin har en statsman gjort en så obemärkt sorti efter att så länge (11 år) hava suttit i storpolitikens innersta centrum. Redan den 22 juli hade SASONOV i Ryssland fallit från sin plats, för en av kastvindarna inom »sfärerna» därstädes. Alltså äro nu ententens alla byggmästare försvunna från det offentliga livets ansvariga ställningar, och arvet går som Nibelungarnes ring till andra män . . .

*

Tidevarvet har varit ondt för England även på dess eget element.

Den 1 juni på morgonen överraskades världen av budskapet, att *det stora sjöslaget* mellan Englands och Tysklands flottor, varpå man väntat sedan krigets begynnelse, ägt rum på aftonen och natten förut i mynningen av *Skagerak*. Huru det kom sig att den engelska slagflottan befann sig samlad här, är en dunkel gåta, på vilken ingen som helst förklaring avhörts. I varje fall vände flottan tillbaka på natten och följande dag, med erkänd förlust av 120,000 ton (däribland 3 moderna slagkryssare), vilket var dubbelt mera än den tyska förlusten (1 slagkryssare). Dess dubbla övermakt hade således icke räddat den från mycket allvarsamma skador — 7,000 förlorade människoliv icke att förglömma, gent emot motståndarens 3,000 — och om slaget icke blev avgörande och sjömakten ännu kan sägas obruten i Englands hand, så utgjorde dock detta slag ett memento av den art som en havens behärskarinna icke kan uthärda många.

Fem dagar senare led England en ny stor förlust, då KITCHENER ombord på en kryssare, på väg till Ryssland, gick under för en fiendtlig torped. Han var Englands starke man i den militära organisationen, den siste typiske »konkvistadoren» i världsväldet, som han i väsentliga delar timrat samman; i en ödesdiger stund, då hela byggnaden står på spel även om det på ytan icke synes så, måste han gå från sin vakt, och där ses ingen som är skapad att upptaga hans mantel.

Mycket måste det ock smärta havens härskarinna att alltjämt få se tyska kapare («Möve» i mars) uppträda på havet och oskadda komma hem med bytet. Men ännu djupare blev intrycket av den nya bragd på undervattenstrafikens område, som signalerades från Baltimore den 9 juli: handelsdykaren «Deutschlands» ankomst över Atlanten med last och post, trots all blockad. Man förstår jublet i Tyskland, då båten den 23 aug. låg välbehållen i hamn igen, för att i nov.—dec. göra om resan. Även om den praktiska betydelsen av detta företag icke må överskattas, vittnar det dock om de gamla blockadformernas svaghet inför modern teknik och på samma gång om en djärv företagareanda hos tyskarna, som väl kan komma «Rule Britannias» traditionella toner att skorra i världens öron.

Som en ringa tröst i de stora bekymren kommer då och då ett bud från Afrika, att ockupationen av Tysklands sista, östafrikanska, koloni skrider framåt. Den 4 sept. föll dess huvudstad, Dar-es-salam.

*

På världskrigets periferi har eljest icke mycket inträffat under perioden.

I Armenien göra ryssarna då och då en framstöt (Ersingjan 27 juli), men i Persien draga de sig tillbaka (Ispahan 5 okt.). Efter den stora offensivens stoppande och det rumäniska fälttågets olyckliga gång synes Ryssland allt mera glida in i anarkiska förhållanden, där ingen vet ut eller in: «statsskeppet är läck» och «i drift», skriver den egna, censurerade pressen. Att vinden alltjämt på ytan blåser emot separatfred, är tydligt. I det engelska ministerhotellet sitter BUCHANAN som korsspindeln i sitt nät; för en ryckning av honom i trådarna lär STÜRMEER, ministerpresidenten sedan febr., ha stupat, enär han misstänktes för villighet att underhandla med Tyskland; efterträdaren TREPOV sökte sedan stimulera allmänna meningen (tal i duman^{2/12}) genom att officiellt konstatera tillvaron av en överenskommelse från 1915, varigenom England och Frankrike uttryckligen erkände Rysslands anspråk på Konstantinopel med tillhör. Jublet över denna erövring på papperet vid gröna bordet drunknade emellertid mycket snart i de verkliga bekymren, bland vilka regeringens tydliga kurs åt höger icke är

det minsta. Under sådana förhållanden är allt möjligt, även det mest oväntade.

I juli läser en ny traktat ha yttermera knutit ryska och japanska intressen samman i den stora orienten. Här borta har timat en händelse av oberäknelig innebörd: JUAN-SCHI-KAJ'S frånfälle. Samma dag som Kitchener skördades Kinas store man. Han blev aldrig officiellt »himmelens son», icke heller fick han se det stora gamla drakskeppet Kina bärgat i hamn undan stormarna. Måhända var uppgiften olöslig; säkert är att andra skola mäktat den mindre än han, inkarnationen av den slughet och smidighet, som alstrats i sex tusen års civilisation. Detta är det övervägande intrycket vid den kinesiske statsmannens död: nu har Japan vunnit spelet. Ministerskiftet 5—9 okt., då Koreas hårdhänta guvernör general TERAUTJI efterträdde den gamle OKUMA, skall måhända visa sig som inseglet därpå. Aldrig har solen stått så högt över soluppgångens land.

Till de lyckliga konjunkturerna för Japan torde också få räknas utgången av det förberedande amerikanska presidentvalet den 4 nov., vilket efter en del dramatiska poänger gav utslag för WILSON igen. Det vill synas, som skulle statsmännen i Tokio icke hava mycket att befara av den fredsälskande, vidfamnande och verklighetsfrämmande politik, som därmed prolongerats hos den största neutrala makten. Även för Tyskland torde namnet Wilson varit behagligare än det andra kandidatnamnet HUGHES. Visserligen förklarade greve v. WESTARP i tyska riksdagen $\frac{5}{6}$, å de konservativas vägnar, att de aldrig kunde acceptera Wilson som medlare alldenstund hans politik i verkligheten varit uppenbart partisk för fienden; men om man får döma av ROOSEVELT's agitation för Hughes, skulle dennes val betydt ett än mera prononcerat partitagande på Englands sida. Förhållandet mellan Tyskland och Amerika har under perioden varit bättre än någon gång tillföre under kriget; så till vida stå ännu de diplomatiska märkena från närmast föregående period.

*

Inom centralmakternas statsgrupp har tidevarvet varit utmärkt av flere personalförändringar än förut, varvid dock är att märka att knap-

past någon varit en direkt följd av krigshändelserna — det skulle då varit chefskiftet i den tyska generalstaben (ovan s. 174).

Främst på listan kommer kejsar FRANS JOSEF själv, monarkernas nestor, innehavare av världshistoriens rekord för lång regering, nu bortgången (den 21 nov.) midt i stormen som skakar hans hela rike, liksom 16 år förut Englands drottning Victoria, hans närmaste i rekordet. Vilken regentsaga — infattad mellan brinnande revolution i begynnelsen och brinnande krig i slutet, dessemellan fylld av alla prövningar som kunna träffa en offentlig och enskild person, med några korta glimtar av lugn och lycka! Det blev honom dock förunnat att med sina sista blickar skåda skymten av det förlovade land, där de skilda nationerna, vilkas inbördes strid förbittrat hela hans kungalevnad, omsider synas vilja hålla fred med varandra under trycket av den historiska, ändtligen till fullo insedda uppgiften. Från livets långa möda fick han gå bort i en vacker illusion. Sålunda kunde också dagen för detta dödsfall, som världen så länge motsett som »en kritisk dag av första ordningen»* gå förbi i fullständigt lugn. I regelbunden succession, utan oro och missljud, snarare i ett nyvaknat framtidshopp för världens underligaste stat, gick Habsburgs tunga dubbelkrona över på kejsar KARL'S huvud.

Vid den gamle kejsarens sida stod i dödsstunden, som främste rådgivare, hans kraftiga stöd i krisen vid seklets begynnelse d:r von KÖRBER, efterträdare till ministerpresidenten STÜRCK, som fallit för mördarhand i okt. Men redan i midten av dec. lämnade Körber platsen, då han icke var villig att gå den ungerska rikshälften till mötes (vid den åter stundande »ausgleich») så mycket som den unge kejsaren. Dennes val av efterträdare, tjecken CLAM-MARTINITZ, pekar i riktning mot den större »ausgleich» inom hela monarkien, som är dess livsproblem, och som torde kunna realiseras lättare inom ramen av ett kommande Mellaneuropa än hittills varit möjligt inom monarkiens egna gränser. I samma anda gick måhända också utrikesministerkiftet BURIAN-CZERNIN vid jultiden.

Även Tyskland upplevde en månad förut ett utrikesministerombyte, JAGOW-ZIMMERMANN, utan varje politisk färg. Sedan även Italiens SALANDRA avgått (i juni), står nu rikskanslern BETHMANN ensam

* Se *Stormakterna*, uppl. 1905, s. 96.

kvar (jämte TISZA) av de ledande statsmän i stormakterna, som nedanför tronerna fungerade vid världskrigets utbrott. Att emellertid icke heller hans ställning är lätt, det har under perioden kommit klarare i dagen än någonsin. Tvenne motsatta riktningar avteckna sig i den tyska opinionen allt skarpare emot varandra. Den ena är den nationalistiska högerns, besläktad med alltyskarnes, i pressen klarast representerad av ERNST ZU REVENTLOW i *Deutsche Tageszeitung*; den vill separاتفred med Ryssland och front mot England, den vill därför också utnyttja undervattensvapnet till det yttersta, även med risk att få Amerika till öppen fiende, den vill också behålla Belgien och överhuvud draga så stora yttre vinster som möjligt av krigsläget. Den andra kan måhända närmast betecknas som den nationalliberala; dess målsmän äro särskilt ROHRBACH (*Deutsche Politik*), DELBRÜCK (i *Preuss. Jahrbücher*) och MEINECKE. För densamma står klart att Tyskland framför allt måste komma ut ur »der Zwickmühle der russisch-englischen Doppelgegnerschaft»*, och för detta ändamål lutar den åt moderation i krigsmålen i allmänhet men alldeles särskilt i väster. Då nu rikskanslern och kejsaren uppenbarligen hålla denna senare kurs, så har oppositionen från höger blivit alltmera bitter, särskilt efter uppgörelsen med Amerika i maj (ovan s. 166), vilken betraktades som vanärande eftergivenhet. Icke ens »borgfreden» kunde nu återhålla en massagitation med personlig spets mot rikskanslern**, så att denne i riksdagen $\frac{5}{6}$ måste offentligen värja sig. Det visade sig då, att alla riksdagens partier utom de konservativa stodo bakom honom; men dessas inflytande kan förmärkas i en senare, amper deklARATION mot England (»den statsman, som försmår att begagna något enda kampmedel mot en sådan makt, förtjänar att bli hängd»); tyska riksdagen $\frac{28}{9}$.

Trots yttre och inre svårigheter gå Tyskland och dess bundsförvanter sin raka väg i moderationens tecken, ett godt streck till vänster om de extremt nationella riktningarna. Om huvudmaktens beslutsamhet vittnar lagen om civil värnplikt (»vaterländischen Hilfsdienst») av $\frac{5}{12}$ 1916. Om moderatismen vittna två handlingar av eminent världshisto-

* MEINECKE, Probleme des Weltkriegs, i *Die Neue Rundschau* juni 1916 (senare i bokform 1917, s. 53 ff.)

** WOLFGANG KAPP, Die nationalen Kreise und der Reichskanzler, Denkschrift $\frac{20}{6}$ 1916; därtill en broschyr av pseudonymen JUNIUS ALTER,

risk innebörd: förklaringen av ryska Polen som oavhängig stat den 5 nov. och »uppställandet av fredens mänsklighetsfråga» den 12 dec. Utan tvivel beteckna dessa båda fakta också, jämte Rumäniens dom, periodens egentliga vinning i framtidsriktning.

Kongresspolens frihetsförklaring åtföljdes av deklaration om Galiziens autonomi, medan de polska landsändarne inom Tyskland lämnades orubbade. Denna lösning har arbetat sig fram ur ett ursprungligt annexionsprogram, mot vilket FELDMAN redan i världskrigets begynnelse uppställde lösen »Zwischenstaat», och senare tankar på ett tyskt-österrikiskt kondominium*. Programmets fulla förverkligande måste anstå till freden. En hel del frågor av invecklad beskaffenhet skola då först få sitt svar. Men det väsentliga står kvar och fast: midt i krigets förödelse har, på nationalitetsprincipens klippa, grunden lagts till en pånyttfödd stat, och den grunden skall icke ens en omskiftning av krigslyckan kunna rubba, även om byggnaden då skulle bliva en annan. Därför står denna 5 november som en vändpunkt i hela världskrisen. Den dagen började världskriget att bygga. Dess positiva, skapande sida framträdde ändtligen vid sidan av den negativa, nedrivande. Det stora lidandet börjar antaga en mening, som födslovåndan för en ny och bättre värld.

Ännu starkare susar fläkten från denna framtid igenom *centralmakternas fredsanbud*, framställt den 12 dec. inför den heliga Lucias dag, ackompanjerat av presidenten WILSON den 22 inför julhögtiden, besvarat av fienderna den 30 inför det nya året. Väl blev detta svar ett — allt annat än bleklagt — nej på mänsklighetens böner. De många faktorer, som här inverkat, skola betraktas i sitt sammanhang med inrikesutvecklingen i ententeländerna nästa gång. De skola icke betaga oss hoppet, att det nya året skall bringa freden. Ordet är uttalat och kan icke dö. Som kornet i mullen ligger det och gror — fast marken är frusen och tjälen hård och snön ligger hög däröver.

* Se FELDMAN, Zur Lösung der polnischen Frage, okt. 1914, GRABOWSKY Die polnische Frage, 1916, samt art. »Polonia rediviva» i *Studien zur Weltkrise* 1917, ss. 168 ff.

XIV.

FÖRRA HALVÅRET 1917.

Det obegränsade undervattenskriget. — Faran för England. — Förenta staternas inträde i kriget. — Hindenburg-reträkten och västfronten. — U-båtskrigets resultat. — Andra fronter. — Den ryska revolutionen. — Reflexverknningar på världspolitiken och kriget. — Tecken till kommande krig i Pacifik och fred i Europa.

Juni 1917.

Världspolitiken under första halvåret 1917 koncentrerar sig kring tvenne huvudfakta, från vilka sedan utgå större och mindre ringar av bihändelser. Det ena är det tyska *undervattenskriget*, det andra är den ryska *revolutionen*. Det förra är utgångspunkten och härden för en utvidgad krigsintensitet, med nya anmälda deltagare. Det senare bildar utgångspunkten för nya fredssträvanden, med initiativ på nya håll. Tillsammans beteckna de alltså en stegring av kriget jämsides med en stegring av freds rörelsen; en mycket naturlig utveckling, om det nu är så att det stora skådespelet lider mot sitt slut.

Vi betrakta först den krigiska sidan i epoken, med därtill hörande komplikationer.

*

Det var den 31 januari 1917, som BETHMANN-HOLLWEG stod upp i tyska riksdagens huvudutskott och kastade handsken på havet, förkunnande att nu var tiden inne för ett hänsynslöst och ovillkorligt utnyttjande av undervattensvapnet.

Innerpolitiskt betyder detta allvarliga steg ett accepterande av högerståndpunkten i Tyskland (se sid. 182), och har därigenom tjänat att

överbygga den allvarliga klyfta som här yppat sig bak borgfredens sken. På samma gång var motiveringen stark nog att förhindra uppkomsten av nya klyftor till vänster; den utgick väsentligen från det förändrade läget, som å ena sidan gjort vapnet starkare i Tysklands hand (genom nybyggnader), å andra sidan gjort risken större för fienden (genom den dåliga världsskörden). Man kunde nu också hänvisa till översta härledningens bestämda rekommendation för detta yttersta medel. Tyskland står sålunda absolut enigt om denna våldsamma framfart i strid mot all gammal folkrätt om havets frihet åtminstone för de neutrala.

Sitt goda samvete därvid hämtar det och dess bundsförvanter från tvenne håll: sitt föregående fredsambud (12 december 1916) och fiendernas föregående praxis. Det måste också erkännas, att hänsynslösheten kommer i ett annat ljus då den ses, som sig bör, i detta sammanhang: icke som en originalidé, utan som en replik. Det bör icke förglömmas, att centralmakterna räckt fram handen till försoning innan de knöto den till den sista förbittringens slag, och att motståndarna med ett hånande övermod utan like stötte den fredliga handen tillbaka utan att ens vårda sig om att se efter vad som fanns i den. Det bör vidare behållas i minnet, att England i alla avseenden är föregångare på de onda vägarna. Det var England, som först uppställde målet att uthungra en hel fiendtlig befolkning. Det var England, som för detta ändamål först belade havets allmänning med spärrmurar (5 nov. 1914, se s. 139); senast 26 januari 1917, fem dagar före det avgörande beslutet i Berlin, har det också gjort sjöfarten omöjlig i en del av Nordsjön, och det lär icke tekniskt eller moraliskt förändra saken att medlet därvid var minor i st. f. torpeder. England har t. o. m. avancerat därhän att blockera *neutrala* stater, Skandinavien och Grekland, och ställa dem på »rationer» för sina ändamål, en utveckling dit Tyskland ännu icke hunnit. Det förefaller således, som skulle åtminstone denna fiende ej sitta inne med förutsättningen för en moralisk dom i detta mål.

Å andra sidan har England förvisso fått skäl att röra upp himmel och jord vid denna handling av motståndarna; ty det ser ut som om *havet*, dess bundsförvant och skyddsängel från begynnelsen, skulle börja svika. Aldrig sedan det först »steg upp ur vågor blå» har det satts på ett sådant prov. I sanning, det är icke bara världsherraväldet, det är

England själft, som nu väges på en våg. Och huru? Man måste sätta sig in i engelsk åskådning, man måste tänka på vilken roll havet där spelar som styrke- och säkerhetsbälte; då först förstår man huru det skall kännas, när den föraktade fienden ikläder sig just detta samma bälte och gör det till en dödande fara — när han ger *lejd* på vägarne till »havens behärskarinna»! Det är en psykisk chock, snarlik den som Jämtlands allmoge måste ha erfarit vid Ragundasjöns försvinnande: det kändes som om själva världsordningens grundvalar skakade. Men därtill kommer den omedelbara och bokstavliga faran för livet i detta rikshushåll, som icke kan stå sig många veckor utan tillförsel utifrån. England är det största exemplet på en stat som ansett sig fullständigt löst från autarkiens bud; nu må den se till, huru den skall reda sig på egna tillgångar. Den är själv ställd på just detsamma prov, som den förelagt motståndaren. För första gången får den spela spelet med lika betingelser och samma insats. Den bör icke klaga; världshistorien har endast börjat tillämpa vad den själv uppställt som huvudregel vid alla tävlingar: »fair play».

Nu skulle det emellertid visa sig, huru litet denna regel trängt in i folkens medvetande. Vad man tolererat från England, det tolererade man icke från Tyskland. Englands spärrområden respekterade man, vadan olyckorna där blevo få, men den tyska spärrzonen — som också var oerhört mycket större, omgivande hela England och Frankrikes västkust och inneslutande Medelhavet, med en smal korridor öppen till Grekland — undvek man icke i samma grad, där måste man fram, England själv tvingade i många fall till sådan passage. Men när sedan olycksbuden kommo tätt från havet, då blev vart och ett av dem en affär med Tyskland, och världen genljöd mer än någonsin av ropen om dess barbari.

Så kom det sig, att det stora hotet omedelbart förvandlade sig i diplomatiska vinster för England. Förenta staternas neutralitet kunde icke bära denna nya belastning. Noten av den 4 maj 1916 (se ovan s. 166) sprang som ett sprödt glas; man beskyllde Tyskland för kränkning därav, oaktat Tysklands uttryckliga förbehåll därvid icke inträdt. Den 4 februari avbröt president WILSON de diplomatiska förbindelserna, varvid han tillika tog det i diplomatiens historia oerhörda steget att uppmana alla andra neutrala att göra sammalunda, och den

5 april sällade sig världens enda återstående stormakt till de krigförande, n:r 15 i raden och n:r 11 bland centralmakternas fiender. En del amerikanska småstater följde; även Kina hade 14 mars avbrutit förbindelserna med Tyskland — ehuru konsekvenserna därav tills vidare drunknat i den inre förvirring som bredt sig ut i mittens rike efter dess store mans bortgång.

Man ser, att de nya fienderna icke väga tungt i Tysklands rent militära väg. Att det räknat med diplomatiska vanskligheter visar en uppsnappad not, där den tyske utrikesministern trevade efter förbund med Mexiko. Utan tvivel kännes förlusten av över en halv mill. goda tyska sjöfartston i de amerikanska hamnarna bitter, och säkerligen underskattas icke heller obehaget att se U. S. A:s ekonomiska hjälpkällor helt engagerade på andra sidan. Militäriskt får saken ett annat utseende. Då kan det ifrågasättas, om icke U. S. A. som öppen fiende, själv i behov av sina vapen och sin ammunition, är mindre skadlig än som oinskränkt furnissör åt de europeiska fienderna. I varje fall kan U. S. A. icke på länge bliva redo att göra några större offer till ententens Grottekvarn — och under tiden beräknar Tyskland att hinna taga hem spelet.

Alltså har Tyskland nu spelat ut det kort, som är dess högsta och kanske också sista. Den beräknade effekten av undervattensvapnet är dubbel: dels att svälta ut fienderna — England på livsmedel, Frankrike och Italien därtill på kol — dels att förhindra förbindelsen dem emellan (särskilt mellan England och Frankrike) och därmed förlama den militära kraften på västfronten. För sistnämnda ändamål tillgrepen tyska krigsledningen mot slutet av februari ännu en och i sin genialiska enkelhet allmänt överraskande metod, nämligen en *frivillig reträtt* på den framskjutna linjen vid Ancre. Härigenom icke blott utretades och förkortades frontlinjen, varigenom en del besättning besparades; viktigare var, att fiendens månadslånga förberedelser till ny offensiv plötsligt blevo hängande i luften. Trampolinen, från vilken han skulle göra språnget, drogs undan hans fötter. Samtidigt skapades, under krigets hemska lag, en öde zon mellan honom och tyskarnes nya linjer, där en frammarsch måste ske utan varje betäckning. Den praktiska följden blev, att engelsmän och fransmän avskuros från varandra och finga taga upp kampen var för sig vid ödezonsens bägge ändar, de förra vid *Arras*, de senare vid *Aisne*, när de ändtligen blevo färdiga med sin våroffensiv.

Detta skedde för engelsmännens del den 9 april och för fransmännen en vecka senare. Det blev en ny upplaga av slaget vid Somme. Dess enskildheter kunna endast intressera den militära fackmannen. De föregående vågbrytarna, Bapaume och Péronne, (s. 172 f.) föllo nu och med dem en ny remsa land; enligt uppgifter vid tiden för närvarande översikt kunde de förbundne också räkna 52,000 fångar och 466 tagna kanoner. Detta var alltså resultatet av tvenne världsmakters förenade, intensivaste ansträngningar mot en del av Tysklands makt. Icke ett ögonblick sviktade de tyska linjerna på allvar. Ännu en gång är den stora drömmen om genombrottet gäckad. Men det är frågan huruvida det icke kunde gått annorlunda, om icke HINDENBURG i det avgörande ögonblicket undandragit motståndarne deras beräknade anfallsobjekt och därmed bragt förvirring i deras cirklar. Och därför torde reträtten i Frankrike 1917 få skrivas bredvid framgångarne mot Ryssland 1914—15, då krigshistorien inregistrerar denne utomordentlige mans största bragder.

När detta skrives, är udden bruten av denna våroffensiv, och det återstår att se om den skall kunna upprepas på sommaren. Detta beror i mycket väsentlig grad på undervattenskrigets effekt i fråga om störande av förbindelserna mellan England och Frankrike. Det är tydligt, att denna effekt endast småningom visar sig; men det hittills uppnådda resultatet synes icke blott motsvara utan överträffa de tyska förväntningarne. Månadsrapporten för februari registrerar en samlad siffra av 780,000 ton i krigszonen sänkta fartyg, varav 644,000 på ententens omedelbara räkning; detta var med ett slag ungefär dubbelt mera än den högsta hittills uppnådda siffran (400,000 i okt. 1916). Men redan i mars steg talet till 885,000 (resp. 690,000) och i april till över 1 million. Då maj sannolikt icke skall visa ett mindre resultat, skulle vi härmed redan nalkas det »streck» av 4 millioner ton, som man tänkt sig för England odrägligt. Man måste besinna, att till dessa aktiva förluster för England komma de passiva genom inställd sjöfart: de verka i samma riktning, att beröva England tillförsel och sålunda inknappa och fördyra dess livsförnödenheter intill hungerrevoltens gräns, vilket är denna krigförings syfte. Sedan krigets begynnelse lär England ensamt ha fått sätta till omkring 5 mill. ton skeppsrum; man inser, att detta icke närmelsevis låter sig ersätta genom nybyggnader. Man förstår och nu bättre

den desperation, som inför dödshotet gripit den engelska nationen, och som bl. a. tagit sig uttryck i beslagtagandet av allt neutralt skeppsrum med tillhörande varor samt obenägenheten att släppa ut det just på sådana dagar då Tyskland bjudit lejd — en politik som ledt till katastrofer både för holländsk ($23/2$) och svensk ($19/5$) sjöfart, att icke tala om den engelsk-norska.

Tills dato tyder således allt på att den tyska krigsledningen räknat rätt. Även lekmannen inser, att BACMEISTER karaktäriserat situationen klart och riktigt, då han säger att »der Schiffsraum ist die Basis der gesammten Ententekriegführung» (*Das gröss. Deutschland* $9/12$ 1916), vadan den tyska U-båten har i sin makt att avgöra världskriget genom att förstöra denna bas. Den skuld, som Tyskland genom denna krigföring åsamkar sig gent emot de neutrala och emot hela mänskligheten — man tänke på de oersättliga värden, som i en tid av stigande knapphet förpassas till havets botten — må åtnjuta ett avdrag genom denna utsikt att krigets slut därmed föres oss alla närmare. Huruvida det sedan ingår i den tyska krigsledningens planer att påskynda slutet genom en direkt motoffensiv på västfronten, sedan denna uppmjukats genom de strandade genombrottsförsöken och den mattade tillförseln — det torde den närmaste framtiden komma att uppenbara.

Såsom ett hot mot ententens förbindelselinjer och mot den främsta ententemaktens egen livsnerv tillika är det obegränsade undervattenskriget ett väl så starkt instrument för Tysklands seger som Hindenburgs fältarmé. En varaktigare verkan torde det få genom decimeringen av Englands flotta, en av huvudkällorna till dess storhet: det är svaret på den engelska diplomati, som vållat de tyska förlusterna i skeppsrum genom beslagen i Portugal, U. S. A., Brasilien m. fl. länder. Skulle denna aktion på oceanen definitivt lyckas, så lär den ock till framtiden efterlämna en större vinning, nämligen *havets frihet*, vilket betyder detsamma som upphävandet av Englands missbrukade herravälde på havet och tryggandet av rätten att leva även för småstater med långa kuster som de skandinaviska och Grekland. --

Medan alltså olycksbådande moln stigit upp över Englands egen ö, har det ljusnat i ett streck av dess yttre horisont. I slutet av februari lyckades det den engelska kåren i Mesopotamien att åter plantera

Union Jack på Kut-el-Amaras vallar, och den 10 mars föll själva *Bagdad* i engelsmännens händer; den beundransvärdt ledda aktionen stannade icke förrän ett godt stycke i norr därom. Den gamla kalifstaden har givetvis ett stort affektionsvärde, och dess besittningstagande har utan tvivel verkat en stegring på Englands levantinska aktier från deras djupa baisse. Man gripes ovillkorligen av respekt för denna energi, som icke ens av de svåraste motgångar låter sig förmås att släppa sitt tag och sitt mål. För krigets slutliga utfall har denna händelse i yttersta periferien ingen betydelse: Bagdads (liksom de tyska koloniernas) slutliga öde avgöres icke vid Tigris utan vid Aisne — och i Atlanten.

Ett länge väntat företag av den angloegyptiska armén mot Palestina har inledts med ett par framstötter mot Gaza ($\frac{26}{8}$ och $\frac{19}{4}$), vilka blivit av turkarne blodigt avvisade. Några krampryckningar av Salonikiarmén i medio av mars och förra hälften av maj hava icke heller ledt till några resultat; och italienarnes sent omsider igångsatta offensiv — det tionde Isonzoslaget, i maj månad — synes leda till ett större bakslag än vanligt, i det att försvararne redan räkna en större fångsiffra än angrifvarne. På den sidan är tydligen ingenting att vänta, även om det ju alltid har sin betydelse att Italien binder en stor österrikisk armé i Alperna och karsten.

Centralmakternas segertåg i Rumänien fortsatte ett stycke in på nyåret, varefter fronten även här stelnade och blev fast (vid Sereth). På hela östfronten finnes från perioden intet väsentligt att anteckna. Här se vi en omedelbar reflex av tidsskedets andra centrala faktum — revolutionen i Petrograd.

*

I Ryssland — så skrev jag i senaste översikt (sid. 180) — är numera »allt möjligt, även det mest oväntade». Att revolutionen skulle komma där, stod klart för alla, sedan kriget misslyckats. Revolutioner äro, likt jordskalven i den fysiska marken, utlösningar av spänningar som uppstå när lagren i samhällets mark icke längre hänga samman; det är en ren verkan av tyngdlagen, som då utjämnar mellanrummen genom instörtningar. Sådant var förhållandet i reaktionens Ryssland; de nervösa personalombytena i ledningen vittnade på sista tiden allt högre därom; entusiasmen för en utrikespolitik, som medförde rikets försvagande, kunde icke längre ersätta bristen på ett verkligt samman-

hang. Men att katastrofen skulle inträda redan under kriget, det kom dock som en överraskning även för berömda Rysslandkännare; endast SCHIEMANN hade 1915 förespått det, men senare också svävat på målet. Man visste knappt vilka som skulle göra revolutionen, då den vapenföra befolkningen i så stor utsträckning stod vid fronten under krigslagarna.

Vad som hände i Petrograd de blodiga marsdagarna 1917 visar, att ett överfullt kärll rinner över, även om dess väggar synas aldrig så tätta. Kärlet var fullt; tsardömets synd på nåden var vorden för stor. Som ett stort och påtagligt ingripande av nemesis berör det oss, när vi se tsar Nikolai avlägsnad från historiens skådeplats, densamme som, trots kejsar Wilhelms direkta vädjan till den monarkiska solidariteten i det avgörande ögonblicket, lät världskriget bryta ut hellre än han utlämnade kungamördarne i Sarajevo till straff. Säkerligen var den siste tsaren icke sämre i sitt kall än många föregångare, snarare är man benägen att tillskriva honom ett plus i goda avsikter och ansvarskänsla, och smädeskriet över den fallne äger inför rättvisans domstol intet vitsord. Men han hade likt Ludvig XVI ett fel, som för en härskare är värre än ett brott, nämligen svaghet. Därtill kom att han, i olikhet med sin olycklige föregångare, icke synes ha rätt vårdat sig om den aktning som redan en vanlig krigsman och så mycket mera en självhärskare bör äga av andra. Fallet RASPUTIN — historien om den sedeslöse bonden som blev hovets själasörjare och orakel — kastar ett Röntgenljus, icke blott i allmänhet över de okultiverade vidderna i ryskt sjäsliv, utan särskilt över den psykiska degenerationen vid kejsarhovet. Det blev också droppen som överfylld kärlet; man kan säga, att Rasputins våldsamma död i januari var tecknet att det började rinna över.

Men den omedelbara anstöten till utlösningen av de revolutionära krafterna utgick icke från missnöjet med härskaren och författningar. Icke behovet av frihet, utan av bröd, är här det avgörande motivet. Icke autokratien i och för sig, utan den *desorganisation* som den under kriget medfört, är den ryska revolutionens källa och grund. Det var den, som gjorde det dagliga livet odrägligt för arbetarne i huvudstadens fabriker; sedan visade det sig vid hungerrevolterna, att värnet för det bestående var underminerat i både yttre och inre avseende, så att soldaterna i huvudstadens garnison kunde träda till som den andra faktorn i revolutionen. Och därmed var dess seger given.

Det är här varken tid eller plats, liksom det i sig självt ännu är alldeles för tidigt, att forska djupare i denna stora händelses grunder. Icke heller skola vi nu följa dess yttre händelseförlopp; oss intressera för dagen endast reflexverkningarna utåt, på kriget och världspolitiken, vilka också i sanning äro stora nog.

Det står utom all fråga, att BUCHANAN haft ett finger med i den ryska revolutionsrörelsen mot ett tsardöme, som uppenbarligen alltjämt umgicks med tanken på en separatfred. I begynnelsen hälsades också revolutionen med jubel i ententens länder. Därtill syntes alla skäl. Redan detta, att förbundet med Ryssland icke längre framstod som en liberal mesallians, var ju en stor vinning för ententerekamen. Men här fanns också realiteter. Den förde ju till makten (som utrikesminister) MILJUKOV, Englands och expansionspolitikens svurne anhängare. Den stegrade också utan allt tvivel det värdefulla krigsmedel som innehålles i panslavismen; ty borde icke de slaviska folken i fiendens länder känna sig mera dragna till Ryssland nu när de mötte det under frihetsbaneret — borde icke avfälliga polackar och ukrainare nu vända tillbaka till modersfammen från sina förirringar i fiendernas läger? Utan tvivel fanns här en politisk skörd att inhösta. Den stannar icke heller vid slaviska tegar. Borde icke fördomen mot Ryssland nu vika även i Finland och Sverige, och kunde man icke rent av hoppas att den revolutionära smittan skulle få några konsekvenser även i centralmakternas hus?

Alldeles hava icke dessa förhoppningar slagit fel. Det är tydligt, att den ryska revolutionen skapat nya svårigheter för konstitueringen av det nya Polen under centralmakternas auspicier. Det är ävenledes tydligt, att den stärkt de antityska elementen i Sverige, om än minister-skiftet HAMMARSKJÖLD—SWARTZ ^{30/3} icke i sig betyder någon frontförändring. Insiktsfulle män i Tyskland insågo också genast behovet av »einen grossen freiheitlichen Gegenschlag» från tysk sida,* och som en uppfyllelse därav kom den 7 april kejsar Wilhelms reskript om en »nyorientering» i Preussen, med slopande av klassvalrätten till dess landtdag. I den mån världskriget är en strid mellan författningsideal, syntes alltså revolutionen i begynnelsen skola bringa en stark kurshöjning på ententens aktier.

* GRABOWSKY, Die russische Umwälzung, i *Das neue Deutschland* ^{1/4}.

Men i fortgången har det blivit annorlunda, allteftersom den anarkiska andan spridt sig i den ryska jättekroppen. I själva verket var redan själva starten olycksvarslande, så till vida som den framfödde tvenne konkurrerande maktgrupper: den »provisoriska regeringen» ur duman och »arbetare- och soldatrådet» från gatan. Det var liberaler och socialister, girondister och jakobiner. Enligt lagen för alla revolutioner — alldeles särskilt skärpt genom det ryska väsendets formlöshet och böjelser för extremer — måste tyngdpunkten förskjuta sig till de senare. Så skedde; och när äntligen en fusion kom till stånd, så var det allena på villkoret att liberalerna fingo offra både personer och program. Förgrundsfigurerna vid starten, männen som burit dagens tunga under den långa kampen med absolutismen, GUTSCHKOF och MILJUKOF, måste alltså träda tillbaka för nya män, KERENSKI och TSCHUIDSE, och vad värre var, med de förra syntes även deras krigiska program hava gått i bankrutten.

Det allt mera enrådande arbetarepartiet avslöjade sig nämligen nu som mera fredsvänligt än tsardömet. Det visade sig, att »*fred utan annekationer och skadestånd*» var de nya männens trollformel, genom vilken Ryssland och mänskligheten skulle föras ut ur krigets elände till en ljus framtid. Överbord med expansionspolitiken! Och detta är ingen vacker fras blott eller förflugen nyck, utan de makthavande revolutionärernas rama allvar. För detta ändamål hava de med fulla lungor sökt blåsa liv i den socialistiska internationalen, och med understöd av neutrala partivänner i Sverige och Holland hava de låtit utgå inbjudning till såväl bundsförvanter som fiender att samlas till ett slags fredskonferens i Stockholm på sommaren.

I detta dilemma vändas nu Rysslands bundsförvanter i Västeuropa. Med en i långvarig parlamentarisk skola tränad tungfärdighet söka statsmännen vid Themsen och Seine inpressa sina erövringsplaner och expansionslustar i den angivna formeln; sålunda få vi höra, att Frankrikes anspråk på Elsass icke är en annekktion utan »desannektion», att förtryckta folks övergång ur turkiskt välde till engelskt protektorat icke heller är annekktion o. s. v. Men även efter sådana tankevolter kvarstår en rest, som synes bli svår att smälta för de nya fredsmäklarne vid Neva.

Svårast synes motsättningen mot den ursprungliga bundsförvanten Frankrike, som också synes ha hälsat sina idéers seger i Ryssland med

den minsta entusiasmen, att döma därav att dess starke man BRIAND avgick från ledningen omedelbart därefter. Som det nu synes slut med de »kommande» männen där, tog man sin tillflykt till en länge sedan »förluten», nämligen RIBOT, och det har i juni lyckats denne gamle skicklige parlamentariker att än en gång samla kamrarna kring revanschens och skadeståndets öppet bekända mål. Men för detta ändamål måste de franska socialisterna förvägras tillstånd att resa till konferensen i Stockholm, och det synes föga antagligt att detta skall kunna undgå att skapa förvecklingar såväl inomhus som med de ryska inbjudarne. Det har på sista tiden framkommit även andra tecken till att det rent av börjar knaka i fogarna på ententens kärna, den fransk-ryska alliansen, i det att de mest krigsivrande fransmännen synas börja överflytta sina förhoppningar till Amerikas hjälp — nästa år. Huruvida krigshypnosen skall kunna uppehållas så länge i rikets och folkets växande nöd, utan stimulans av en stor seger, är visserligen en annan fråga.

Givetvis vore det för ententens västflygel allra bäst om man kunde rent bota de nya ryska makthavande från deras farliga fredsgriber. Därpå har man också arbetat, och med mångahanda medel. Att den ekonomiska åtstrypningen därvid anlåtats, ligger nära att antaga. Talar ryktet sant, så har man icke ens väjt för det öppna hotet. Japan har därvid fått göra tjänst som spöket: en rysk fred skulle få till resultat ett japanskt anfall i yttersta östern! Denna räkning lär visserligen vara utställd utan värden. Över Japans ställning börjar det falla mera ljus, sedan fördraget av 3 juli 1916 blivit publicerat: det är visserligen endast en naken förklaring (i två artiklar) av intressegemenskap och inbördes vänskap à la Potsdam 1910, men där finnes nog även hemliga artiklar av vidaregående beskaffenhet, och det uppfattades allmänt som ett verkligt förbund, där Ryssland gett till spillo icke blott sin återstående mandschuriska järnbanedel söder om Charbin och kanske även sin del av Sachalin utan så godt som hela sin garanti för Kina.* Ett fördrag, som ger Japan full ryggbetäckning och fria händer mot såväl Kina som Pacifik, har det ingen anledning att bryta för intressens skull, som börja bli detsamma ovidkommande.

»Aldrig har solen stått så högt över soluppgångens land» (s. 180).

* HERBERT MUELLER, Der russ.-jap. Vertrag vom 3 Juli 1916, i *Zeitschr. für Politik* 1917, H. 1.

Man frestas att säga, att hela världskriget ordnar sig till Japans uteslutande förmån. Sålunda mände de »gamla statsmännen» i Tokio hava gnuggat sina händer av tillfredsställelse, då budet kom om Förenta staternas deltagande i kriget: alltså skulle icke heller den återstående stormakten undgå den kraftförbrukning av olika slag som kriget alltid medför! Å andra sidan finnes anledning att antaga, det tanken på Japan medverkat till WILSON'S krigsförklaring mot Tyskland; det skulle då vara för att på förhand försäkra sig om Englands bistånd mot den verkliga fienden och därtill oförmärkt införa det egna folket på värnpliktens motbidande väg. En sådan beräkning skulle ju i Amerikas krigsbeslut mot Tyskland inlägga det moment av statsmannatanke, som man gärna vill finna i stora staters politik och som man där eljest i den humanitära fraseologien förgäves efterspanar.*

Medan världskrigets lågor ännu slå mot skyn i Europa, tycka vi oss alltså skymta glimtar av en ny eld i det kommande — den stora kampen om herraväldet i den pacifiska världen, kampen mellan de bägge utomeuropeiska stormakterna, de enda vilkas självförtroende ännu aldrig dämpats genom erfarenheten av att nederlag.** Men under tiden kan ingen hetsagitation och icke heller det stadigt pågående blodbadet på den franska fronten förtaga intrycket, att den europeiska freden är i antågande. I detta hänseende ligger likheten i öppen dag mellan den ryska revolutionen 1917 och det ryska tronskiftet 1762, varigenom Fredrik den stores inringade Preussen under sjuårskriget fick sin östra front avlastad, så att freden kunde komma 1763. Allt sedan revolutionen har östfronten i världskriget faktiskt varit förlamad, och det synes ingen möjlighet under rådande disciplinära och anarkiska förhållanden till dess verkliga uppfriskande. Detta faktum bör vara avgörande för segern även på västfronten; och denna seger åter, understödd av undervattensbåtarnas arbete, är en starkare garanti för världens kommande fred än alla socialistiska fredskonferenser — huru mycket värde dessa än i och för sig kunna hava icke blott som reklam för socialismen utan även som verkliga vittnesbörd om de lidande folkens närmande i staternas fortfarande kamp.

* Så även BORNHAK, Wilsons auswärtige Politik, i *Konserv. Monatschrift* april 1917.

** Stormakterna IV, 236.

SENARE HALVÅRET 1917.

Allmän överblick av händelseförloppet. — Västfronten och U-båtskriget. — Ostfronten; Rysslands förlamning. — Italiens debakel. — Den inre upplösningen i Ryssland. — Västmakternas bekymmer och framgångar. — Spänningen i Tysklands inre lif.

Nov. 1917.

De 5 $\frac{1}{2}$ månaders händelseförlopp, som här erbjuder sig till överskådande, kan korteligen sammanfattas så: stillestånd på västfronten, en fruktlös framstöt av Ryssland med tre svåra bakslag på östfronten och på sistone en framstöt av centralmakterna på sydfronten, som synes innebära katastrofen för Italien. Resultatet är Tysklands fullständiga herravälde i Östersjön och Österrikes fullständiga befrielse från fiendtliga inteckningar; Frankrikes frigörelse från fiendens grepp framskrider däremot med så små steg att det i ett historiskt perspektiv icke märkes; Rysslands debakel synes beseglad och Italiens omedelbart förestående.

Detta är det intryck av perioden, som griper djupast; sedan centralmakternas smärre fiender avförts ur spelet, är turen nu kommen till de store. 1914 avgjordes Belgiens öde, 1915 Serbiens och Montenegros, 1916 Rumäniens; nu har Ryssland definitivt sackat ur stridslinjen, och domen går över Italien. Så fortskrider världskriget som en modern sjödrabbning, där den inringade och kvantitativt svagare parten koncentrerar sin eld på det ena fiendtliga fartyget efter det andra och förstör dem undan för undan. Uppställningen i Europa var två stora och två små centralmakter gent emot fyra stora och fem små ententemakter — 2 slagskepp och 2 kanonbåtar på den ena, 4+5 på den andra sidan —; när vi nu taga överblicken över scenen, äro de 2+2 alltjämt på

sin plats och till synes i full kraft (om vi frånsé från den turkiske, något skadade »kanonbåten»), men i den andra linjen synas inga kanonbåtar mer och två av slagskeppen där befinnas i fullständigt eller omedelbart hotande haveri.

Vi rekognoscera som vanligt de yttre händelseserierna på något närmare håll, innan vi därtill anknyta våra rent politiska anmärkningar.

*

Västfronten har under perioden varit stillastående, i stort sett och med avseende på resultaten. Detta betyder visserligen icke att där varit lugn, och det utesluter icke heller att en sakta framryckning ägt rum åt ena sidan. Utan allt tvivel har denna front varit den mest manamördande och kraftförödande. Utvecklingen där har påmint om stillaliggande på marken i en brottningskamp, varunder bägge kämparne spänna sina krafter till det allra yttersta, avbrutet av ett och annat våldsamt nappatag med några tums framskridande för den ene. Behålla vi nu tillika i minne att kämparne här äro världskrigets protagonister och världens väldigaste militärmakter — då kunna vi väl förstå, att detta krigssätt innebär digerdöd för folken å ömse sidor.

I en artikel om »die Kriegereignisse des Sommers» i *Preuss. Jahrbüchers* oktoberhäfte anmärker DELBRÜCK, att slaget på västfronten icke innehåller några nya drag. I själva verket är det en och samma offensiv, som begynte på våren (ovan s. 187); ja, man skulle kunna räkna den ända från juli 1916 (s. 170) i ett sammanhang, endast avbrutet av den relativa vinterdvalan nov. 1916—april 1917. Det är samma »storsläggestrategi» (NÖRREGAARD), samma intensiva stångande mot muren, i en enda rytm av rasande anstorm och paus för hämtande av nya krafter. Det är också samma resultat, en och annan sten lossnad för varje gång, så att rörelsen är fortskridande; dock visar sig ännu intet tecken till en svaghet i motståndet som kunde ge hopp om ett genombrott.

Omväxlingen i detta krig betecknas endast av tiden för fortsetsarna samt lokalernas omväxling.

Det egentligen påfallande är engelsmännens nya val av angreppspunkt: Flandern (Ypern-linjen), där vägen går till den belgiska kusten

och *de tyska U-båtarnes operationsbas*. Sammanhållet med själva forceringen av anfallen, som aldrig varit tätare och mera rasande, ger oss detta faktum en klar insikt i den verkliga ställningen på ententesidan. Medan statsmännen ideligen försäkra sina folk om Amerikas hjälp, som skall bringa den matematiskt vissa segern, giva sig generalstaberna icke till tåls, utan spänna krafterna som aldrig tillförene för att nå ett resultat redan nu. Vadan denna motsägelse? Varför icke spara sig till den nye bundsförvanten kommer? Svaret kan icke bliva mera än ett: det är icke längre tid därtill. England kan icke vänta, och dess bundsförvanter ännu mindre. Ty medan tiden går, fräter undervattenskriget obarmhärtigt och obönhörligt på deras livsmärg.

Det stegrade anfallsraseriet på västfronten är sålunda en klar spegel av Englands växande svaghet, under de tyska U-båtarnes alltjämt närvarande och ständigt ökade tryck. Listan i skörderapporterna från febr. t. o. m. okt. visar ett slutresultat av 7,67 mill. bruttoregister-ton. Det är naturligtvis möjligt att dessa beräkningar innebära någon överdrift, och det är alldeles tydligt att man i Tyskland misstagit sig på snabbheten i denna effekt, ty ännu synas i England inga direkta spår av nöd; en nyligen publicerad, mycket fackmässig och försiktigt hållen undersökning av överingenjören vid de tyska Vulcan-verken WILHELM MÖLLER ger till resultat, att Englands »civilbehov» av tonnage på detta sätt skulle vara uttömt först den 1 febr 1918, och en holländsk marintekniker utsträcker fristen till nyåret 1919. Men under alla förhållanden är det iögonenfallande, att Amerikas hjälp kommer för sent om den, som numera allmänt antages, icke är att påräkna förrän på sommaren 1919. * Det är dessa onda aningar, som man avläser i västfrontens koncentrerings uppåt flandriska kusten: kunde ententen bryta fram här och förstöra U-båtarnas närmaste baser, så funnes ju hopp att åtminstone detta ödesdigra moln lättade över dess huvud.

Om sålunda västfronten ännu håller och uppehåller hoppet för ententens västmakter, så är ostfronten uppenbarligen numera av dem själva, alla fagra ord till trots, uppgiven. Där hava molnen urladdat sig, med den påföljd att spelet för denna gång är förlorat.

För att visa sin goda vilja inledde Ryssland med juli månad verkligen

* I början av juni inträffade i Frankrike, mottagen med oändligt jubel, den första, rätt obetydliga amerikanska hjälpkåren.

en offensiv, som »i sin intensitet var lika överraskande för vän som fiende» (*Kriegschronik* juli 1917). Ännu en gång föste BRUSSILOV sina väpnade människohopar till anfall i Galizien, med sikte på Lemberg, småningom med avböjning mot söder; Österrike förmådde icke heller nu stå emot trycket, än en gång gick den härjande vågen över Stanislav och Kalusz till Karpaternas fot (jfr ovan s. 171 f.), så att slutligen 23,000 österrikiska kvkm. voro i fiendens våld. Men efter fjorton dagar var kraften uttömd, och nu vände sig bladet. Den 19 juli kunde den nye rikskansleren MICHAELIS i sitt jungfrutal till riksdagen anmäla, att »tyska divisioner, understödda av österrikiskt artilleri», gjort ett genombrott på ostfronten, ungefär på Lembergs latitud. Detta betecknar peripetin, åtminstone på denna front. Från denna dag hava centralmakterna här stadig vind i seglen: historieskrivaren får på deras konto bokföra en obruten rad av framgångar.

Det började som ett direkt bakslag på den Brussilovska offensiven. Redan den 23 voro Stanislav och Tarnopol återtagna, och den 1 aug., vid tredje krigsårets slut, var hela Galizien befriat; den officiella beräkningen (*Kriegschronik* aug.) noterade endast 8,500 kvkm. i Bukovina kvar i ryssarnes våld. Men även denna sista rest avröjdes så godt som helt i första augustiveckan, och den 3 aug. jublade hela monarkien vid budet att Tsernovits för tredje gången friats från fienden. Nu började också MACKENSEN röra sig på den rumänska fronten, dock endast för att efter några framsteg åter sjunka tillbaka i sin egendomliga vila. I stället fortplantade sig motoffensiven till den norra fronten, och en månad efter Tsernovits' fall fick Tyskland sin jubeldag, då dess flagga kunde hissas på det gamla *Riga*. Näst Varschau är detta det största förvärvet på ostfronten. Med denna väldiga handelshamn och flottbas i sin hand växte Tysklands ställning vid Östersjön i oerhörd grad, på samma gång som krigsfaran började kännas direkt i själva Rysslands huvudstad. Dagen efter Riga föll Dünamünde, och den 21 tillades på denna räkning fästningen Jakobstadt ett stycke uppför floden. Framträngandet därbakom upphörde emellertid snart och här t. o. m. på sistone efterträds av en strategisk reträtt, så att Dünalinjen i stort ännu är gränsen på land. I stället gavs ordet åt flottan, och genom en beundransvärd tio dagars operation (den 13—22 oktober) lade Tyskland till sina förra vinster på denna front även ögruppen *Ösel—Dagö*:

4,000 kvkm., med 20,000 fångar och 100 kanoner. Denna framgång blev möjlig endast genom den ryska flottans bristande vaksamhet och motståndskraft. Erövringen har å andra sidan gett Tyskland den sjöstrategiskt behärskande positionen i hela Östersjön, ett starkt stöd för operationer mot Åland och Bottniska viken såväl som mot den Finska med Kronstadt och själva Petersburg. Düna och Dagö — det är tummarne på Rysslands öga, inseglen på dess vanmakt i krigets fortsättning.

Julioffensiven framstår alltså nu som Rysslands dödsryckning i detta krig. »Den ryska hären», klagar *Alliance Française* ¹/₉, »som den förra regimen lät förfalla till modlöshet och revolutionen helt och hållet bragt ur fattningen, har ännu ej återvunnit sin slagkraft». Fjorton dagar senare heter det i samma publikation, att ryssarne »f. n. icke kunna komma på tal». Än mera modstulen är DILLON, bekant som Rysslands-kännare, i *Contemporary Review's* julihäfte (»Russia and the peace danger»): utan hinder av censuren låter han där sin förtvivlan om Ryssland komma till synes och desslikes sin uppfattning att tiden över huvud icke längre arbetar för ententen. Det har också framkommit sådana yttranden i ententeparlamentariska kretsar, som att »vi hädan-efter måste uppgöra våra fälttågsplaner som om Ryssland icke existerade».

Förvisso har man ock på den sidan skäl till pessimism. Utvecklingen på ostfronten betyder, att hela inringningstanken nu förlorat sin udd. Ryssland var den ena käken i den kniptång med vilken England ville dödligt omfatta Tyskland, och nu är den utbruten, i varje fall förlamad, ur stånd att svara på trycket. Mellaneuropa känner den omätliga lätt-naden i att ändtligen, efter tre års press, hava fått den ena sidan fri. Det behöver icke längre i så stor utsträckning dela sina krafter, det kan samla dem — mot de återstående fienderna.

Här ligger förutsättningen för det väldiga slag, som i den granskade periodens utgång riktats mot Italien. Den italienska krigsskådeplatsen är genom Schweiz geografiskt isolerad från västfronten och ter sig från tysk synpunkt som en självständig sydfront. Att den dock i själva verket är att räkna med i västfronten som en organisk del, har ofta betonats från ententehåll och skulle nu praktiskt bevisas.

Det »tionde Isonzoslaget» slutade med en svår motgång för angriparna, en förlust som (enligt motpartens beräkning) överskridit 200,000

man. Det var en klen tröst, att Italien i samma tid utropade sitt protektorat över Albanien och hissade sin flagga i Janina. Än dyrare pris betingade det elfte stora slaget (enligt samma beräkning 230,000, varav 20,000 fångar), som ingick som ett led i ententens allmänna offensiv vid midten av aug. Denna gång sköt man dock motståndaren ett avsevärdt stycke tillbaka på berget och kom det stora målet Triest 3 mil nära. Nu tycktes det icke vara mera än en kraftansträngning till av nöden för att nå fram. Redan voro förberedelserna till det tolfte Isonzoslaget långt framskridna på italienska sidan — redan hade man hämtat fram Garibaldiflaggan för att i Triest högtidligen överräckas till den segrande konungen av huset Savoyen — då var glaset utrunnet; bakslaget kom, förfärligare än något även under detta förfärliga krig.

Det var tyskarne, som nu vredo initiativet ur italienarnes händer; liksom vid alla kritiska tillfällen förut kommo de åter österrikarne till undsättning. En ny armé bildades skäligen obemärkt vid övre Isonzo, under general OTTO VON BELOW — en av Hindenburgs paladiner från Masuren — alltså ansattes anfallet nu här i stället för i Trentino såsom på våren 1916 (ovan s. 170), och redan på andra dagen, den minnesvärda 25 oktober, skedde genombrottet. Nu utvecklade sig slaget efter samma typ som i Västgalizien på våren 1915 (ovan s. 127) och i Vallakiet på hösten 1916 (s. 174). BELOW och BOROJEVITS — vars långa trohet på sin svåra post (se s. 149) nu ändtligen skulle få sin lön — bilda i detta första skede de bägge tångkåkarna här, och mellan dem smulades Italiens andra och tredje armé sönder. Nederlaget kan avläsas på fångrapporterna: första dagen 10,000, andra 30,000, tredje 60,000 (och 500 kanoner), fjärde 100,000 (700), sjätte 120,000 (1,000). Nu hade hela fronten lossnat, den 29 intågade tyskarne i Udine, och italienarne flydde till Tagliamento, endast för att där i en ny katastrof (den 31) lämna efter sig nya 60,000 man och 500 kanoner. Sista rapporten, $\frac{8}{11}$, lyder på en totalförlust av 250,000 fångar och 2,300 kanoner, vartill sedan kommer talet på de stupade och sårade.

Man kan säga, att 2 $\frac{1}{2}$ års ansträngningar här gått förlorade på 2 $\frac{1}{2}$ dagar. Och sedan gäller det Italiens eget liv, ty slaget är alltjämt under utveckling. Nu finnes icke längre någon rysk avledare som förra gången (s. 170); Frankrike och England lova hjälp, men det är mycket ovisst om de verkligen förmå hjälpa. Redan har Italiens Kärnthen-armé

börjat lossna vid gränsen, och borta i Tyrolen förbereder fältmarskalk CONRAD sin entré i spelet. Det är en än större tång som här öppnar sig; följden kan bli hela den italienska krigsmaktens krossande, Lombardiets besättande, ja t. o. m. ett infall i Frankrikes flank. Det är för övrigt sannolikt, att nederlaget även här skall fortplanta sig inåt i form av revolutioner och anarki. Men även om detta icke skulle bli fallet, och även om centralmakternas byte skulle stanna med Venetien, så betyder redan detta en till $\frac{1}{3}$ förkortad front, tillträde till en ny rik kornbod under kriget, förvärv av en ny dyrbar pant till inlösen i freden — och så är turen ändock kommen till Frankrike att möta motståndarens koncentrerade eld, sedan han fått både rygg och sidor så godt som fria.

I sanning, detta kraftprov av centralmakterna efter tre års belastning av nästan hela världens förföljelse skall — som det heter i den österrikiska generalrapporten $\frac{1}{11}$ — »tala ett starkare språk än allt, som de senaste veckorna skrivits om det närvarande och om framtiden hos vän och fiende». Det förvånar icke, att Englands och Frankrikes ledande statsmän skyndat till Rom. Nu står för dem i sanning allt på spel. Nu är kanske gränsen nådd, utöver vilken fraser och gester icke längre förslå. Ögonblickets högdramatiska spänning visar sig även däruti, att turkiska och bulgariska fanor äro med i Alperna, medan franska och engelska fanor rycka an på slätten. Det är som om hela världshistorien i dessa dagar sökte sin brännpunkt där.

*

Vi gå nu att kasta en och annan blick in i de olika makternas hus, för att sedan kunna direkt skärskåda världens utsikter till fred. Närmast söker blicken här Rysland, där utvecklingen ur många synpunkter ådrager sig ett särskilt intresse.

Ännu i juni hölls lugnet hjälpligt uppe av den första provisoriska regeringen, medan diplomaten rensades från krigspartiet (ISVOLSKY avlägsnad från Paris, SASONOV stängd från London) och en arbetarekongress åter hissade fanan »fred utan seger». Redan i juli visade dock en första resning av »bolschevikerna»,* huru anarkiens röta alltjämt utbreddes sig i statskroppen. Nu (20 juli) fattade KERENSKI tyglarna

* »Bolscheviki» lär betyda maximalister, d. v. s. de som vilja taga ut det mesta av revolutionsprogrammet, till skillnad från »menscheviki» eller minimalisterna; det är ungefär samma skillnad som mellan våra vänster-

som ministerpresident och i verkligheten diktator. Härmed fick republiken åtminstone en personlig spets; mången hälsade honom som den väntade Messias, Rysslands Napoleon, som skulle reda ut revolutionens konkursbo. Men det visade sig snart, att ej heller han var den starke mannen. Han är utan tvivel denna revolutions inkarnation, han känner de dolda skrymslena i ryska folkets själsliv som få, han är virtuos att spela på sådana hemliga strängar och därmed uppnå oratoriska effekter; men det är icke dessa pipors ljud Ryssland nu behöver, utan det säkra ögat och den fasta ordnande handen, och därför lär även denna sympatiska revolutionsgestalt endast bliva ett nytt »blad som glider förbi med strömmen». Den första ansatsen till kontrarevolution — general KORNILOV, moraliskt stödd av bundsförvanterna inom ententen — lyckades han i andra septemberveckan bemästra; en järnvägsstrejk i början av oktober kunde han icke stilla annat än med ren eftergift; vid denna tid sökte han stärka sin ställning medelst en koalition med de borgerlige och inkallande av ett »förparlament»; men när stormen kom den 7 nov., i form av bolschevikernas andra resning, så svek honom även detta stöd, och det ser nu ut som skulle hans underbara saga redan vara slut, medan rundt omkring honom allting brister i den stora statens fogar.

När detta skrives befinner sig Ryssland midt i en sjudande virvel av anarki och inbördes krig, varunder bolschevikerna synas ha upprättat ett slags Pariserkommun i huvudstaden. Vad härav skall bliva, vet ingen. Endast tvenne följder synas ligga i dagen och ådraga sig en särskild uppmärksamhet i den stora politiken: den ena är tendensen till upplösning av riket efter dess nationella beståndsdelar, den andra är strävandet till ett snart fredsslut.

Ryssland synes nu vara stadt, under ännu våldsammare vända, på samma väg som den sjuke mannen vid Bosporen, då han under 1800-talet fick bevittna frigörelsen av sina främmande underhavande. Utmed hela Europagränsen arbetar nationalprincipen under högtryck såsom centrifugalkraft. Den 18 juli tog Finlands landtdag en statlig

och högsocialister. Även inom de »socialrevolutionäres» agrarparti finnas maxi- och minimalister. Se GRABOWSKY, *Das Neue Deutschland* 1/4, 1917 (»Die russische Umwälzung»), och numera *Das Ausland im Weltkrieg*, 1920, I, 361 f.

ställning i anspråk — »maktlagen», republik med egen president — dock ännu utan avskärande av banden med Ryssland i utrikespolitiskt och militärt hänseende; under dramatiska omständigheter har detta självständighetskrav hävdats med växande tillmötesgående från rysk sida, tills även här alla klara linjer drunknat i en socialistisk revolution. Längre söderut hava littaubernas beträdd liknande stigar, med ännu större beslutsamhet (möte i Petersburg juni, landtdag i Vilna sept., med åtföljande »landtråd»); deras mål är en oavhängig stat i förening med Vitryssland. Detta bringar dem i lokal konflikt med polackarna, vilkas mål är en union med littauner och vit-rutener.*

På denna del av problemet gäller det emellertid även Tysklands och Österrike-Ungerns intresse såsom ockupationsmakter. Den polska frågan har blivit dem mycket segsliten, till en del genom eget förvållande — brist på målmedvetenhet och förtroende — till en annan del genom ryska revolutionens inverkan.** Sålunda blev novemberproklamationen (ovan s. 183) länge utan följder. Det gick trögt både med den polska armén och den nya självstyrelsen. På polska sidan förmärktes en naturligt tvekan att engagera sig åt någotdera hållet, i maj nedlade det av ockupationsmakterna instituerade »statsrådet» sina platser, och i aug. opinerade en »nationaldemokratisk» kongress i Moskva direkt för fortsatt rysk gemenskap. Då inskredo skyddsmakterna igen och utfärdade, under polsk medverkan, ett författningspatent av 12 sept., varefter den nya staten fick en egen regering (triumvirat, 15/10) i väntan på den slutliga lösningen.

Men ännu större ting synas vara i görningen längst i söder, där det ukrainska 30-millionersfolket äntligen börjat röra sig. Ett centralråd under den gamla titulaturen »rada» utfärdade redan i juni en proklamation (»universal») om nationell autonomi, som i början av juli tyckes hava utsträckts till oavhängighetskrav; KERENSKI lyckades nu åstadkomma en kompromiss, som åtminstone bevarade bandet med Ryssland, men det är klart att centralregeringens lossnande kan

* Se FELDMAN i *Polnische Blätter* 10/6 och 1/10 1917, jfr GÖTHEIN, »Das selbständige Polen als Nationalitätenstaat» — av polackar, littauner och kurländare — och »*Westrusland in seiner Bedeutung für die Entwicklung Mitteleuropas*», utg. av SERING 1917.

** Se hithörande kapitel i ONCKEN, *Das alte und das neue Mitteleuropa*, 1917.

få allvarliga konsekvenser även här. I varje fall är det tydligt att utvecklingen f. n. går ifrån den unitariska centralstaten; också proklamerades föderalismen högt som Rysslands statsprincip av en nationalitetskongress i Kiev i okt. (ukrainare, littauer, judar, tatarer, kosacker m. fl.), och under ögonblickets allmänna villervalla synes nu där hava etablerats en särskild kosackregering (KALEDIN).

Medan det ryska statskeppet således befinner sig i drift, i allt våldsamare sjö, växer fredsbehovet i en grad som snart synes stark nog att spränga alla hänsyn. »Källan till allt det onda», skrev en littauisk professor WOLDEMAR i *Stockholms Dagblad* 2/11, »är kriget, eller rättare omöjligheten att fortsätta det och på samma gång omöjligheten att få fred» — ty räcker man Tyskland handen, så hotar kriget från bundsförvanterna! Det vill dock synas, som om bolschevikerna vore sinnade att taga den risken. Utan allt tvivel var det på sin krigspolitik, som KERENSKI förlorade spelet mot dem. Komna till makten i huvudstaden, hava de också omedelbart proklamerat freden som sin första programpunkt.

Nästan ännu pinsammare måste det emellertid beröra bundsförvanterna i väster, att dagens ryske makthavare förklarat sig skola publicera de *hemliga traktater* som bundit Ryssland vid England och Frankrike. Detta är för de senare en fatalitet utan like. Legendan om ententens oskuld till krigsutbrottet, på vilken man levat så högt i över tre år, hotar alltså att avslöjas som ett rent bedrägeri inför en värld, som kanske icke längre vill bedragas. En viktig punkt blev förövrigt redan utbruten ur densamma på ordinarie rättegångsväg, då SUKOMLINOV — Rysslands krigsminister vid krigets utbrott (se ovan s. 109) — inför sina domare den 26 aug. bekände, att han med avsikt uraktlåtit att effektuera tsarens befallning att demobilisera den ödesdigra natten till den 1 aug. 1914. Därmed är ansvaret för själva spelöppningen oåterkalleligt fastnaglat vid det ryska krigspartiet. Skuggan av Nemesis divina faller nu starkt över Rysslands nuvarande vända.

Inom ententens västra grupp hålla samhällsordningarna ännu, men det är tydligt att revolutionens krafter även där arbeta på djupet. I själva England, vars starka själ förefaller mest oberörd av tidens fruktansvärda prov, förutser SHADWELL i *The Nineteenth Century* (juli) »the coming revolution» i arbetarefrågans tecken. Frankrike är uppen-

bart närmare en katastrof, som dess förebud se vi nu åter den allmänna diskussionen rota i skandalaffärer, spionhistorier och vad eljest en sjuklig misstänksamhet kan hitta på till lättnad för stundens betryck. Denna osunda atmosfär i inrikespolitiken har åter satt ministerväxlingen i gång; RIBOT gick ifrån presidiet $7/9$ och från utrikesministeriet $23/10$, men efterträdaren PAINLEVÉ har nästan från början trampat en törnströdd stig, och när katastrofen kom i Italien voro även hans dagar räknade. Då anförtrodde Frankrike $16/11$ sitt öde åt CLEMENCEAU, den 76-åriga fanatikern, hataren och hetsaren ex professo. *Vossische Zeitung* har icke utan skäl betecknat detta som ett spel »*va la banque*». Därförut gick franske utrikesministerns »*jamais*» ($25/10$) som svar på hans tyska kollegas »*niemals*» ($9/10$) i fråga om Elsass-Lothringen. Redan $28/7$ hade rikskanslern kunnat ge tyska riksdagen meddelande om ett hemligt fördrag med Ryssland, som garanterade Frankrike gränserna av 1790, d. v. s. hela Rhenstranden. Frankrike synes alltså fast beslutet att giva hela sitt liv till insats för revanschen — hela sin kropp för en lem, som icke ens är en lem! Men det förefaller också klart, att det nu spelt ut sin sista trumf.

I själva Italien har olyckan medfört modererande följder, för så vidt som ministärskiftet BOSELLI-ORLANDO i slutet av oktober innebär en anknytning till GIOLITTI'S antikrigspolitik från begynnelsen. Också lär Italien nu skola frambära fredsfrågan på en stundande stor entente-konferens.

Att marken börjar gunga under även LLOYD GEORGE'S fötter efter nederlaget i Italien och hans egna utmanande kommentarier därtill, framgår av flera tecken, men må visserligen icke uttydas som ett symptom för fredsviljans växt i England. Det är sant att en fredsröst nu låtit höra sig i själva parlamentet, det var en första remna i övermodets och den inbitna beslutsamhetens mur; men än står muren, och blir utan all jämförelse det hinder för världens fred som sist skall vika. De ledande människans offentliga tal (LLOYD GEORGE $29/8$, ASQUITH $26/9$) gå också alltjämt och oföränderligt, om också något mera »*sotto voce*», i de gamla tonarterna.

När England ser sig omkring, så tycker det sig icke heller hava anledning att allt för mycket nedstämna tonen. Det finner om icke allt så dock ett och annat ganska godt. Både vapen och diplomati hava

under perioden firat triumfer på perifera ställen. Sålunda vann det i slutet av sept. en vacker framgång vid Euftrat (Ramadie), varigenom turkarnes kontrastöt mot Bagdad än ytterligare fördröjdes, och i början av nov. en ännu vackrare på Sinaifronten (Gaza), så att vägen till Jerusalem börjar öppna sig. England har också nu fast fot både i Mesopotamien och i Palestina, och kan klämma Turkiet än på den ena än på den andra tån, allt som konjunkturen yppar sig. I G r e k l a n d har den engelsk-franska diplomaten ändtligen — sedan ryska tsardömets insolvens berövat monarkien i Aten dess siste borgen — nått sitt mål; den 12 juni abdikerade konung KONSTANTIN till förmån för sin andre son, Alexander, och sedan utvecklade sig händelserna raskt, innan månadens slut var VENIZELOS åter vid makten (efter mera än $1\frac{1}{2}$ års avbrott), förbindelsen med centralmakterna avbruten och Tessalien direkt ockuperat av England, liksom Epirus av Italien. Även på annat håll har ententen haft framgång med sitt »grekiska paradigma»,* här fattat som djurtämjaremetoden att genom svält göra småstater tama och lydiga: den 2 okt. avgick nämligen Sveriges tyskvänliga regering SWARTZ (ovan s. 192), och den 19, sedan konungen icke lyckats få till stånd en koalition, övertogs styret av den ententevänliga ministären EDÉN, där den fanatiska tyskhataren BRANTING fann plats. Orsaken till skiftet var närmast allmänna val, som stärkt vänsterns ställning inrikespolitiskt; men det fick också utseende av direkt undfallenhet för ententens pression, sedan Amerikas regering upptäckt och publicerat ($10/9$) en del telegram av förgripligt innehåll, som Sverige i god tro, på ministeriell väg, befordrat åt den tyska legationen i Argentina. Ententen hade alltså dubbel anledning att hälsa regeringsväxlingen i Stockholm med tillfredsställelse. Å andra sidan synes dock den tyska maktutvecklingen i Östersjön tillika med Sveriges egen grad av autarki vara en borgen, att det grekiska paradigmat icke här skall fullföljas ända till slutet. I N o r g e tycker man sig förspörja en strömkantring i andra riktningen, en reaktion mot Englands olidliga förmyndarskap, som nu hotar att kasta landet åsido som en utkramad citron och överlämna det åt hungersnöden; i en bok om »Nordens Skjæbne», som redan utkommit i två upplagor, har H. H. AALL nyligen givit ett djupgående uttryck åt denna förändrade

* JÄCKH i *Deutsche Politik* $22/9$ 1916 och $22/6$ 1917.

uppfattning, bräddat av vetenskapsmannens insikt och skärpa ej mindre än av patriotens harm.

*

Periodens märkligaste utveckling på inrikespolitikens område tillhör emellertid — näst Ryssland — Tyskland. Den kan korteligen så karakteriseras, att det imponerande lugn, som ovan (s. 156) anmärkts hos den germanska huvudmakten, nu har försvunnit och lämnat plats för en påfallande oro, som tagit sig mångahanda uttryck. Tysklands farligaste fiende sitter i eget bröst, och den har nu börjat resa upp huvudet. Det germanska lynnets förbannelse, tendensen till partikularism och individuellt rätthaveri, har icke längre kunnat hållas nere, under trycket närmast av det demokratiska genombrottet i Ryssland. Man ser också tydligt, huru ententens diplomati spekulerar i denna farliga lynnesart, väl vetande att där finnes enda möjligheten för densamma att nu taga hem spelet. Att skilja på regeringen i Tyskland som ond och folket som godt har sålunda blivit ledmotivet i de ledande statsmännens tal; alldeles särskildt i president WILSON's svar på påvenoten $^{30}/_8$, vilket svar allmänt karakteriserats som en »bannlysningsbulla» mot kejsar Wilhelm personligen. I stort sett har denna taktik hittills misslyckats, men den har dock inkastat i Tysklands hus ett moment av söndring, som förut icke under kriget gjort sig gällande.

Som verkan härav uppkom nämligen tanken att med riksdagens auktoritet besegla regeringens fredsvilja i decemberbudskapet (s. 183), och detta i en mycket tillmötesgående grad. Alltså tillkom resolutionen av den 19 juli, till förmån för en fred »der Verständigung und der dauernden Versöhnung der Völker», med avsvärjande av alla »erzwungene Gebietserwerbungen und politische, wirtschaftliche und finanzielle Vergewaltungen»; de enda förutsättningarna voro »Freiheit der Meere» och »Wirtschaftsfriede» tillika, d. v. s. ingen ekonomisk avspärning efteråt. Resolutionen sekunderades av Ö. U:s utrikesminister CZERNIN $^2/_{10}$ i nästan pacifistisk anda: »internationell världsavrustning» efter kriget till sjöss som till lands — således avis åt England lika såväl som åt Tyskland och Ö. U.

Man underkänner icke det skickliga schackdraget i denna politik. Sammanhållen med kejsar Wilhelms reskript av $^{11}/_7$, som lovade Preus-

sen den lika valrätten och en ferm expedition av dess rösträttsfråga (jfr ovan s. 192), visar den en anpassningsförmåga till situationen, som man knappast hade väntat i »reaktionens borg». Å andra sidan har på denna väg en skärpt friktion med det konservativa partiet icke kunnat undvikas. Juliresolutionen tillkom med 214 röster mot 116, varibland åtminstone 50 »alltyska annekcionista», för vilka denna politik innebär intet annat än rent uppgivande av krigets frukter och en farlig uppmantran till fienden. Denna spänning reflekterar sig i den motsats mellan tvenne utrikesprogram, som EMIL ZIMMERMANN i en uppsats om krigsmålen* pointerar så: »ett eget råämnnesområde i Mellanafrika och fri väg till Sydamerika är bättre än flandriska kusten, liksom skatten är bättre än vakten och huset förmer än låset». Den geopolitiska framtidsbilden på denna horisont omfattar »Mellaneuropa — Främre Asien — Mellanafrika—Sydamerika». Att det belgiska annekstionsprogrammet dock alltjämt har starka anhängare, visar FROMME's översikt i *Deutsche Rundschau* 1/10; och ett »Vaterlandspartei» under TIRPITZ' egen ledning har efter fredsresolutionen uppsugit missnöjet i sina leder, därmed å sin sida utmanande majoriteten och sålunda ökande söndringen.

Det är tydligt, att redan kanslerskiftet den 14 juli i själva verket är att tillskriva dessa konservativa krafter. I den långa striden med de konservativa (ovan s. 182, jfr 184 f.) dukade BETHMANN-HOLLWEG till sist under, som ett personligt offer för sin segrande moderationspolitik. Från en åttaårig förvaltning av världens måhända ansvarsfullaste post efterlämnar han minnet av en man som syndade genom sina dygder. Han var för ärlig för sin tids diplomatiska spel, han var kanske också för mycket förståndsmänniska där tiden krävde en viljemänniska; men när dagens förvirrade och förvildade röster en gång tystnat skall det måhända visa sig, att den femte kanslern för sitt land betecknat en moralisk kapitalvinst som skall väga tungt i vågskålen.** Hans efterträdare MICHAELIS togs åter från ämbetskarriären, och 5/8 kompletterades kanslerskiftet med en avlösning i utrikesdepartementet (ZIMMERMANN — v. KÜHLMANN). Men redan den 2 nov. skedde nytt ombyte på kanslerstolen, i det att bayraren HERTLING efterträdde

* *Preuss. Jahrb.* juli; jfr »Die Neuorientierung nach aussen» ibm aug., samt ovan s. 182.

** Se art. »Det tyska rikets femte kansler», *Nya Dagl. Allehanda* 19 juli.

Michaelis. Anledningen var den senares mindre goda hand med riksdagen; Hertlings installation föregicks även av underhandlingar med riksdagspartierna och efterföljdes av ministeriella rekryteringar från partihåll, så att det hela ter sig som ett »parlamentariskt» prejudikat, så långt detta med Tysklands författning är möjligt.

Långt ifrån att söndra regering och riksdag har den fiendtliga agitationen sålunda för tillfället knutit dem intimare samman än någonsin. Det avstånd kejsar Wilhelm måst lägga mellan sig och »exaltados» har betalat sig i ett ökat förtroende hos folkets övervägande massa. De tecken till disciplinens lossande, som samtidigt icke alldeles uteblivit på flottan under den ryska smittan, hava också visat sig utan all betydelse. Alla fiendens förhoppningar på inre söndring kommo slutligen på skam, då det sjunde tyska krigslånet i okt. visade ett resultat av 12 1/2 milliarder. Och på Hindenburgs 70:årsdag uppgingo alla dissonanser i en enda stor, av tacksamhet och förtroende översvallande harmoni. När sedan de stora segrarna vid periodens slut kommo, då torde det för flertalet av Tysklands eget folk hava klarnat, att vägen till en lycklig fred icke går genom förhandsmedgivanden åt fienden, utan genom tysk kraftutveckling allena.

Även inom den neutrala världen sättes nu hoppet till denna väg, sedan dess egna vägar visat sig oframkommeliga. Den »holländsk-skandinaviska kommitténs» inbjudan till en Stockholmskonferens (s. 193) gick definitivt i kvav, då BONAR LAW^{18/8} meddelade de västra ententemakternas portförbud däremot. Påvens stora parallella aktion, fredsnoten av 1/8 (publicerad 16/8), har icke rönt bättre öde: föraktfullt avvisande (WILSON^{20/8}) eller iskall tystnad från ententen. Att nu bringa världen fred ligger över »internationalernas» förmåga, den svartas likasåväl som den rödas. Men när freden kommer, så vilja vi hoppas, för segrarens skull ej mindre än för världens, att den får utveckla sig i det *samförståndets* tecken som hissades i tyska riksdagen den 19 juli 1917. Ty samförstånd är här till slut det högsta förstånd.

FÖRRA HALVÅRET 1918; FREDEN I ÖSTER.

Numro ett! — Freden i Brest-Litovsk. — Den polska frågan. — Finlands frihetskamp. — Freden i Bukarest. — Det ryska världsväldets upplösning. — En bättre värld . . .

Maj 1918.

Let stora, allt överskyggande faktum från det halvår, som härmed inställer sig till redovisning, är att det bragt *freden på den östra horisonten*. Det har skett under utomordentliga, hitills i diplomaten oerhörda, på sistone högdramatiska omständigheter; det har efterlämnat allt annat än stabila förhållanden på andra sidan; men själva fredstillståndet har icke desto mindre blivit upprättat under en politisk nödvändighet, som utgör full garanti för krigets avblåsning på denna front.

Inför detta faktum förbleknar allt annat som perioden medfört. Det har för övrigt icke varit mycket, sedan den italienska fronten vid jultiden, mot all förmodan, stelnade vid Piave och blev fast igen, utan revolutionärt efterspel inomlands. Mot periodens slut upptog HINDENBURG den väldiga offensiv i väster, som åsyftar det slutliga avgörandet i hela spelet; men målet är visserligen ännu icke nått. Endast i öster är partiet definitivt slut — vunnit av centralmakterna.

Detta bör också redan från början sägas: skulle spelet i väster ändas med remise och status quo ante bellum — skulle alltså icke en prick på den politiska kartan i Västeuropa förändras — så är resultatet i öster ändock nog att inleda en ny epok i mänsklighetens historia. Det kan sammanfattas i en enda formel: *det ryska världsväldets sammanstörtande*. För Europa betyder detta, att det fått från sitt bröst avlyftat det alptryck, varunder det levat i de senaste hundra åren.

För Tyskland och dess bundsförvanter betyder det — om de eljest förstå att utnyttja situationen — järnringen i världskriget bruten, ryggen fri, det koncentriska trycket för framtiden mildrat. För ententen skulle det betyda ett förbi med hoppet om avgörande seger och ett hot om efterräkning. Tyskland kan säga nu som Greven av Monte Christo, då den förste av de sammansvurne fienderna låg oskadliggjord framför hans fötter: *numro ett...*

Detta utomordentliga resultat föranleder oss att begränsa dagens undersökning till den östra skådeplatsen allena.

*

Fredsverket i öster faller helt inom perioden och utfyller den helt, då det den 7 maj avslutades med den rumäniska traktaten.

Det anmärktes i föregående översikt (s. 203), att den senaste statsvälvningen i Ryssland måste tendera till rikets upplösning och en snar fred, och det omnämndes tillika (s. 205) att de nya, bolschevistiska makthavarna tänkte giva ententens hemliga överenskommelser åt offentligheten. Dessa avslöjanden ägde också omedelbart rum, slag i slag (i tidningarne *Isvestija* och *Pravda*). Med den grad av tillförlitlighet, som man överhuvud kan skänka detta slags litteratur, fick världen alltså nu veta, att Ryssland redan $\frac{4}{3}$ 1915 fordrat Konstantinopel och sunden (med Imbros och Tenedos) samt $\frac{21}{2}$ 1917 hela Armenien med omgivning, att England vid sistnämnda tillfälle låtit sig garantera södra Mesopotamien med Bagdad jämte de syriska hamnarna Haifa och Akka, medan Arabien skulle bli oavhängigt och Palestina lagt »under en särskild styrelse», att man $\frac{30}{3}$ 1916 bjudit Grekland provinsen Aidin av Mindre Asien, att Rumänien i aug. detta år betingat sig Siebenbürgen, Banatet och Bukovina, att Frankrike ännu $\frac{30}{1}$ 1917 begärt förutom Elsass och Lothringen en »särställning i Saarflodens dal» jämte hela vänstra Rhenstrandens lösgörande från Tyskland, samt att priset för Italiens övergång i ententeläget, stipulerat $\frac{26}{4}$ 1915, var halva Tyrolen, hela kustlandet med Triest, hela Dalmatien, Valona, Dodekanes och koloniala komensationer i Afrika.

Vi måste behålla dessa program i minne för att rätt uppskatta verkan av den nya ryska regeringens »sesam» för världsfreden: *inga annekationer*

eller kontributioner! Lösen är ju mycket praktisk för den besegrade parten; att den överhuvud kunnat påräkna ett allmännare erkännande beror därpå, att den i sina flikar gömmer den stora idéen om nationernas självbestämmanderätt, som bolschevikregeringen samtidigt erkänner även för Rysslands del och ända ut till fullständig avsondring från Ryssland. För denna söta lukt kunde massorna inom alla stater beräknas vara känsliga. Och så skulle det komma sig, att den segerrike fienden kunde godtaga lösen, men icke så bundsförvanterna — ty dessa hoppades ännu på seger och ville icke låta några vackra ideer be- draga sig på segerns frukter.

Härmed ligga utgångslinjerna klara för fredsverket i öster. Den 28 nov. 1917 riktade »folkkommissarierna» LENIN och TROTZKI å Rysslands vägnar ett telegrafiskt förslag till alla krigförande att träda i underhandlingar om vapenstillstånd och allmän fred. Då centralmakterna ensamma uttryckte beredvillighet, börjades förhandlingar, som den 15 dec. ledde till den första vapenvilan och en vecka senare till upptagande av verkliga fredsöverläggningar i Brest-Litovsk. Sedan de ryske delegerade här övertygat sig om att centralmakterna icke hyste några »aggressiva avsikter», avbröts förhandlingarna juldagen, på deras förslag, för att ge övriga krigförande makter ännu ett tillfälle att taga del i fredsverket. Fristen utlöpste den 4 jan. 1918; men först dagen efteråt tog LLOYD GEORGE och efter ännu en dag WILSON till orda och detta endast för att säga sina bleklagda nej, insvepta i fredsprogram som visade att de ännu ingenting lärt och ingenting glömt.

När de delegerade åter mötte i Brest-Litovsk den 9 jan., kunde alltså den tyske ordföranden, utrikesministern VON KÜHLMANN konstatera att vägen, utifrån sett, låg klar till *separatfred*. Härvid framträdde nu vid det bolschevistiska Rysslands sida som en andra part U k r a i n a; den 20 nov. hade dess »rada» fattat sitt avgörande beslut om oavhängigheten, under strävan till en federativ anslutning med det övriga Ryssland; genom en delegation krävde det nu egen plats på fredskon- gressen, och då TROTZKI utan att blinka godtog denna konsekvens av sina egna idéer, så inbjödo centralmakterna den nya staten till säte och stämma.

Så till vida var allt väl beställt. Men så snart man kom till verkliga förhandlingar, visade sig vägen full av stenar och hinder, på grund av

skärningen mellan de extrema motsatser som här skulle förenas: den tyska andan och bolschevismen. Det visade sig ganska snart att det var föga allvar med den sistnämndas fredsvilja, om nämligen därmed åsyftas upprättande av ett ordnat tillstånd mellan länderna. För dessa fanatiska svärmare kom det mera an på att äga en plattform för utbredande av sina kommunistiska idéer. I det syftet hade de, då de icke kunde få själva förhandlingarne förlagda till en neutral plats (Stockholm), åtminstone genomdrivit överläggningarnas offentlighet; och så finna vi TROTZKI i rapport efter rapport talande liksom över motpartens huvud till de breda massorna i alla länder och icke minst i dennes egna. Här stå alltså emot varandra å ena sidan den tyska nationalismen och militarismen, å andra sidan den nationellt fullständigt indifferent, i centralmakternas inre sociala klyftor spekulerande, med de extremaste demokratiska idéer opererande ryska kommunismen. Aldrig såg världen en mera dramatisk motsättning mellan personer och icke heller mellan världsåskådningar. Till situationens förveckling bidrog särskilt de ryska deputerades kompletta likgiltighet för alla realiteter; man fick på tyska sidan erinra dem om, att de icke stodo som segrare i ett erövrat land. Men det skall icke nekas att TROTZKI spelade sin roll med advokatorisk skicklighet, och arbetareoroligheter i Wien (20 jan.) vittnade om att spelet icke var utan sin fara för vederparten.

Det egentliga tvisteämnet var de nya randfolkens ställning. Man fasthöll på ryska sidan icke vid dessa folks — främst polackars och littauers — ryska stathörighet, men man ville som bevis på deras folkvilja endast erkänna en fri folkomröstning (efter besättningstruppernas avmarsch); tyskar och österrikare åter kunde ju icke på det viset sätta hela resultatet av 3 1/2 års oerhörda ansträngningar på spel, de yrkade alltså att de redan tillkännagivna uttrycken för resp. länders önskningar (ovan s. 204) skulle godkännas som lagligt bindande. På denna punkt utvecklade sig nu en delvis rent akademisk diskussion, som å TROTZKI's sida allt mera fick karaktär av obstruktion — tills han ändtligen, den 10 febr., kastade yxan i sjön genom förklaringen, att Ryssland betraktar krigstillståndet som upphävt men nekar att avsluta en formlig fred. Med denna novitet i folkrättsbranschen togo han och hans kamrater sitt avträde ur fredskongressen.

Man förstår, att detta egentligen är den bolschevistiska idealtillva-

ron: varken krig eller fred liksom varken lag eller olag, ett dimmigt mellantillstånd, där var och en gör vad honom lyster, n. b. om han tillhör någon av de privilegierade klasserna (arbetare, soldater, bönder). Anarkien inne i landet, med systematisk förföljelse mot officerare och ståndspersoner överhuvud, vittnade om samma anda. Men då TROTZKI trodde sig kunna överföra det systemet på mellanfolkliga förhållanden och detta i diskussion med Tyskland, då begick han det fel som ideologer förr eller senare alltid göra i sina vanföreställningar om verkligheten: han spände bågen för högt, han drog en för stor växel på massornas sympati i fiendelanden — och lämnade själv den avgörande trumfen i motspelarnes händer.

Dagen före brytningen, den 9 febr. 1918, hade *freden med Ukraina* högtidligt underskrivits: den första i världskriget. Några dagar förut hade en påbegynt storstrejk i Berlin fallit till marken gent emot regeringens fasthet. Tyskland, stärkt genom dessa händelser, var icke längre sinnat att tåla skämt och förstod äntligen rätta sättet att behandla sina motståndare. Det accepterade fredsunderhandlingarnas avbrytande som ett faktum, men drog därav den logiska slutsatsen att krigstillståndet åter inträdt. Alltså satte sig dess härar åter i rörelse den 18 febr. Det blev en militärpromenad i iltakt över Dünaburg, Dorpat, Reval, ända till Livlands och Estlands gränser, Peipussjön, Narvafloden och Finska viken. Nu föllo »folkkommissarierna» i Petersburg alldeles till föga, men där blev ej längre någon diskussion, de fingo endast ett ultimatum att svälja, och den tyska framryckningen stannade ej, förrän nya befullmäktigade ombud för Ryssland den 3 mars undertecknade freden i Brest-Litovsk, sådan den av de förbundna makterna dikterades.*)

I den slutliga freden ingingo en del villkor som förut ej varit å bane, främst *Estlands och Livlands ockupation* av tyska trupper intill ordningens återupprättande samt *Kars' och Batums återgång* till Turkiet (som före 1878). Vad svärdet icke förmått — samtliga Baltiska länders avsöndrande ur Rysslands gemenskap — det förmådde alltså Trozskis manöver i fredsförhandlingarna. Det är att märka, att Estlands och

* Se om hela denna historia »Die Friedensverhandlungen in Brest-Litovsk und der Friede mit Russland, authentische Berichte» i *Deutscher Geschichtskalender*, häft. 44, 1918.

Livlands utsöndring icke är definitiv; när dess »landtråd» den 13 april erbjödo Preussen personalunion, måste därför svaret bli undvikande, medan Kurlands liknande anbud den 15 mars mötts med utsträckta händer. Att tyskfiendtliga stämningar finnas särskilt hos esterna, och att landtrådet ingalunda representerar den bredare opinionen, är också otvivelaktigt; förslag hava varit uppe att konstituera Estland som egen stat, i förbindelse med Skandinavien.

Söder om de Baltiska provinserna möter LITTAUEN, och därmed äro vi inne i den »rättkonung» av problem som koncentreras i »Polonia rediviva». Den *polska frågan* är utan tvivel den hårdaste nötsom centralmakterna här fått att knäcka. En författare* redovisar sex förslag till lösning. Vid närmare betraktande synes valet endast kunna stå mellan tre, vilka skulle kunna betecknas som det »austropolska», det liberala och det preussiska. Det förstnämnda lär ha varit på tal före novemberproklamationen 1916 (ovan s. 183) och blev åter aktuellt i nov. 1917; det synes haft på sin sida det officiella Österrike, vars kejsare ju skulle upptaga Polens krona, vidare österrikstyskarna, som därmed skulle fått en starkare ställning inom sin stat, slutligen även ett flertal av polackarna själva. Det kunde väl ock synas som en harmonisk utbyggnad inom den tysk-österrikiska alliansen, om sålunda den tyska personalunionen med Baltenland och Littaunien kompengades mot den österrikiska med Polen. Tanken tyckes emellertid ha strandat på ungrarnas och rikstyskarnas motstånd: de förra äro överhuvud icke benägna för någon trialism, de senare frukta därav ett ökat tryck mot sina polska landsdelar med därav följande anledningar till spänning med bundsförvanten, och de anse därtill denna lösning i strid med det geo- och ekopolitiska sammanhanget. Då återstå den liberala linjen, som vill vinna polackarne med tillmötesgående, och den preussiska, som vill utnyttja tillfället att se riket till godo utan avseende å polackarnes känslor. Den förra har nu sin främste förespråkare i DELBRÜCK, vars utredningar i mars- och aprilhäften av *Preuss. Jahrbücher* äro i hög grad lärorika. Utgående ifrån omöjligheten att skapa ett nöjdt Polen — dels därför att folken aldrig äro nöjda, dels därför att folkbland-

* OTTOCAR WEBER, Was soll mit Polen geschehen, i *Europ. Staats- und Wirtschaftszeitung* 2/3 1918; jfr KAINDL, Die neue Wendung der politischen Frage, i *Grenzboten* 16/1 1918.

ningen här suddar ut alla klara nationalgränser — vill han helst acceptera de polska nationalisternas eget program, unionen med littauer och vitrutener (ovan s. 204), men då detta stupar på littauernas ovilja och Ö. U:s motstånd, vill han åtminstone sträcka ut gränserna så långt möjligt åt Vitryssland (Minsk) och Ukraina (Kolm) och för övrigt vänta det bästa av polska folkets tacksamhet. Detta är i allmänhet vänsterpartiernas ståndpunkt, och man lägger där en särskild vikt på en sådan lösning därför att den skulle vara symtomatisk för en ny anda inom Tyskland, en anda mindre utmanande mot de breda opinioner med vilka ententen opererar.

Men om detta är den rätta politiken, så äro tecknen icke goda. Det väcker uppmärksamhet redan att polackarne icke fingo stämna i Brest-Litovsk likt ukrainarne. Freden med Ukraina innehöll sedan ett dunderslag mot dem, i art. II, som i det hela lade guvernementet Kolm till Ukraina*); här hade alltså centralmakterna direkt tagit parti för ukrainska anspråk mot polska, detta för att överhuvud få freden till stånd (KÜHLMANN i tyska riksdagen 20 febr.). Bestämmelserna mildrades senare, polackarne tillerkändes plats i gränskommissionen, men det första intrycket var så starkt att den inhemska regeringen i Varschau avgick. Så kom den 23 mars littauernas uppvaktning i Berlin och officiella upptagande i den tyska intressesfären som självständig stat i evigt förbund med Tyskland (på grundval av egen slutförklaring av ¹¹/₁₂ 1917); därmed var detta storpolska hopp förbi. Efter åtskilliga överläggningar med representanter för den tyska riksdagsmajoriteten syntes förhållandena klarna på basen av Kongresspolens integritet och anslutning till Mellaneuropa. Då inträffade det senaste och värsta slaget, i form av en resolution i preussiska herrehuset, som med instämmande från regeringsbänken proklamerade, att Polens framtida gräns skulle dragas »med hänsyn till Preussens militära säkerhet». Detta är det preussiska programmet, som vill inkräkta på även egentligt polskt territorium (Dombrovas kolbäcken i S., ett »Sydpreussen» ned till Narev i N.); dess främste representant, GEORG CLEINOW i *Grenzboten*, skriver den 16 jan. rent ut, att »det stände Polen fritt att försona sig

* Om detta tvistefrå se Stormakterna IV, 179, och Världskrigets politiska problem, s. 93 n. Befolkningens flertal lär vara ukrainsk, men religionen romersk-katolsk.

med Ryssland — sedan dess ledare ha avvisat Preussens hand, hava vi intet intresse mera däri och kunna överlåta det åt sig självt».

I sådana yttranden talar en bitter misstro mot polackarne, och denna har tydligen gripit vidt omkring sig. Tyskland tycker sig åter hava fått ett bevis på sanningen i Bismarcks sats, att »befriade folk äro sällan tack-samma». Ett — i och för sig mycket aktningvärdt och välkommet — kartverk som ROMER'S »Atlas Polski» (med polsk, tysk och fransk text) 1916 vittnar också om väl stora pretentioner hos den nya staten. Den nationalpolska politiken, med sin passivitet och romantiska överspändhet tillika, hotar verkligen att försätta landet emellan de två stolarna. Man kan förstå FELDMAN'S förtvivlan å deras vägnar, som vilja en lösning i försoningens tecken. Man kan ju ock väl förstå den preussiska ståndpunkt, som vill med yttre medel försäkra sig mot ett upprepande av erfarenheterna 1914. Å andra sidan tala starka statsmannaskäl emot en politik, som skulle för framtiden avgjort stöta Polen bort. Det ligger utan tvivel en sanning i HERMANN ONCKEN'S omdöme, att »det polska ansiktets omvridning från öster till väster skulle vara den djupast ingripande förändringen i det europeiska statssystemets fysiologi på hundrade år: ett ytterligare steg till den förskjutning midtåt av tyngdpunkten, som insatte med tyska rikets återupprättande».* Sålunda blir avgörandet i Polen en probersten på den tyska statsmannakonsten: ett utslag i samma riktning som den just pågående preussiska valrättsreformen, ett avgörande prov på i vilken mån världsmakten Tyskland förmår övervinna det gamla Preussen i sin själ.

Om Polens definitiva orientering åt väster ännu dröjer, så är Ukrainas att betrakta som fullbordad, och därmed åtminstone kvantitativt en ännu större förändring inträdd. Genom radans fjärde »universal» den 24 jan. 1918 avskuros banden med Ryssland helt och hållet, och den »ukrainska folkrepubliken» framträdde i full suveränitet, förutsättningen för dess självständiga roll i fredsverket. Det Ukraina, som framgick ur freden, var emellertid en föga mindre sjudande virvel än Moskoviens på andra sidan; storryska trupper och rödgarden blandade sig med inhemska bolschevikelement i en så hopplös oreda, att regeringen (medio febr.) måste påkalla centralmakternas hjälp. För Tyskland och

* Se FELDMAN'S redaktionsartiklar i *Poln. Blätter* 15 och 25 april samt ONCKEN, *Das alte und das neue Mitteleuropa*, 1917, s. 133 f.

Ö. U. förelåg här det mycket reala motivet att snabbt inhösta det spannmålsöverskott, som ställts till deras förfogande genom fredsinstrumentets art. VII; så blev deras första omsorg att i freden med Ryssland (art. VI) kräva Ukrainas utrymmande av ryssarne; men hela tiden efteråt har behöfts för att pacificera landet, och uppgiften är knappast löst ännu, liksom förhållandet mellan Kiev och Moskva ännu är fullständigt oordnat. Det lider också föga tvivel att Tysklands hand var bakom det statsstreck som i maj satte ett personligt »hetmanskap» i radans ställe.

Ukrainafrågan visar, att de bolschevistiska ryska makthavandes intresse för folkens självbestämmanderätt endast bor på läpparna, så snart med folket förstås något annat än de revolutionära massorna allena; det är med ett ord, liksom hela deras världsåskådning, uteslutande socialt färgat, utan varje förståelse för det nationella momentet som sådant. Ett andra bevis i samma riktning ha de givit på sin andra sida, i *Finlandsfrågan*. Finlands och Ukrainas frihetsrörelse har gått parallellt och samtidigt, under här granskade period; dock synes Finland nu längre framskridet mot den lagliga ordningens mål. Även här drogos konsekvenserna av bolschevikprogrammet »ända till avsyndring» från Ryssland, och innan nov. månads utgång 1917 bildades, på grund av en svag majoritet vid landtdagsvalen, en borgerlig senat för det fria Finland; återkommen från tsaristisk bannlysning till Sibirien trädde SVINHUFVUD i dess spets. Den 5 jan. vanns det gamla moderlandets erkännande och omedelbart därpå även Tysklands och Frankrikes. Men det socialistiska partiet förmådde icke respektera ett valresultat som gått det emot; med detsamma förbundo sig extrema element, anarkiska »röda garden» och lössläppt rysk soldatesk, vilka ryckte de mer besinningsfulla med sig, så att ett mellanting mellan inbördes krig och krig med Ryssland inom kort fyllde hela landet med sina flammor.

Det blev — liksom »rosornas kamp» i England — ett mannamördande krig mellan »röda» och »vita». De vita representerade här den lagliga ordningen och det bestående samhället, medan de röda praktiserade laglösheten på ett sätt som fyllt världen långt utanför med fasa. I full desperation sökte Asien behålla sitt grepp på detta stycke Europa. Den 28 jan. 1918 var Hälsingfors i de upproriskas händer, och den lagliga regeringen måste förläggas till Vasa. Dess egen kraft räckte

icke till att återupprätta samhället; då Sveriges regering — av hänsyn dels till inhemska, med bolschevismen sympatiserande element, dels till eventualiteten att komma på samma sida som Tyskland i en utrikespolitisk fråga — icke hade mera hjälp att bjuda än vackra ord och ett anbud om medling, vände man sig i början av mars öppet till Tyskland, och med dess mäktiga bistånd bröts olagens och våldets makt inom två månader (Hälsingfors återerövrat 12 april). Priset var en »fred» mellan Tyskland och Finland, varigenom det senare närmade sig det förra i ekonomiskt hänseende därhän att det nu måste anses orienterat in i Mellaneuropa, även om planerna på en tysk monarkisk sekundogenitur icke skulle bli realiserade. Gent emot storryska efterräkningar var ju också ett starkt stöd av nöden. Finland fick för övrigt intet att välja mellan; den skandinaviska orienteringen och Sveriges förstfödslorätt bevakades endast av en skara frivillige, den »svenska brigaden» (under hjälten från Persien, general HJALMARSON), som med sina offer vid Tammerfors beseglade vad som finnes kvar av det gamla bandet.

Vi skola icke här dröja vid den omvälvning i Östersjöproblemet — koncentrerat i Ålandsfrågan — som denna tyska hjälp till Finland innebär, utan rikta nu blicken på östfrontens andra ända. Där låg Rumänien efter Ukrainafreden absolut isolerat, fallet på sin gärning; det hade intet val, det måste också vinna fred på segrarens villkor. Ett par dagar efter freden med Ryssland följde preliminärerna med Rumänien. Den 9 april förmåddes ett »nationalråd» i Kischenev att proklamera *Bessarabiens anslutning* till det rumäniska stamlandet: det östra irredenta, pendant till det västra för vars skull Rumänien valt kriget, och compensation för Dobrudscha, som nu måste gå förlorat. Freden drog ut på tiden, men den 7 maj var den klar till undertecknande; det skedde i samma Bukarest, där Rumänien 1913 triumferat över Bulgarien, och i samma sal, där krigsförklaringen mot centralmakterna utstälts under så glänsande förhoppningar 1 ³/₄ år förut.

Vid omnämmandet av denna krigsförklaring yttrade jag (s. 176), att Rumäniens statsmän därmed »valde en väg för sitt land, där segern skulle varit en större olycka än nederlaget». Vi känna ännu icke de autentiska fredspunkterna, vi veta förövrigt att affären Bessarabien icke ännu är avgjord med Ukraina; förutsatt att detta kommer att ske, innebär emellertid den nya ställningen föga annat än en återgång till

ställningen före Berlinkongressen — här liksom för Turkiets del i östra Anatolien — och alltså en förbättring mot den, i vilken staten vann sin fulla suveränitet. Smärre rättningar av de österrikiska och ungerska gränslinjerna synas icke heller vara att anse som några väsentliga avdrag. Landets framtida orientering in i Mellaneuropa markeras av åtskilliga ekonomiska överenskommelser, bl. a. ett bolagsmonopol (på 30 år, till att börja med) på dess petroleum; men denna samma orientering var ju före kriget folkrättsligt reglerad genom alliansfördrag. Det får alltså sägas, att landet kommit skäligen ograverat ut ur en politik, som från segrarens synpunkt måste te sig som enastående lömsk och förrädisk.*)

*

Fredsslutet på östra fronten betecknas alltså genom framträdandet av en serie mer eller mindre organiserade och homogena nationalstater; tre större (Ukraina, Polen, Finland) och tre eller fyra smärre (Littauen, Kurland och Estland eller »Storlivland»). Denna utsöndring ur den ryska massan har börjat spontant, av nationalitetens egen kraft, i bredd med statsmaktens paralysering; men den bragtes till full mognad genom den bolschevistiska segern i nov. 1917 och proklamationen av nationernas fulla rätt mot staten.

Därför finna vi samma upplösnings- och småstatsbildningsprocess verksam även å de delar av väldet, som ligga utanför Europas närmaste synkrets och den direkta fredszone. Vi röra oss här på mycket svävande mark, då så godt som inga aktstycken föreligga och de spridda notiserna ofta motsäga varandra; men om företeelsens allmänna drag kan dock inga tvivel råda, och den innehåller moment av utomordentligt intresse. Vårt främsta hjälpmedel till kunskap är här månadsskriften *Der neue Orient* (N. O.) — kanske det främsta samlingsrummet för levantens och orientens politiska röster i samtiden.

Göra vi alltså en rond österut, så finna vi först ett utbygge på det ukrainska territoriet i halvön Krim, där ett par hundra tusen tatarer bo isolerade från alla fränder; efter en del förberedelser lära de i mars

* Det väcker uppmärksamhet, att huvudparten av Dobrudscha blev avträdd till samtliga centralmakter och icke till Bulgarien: ett möjligt frö till förvecklingar.

(f. ö. i godt förstånd med Ukraina) ha erkänts som oavhängig Taurisk republik. I Dons område stöta lillyssarne samman med storryssar; här bildade sig redan i nov. 1917 Sydstötförbundet («Jugovostoschny sojuz»), KALEDIN'S kosackstat, dit även kalmuckerna vid Kaspiska havet och de nordkaukasiska bergfolken slöto sig, så att denna statsbildning går bort till Astrachan och Ural i O., Kuban och Terek i S. Den är alltså en »nationalitetstat». Detsamma är fallet med grannstaten i söder, Kaukasien som också omtalas som färdigbildad i nov. med gemensamt »kommisariat» ovanför sina georgiska, armeniska och tatariska »nationalråd», alltså en konfederation — enligt det storgeorgiska programmet* hade man önskat de kaukasiska bergfolken med som fjärde element, men genom deras omsvängning in i Sydstötförbundet blev den södra staten i det hela begränsad till det förutvarande Transkaukasien allena. Senare tyckes Ciskaukasien ha separerat även från Sydstötrepubliken och frestat en statlig tillvaro för sig. På sydstötförbundets norra flank äro förhållandena ännu oklarare; här läres mellan mellersta Volga och Ural finnas ett block av turktatarer på 7 mill., men på dess »nationalmedschli» i Ufa nov. 1917 separerade en gren och utropade territorialstaten Baschkiristan åt Ural-sidan, medan kongressen önskade en samling av både tatarer och baschkirer med centrum i Kasan. Denna differens har veterligen icke ens tillfälligt upplärdats ännu.

Blicka vi sedan bakom den konventionella gränsen mot Asien, så finna vi först av dominerande ryskt folkvirke — där stammen sträcker sig som ett avsmalnande bälte österut — republiken Sibirien, utropad på en kongress i Tomsk i dec., och sedan söder därom de exotiska republikerna Kirgisistan, från en kongress i Orenburg på sommaren, och Turkestan, från en kongress i Taschkent vid jultiden (sedermera centraliserad i Kokand, enär bolschevikerna togo makten i Taschkent).

Detta är ju en fullständig »tabula rasa»: ett sönderfallande Alexandervälde uppdelat på generalerna, fast generalerna här äro republikanska folkviljor! Aldrig var tsaren i gamla tider en så »kringskuren kung» som hans republikanska efterträdare, där de nu efter början av mars sitta i Moskva, i centrum av väldets storryska kärna, nu så godt

* TSERETHELI, Die polit. Organisation des Kaukasus, N. O. 21/10 och 4/11 1916.

som allena bliven kvar i deras maktområde. Och denna förvandling har skett inom ett enda år efter tsarväldets störtande; i det väsentliga på några månader efter bolschevikernas trädande till makten. Icke revolutionen i sig själv, utan bolschevismen har åstadkommit detta: tsaren var en flagga på huset, den kunde firas ned utan skada, men bolschevismen har raserat byråkratien, som var järnresningen inne i själva huset, och därmed är det hela i spillror. »Ett djupare fall från en större höjd såg världen aldrig», sjunger skalden om Sveriges Pultava — nu har världen fått se det, och detta än större fall har drabbat just det samma välde som uppbyggdes på grunden vid Pultava!

Härmed erbjuda sig väl och några hållpunkter till en uppfattning av det »grand peut-être» som Rysslands framtid f. n. företer. Var finnes den kohesionskraft, som skulle kunna inom avsevärd tid åter sammanfoga dessa på marken liggande ruiner till en ny jättebyggnad? Det är icke på några utanverk Rysslands närvarande makthavande för-gripit sig, utan på stommen och statens livsnerv. Härvid äro några moment särskilt att observera. DELBRÜCK har i senaste *Preuss. Jahrbücher* och likaså ROHRBACH i *Deutsche Politik* med styrka och klarhet framhållit det närvarande Rysslands ekonomiska ryggradslöshet som indicium på långvarig svaghet; detta följer av skilsmässan från Ukraina, där det gamla rikshushållet hade sin ojämförliga tyngdpunkt. Vi till-lägga: berövat detta stöd, måste Storryssland hädanefter söka sin näringsbas i *Västsibirien* och alltså förskjutas österut, åt Asien.*) Själv förlusten av de europeiska randfolken får anses definitiv, icke blott därför att de voro främmande nationer, utan ännu mera därför att de voro delägare i en högre kultur; återgången av sådana övergrepp har sin garanti i framåtskridandet självt. Det är en fullkomlig parallell till historien om det gamla turkiska väldets reträtt från sina övergrepp på europeiska och kristna folk.**

Annorlunda ter sig visserligen upplösningen åt och på den asiatiska sidan. Det efemära i riksbildningen ligger här i öppen dag; icke heller synes man här på något håll ha avklippt bandet helt, man rör sig inom

* Så H. KOCH i *N. O.* 20/2 1918: »Sibirien als Ernährungsbasis für Nord- und Mittelrussland». Jämför WIEDENFELD, *Sibirien in Kultur und Wirtschaft*, 1916.

** Se art. »Ryssland och Europa» i *Nya Dagl. Allehanda* 27/1, 29/1 och 1/2 1918, och »Russlands Verwandlung» i *Studien zur Weltkrise*.

den stora federationstankens ram. Det finnes emellertid en inre enhet i denna centrifugala rörelse, som kan få betydelse för framtiden, och det är den s. k. *panturanismen*: en koncentrations- och samlingsrörelse inom den turktatariska stammen på religiös, muhammedansk basis. När dogmen om rikets enhet och ofelbarhet föll med tsarismen och alltså rikets attraktion starkt försvagades, hava dessa undersåtar »börjat långsamt vända sig tillbaka till sitt andliga moderland och religiösa ursprung».* Ett restaurerat och målmedvetet Turkiet skall givetvis icke underlåta att stärka dessa förbindelser. Vi finna här en antydning, att det gamla Rysslands tryck på Mellaneuropa numera avlösts av ett mottryck som icke stannar vid den europeiska fronten allena.

För halvtannat år sedan, då centralmakterna utropade Polens självständighet, yttrade jag (s. 183): »Den dagen började världskriget att bygga, dess positiva, skapande sida framträdde äntligen vid sidan av den negativa, nedrivande — det stora lidandet börjar antaga en mening, som födslovåndan för en ny och bättre värld». Det är denna *nya värld* som nu reser sina konturer ur fredsverket i Brest-Litovsk, även om det ännu icke blivit mycken välsignelse på den första byggnadstomten. Aldrig har en fred gått så på skruvar: de ryske delegerade lämnade sina underskrifter under bittert knot att detta icke var en »sammförståndsfred», och ententens övrigblivna medlemmar inlade efteråt en samfäld protest. Icke desto mindre växer den nya politiska världen fram ur kaos, i skepnad av ett alldeles nytt statssystem. Och icke ens Tysklands västra fiender torde i sina hjärtan kunna förneka, att detta är en *bättre värld* än den förra på platsen. Det statssystem, som grundades i Brest-Litovsk, är ju för det första direkt byggt på deras egen stora och riktiga princip, nationalitetens: även Storryssland självt, avklädt alla främmande randområden, framstår ju som en nationalstat, och Rumäniens byte mellan det oskylda Dobrudscha och det besläktade Bessarabien är en ny seger för samma stora tanke. Icke hel-

* ECKARDT, Die Zukunft der Muhammedaner in Russland, N. O. ⁵/₁₁ 1917. Se vidare i detta intressanta ämne ALTDORFFER, Die Vorgänge in russ. Islam, Eur. Staats- und Wirtsch. Zeitung ²/₈ 1918, samt v. MACKAY, Der Turan, i D. Rundschau maj 1917 och »Russlands Zusammenbruch und die Erweckung seiner asiat. Völkerschaften», ibm mars 1918. M. torde vara den som framför andra fäst uppmärksamheten på detta viktiga drag i samtidens »asiatiska världsbild».

ler kan det anses som annat än ett framsteg, att folk av högre kultur som dessa ryska randfolk befrias ur fångenskap under en lägre, och att hela Europa ändtligen undkommit faran att »bli kosackiskt» enligt Napoleons förutsägelse. Det tsariska Rysslands övergrepp på Europa var en triumf för det nakna våldet, alltså ett fel i världshistorien, som påkallade rättelse. Endast över det »heliga Rysslands» ruin kunde utvecklingen gå vidare framåt. Ryssland som nationalstat åter blir alltjämt en storstat på ett tresiffrigt miljontal människor, men icke längre en omedelbar fara för högre civilisationer: dess aggressiva udd är bruten, och det går att intaga den naturliga plats i statssystemet som teorien sedan länge företecknat det: såsom »den stora buffert som skall förmedla och förmildra beröringen mellan de vita och de gula».*

Huru vi alltså se, det brusar framtid och framåtskridande ur det bräckliga fredsverket i Brest-Litovsk. Utvecklingen har där vridits rätt igen från skeva och farliga vägar. Skulle det i väsentliga delar icke kunna upprätthållas gent emot världens irrationella krafter, då skulle detta för mänskligheten betyda en ond reaktion från ett lyckligen vunnit högre mål.

* *Stormakterna 1905*, II, 187.

XVII.

SENARE HALVÅRET 1918; KATASTROFEN.

Den tyska offensiven. — Bakslaget. — Genombrytningen i Bulgarien. — De fjorton punkterna. — Vapenstilleståndet. — Europas bankrutt och det anglosaxiska världsherradömet. — Förklaring till katastrofen. — Germanernas ödesarv.

Nyårsafton 1918.

Det tidsskede, som nu skall redovisas, innehåller världskrigets final och avslutning på fältet. Det är historien om en katastrof lika oväntad som oerhörd: de »irrationella krafternas» (s. 225) definitiva triumf. Det är historien om, huru fyra års väldiga segrar och femtio års fredlig utveckling utan like på ett par månader gå förlorade genom sammanstörtning på den psykologiska front, som i 1917 års redogörelse (s. 208) antyddes. Det är tillika historien om, hurusom de vackraste slagord och ädlaste program plötsligt befunnits vara endast tunna slöjor omkring mycket gammaldags hämndkänslor och erövringsplaner. Natten är framskriden, och maskerna ha fallit på balen: de moraliska ej mindre än de politiska.

Den närmast föregående översikten var begränsad till östfronten, där freden då var kommen med centralmakernas seger och Rysslands upplösning. Vi ha alltså nu att se utvecklingen på västfronten i ett sammanhang för hela året, ända till »the bitter end» för centralmakterna. Det skall därvid visa sig, att händelser även på de perifera levantinska fronterna mycket nära ansluta sig till denna huvudhandling. Men kärnan av dagens undersökning skall ägnas åt de stora frågorna *varför* och *huru* — på det att vi må kunna finna något förnuft i det till synes irrationella och en mening i den skenbara meningslösheten.

*

Det är redan omtalat (s. 211), att HINDENBURG på våren 1918 skred till den avgörande offensiven i väster. Det var allom tydligt att en sådan skulle komma, då Ryssland var ur spelet och en väldig härs-
makt därigenom frigjord, och då dessutom det låg fara i dröjs-
målet emedan amerikanarnas styrkor voro att förvänta. För första gången på länge var initiativet åter helt i tyskarnes hand. Året 1918 ingick med en chans för deras härledning, som givetvis icke fick bortkastas.

Den 21 mars bröt det löst, och stötpunkten var densamma som redan länge (s. 162) förutsetts: den punkt i Flandern där de franska och engelska linjerna möttes. Men därifrån utvecklade sig angreppet norrut, vid Somme (Noyon—Arras, med kilspetsen mot Amiens), så att engelsmännen ensamma fingo mottaga det. Så nära ett momentant och katastrofalt nederlag har kriget i väster knappast någonsin varit. På ett par dagar gick för de allierade förlorad hela terrängvinsten av de föregående åren; på ett par veckor miste de 90,000 man i fångar och 1,300 kanoner jämte 3,500 kvkm. land. Den 9 april kom en ny, lika överraskande stöt längre upp vid Lys (Armentières), som inbragte tyskarna nya 30,000 fångar, 300 kanoner och 600 kvadratkilometer; och den 25 april kröntes dessa framgångar med den strategiska bergshöjden Kimmel. Men därvid stannade det; med en viss förvåning iakttog världen att det blev ett långt stillestånd på denna ömtåliga frontlinje, där möjligheten förefanns att kasta engelsmännen i havet och således bringa spelet till en avgörande punkt.

I stället kom nu, den 27 maj, ett huvudangrepp på fransmännens front nere vid Aisne. Det var samma ögonblickliga framgång, det gav Soissons i tyskarnas våld och hotade allvarligt Rheims, det förde dem före månadens utgång för andra gången fram till ödesfloden Marne. Så kom även här en sidohandling, slaget vid Oise den 9—13 juni, så att den franska förlusten efter föga mer än tvenne veckor belöpte sig till inalles 85,000 man, 1,200 kanoner och 2,700 kvkm. Men därmed inträdde också här en långvarig paus.

Världens spändaste intresse förflyttades nu till den italienska fronten vid Piave och Alpernas fötter. Att österrikarne skulle gå till offensiv här, var ju självklart; man hade blott undrat på att det dröjde så länge, även efter det alppassen borde vara fria från snö. Nu voro de emeller-

tid färdiga, och den 15 juni överskredo de Piave, i ett anfall som småningom renderade 40,000 fångar.

I detta ögonblick stod centralmakternas stjärna i zenit. I öster och söder (Balkan) den fulla segern, i väster det fulla initiativet, som redan på året inbragt $\frac{1}{4}$ mill. fångar, 3,000 kanoner, 7000 kvadratkilometer! När den tyska härledningen något senare gjorde upp bokslutet för det fjärde krigsåret, så redovisades på detta enda års konto 200,000 kvkm. nytt land i Ryssland och 15,000 i Italien, 7,000 kanoner och 840,000 fångar, varigenom fångsiffran i sin helhet nådde $3\frac{1}{2}$ million. Men då var man redan kommen in på det stupande planet. Numera kunna vi se, att själva vändpunkten — det tragiska skådespelets »peripeti», lycko-omkastningen från vilken det bär till katastrofen — infaller strax efter midten av juni. Två omständigheter, på vilka samtiden icke lade stor vikt, kunna nu betecknas som ödesdigra varsel: ministärskiftet i Bulgarien, varigenom den förbundstrogne RADISLAVOV måste gå den 16 juni — och den österrikiska brödransonens plötsliga nedsättning den 17. Följde så, den 23, ett rent militärt bakslag vid Piave, i det att österrikarne fingo gå tillbaka bakom floden. Intet var egentligen förlorat, ställningen efter trenne veckor var i det hela densamma som före offensiven, det var ock lätt att förklara bakslaget genom flodens översvämning och förräderi i de egna lederna; men det stod kvar, att en stor förhoppning gått till spillo. I själva verket hade Ö. U. lidit ett psykologiskt nederlag, från vilket det icke mera repade sig.

Det vill synas, som började också de tyska statsmännen nu få onda aningar. »Av rent militära avgöranden», yttrade KÜHLMANN i ett midsommartal, »utan diplomatiska förhandlingar är ett slut på kriget knappast att vänta». Dessa ord kostade honom hans plats som utrikesminister den 9 juli. Den militära byråkratien satt ännu orubbad i sadeln, fylld av LUDENDORFF's starka ande, som icke kände eller tolererade något tvivel på den slutliga och avgjorda framgången. Uppenbarligen delade också Tysklands allmänna mening denna tillförsikt; så mycket mera som undervattenskriget alltjämt förtärde, enligt officiella uppgifter, mer än $\frac{1}{2}$ mill. ton i månaden, och Englands allt starkare begär efter neutralt tonnage (avtal med Sverige $\frac{29}{5}$) vittnade om dess växande nöd. Man måste alltid i minnet behålla denna allmänhetens tro för att förstå det efterföljande psykiska sammanbrottet, då det stora bakslaget kom.

Den tyska generalstaben visste väl, att det hotade en fara från general FOCH's »manöverarmé»: reserver som upphopades bakom frontkulissen för att insättas i ett kritiskt ögonblick till allmänt motanfall, sedan de allierade under omedelbart intryck av marsslaget ändtligen kunnat enas om att lägga överbefälet i denne högt förtjänte fältherres händer. Man grundade sin segervisshet på övertygelsen, att de föregående slagen skulle ha i det väsentliga förbrukat denna armé. Det var således utan onda aningar, som man $15/7$ åter riktade ett stort slag mot fienden vid Marne, varvid floden övergicks och 18,000 nya fångar togos. Då kom den för alla synliga vändpunkten, den 18 juli, i form av ett väldigt motangrepp i den tyska flanken vid Soissons. Invaggad i säkerhet, hade den tyska härledningens vaksamhet för en gång slappnat, och detta ögonblick blev ödesdigert. Den hade begått ett fel som i krig icke förlåtes: underskattat motståndarens resurser och orätt bedömt läget. Dess räkning på »manöverarmén» visade sig vara en missräkning. Från denna dag överger segern definitivt de tyska fanorna. Den stora reträtten utan återvändo begynner.

Detta första skede i de allierades motoffensiv slappnade i början av aug., sedan tyskarna fått släppa Soissons och Marne. Men den 8 aug. började en ny, på engelska fronten vid Amiens. Det var FOCH's andra arm; och nu utvecklar sig en taktik, som utifrån ser ut som ett enda oupphörligt boxande och hamrande på frontlinjen, än med ena armen än med den andra, men som i verkligheten innebar en storartad plan att upprulla flyglarne och bereda Tyskland ett Sedan i mångdubblad skala. Amerikanarnes oväntat tidiga ankomst och därmed följande definitiv överlägsenhet i allt material — framför allt manskap, flygvapen och pansarvagnar (»tanks») — tycktes göra en sådan militär katastrof för fienden oundviklig. Långsamt sköt hela linjen framåt, mest i norr; efter midten av augusti stegrade sig striden till en intensitet utan all jämförelse; Bapaume och Péronne, vågbrytarna från 1916, som fallit på våren 1917 men återtagits av tyskarna i marsoffensiven, föllo nu för andra och sista gången innan månadens slut, och FOCH's byte räknades då till 128,000 fångar, medan de tagna kanonernas tal redan i månadens midt översteg 1,000.

I början av sept. var man alltså kommen till »Hindenburglinjen», tyskarnes som ointaglig beryktade reträttposition, och även den började på sina ställen svikta under trycket. Kejsar Wilhelms tal till arbetarne

i Krupps verkstäder den 11, vicekansler PAYER's fredstal den 12, men framför allt Österrikes fredsaktion den 14 — som mycket snabbt avvisades på motsidan — vittna om en begynnande oro. Ingen kunde dock ännu ana en katastrof. Den kom icke heller på västfronten: den kom på utkanterna av krigets skådeplatser.

I Palestina hade rådt tämlig ro efter engelsmännens besättande av Jerusalem i dec. 1917, och spridda försök att forcera Jordandalen hade endast bragt dem blodiga pannor. I Macedonien var lugnet ännu mycket större, eftersom man icke på länge försport någon offensivkraft där å någondera sidan. Längre hade »Salonikiarmén», sedan den misslyckats i sin egentliga uppgift som lockbete och flankskydd för Rumänien (s. 176), betraktats som ententens sorgebarn. Den ansågs överhuvud existera endast på centralmakternas nåd, och deras ledning hade här tre klara skäl att icke ingripa: den band ju en god del ententekraft borta ifrån västfronten, den isolerade Grekland från deras ansvar, och den var en pant på Bulgariens förbundstrohet. Att det verkliga avgörandet i hela världskriget skulle komma på detta håll — detta måste utan tvivel betecknas som denna historias allra största överraskning.

Det var i medio av september, som ententen började en offensiv i Macedonien. Den 19 utsträcktes offensiven till Palestina, och ledde genast till ett genombrott, som i fortsättningen visade sig innebära den turkiske motståndarens definitiva nederlag. Den 23 togo engelsmännen Haifa och Akka. Samma dag skedde ett slags genombrott på den macedoniska fronten. Två dagar senare uppgåvo bulgarerna motståndet och begärde separat vapenstillstånd. Redan den 29 under-tecknades det i den rena underkastelsens form: avrustning, landets öppnande för ententens stridskrafter, brytande av alla band med de hittillsvarande bundsförvanterna.

Det historiska sammanhanget i denna hastiga vändning är naturligtvis ännu icke utredt och skall väl sent bliva det i full öppenhet. Att förräderi spelat med, kan knappast dragas i tvivel, så mycket mera som de ryska diplomatiska avslöjandena (s. 212) innehålla ett och annat om hemliga förhandlingar mellan Bulgarien och ententen redan ett år förut.* Att här legat under ett kvarstående missnöje från upp-

* Se numera *Hemliga Aktstycken* ur ryska utrikesmin:s arkiv, svensk övers. 1918, ss. 48 ff.

görelsen angående Dobrudscha (s. 221 n.), är icke heller uteslutet. Men vi lämna motiven på sidan för att här fixera verkningarna för världen. Redan psykologiskt måste de uppskattas mycket högt, såsom symptom till bristande tro på Tysklands seger. Men här framstod också en realitet av genomgripande betydelse i och med handlingen själv. Det faller genast i ögonen, att ententen här lyckats genomföra det *politiska genombrottet* i centralmakternas hela uppställning. Turkiets nederlag i Palestina var ju rent periferiskt och som sådant icke väsentligt; genom Bulgariens avfall blev det centralt och obotligt, ty nu kunde ju ententen omfatta Turkiet även norrifrån, angripa Konstantinopel från landsidan. På samma gång blottades Ö. U. ånyo för angrepp söderifrån. I Macedonien krossades sålunda på en gång Bulgarien och Turkiet, två av Tysklands bundsförvanter, och sattes yxan till roten av den tredje och sista. Än en gång visade sig Balkanhalvön som »världskrigets geografiska skärningspunkt» (s. 134). Det var där gnistan till branden en gång föll, nu återvänder den sceniska handlingen dit i finalen. Så blev Bulgariens avfall i sept. 1918 den avgörande händelsen i världskrigets fyraåriga historia. Även de neutrala iakttagare som varit djupast övertygade om Tysklands slutliga framgång — de vilkas tro överlevat Przemysls fall i mars 1915 (s. 127) och Rumäniens krigsförklaring i aug. 1916 (s. 174) utan att svikta — måste nu ge dess sak förlorad.

Lägets fruktansvärda allvar för Tyskland markerades genom en ny allmän storm på västfronten, där fienderna den 26—28 sept. bröto ned de senaste försvarsställningarna. Den närmaste följden var inrikespolitisk: HERTLING'S avgång ur rikskansliet och kejsar Wilhelms öppna accept av den parlamentariska regeringsbildningens princip den 30 sept. Tre dagar senare träder kronprins MAX av Baden, renommerad som demokrat genom ett tal i hemlandet ^{22/8}, till ämbetet som tyska rikets kansler, och den 5 oktober togs i samförstånd med de återstående bundsförvanterna det stora steget: *hänvändelsen till presidenten WILSON angående vapenvila och fred*. När detta skedde var armén på västfronten stadd på ny reträtt, men innehade dock alltjämt en linje från belgiska kusten till Aisne, med Cambrai och Laon, och var fullständigt kampberedd, utan upplösning i lederna.

Nu förskjuter sig utvecklingen definitivt från det militära in i det diplomatiska slutstadiet. Noten av den 5 okt. innebar godtagande av

Wilsons »fjorton punkter» i budskap till kongressen av 8 jan. 1918, med åtföljande tilläggs punkter i trenne fyrspann av $11/2$, $4/7$ och $27/9$. Den förstnämnda codex innehöll intet mindre än ett utkast till världsfreden. Det hade följande grundvalar: den hemliga diplomatiens avskaffande, havens frihet, »lika handelsvillkor» för alla folk, rustningarnas inskränkning och ett »nationernas förbund» till tryggande av en varaktig fred, därtill utrymmande av alla av Tyskland ockuperade områden (framför alla Belgien), ett streck över fredssluten i öster, »godtgörelse av rättskränkningen» mot Frankrike 1871 samt upprättelse av en suverän polsk nationalstat med fritt tillträde till havet. Genom antagande av dessa grunder uppgav Tyskland med ett slag hela sin framtid som världstat; punkterna om Frankrike och Polen pekade också mot inskränningar i dess territoriella status quo. Möjligheten till självständig stormaktstillvaro av lägre grad var dock icke härmed utesluten, så mycket mindre som Wilsons septemberpunkter andades en vidhjärtad rättskänsla, med avvisande av alla »speciella måttstockar», »separata maktintressen», »gruppvisa separatöverenskommelser» och »själviska ekonomiska kombinationer». Noten av $5/10$ gav allt förlorat utom äran och livet.

Nu följde emellertid ett meningsutbyte tvärsöver Atlanten, som drog ut en hel månad och måste räknas till de pinsammaste i världshistorien, ej mindre genom övermodet på den ena sidan än genom undfallenheten på den andra. Vi kunna gå förbi dess skilda faser, Wilsons svar till Tyskland den 8, andra notväxlingen den 12 och 14, tredje 20 och 23, fjärde 27 okt. och 6 nov. Det hela samlar sig i en metodisk utpressning, där Tyskland måste uppgiva hela sin politiska egenart och alla försvarsmedel för att det ens skulle bliva tal om vapenvila; militarismen var dess fasta skal, kejsarmakten dess ryggrad, därför krävdes i demokratiens namn utlämning av båda. Behandlingen av Ö. U. är mera direkt i sin fruktansvärda enkelhet: i not av den 18 okt. göres monarkiens upplösning rent ut till villkor för freden. Även i den diplomatiska tonen innehålla dessa noter till tvenne europeiska stormakter en nog så stor tribut åt den upphetsade massviljan i Amerika — visserligen i sammanhang med att politiska val där just stodo för dörren.

Tysklands regering höll till godo med allt och sysslade under månaden energiskt med att i lagstiftning och förvaltning skapa de äskade garantierna för demokrati. Givetvis felades det icke röster som var-

nade för tålmod och eftergivenhet i det oändliga: WILAMOWITZ pekade på det dödsdömda Kartagos ödesväg, RATHENAU önskade frontens stärkande innan man gav sig ut på underhandlingarnas gungfly. Men sådana stämmor förklingade i det förtärande begär efter freden, som nu gripit den allmänna meningen. Notväxlingens utdragande i tiden synes ha knäckt den sista viljan till motstånd. Vi bevittna här ett stort folks psykiska kollaps, förklarlig efter de nyss så högt spända förväntningarna (s. 228), förklarlig ännu mera efter fyra års rent fysisk undernäring — och sålunda gick till sist allt förlorat.

De återstående bundsförvanterna gingo före i undergången. Den 31 oktober — sedan Syrien uppgivits ända upp till Damaskus och Aleppo, och dess hela armé vid Tigris kapitulerat — underkastade sig T u r k i e t, öppnade Dardanellerna, gav dess fort och hela riket i ententens behag och bröt fullständigt med Tyskland. Den 16 okt. gjordes sista försöket att sammanhålla Ö s t e r r i k e genom ett kejsarmanifest om förenta tyska, tjeckiska, sydslaviska och ukrainska stater (det polska Galizien gavs redan förlorat); men det var för sent, ett par dagar därefter fick den fulla separatismen vind i seglen genom Wilsons not, och innan månadens slut hade den ärevördiga Habsburgska monarkien slutat att existera utanför själva kejsarkansliet. I dess ställe rörde sig på platsen ett vimmel av mer eller mindre fullgångna stater efter nationalitetschablonen; och deras inbördeskamp för att på varandras bekostnad skapa de bästa möjliga »faits accomplis» till fredskongressen utgör den efterföljande tidens föga uppbyggliga innehåll. Under tiden hade härledningen i månadens midt släppt Albanien och vid månadens slut även Italien — först nu, den 26, öppnade italienarne sin offensiv vid Piave, och då motståndaren var i full upplösning och snart icke längre försvarade sig, fick den nationella ambitionen på andra sidan omsider tillfredsställelsen av en seger. Den 3 november undertecknades av generalstabschefen — i kejsarens utan land ställe — det dokument, som beseglade Österrike-Ungerns dom. Villkoren voro oerhörda: demobilisering och delvis utlämning av här och flotta, järnbanenätet och hela landet ställt till ententens förfogande, krigsfångarnas utlämning utan ömsesidighet och *utan blockadens upphävande*. Sålunda behöll segraren svältvapnet, och hade nu fria händer mot Tyskland.

Efter notväxlingens inledning hade Tyskland planmässigt börjat det

tillbakadragande av västfronten ur fiendeland, som var Wilsons första villkor för diskussionen. Den 26 okt. fick LUDENDORFF, den gamla regimens symbol, avgå som syndabock för »militarismen». HINDENBURG stod kvar till det sista. Frågan är, om icke dessa fältherrar nu utförde sin allra berömligaste gärning i och med detta sista återtag. Det var FOCH's intensivaste önskan att kröna segern med en påtaglig katastrof för den tyska hären, och han insatte i detta syfte all den kraft som hans numera oerhörda materiella överlägsenhet* gav honom i händerna. Att under sådana omständigheter hava förmått draga en miljonarmé tillbaka till hemlandet, visserligen med stora förluster och utan hopp att kunna vända krigslyckan, men dock taktiskt obesegrad, i orubbat sammanhang och fullkomlig ordning — att sålunda ha åt fosterlandet bevarat åtminstone dess militära ära ograverad — det är Hindenburgs sista gåva till sitt folk och den enda ljusa punkten i dess närvarande öde. Han utgår ur historien som en Hannibal utan Zama eller en Napoleon utan Waterloo. Även en fiende som general MAURICE (i ett arbete om Tysklands sammanstörtande) erkänner, att den tyska armén icke krossats i striden: den blev, enligt det hårda omdömet, »nedstucken bakifrån av civilbefolkningen».

Ännu stod hela armén ett godt stycke inne i fiendeland och dess läge var icke särskildt oroväckande (NORDENSVAN), då de direkta förhandlingarna om vapenstilleståndet även här upptogos. I sin slutnot av 6/11 hade WILSON hänvisat till vad fransmännen betecknats som »FOCH's suveräna sabel», samtidigt med att han anmält en skruvad och reserverad accept från sina egna allierade på de »14 punkterna»; den 10 avslutades förhandlingarna genom de tyska underhandlarnas godtagande av alla villkor; och den 11 november, kl. 12 på dagen, inställdes de sista militära fiendtligheterna på västfronten, sedan kriget pågått i fulla 4 1/4 år.

När detta skedde, stod hela Tyskland i brinnande revolution. Det hade börjat bland matroserna i Kiel den 3 nov. och fortsatt i Sydtyskland. Den 9 slutade ätten Hohenzollerns ryktbara saga, genom kejsar

* Enligt senare meddelande från amerikanska generalstaben hade ententen vid stilleståndets undertecknande på västfronten nära 6 1/2 mill. soldater, nämligen över 2 1/2 fransmän, 1,7 engelsmän (inklusive portugiser), 2 amerikanare och 0,2 belgier-italienare. Se *Nya Dagl. Alleh.* 28/1 1919.

Wilhelms tronavsägelse och flykt över gränsen till Holland. Alltså lämnade prins Max samma dag sin kortvariga värdighet i socialdemokratiska händer (EBERT), och revolutionslägan slog upp över rikshuvudstaden. Det blev den nya regeringens lott att bekräfta och utföra stilleståndsvillkoren — medan hela det gamla regeringssystemet föll i spillror, alla furstekronor ramlade, och centrifugala krafter frestade hårdt på själva riksenheten.

Vapenstilleståndet, som medgavs endast för en månad men sedan förlängts, blev sådant som av förutsättningarna kunde väntas. Villkoren gingo långt utöver motståndarens militära oskadliggörande; de kunna icke annorlunda tolkas än såsom syftande åt hans rena undergång. Man måste minnas, att det tyska folket nu stod avskuret från alla sina yttre kornbodar i Ungern och Rumänien och det forna Ryssland. Nu bestämdes icke blott utlämnande av storflottan och det bästa krigsmaterialet (5,000 kanoner) utan även av 5,000 lokomotiv, 150,000 järnvägsagnar och 5,000 bilar, och detta i själva demobiliseringstiden så att livsmedelsfördelningen inom Tyskland måste bli ytterligare försvårad; icke blott utrymning av de besatta utländska områdena och annullering av hela fredsverket i öster, utan även uppgivande av hela Tyskland självt väster om Rhen, som skulle ockuperas av ententens trupper; dessa trupper skulle av Tyskland underhållas, medan själva utrymningen skulle ske med så kort frist att livsmedelsförråden vid fronten sannolikt till dels måste offras. Under allt detta *upprätthölls blockaden* fortfarande; i verkligheten blev den förvärrad på flere sätt, så att bl. a. den föda som kunde tagas ur Nordsjön genom fiske inknappades. Under dessa förhållanden verkar en i fördraget insatt paragraf om Tysklands försörjning genom ententen närmast platonisk; den har tills dato icke heller haft några verkningar. Men i stället ha nya försvårande tillämpningar och ingrepp under stilleståndstiden tillkommit, såsom förbud för Tyskland att till Sverige sända annat än råvaror, varigenom arbetslösheten vid fabrikerna inomlands och därmed den allmänna nöden måste förvärras.

Detta är svältvapnet i skarpare form än historien hittills någonsin sett detsamma — eller mänskligheten trots det möjligt — riktat mot ett helt folk av andra folk, och detta efter krigstillståndets upphävande. Om segerherrarna med full avsikt velat inbjuda *bolschevismen* till Tysk-

land för att fullborda dess undergång, så hade de icke kunnat handla på annat sätt. Det låter därför som ett rent hån, då man samtidigt ställer som *villkor* för försörjning med livsmedel, att Tyskland håller sig obesmittat av bolschevismen. I verkligheten är naturligtvis livsmedelstillsförseeln den enda utvägen att ge det olyckliga samhället motståndskraft mot denna hemska fara. I denna cirkel röra sig förhandlingarna efter stilleståndet, och freden får anstå medan upplösningsarbetet hos de besegrade fortsätter. Med anmärkningsvärd uthållighet har Tyskland allt hitintills värt sig mot det röda spöket, men det står alltjämt vid portarna, och i vilket ögonblick som helst kan det tränga igenom dem.

Sådant är det stora Tysklands, sjuttio millioner människors, läge vid julen 1918. »*Zwanzig Jahre nach meinem Tode*», lär BISMARCK ha yttrat, »*will ich aufstehen aus meinem Sarge um zu sehen, ob Deutschland in Ehren vor der Welt bestanden hat oder nicht*». Årtalet för riksgymnästarens död var 1898: tjugo år efteråt är — 1918.

*

När vi nu i mellantiden mellan kriget och freden gå att övertänka detta händelseförlopp, så framställer sig först och med ovanligt allvar den frågan: vad är det som skett och sker? Vart styr världen hän? Huru dant är världsläget nu vordet, och vad skymtar vid närmaste synranden?

Det är ju tydligt att inga svar ännu kunna vara definitiva. I Tyskland är man bedövd av nederlaget och febery av revolutionen, i segerlanden är man rusig av segern; vi neutrala allena ha åtminstone några förutsättningar för att se och döma klart. Men vad som skett är för mycket, för plötsligt och oväntat därtill, för att någon skulle kunna fatta och smälta dess innebörd — eller hur skola vi med ens kunna fatta ett Preussen utan Hohenzollern och ett Europa utan Habsburg! Det mesta befinner sig ju ock alltjämt i jäsning, så att de fasta punkterna i situationen äro få. Det är självklart endast dem, vi här skola göra ett försök att fixera.

Det lämpar sig därvid att utgå från den självdeklaration, varmed dessa översiktens författare nyligen sökte göra sig reda för varför han »höll med» Tyskland i den världshistoriska brytningen.* Jämte all-

* Artikelserien »*Amica Germania*» i *N. D. A.* slutet av april 1918.

mäntmänskliga och patriotiska grunder angåvos där också rent politiska, med anknytning till trenne realiteter: den ryska faran, den balkanska oroshärden och risken för havets frihet. Tyskland var en naturlig spärr mot den första, vare sig den uppträdde i tsaristisk eller bolschevistisk form; det ensamt ägde förutsättningen att neutralisera och pacificera världsdelen »oroliga hörn», genom dettas upptagande i Mellaneuropas större sammanhang; det kunde slutligen garantera havets frihet på det enda betryggande sättet, nämligen jämvikt mellan flere makthavande. Från dessa synpunkter var Tysklands sak uppenbart civilisationens, den varaktiga fredens och den tryggade mellanfolkliga samfärdsels.

Hur är det nu? Genom Tysklands och alla centralmakternas nederlag är sanitetskordongen kring den bolschevistiska sjukdomshärden uppriven och dörren öppen mot väster för denna självförstörelsepest. Vidare är oron på Balkan icke blott vidmakthållen utan fortplantad över hela Donaumonarkien och kanske även över Tyskland. Asiens gränser hota sålunda att utflyttas till Rhen och Balkans till Nordsjön, för att tala med RATHENAU. Slutligen har havets frihet gått förlorad i ett anglosaxiskt herravälde, som aldrig varit större än nu, sedan tyska flottan utlämnats. Det är möjligt att en ny spänning skall uppstå inom den härskande gruppen — som bekant står havets frihet på Wilsons program — men i Europa saknas dock varje motvikt.

Detta betyder med ett ord, att *Europas ledande roll i världsutvecklingen är utspelt och förbi*. Våra grunder voro hämtade från ett europeiskt perspektiv: med Tyskland går vår världsdelen politiskt under. Europa kan desinficeras igen ifrån bolschevismen, det kan övervinna upplösningen genom föreningar av de nya småstaterna; men för detta vederfående är det absolut beroende av dagens segerherrar. Desamme, som gett soten, äro de enda som kunna ge boten. Och när de skänkt denna — då är världsdelen inordnad under förmyndareskapet fullständig; ty segerherrarna sitta numera inne icke blott med makten på havet, icke blott med gendarmeriet till lands, icke blott med allt mobilt kapital, utan även med alla världsproduktionernas huvudkällor, varibland också överskottstillgången på det dagliga brödet.

Från dessa realiteter faller ett förklarande ljus över det nya slagord, varmed den anglosaxiska uppfinningsförmågan nu förgyller fram-

tidens väg: »the League of Nations», en allmän allians, så mycket heligare än den som följde på Napoleonskrigen som folken äro heligare än furstarne... Utan tvivel ligger det en dos äkta idealism i detta Wilsonska initiativ, och för småfolken är garantien i ett andelssystem ju alltid bättre än ingen. Men vad är programmet självt i grunden annat än världsherradömet i kapprock, ställt på aktier i bolagsform, så att det icke märkes så mycket på ytan, men med den överväldigande aktiemajoriteten i stabla händer! Endast i anpassning till en samförstånds-fred kunde ett sådant program innebära någon verklig trygghet för rätten och de små; som det nu är, i skuggan av en seger som rubbar varje jämvikt i statssystemet och med blott allt för säker utsikt till en ren våldsfred, är det föga mera än en vacker mask, en omväg att konservera segern och övermakten för framtiden.

För Europa finnes i alla händelser ingen särplats i detta nya system. Det är sant, att Italien och Frankrike jämte några europeiska småstater befinna sig på segersidan; men är det någon som på fullt allvar vill tillräkna dem en självständig och jämlik plats i det högsta tribunalen? Kriget har en gång för alla visat deras beroende av sina starka hjälpare, och den »aktiva allians», som Frankrikes president den 28 nov. proklamerade vid möte med Englands konung, tenderar endast att göra detta beroende varaktigt. Foch's överkommando var en rättvis gård åt Frankrikes hjältemod och sant militaristiska anda; men lagrar läka inga sår. Den romanska rasen synes icke kallad till en ny huvudroll i världsutvecklingen; den följer numera i gamla världen England och i den nya U. S. A. Vid världskrigets slut, efter Rysslands och Tysklands fall, framstå endast tre politiska maktcentra av allra högsta ordning: England, som längesedan upphört att vara en rent europeisk makt, Förenta staterna och Japan. Mellan dessa tre går hädanefter spelet. Men de två förstnämnda sammanhållas av en gemensam kultur i ett naturligt bundsförvantskap, som kan tänkas mäktigt nog att övervinna den oförnekliga politiska rivaliteten. Den Wilsonska idealismen har också, efter presidentens ankomst till Europa i midten av december, visat en märklig anpassningsförmåga efter den Lloyd-Georgeska realismen, som skär skarpt emot både bokstav och anda i hans programpunkter;*

* Sålunda strider den anglofranska alliansen ^{28/11} bokstavligt emot Wilsons tredje punkt av ^{27/6}: »inga förbund, sammanslutningar eller separat-

bakom båda stå ju ock robusta folkviljor, som ropa endast på hämnd och segerbyte. Ett samgående mellan de båda anglosaxiska världsmakterna är således mycket möjligt, åtminstone för den närmaste framtiden. Men mot ett sådant block synes den övriga mänskligheten nu vanmäktig. Det är programmet *Anglosaxia contra mundum* uppflyttat till digniteten *supra mundum*. Från det söndersargade och slagna Europa går därmed världshägemonien över till Anglosaxia, och universalväldet — som syntes i strid med världsutvecklingen själv, som alla fruktat, och som ingen velat vidkännas planer på — börjar avteckna sina konturer mot den mörka himlaranden.

Men härmed rämna också definitivt de kulisser, med vilka ententens agitation så länge och grundligt förstätt dölja den verkliga ställningen för världen utanför. Medelst dem begränsades världshistorien till den europeiska scenen, så att man icke såg någon större; då var ju England en liten ö men Mellaneuropa ett stort stycke kontinent, och så var det möjligt att inför en mänsklighet, som vill bedragas, framställa världskrigets alternativ såsom *tyskt världsherravälde eller jämvikt*. När kulisserna fallit se vi i en blink, att den »planetariska» scenen — för vilken en del godt folk i vårt land hittills icke tycks ha haft annan användning i sin politiska förkunnelse än som speglosa — är den verkliga; men där framstår Tyskland från början som en ren pygmé, tio gånger mindre än England, därmed faller ententealternativet på sin egen orimlighet, och sanningen börjar dagas. *Det har i världskriget aldrig varit fråga om annat än anglosaxiskt universalvälde eller jämvikt*. Till denna jämvikt åter i det planetariska statssystemet gick endast en väg: Tysklands seger med därav följande övervikt i Europa. Detta var också för Europa den enda vägen att behålla sin världsställning; utan politisk koncentring i en mäktig ledning kunde det icke längre bestå i konkurrensen med världsväldena utanför. Den »europeiska jämvikten» var vorden intet annat än ett engelskt program på Europas bekostnad. Världskrigets utgång verifierar till överflöd dessa beräkningar. När kanadensare, australier, hinduer och afrikanegrer

överenskommelser få finnas inom folkförbundets gemensamma familjekrets». Alliansens syfte synes ha varit att stärka våldsfredens aktier, för den händelse att Wilson skulle i praktiken vidhålla sina principer om rättsfreden.

tillsammans med briter och fransmän kämpade på Europas jord mot tyska germaner, och amerikanska jänkimän till sist gävo utslaget — då sjönk Europas stjärna, som i århundraden stått lysande och ledande över världsutvecklingen, ända nedom synranden . . .

Det må icke förvåna, om en neutral iakttagare, som icke kunnat förneka sitt germanska blod och sitt europeiska samvete, i det längsta vägrat att tro på en sådan utgång. Läsaren av dessa översikter i en följd har icke kunnat undgå att iakttaga, hurusom de genomdragits av tvenne ledmotiv efter varandra: först förvisningen om världskrigets kommande, sedan förvisningen om Tysklands seger. Det förra var en farhåga, som besannade sig; det senare var en tro, som blev sviken. Det bör endast tilläggas att med denna tro var förenad insikten, att vårt eget land efter kriget måste komma i närmare förbindelse med segraren, tillika med den brinnande övertygelsen, att denna förbindelse endast då kunde lända vårt folk till verkligt gagn om den fick ske efter rasens anvisning.

Givetvis kunna vi icke heller nu erkänna krigets utgång, sådan den blivit, som en nödvändighet. Det måste observeras, att ingen av de makter som nu triumfera var vuxen att träda emot Tyskland i ett envig: icke Frankrike som nu var ojämförligt mindre i proportionen än 1870, icke England som ensamt behövde $2\frac{1}{2}$ år att komma till rätta med det lilla boerfolket, icke heller Förenta staterna med sin improviserade militarism. Men icke ens tillsammans var deras överlägsenhet given; det uppges från fackmannahåll, att några timmars fortsatt attack vid Amiens i marsoffensiven verkligen skulle ha sprängt den engelska armén och kastat den i havet, därmed var även den franska fronten förlorad, och huru skulle Amerika sedan kunna hjälpa, när det icke längre fanns någon front att upptaga hjälpen? Den fulla segern har utan tvivel legat inom tyskarnas räckhåll. I varje fall borde de ha kunnat bringa partiet till »remise», vilket varit nog för deras och Europas räddning.

Huru har det då kunnat komma därhän, där det nu står? Här yppar sig en djupgående felräkning hos tyskarne, som gått igen även i dessa översikter (s. 187): en *underskattning af amerikanarne*. U. S. A:s roll i världskriget har från engelsk synpunkt varit Blüchers vid Waterloo, från ett allmänare perspektiv Rumäniens i det andra Balkan-

kriget (s. 78), alltså i varje fall den avgörande. Här har föreläsat en bestämd underskattning av Amerikas både vilja och resurser. »Den högsta organisationen skall vinna segern», så yttrades i dessa översikter 1914 (s. 123) och 1915 (s. 141); utgången har icke jävat denna förutsägelse, men efter U. S. A:s inträde i kriget har den, lik en tvetydig pythisk profetia, kommit denna makt till godo. Den organisation, som utan hjälp av militaristiska erfarenheter förmått på 1½ års tid uppställa mera än 2 mill. kampdugliga män på världshavets andra sida, måste erkännas som en värdig medtävlare till Tysklands om det högsta priset. Den tvingar oss för övrigt till en revision av djupt inrotade föreställningar angående betydelsen av värnpliktstidens längd och utifrån intrumfad disciplin. Å s. 155 ställde vi emot varandra ententens tre *m* (»men, money, munitions») och tyskarnes *a—o* (anda och organisation); Amerika medförde så mycket även av A och O i ententens läger att övervikten även i det hänseendet stadgades, och med denna övervikt kom segern.

I ringaktningen av Amerika låg vidare en undervärdering av denna unga nations oerhörda självkänsla och spelarsinne, som icke ger sig in i ett spel annat än för att vinna det. Men framför allt och farligast, det var en underskattning av amerikanarnes idealism. Man trodde icke detta folk om att kunna sätta in hela sin själ på annat än materiellt förvärv. På den felräkningen är det kanske till sist som Tyskland gått under. Så vanvettigt det än må förefalla oss, det är i alla fall ett faktum att amerikanerne känt något av korsfararekänslor, då de gingo över havet mot tyskarne. Ty denna fiende var otrogen: han bekände sig icke till den rätta *demokratiska läran!*

Härmed beröra vi utan allt tvivel kärnan i det avgörande, som nu gått genom världen. Världskriget har varit ett *troskrig* föga mindre än reformationskrigen; den tro som segrat är folkstatens, den tro som besegrats är förmyndarestatens (tyskarnas »Obrigeitsstaat»). Här är i grunden icke fråga om rätt och orätt eller ens om godt och ondt. Vore det så, då skulle det tyska systemet med statlig »Fürsorge» utan tvivel taga priset, försåvidt som det obestriddt haft mera välgörande verkningar för samhälle och folk, och i all synnerhet för de breda lagren, än det motsatta. Men dessa meriter förmådde icke hos den gamla regimen i Tyskland ingjuta den segrande tron på sig själv; den kände sig ensam,

isolerad, i hopplös kontrovers mot själva tidsandan. Och den fiendtliga agitationen bidrog sedan att fördjupa denna känsla. Tyskland föll, därför att dess system gav fienden hemliga bundsförvanter inom dess eget bröst. Dess nederlag är för så vidt icke dess egen skuld; det är ett öde.

Världskrigets utgång är härmed en läxa för alla folk, att det numera icke går att regera en kulturstat annat än med och genom dess eget folk på bredaste botten. Vi tala icke om alla tider; vi tala om vår egen tid med dess allhärskande ande. När den elektriska gnistan, som utlöstes vid själva krigsutbrottet, var slocknad, så fann regimen i Tyskland icke några vägar till folkhjärtats innersta. Själva den bristande värdighet, som vidlåder slutakten för dess del, får sin naturliga förklaring i förvirringen och yran hos ett folk, som icke blivit vant att tänka självt i politiska ting.

Men till denna otidsenlighet i den statliga organisationen kommer som förklaring till nederlaget en uppenbar *svaghet i själva den nationella viljan*, denna »det germanska lynnets förbannelse», som vi fixerat redan 1917 (s. 208, jfr *Stormakterna* redan 1905, I, 213) Det svär kanske emot vanliga föreställningar, men är icke desto mindre uppenbar verklighet, att nationalismens barometer stått och står vida lägre i Tyskland än i fiendeländerna. Den äkta nationalisten gruvar sig icke över sin rätt. Han gör överhuvud icke en handling därför att den är rätt: handlingen blir för honom rätt därför att han i sitt lands intresse gör den. »Right or wrong, my country»: detta är ingen paradox, utan ett klart praktiskt aktionsprogram. Det var med det, som England och Frankrike och Italien vunno sin beundransvärda sinnesstyrka och uthållighet i motgången. Nationalismen — den av upplyst folk så djupt förkastade styggelsen — gav dem det »robusta samvetet», som hör till segern. De ha aldrig föspillt någon kraft på att sätta sig in i fiendens ställning och bevekelsegrunder, de ha aldrig tvivlat på sin absoluta rätt, de ha dömt och fördömt utan aning om egen skuld. Denna tro imponerar — även på en motståndare, som icke kan möta med samma tro på sig själv, därför att hans nationella vilja är svagare. Det sammanhänger med den kosmopolitiska läggning, som är ett känt karaktärsdrag hos tyskarne, och som gör att de lättare än andra folk sjunka in i det amerikanska folkhavet; i och för sig ett avgörande bevis på deras svaga nationalitet. Privatmoraliskt är denna egenart en heder, lika väl som den nationa-

listiska hänsynslösheten är en last; men när det gäller livet, så leder den förra till undergång och endast den senare till räddning.

Den moraliska synpunkten skall här förövrigt lämnas åsido. Utan allt tvivel kommer utgången av kriget att i den allmänna meningen rehabilitera ententen och synas bekräfta Tysklands skuld. Den, som har andra kriterier på sanningen än framgången allena, vet, att hela den mot Tyskland hopspunna legenden icke har stort mera sanningsvärde än u-båtar och tanks: ett kampmedel i striden och ingenting annat. Även om botfärdiga och ångrande stämmor nu låta sig förnimma i själva Tyskland, ja t. o. m. om Tyskland officiellt påtager sig skulden, så har detta intet bevisvärde; man har i kulturvärlden upphört att fästa avseende vid en bekännelse under tortyr. Allt vad som nu sker och tänkes och säges ändrar icke en prick i den utvecklingens lag, efter vilken världskriget kom till, och som klarast uttryckes i rikskansler von BÜLOW's ord i tyska riksdagen redan ¹⁴/₁₁ 1906: *»en politik, som vill bilda en krets av makter omkring oss för att isolera och lamslå oss, är betänkelig för Europas fred; en sådan ringbildning är nämligen icke möjlig utan utövande av ett visst tryck, men tryck skapar mottryck, och ur tryck och mottryck kunna slulligen uppstå explosioner»*. Ansvaret att ha satt detta initialtryck i världen, och därmed i verkligheten framkallat kriget, avtvättas icke genom påståenden och icke heller genom segern — och allra minst genom förföljelse mot någon viss person bland de besegrade.

Från tysk synpunkt, som av det historiska sammanhanget till fullo verifieras, har det nu avslutade världskriget varit ett försvarskrig, fört anfallsvis mot en hotande och kringrännande koalition. Härmed bortfaller jämförelsen med Napoleonkrigen såsom tendentiös och falsk. Men i stället bjuder den verkliga historien två tydliga analogier i det *sjuåriga* och det *stora nordiska* kriget. Kejsar Wilhelms anfall på Belgien 1914 är en klar pendant till Fredrik den stores på Sachsen 1756 och till Karl XII:s på Själland 1700. Och här uppenbarar sig nu en genomgående lag, som tyckes vidhänga germanerna som ett olycksarv och en ödeslott, så snart de vilja lyfta sig upp till en världsställning. Det är det geografiska mellanläget med dess korollarium, kampen på flera fronter, eller — som jag nyligen betecknat det* — det »geopolitiska

* Se *Internat. Tidskrift*, utg. av R. LUNDBERG, 1918, s. 39.

dilemmat». Detta rent naturliga handicap gent emot fiender, som samtliga hade ryggen fri, må icke förbises vid sökande efter grunderna till Tysklands nederlag. Det ställer större anspråk än vanligt på de rent diplomatiska medlen; men just här hade den gamla regimen sin kanske största svaghet. Och så gick det till sist som med Karl XII:s Sverige. Kraften räckte att krossa en av de stora fienderna, men icke längre. Folkets överansträngning ledde till ett psykiskt sammanbrott, som drog statens med sig. Parallellen är fullständig. Jämnt två sekler efter den första germanska stormaktens fall fick världen skåda den tredjes: i en liknande krafftävling, av samma orsaker, under analog utveckling. Tysklands öde 1918 är sålunda ett återupprepande på en större scen av Sveriges 1718 — och likheten tyckes sträcka sig även till fortsättningen, en »frihetstid» efter stormaktstiden.

Den nuvarande vetenskapen betraktar icke Sveriges fall under Karl XII som oundvikligt. Den andra germanska stormaktens bevarande under liknande förutsättningar — sjuåriga krigets lyckliga slut i Hubertsburg — kan på sitt sätt utgöra beviset. Även Tysklands uppgift i världskriget må för ingen del anses i sig själv omöjlig eller över förmågan. Omständigheter av både inre och yttre slag ha skapat den tragiska utgången. Men när vi nu till sist besinna att det folk, som nu ligger slaget till marken, i hunger och förödmjukelse utan gräns, värnöst överlämnat åt rasande fienders hämnd och skadelystnad, när vi besinna att det ända intill det sista på *alla* civilisationens områden — vetenskap och teknik, handel och industri, landt- och skogsbruk, folkupplysning, kommunalstyrelse, rättskipning och förvaltning, socialförsäkring och arbetarelagstiftning — att det överallt stått i mänsklighetens främsta led och i många fall varit det obestridda föregångsfolket; när vi vidare besinna att ödet nu drabbat det midt i dess skönaste blomning och starkaste livskraft: då vägra både förnuft och rättskänsla att acceptera denna dom som definitiv. Detta *kan* icke vara slutet. Allt detta arbete och offer kan icke ha varit förgäves. Vi återse situationen efter andra Balkankriget (s. 83 f.), ehuru Tysklands öde nu är så mycket större och mera gripande än Bulgariens då: här *måste* komma, förr eller senare, en revision med upprättelse — även om vi ännu icke, eller endast dunkelt, kunna ana vägen på vilken upprättelsen skall komma!

XVIII.

ÅRET 1919; »VÄRLDSFREDEN» OCH »FOLKENS
FÖRBUND».

Världens hopp. — Fredskonferensen. — Freden i Versailles. — Det tyska folkets dödsdom. — Freden i S. Germain. — Folkens förbund. — Världens nöd.

Nyårsafton 1919.

Vid ingången av det år, vars väsentligaste insats i världshistorien härskall överskådas, var det redan klart, att det planetariska systemet av världsmakter skulle uppbyggas utan hänsyn till den germanska och slaviska rasens huvudmän; men det var ännu icke avgjort, huruvida de skulle tilldelas platser som självständiga ledamöter av sekunda rang eller ej.

Med vilka förhoppningar man i Tyskland inom vida kretsar motsåg det avgörande året, därom äga vi ett talande vittnesbörd i d:r WILHELM'S Wilson-bok, skriven i febr. 1919. Det är på Wilson man hoppas; han är »jordens mäktigaste man», han är Tysklands »öde», hans punkter världens »evangelium», hans mission en »frälsares». På denna bild finnas inga skuggor: har han ännu icke sört för tyska folkets livsuppehälle under blockaden, så förklaras det av berättigad misstro mot Tysklands nya regering, har han icke motsatt sig de allt strängare villkoren på vapenvilan, så har han i stället »förbehållit sig blankofullmakt vid fredsförhandlingarna!» Man föreställde sig alltså, att freden skulle gå i en annan anda än vapenstilleståndet: hatet och fruktan skulle i den senare få ut sitt lystmäte, så att rätten och samförståndet skulle kunna dirigera den förra.

Denna tro på Wilson var för övrigt allmän långt utanför Tyskland. Och huru skulle man här kunna tvivla? Om någon statsman bundit sig

genom uttalanden, så var det han. Innan U. S. A. ännu kastat sig självt i striden, hade han uppställt »fred utan seger» som lösen och motiverat den (²²/₁ 1917) med följande ord av rättfärdighet och klokhet: »Seger skulle betyda en påtvungen fred och dikterade villkor; en sådan fred skulle antagas i förödmjukelse, under odrägliga offer, den skulle efterlemna en tagg, en hämndkänsla, ett bittert minne, den skulle icke vila på granit utan på drivsand.» Efter fäderneslandets inblandning måste han naturligtvis önska seger, men de upphöjda tänkesätten äro alltjämt de samma: han talar om »uppriktig vänskap till det tyska folket» (²/₄ 1917), han önskar »ingen vedergällning» på detsamma därför att »det icke velat kriget» (²⁷/₈ 1917), han finner det »självklikt» att det tyska folket skall dela rättigheter med andra folk efter freden (ibm), han vill »full opartisk rättvisa, rättvisa i varje punkt och mot varje nation, så att slutresultatet tillfredsställer vän och fiende» (⁴/₁₂ 1917). Sedan segern väl är vunnen, heter det i fortsättningen på sist citerade tal, »skola vi äntligen kunna göra något oerhört och exempellöst — vi skola kunna grunda freden på storsinhet och rättfärdighet, med uteslutande av alla själviska anspråk på fördel t. o. m. för den segerande parten.» Ännu i sina sista »punkter» av ²⁷/₉ 1918, *direkt antagna till plattform för freden* (ss. 232, 234), återkommer han till denna »opartiska rättvisa, som icke gör skillnad mellan vänner och fiender, som icke känner några gunstlingar eller mäter med tvegeghanda mått, utan skapar likaberättigande åt alla folk.»

Sålunda inkarnerade Wilson i sin förkunnelse* allt vad godhet, rättskänsla, ädelsinne, eller med ett ord mänsklighet, som fanns i mänsklighetens botten bundet och oförlöst under den stora ofreden. Men till denna goda vilja kom sedan kungstanken i tiden. Det lider intet tvivel att Wilson var dess bärare, då han i sitt »program för världens fred» den 8 jan. 1918 som fjortonde och sista punkt upptog »ett allmänt förbund av folken — — i syfte att bereda ömsesidiga garantier för politiskt oberoende och territoriell integritet i lika mån för stora och små.» Om någonsin en tid varit mottaglig för en sådan lösen, så var det denna, då mänskligheten, trött ända in i själen av sin fleråriga krigsbörda, suckade efter förlossning och frid.

Så mötte varandra situationen och mannen som endast mycket

* Se hans »State papers and adresses», utg. av ALB. SHAW 1918.

sällan i världens historia. Det återstod världen den erfarenheten, att även de skönaste tillfällen kunna platt förspillas, och att man icke skall förlita sig på presidenter mera än på furstar.

*

Vapenvilan i nov. 1918 var avslutad blott för en månad (ovan s. 235), och det yppades alltså tillfälle att draga till skruven allt som tiden gick utan att freden kom. I dec. fordrades alltså som villkor för förnyelsen militäroccupationens utsträckning i norr ett stycke på högra Rhenstranden; i jan. utkrävdes likaså besättandet av Strassburgs brohuvud på andra sidan floden (Kehl) samt vidare nära 60,000 landtbruksmaskiner och »i och för Tysklands och det övriga Europas livsmedelsförsörjning», utan prejudikat för framtiden, hela den tyska handelsflottan; i febr. slutligen bestämdes en demarkationslinje i öster, till vilken Tyskland hade att draga sig tillbaka för polackarne. Först efter detta blev vapenvilan obegränsad — med tre dagars uppsägning.*

Så gick månad efter månad, medan Tysklands krigsfångar alltjämt försmäktade i fiendeland och blockaden därhemma, enligt beräkning av utomstående, varje dag kostade 800 människor livet. Wilson själv var kommen över till Europa i medio av dec., sina trogna till ytterligare uppmuntran, och den 18 jan. 1919 hade *fredskonferensen i Versailles* sammanträtt. Men redan vid dess öppnande trädde en stor desillusion i dagens ljus: Tyskland och dess förbundne voro icke inbjudna! Det var alltså rent ut meningen att icke förhandla med de besegrade, utan diktera villkoren, trots allt som Wilson själv sagt därom två år förut. I Paris 1815 hade avsikten varit likadan, men den blev då övergiven, det slagna Frankrike tillerkändes en plats och ordentliga underhandlingar ägde rum. Världsfreden 1919 kom så till, att segrarne överlade inbördes och icke sände efter motparten förrän de hade ett färdigt resultat att överrätta, med kortaste möjliga frist till övervägande och intet som helst tillfälle till muntlig överläggning. Redan formen bär här vittne om ett övermod å segrarnes sida, vartill den föregående historien knappast har någon motsvarighet: ett ondt varsel för innehållet.

* Se aktstyckena i *Deutscher Geschichtskalender*, häfte 48, 56, 61 och 63 (»Der Waffenstillstand»).

Härtill kom som en ny betänklig sak, att kongressen från begynnelsen gömde sig i oåtkomlig sekretess. Redan i diskussionen om vapenstillståndet hade Wilson satsat två av sina punkter, n:o X om Ö. U:s integritet (den 18 okt., ovan s. 232) och n:o II om havens frihet (den 6 nov., s. 234), varjämte n:o III om ekonomiskt »fair play» svävade i luften efter de allierades bestämda krav på skadeersättning; nu lät han alltså även den grundläggande n:o I om offentliga fredsförhandlingar — densamma som tyskarna tillämpat i Brest-Litovsk — falla.

Precis som om ingen ny sol uppgått över världen, överlade alltså de allierade i Versailles med varandra i djupaste hemlighet över världens öde. Det var 27 stater, vilka alla räknade sig som Tysklands fiender, även om de endast avbrutit förbindelserna (Bolivia, Ecuador, Peru, Uruguay) eller söndrat sig mot dess bundsförvanter som »Tjeckoslovakien» och Hedjas; jämte sistnämnda nyskapelser märktes även Polen, medan Montenegro försvunnit i den förenade »serbo-kroato-slovenska» staten (och Costa Rica, trots krigsförklaring, borttappats). I det hela var Amerikas kontingent störst, 12; därefter kom Europa med 10, medan Asien företrädde av 4 (Japan, Kina, Siam, Hedjas) och Afrika allena av 1 (Liberia). Det var bruna (Hedjas), svarta (Haiti, Liberia) och gula stater (Kina, Japan, Siam), bredvid vita av alla nyanser. Det var muhammedaner, hinduer och buddister vid sidan av kristna. Det var jättar som Kina bredvid dvärgar som Panama, med ej flere tusen invånare än det förra har millioner. Det var alla grader av inflytande, från England till Liberia och från rena vasaller till deras patroner.

I denna blandade societet höjde emellertid 5 såsom »principalmakter» huvudena över de andra och övertogo i ett »de högstes råd» den verkliga ledningen. Det var de överlevande stormakterna: Frankrike och Italien, England, Förenta staterna och Japan. Intet kan bättre betyga tidernas omskiftelser och den mognade planetariska situationen än att sålunda Amerika och Asien nu voro med om att skriva Europa bud. Det förklarar också i sin mån det öde som nu skulle övergå Europa.

I 3 1/2 månader varade denna sekreta beredning. Vad som i hög grad drog ut på tiden, var fredsverkets sammankopplande med grundlagstiftningen för det stora folkförbundet; vi skola senare (s. 262) följa denna linje i sitt sammanhang. Att striden understundom stått hård i det tysta,

därpå fick världen ett bevis den 23 april, då Wilson offentligen tog position emot Italiens anspråk på Fiume, med den påföljd att den italienska delegationen för en tid lämnade kongressen. Det är att antaga, att han mer än en gång kommit i konflikt med sina allierade även i fråga om Tyskland. Kongressens första akt har varit en kamp mellan Wilson och Clemenceau—Lloyd George; vi vilja åtminstone gärna tro, att den förre icke utan motstånd fogat sig i den slutliga lösningen, som innebar att sista resten av hans 14 punkter, i den mån de utgjorde ett skydd för Tyskland, och hela den ideala anda, som i världens ögon omstrålat honom som en gloria, fick fara.*

I nära ett halvt år hade Tyskland sålunda fått sitta liksom i ransakningshäkte, innan segrarne i slutet av april sände bud på dess representanter; men ännu i åtta dagar efter ankomsten till Versailles fingo de vänta (bak taggtråd, liksom i ett fångläger, under publikens insulter), innan de den 7 maj fördes inför den samlade kongressen som anklagade brottslingar för att få sin dom. »Avräkningens dag var kommen», och räkningen hade formen av en volym på 440 paragrafer med en massa tillägsartiklar, till vars granskning medgavs 15 dagar.

När alltså resultatet av de långa förberedelserna äntligen blev bekant, möttes det av ett skri av fasa i Tyskland; och långt ut i världen förnams en beklämmande känsla av ångest. »Vi voro icke förberedda på», skrev den tyska delegationens ordförande BRÖCKDORFF-RANTZAU i sin första not, »att de det tyska folket och hela mänskligheten uttryckligt givna försäkringarna på detta sätt skulle göras illusoriska»; men han erhöll endast det kärva svaret, att segrarne »vid fastställandet av fördragsbestämmelserna ständigt lätit sig ledas av de grundsatser, efter vilka vapenstilleståndet och fredsförhandlingarna föreslagits». Så försvann drömmen, att freden skulle gå i annan riktning än stilleståndet. Illusionernas tid var definitivt förbi; äntligen fick man sikte på verkligheten, och den överträffade de värsta farhågor. Sedan alla slöjor blivit borttryckta, såg man ned i en avgrund utan en stråle ljus.

Tyskland hade efter revolutionen och republikens införande i nov. 1918 haft oupphörliga anarkistiska krampanfall att i sitt

* Se numera därom KEYNES, Fredens ekonomiska följder, och DILLON, Fredskonferensen, i svenska översättningar 1920. Efterföljande analys av fredsverket är skriven före kännedomen om dessa arbeten.

inre övervinna. Bolschevismen — här kallad *spartakism* efter ledaren för slavupproret i det gamla Rom, vars namn tjänat KARL LIEBKNECHT som pseudonym i hans presspropaganda — slog under direkt inflytande från Ryssland upp den ena flammen efter den andra; stora och små strejker avlöste varandra; landet fick icke ett ögonblicks ro. Det är en gåta, att den nya staten under dessa omständigheter kunnat organisera sig med den fasthet, att den kunde bära även fredsvillkorens dråpslag utan att falla alldeles sönder; det skall en gång tillräknas folket som ett generalprov i kulturell mognad. På ordentliga val hade en nationalförsamling sammankommit i Weimar i febr.; där konstituerades en författning och en koalitionsregering SCHEIDEMANN (medan socialdemokraten EBERT behöll rikspresidiet), och den hade nödortfigt uppehållit ordningen. Nu kunde den personligen icke bära slaget från Versailles; men andra, ännu obetydligare män funnos villiga att, under blockadens gnagande pina och det psykologiska trycket från krigsfångarnas klagan, bilda regering och med nationalförsamlingen bära ansvaret för ett bifall till förintelsefreden.

Vi förbigå de tyska delegerades förtvivlade kamp i Versailles att undkomma eller lindra järngreppet från segrarne.* Denna andra akt varade i sju veckor. Endast slutscenen fäster uppmärksamheten. Sedan allt annat getts till spillo, var det två villkor som Tyskland in i det sista sökte undkomma: att utlämna kejsar Wilhelm och andra av segraren utpekade personer till dom i fiendeland, samt att erkänna sig självt bära hela skulden till kriget. Men just detta kunde minst av allt beviljas. På detta senare villkoret hängde fredens hela rättsliga och moraliska karaktär, ty endast från denna förutsättning av bottenlös skuld hos den besegrade kunde den bottenlösa strängheten i straffet te sig som rättvisa. Det förra åter krönte verket genom att för all framtid fästa vanärens märke på den dömda och sålunda tillstoppa även självaktningens källa till rehabilitation. Villkoren finnas också kvar i det exemplar av fredsakten, på vilket Tysklands representanter fäste sin underskrift.

Det är tänkbart, att *freden i Versailles 28 juni 1919* icke kommer

* Aktstyckena finnas i *Materialien betreffend die Friedensverhandlungen*, utg. av Auswärt. Amt., I—V, varefter VI innehåller *der Friedensvertrag* i fransk, engelsk och tysk text.

att bliwa mera än en episod i människans historia; men den har ett för alla tider beståndande värde redan därigenom, att den låter oss blicka djupt in i staternas elementära karaktär av livsformer och skåda den obarmhärtinga kampen för tillvaron på detta djup. Vid studiet av densamma finna vi oss försatta mera än 2000 år tillbaka i tiden, till avgörandet mellan Kartago och Rom i det andra puniska kriget. Det kulturella framsteget visar sig i fraseologiskt maskerade former, liksom det i kriget visade sig i slagskepp i st. f. triremer och tanks i st. f. elefanter; men därbakom är andan precis densamma. Nu liksom då syftar man till den besegrades fullständiga eliminering ur konkurrensen, och t. o. m. medelst samma metod: isolering på ett för trångt rum, där han måste som makt krympa samman. Med av hatet skärpt skarpsinne ha sålunda segrarne i Versailles uppdagat källorna till det moderna Tysklands liv, och med demonisk konsekvens ha de vetat att underbinda dem alla.

Vi erinna oss här några huvuddrag i Tysklands bild vid krigsutbrottet. Det var ett rike på $3\frac{1}{2}$ mill. kvkm. och ett folk på 80 mill., varav 540,000 kvkm. och 67,8 mill. i hemlandet. I sjön hade det nära 800,000 örlogs- och $5\frac{1}{4}$ mill. (oförmedlat tal) handelston. Med utlandet omsatte det inemot 20 milliarder kr., varav ungefär 1 i underbalans; underbalansen utjämnades av sjöfarten (minst $\frac{1}{3}$) och räntor på i utlandet placerat kapital (kanske $1\frac{1}{2}$) m. m. Detta kapital, arbetande med liv och lust i skilda länder, skattades till 40 milliarder. Sålunda tillfördes årligen några milliarder till nationalförmögenheten, som redan var uppe på 300 milliarder. Detta rikshushåll var, som man ser, på flerfaldigt sätt bundet vid utlandet; av egna krafter kunde det hemma föda kanske 40 mill. människor; vad däröver fanns, kom alltså på industrialisering och de utländska förbindelserna; på utrikes handeln och sjöfarten allena existerade, enligt lägsta uppgift, 15 millioner människor. Till denna bild bör endast läggas, att industrien hade sina tyngdpunkter väster om Rhen samt i Oberschlesien där överflöd fanns på hemmakol och malmer, samt att gränsprovinserna i öster tillhörde de bästa kornbodarna i ett hushåll, som måste hämta 12 mill. ton näringsmedel utifrån.

Mot denna bakgrund faller ett slagljus över ett fredsprogram, vars hundratals bestämmelser sammanflyta i trenne ledmotiv: 1) att av-

skära alla transoceaniska förbindelser; 2) att stympa riket på viktiga produktionscentra; 3) att pålägga det återstående landet och folket finansiella förpliktelser, under vilka det aldrig skall kunna ånyo resa sig. Tillsammans tagna konstituera dessa tre motiv en enhetlig, gigantisk plan: att reducera världens (jämt U. S. A.) mest progressistiska industrisamhälle tillbaka till agrarsamhällets typ för ett halvsekel sedan, och taga dess arbetande krafter för en oöverskådlig framtid i anspråk för segerherrarnas räkning.

Vi gå nu att i en systematisk översikt följa programmets olika detaljer.

Först riket. Tysklands avträdelser omfatta: 1) samtliga *kolonier* i alla land, nära 3 mill. kvkm., utan att tillträdaren ens övertager deras andel i den tyska statsskulden; 2) *Elsass-Lothringen*, 14,500 kvkm., likaledes utan någon sådan ersättning; 3) *Saarbäckenet*, 2,000 kvkm., i sammanhang med Lothringen; dess rika gruvor tillfalla Frankrike som ersättning för dess i kriget förstörda koldistrikt — en ersättning hundrafalt, enligt tyska delegationens beräkning — territoriets förvaltning övergår på folkförbundet under 15 år, därefter anordnas folkomröstning, men under former som icke ge Tyskland något hopp om restitution; 4) *Moresnet*, *Eupen* och *Malmedy*, skogsdistrikt vid belgiska gränsen, 1,000 kvkm., ersättning till Belgien, delvis underlagda en lika illusorisk folkomröstning; 5) de danska delarne av *Schleswig*, efter olika omröstningar i olika zoner, i det hela 7,700 kvkm.; 6) stora delar av *Posen* och *Westpreussen* m. m. med staden *Danzig*, kanske 47,000 kvkm., med tvivelaktig återbetalningsskyldighet; 7) *Oberschlesien*, kanske 12,000 kvkm., efter folkomröstning; 8) delar av *Ostpreussen*, nära 13,000 kvkm., efter omröstning; samt 9) *Memel*-området längst i NO., 2,500 kvkm. Som man ser, äro nä 3, 4, 5, 7 och 8, inalles nära 36,000 kvkm., svävande såsom beroende på folkets egen omröstning, men genom den raffinerade bestämmelsen, att de avträdda delarna i varje fall befrias från andelar i den riksskuld, som uppstått under kriget, har man inlagt ett extra och under de förtvivalade förhållandena måhända icke överksamt lockbete till otrohet. Med de rena avträdelserna belöper sig denna stympning av det tyska hemlandet till 100,000 kvkm., varefter Tyskland reducerats med 18 % av sitt hemland, ned under Sveriges storlek. Men därtill består i 15 år vapenstilleståndets bestäm-

melser om ockupering av *vänstra Rhenstranden*; den skall lossas i 5-årsperioder (först Köln, så Coblenz, sist Mainz och Kehl), men endast om Tyskland dessförinnan fullgjort alla sina förpliktelser — vilket är en erkänd omöjlighet — eller om fienden icke finner sin »säkerhet» kräva en förlängning. Under dessa förhållanden vill det synas, som skulle Frankrike på denna omväg få sin sekellånga längtan efter Rhengränsen tillfredsställd, och Tyskland få räkna med ännu 31,000 förlorade kvkm., eller tillsammans nästan $\frac{1}{4}$ av sitt rike. Sammanlagt betyder denna sida av freden, att det tyska väldet i areal förminskats från $3\frac{1}{2}$ millioner till högst 476,000 men i vidrigaste fall 409,000 kvkm.*

Nu folket. Med kolonierna förlorar Tyskland omkr. 12 $\frac{1}{2}$ mill. invånare. I hemlandet förloras (delvis approximativa beräkningar) genom positiva avträdelser i väster 1,9 mill. (Elsass) och i öster 3,5 (Posen 1,9 W. Preussen med Danzig 1,5, Memel 0,1); tillsammans gör detta 5,4 mill., möjligen för låga tal (segraren själv räknade 6 mill. i not $\frac{22}{5}$). Men härtill komma i de svävande besittningarna över 4 mill. (Saar och Eupen m. m. ö. 0,9, Schleswig måhända 0,6, Ober-schlesien 2, O. Preussen 0,65). Skulle härtill komma Rhenlandets definitiva förlust, så betyder det kanske nya 6 mill. Sammanfattat reduceras det tyska rikets folkmängd från 80 mill. säkert till 62 eller med 22 %, antagligen till 58 (n. 28 %), möjligen till 52 mill. eller 35 %, mera än en tredjedel. Betrakta vi folket i hemlandet för sig, betyder reduktionen resp. 8,14 och nära 23 % — i värsta fall nästan $\frac{1}{4}$ av folket liksom av riket.**

Vi veta att denna blodavtappning skett i nationalitetens heliga namn. Det är därför av särskilt intresse att studera fredsfördraget ur denna speciella synpunkt. För den, som icke godtager fransmännens enkom för platsen beställda teori*** att nationaliteten sitter i tycke och smak bortom alla objektiva element, visa sig redan i Elsass-Lothringen

* Arealberäkningarna, delvis endast approximativa, efter RÜHLMANN, Europa am Abgrunde, 1919.

** Jfr nu siffrorna i *Stormakterna och världskrisen*, s. 175.

*** Så RÉNAN, Qu'est ce qu'une nation, 1882. R. var den förste trumpetaren för revanchen, se brev till Strauss 1870 i KJELLÉN, Världskrigets politiska problem, s. 73. I trohjärtad enfald ha en del tyskar nappat på den Rénanska kroken utan att märka den, se *Staten som livsform*, s. 90 f.

1,65 mill. tyskar förlorade; och i väster komma därtill odisputabelt 1,5 mill., vilket gör tillsammans 3,15 mill. Summan ökas i de svävande områdena (med Saar) till åtminstone 5,1 — intet visar bättre segrarnes respekt för sina egna principer än att de i Schleswig velat påtruga Danmark tyska element mot dess egen vilja — och i Rhenlandet ända till nära 11 mill., vilket är nästan femtedelen av hela tyska nationen inom staten. Lägga vi härtill, att genom freden med Österrike minst $3\frac{1}{2}$ mill. tyskar inlåsas i den nya tjeckiska och $\frac{1}{4}$ mill. i den italienska staten samt att det tyska Österrikes 6 mill. tyskar förbjudas att återförening sig med stammen (jämför art. 80 i Versailles), då är vidare diskussion överflödig. Principerna ha för segraren icke haft annat värde än till skadegörelse å den besegrade. Men världen har försetts med flere nya irredentafall än som avlägsnats.

Återstår direkt rikshushållet. Nu visar sig, att just de avträdde områdena som hörnstenar uppbära detta hushåll: den tyska delegationen beräknade genast ($\frac{13}{5}$) förlusten till mera än $\frac{1}{5}$ av spannmåls- och potatisskörden, nära $\frac{1}{3}$ av kol-, över $\frac{3}{5}$ av zink- och inemot $\frac{3}{4}$ av järnmalmproduktionen. Man torde alltså kunna säga, att redan genom landavträdelserna det tyska hushållet, och i varje fall den tyska industrien, berövats en tredjedel av sina inhemska grundvalar. Men härvid tyckas icke de svävande områdena, varav enbart O. Schlesien ställer 23 % av kolbrytningen, ha medräknats. I varje fall står redan från början klart att *hushållet förminsks i större proportion än rike och folk*, vilket betyder en allmän försämring av det ekonomiska läget.*

Detta förminskade hushåll belastas nu icke blott med alla redan i stillståndsvillkoren stipulerade bördor, utan med nya leveranser av olika slag. Det är till att börja med 140,000 mjölkande kor jämte massor av annan boskap, det är intill 30 % av maskinbeståndet, intill 50 % av färgstoff och droger. Men så kommer en leveransplikt beträffande kol under de närmaste 10 åren, som i begynnelsen omfattar ungefär 40 mill. ton årligen. För att visa verkan härav har tyska delegationen erinrat

* Se för hela detta kap. den tyska fredsdelegationens noter $\frac{13}{5}$ och $\frac{29}{5}$ samt ententens svar $\frac{22}{5}$ och $\frac{16}{6}$, *Materialien* I, III och IV, samt de sakkunnigas utlåtande till tyska parlamentet $\frac{19}{6}$, *Deutscher Geschichtskalender*, H. 63, s. 665 f., och SCHULZE-GEVERNITZ' kommentar, *Der Friede und die Zukunft der Weltwirtschaft*, 1919.

om att landet före kriget producerade nästan 200 mill. och därav kunde exportera 33; efter avträdelserna kan man icke räkna med större produktion än 131, vilket med motsvarande avdrag i konsumtionen nedsätter den normala exportmöjligheten per år till 15 mill. eller med indragningar för egen del till 20 mill. Men i denna beräkning har Saar med 21 mill. produktion och Oberschlesien med omkr. 40 medräknats; redan Saars faktiska bortfallande tömmer alltså hela överskottet, och nu riskerar landet att genom Oberschlesiens förlust få ett normalt importbehov på 40 mill. Det är detta hushåll, som nu ytterligare avpressas en tvångslikvidation av 40 mill. I värsta fall skulle då omkr. 30 mill. stå kvar för Tysklands eget folk. Mörka stadsgator och oeldade rum vintertid bära redan vittne om följderna. Järnbanedrift, gas- och elektricitetsverk, högsjöfiske måste inskränkas till ett minimum. Och om exportindustri i någon större skala kan icke vidare bli tal, icke ens om ovanstående (officiella) beräkningar skulle visa sig betydligt överdrivna.

Redan denna kol-klausul innehåller alltså dräpslaget för Tysklands industri och dem som skola leva därpå. Vi fortsätta studiet och finna icke blott alla värden i kolonierna förlorade utan *hela högsjöflottan (skepp över 1,600 ton) definitivt konfiskerad*, därtill hälften av antalet fartyg ned till 1,000 ton och fjärdedelen av fiskeflottan; yttermera skola de tyska varven i 5 år arbeta för segrarna, intill 200,000 ton per år. Därmed är Tysklands sjöfart, Englands enda hittillsvarande konkurrent på detta område, utplånad och rederiernas bidrag till rikshushållet borta. Men vidare skall *all tysk privategendom och alla offentliga koncessioner i främmande länder*, endast de neutrala undantagna, gå under *likvidation*; ett i utlandet arbetande kapital, den andra huvudkällan till världshandeln, är härmed till väsentlig del uteslutet. Ytterligare stadgas, att fordringar på Tyskland före kriget skola omräknas i den främmande valutan: i och för sig en åderlåtning på milliarder. Konfiskationen av patenter, kablar m. m. samt bundenhet och olikställighet i tullpolitiken fullborda bilden av ett från världsmarknaden avskuret, för England aldrig mera besvärligt Tyskland. En praktisk garanti — i sig själv en nödvändig följd av systemet — ger redan den oerhört låga tyska penningvalutan; den verkar som prohibitivtull vid all import, den låser folket fast vid sitt olyckliga hemland, medan den lockar främlingar till förvärv av dess lösa och fasta egendom.

Sezerherrarna ha påpekat (not $22/5$) som en ljuspunkt i det ekonomiska problemet, att »militarismen» hädanefter icke skall trycka hushållet: undervattens- och flygvapen äro hädanefter förbjudna, och hären skall nedbringas till 100,000 man. Naturligtvis ligger det en sanning i att den ena förnedringen sålunda upphjälper den andra. Men synpunkten bör kompletteras därmed, att hela *underhållet av ockupationsstrupperna* i väster faller på tyskarne själva, och att det enligt en officiell finansdelegations beräkning $29/5$ redan uppgår till mera än hela armé- och marinbudgeten i fredstid!* I verkligheten är således för närvarande föga lisa ens på denna punkt — skillnaden är blott, att Tyskland nu har att underhålla *främmande länders militarism*.

Men vi ha ännu icke sett till botten av avgrunden. Man förstår icke huru ett hushåll på dessa grundvalar skall kunna bära sig, även om det vore alldeles skuldfritt. Det var också förutsättningen på tyska sidan, då man accepterade Wilsons punkter, att ingen verklig krigsskadeersättning skulle komma i fråga, här lika litet som i Brest-Litovsk. Men nu innehåller freden, att det nya Tyskland med sitt stympade rike, sitt decimerade folk och sitt förstörda hushåll skall övertaga *ansvaret för alla utgifter* som vållats de förbundna (t. o. m. Ryssland!) under och genom kriget. Det erkännes öppet, att en uppfyllelse av detta krav icke ligger inom möjlighetens gränser; det innebär hela tyska nationalförmögenhetens konfiskering och långt mera än så; icke desto mindre vidhålls det, och man formulerar icke ens en siffra (före 1921) på beloppet, man begär en blankoväxel att ifyllas efter segrarnes behag. Under förutsättning av stora moderationer i övriga villkor erbjöd den tyska delegationen 100 milliarder (varav 20 före 1926 och det övriga räntefritt i årliga avbetalningar efteråt), men detta har accepterats endast som avbetalning och på vida strängare betingelser. Kolonierna, Elsass, örlogsflottan beräknas icke som avdrag; de äro »krigsbyte». För övervakande av denna fordran, som gäller med prioritet näst efter ockupationsunderhållet, inrättas av de 4 europeiska stormakterna och en femte fiendemakt på Tysklands egen bekostnad en *Commission des Réparations*, som med enväldig makt, uttryckligt fritagen från all lag och vanliga bevisregler, äger att kontrollera Tysklands beskattningsväsende och hela förvaltning. Det är i full stil härmed, som Tysklands

* Finansbetänkandet finnes i *Materialien* III, 100—113.

huvudfloder ställas under internationell tillsyn, och som det övertager plikten att på sitt område anlägga trafikleder efter utländska order.

Med dessa sistnämnda bestämmelser är även den statliga självständigheten i verkligheten försvunnen. »Nationernas självbestänningsrätt» är vorden ett fullkomligt sken för den största europeiska nationen. Dess ställning är endast förmellt olik Haitis eller Nikaraguas till Förenta staterna. Det stora och rika Tyskland är förvandlat till ett fattighus och en segerherrarnas koloni; dess invånare synas dömda att för en oöverskådlig framtid förrätta slavarbete åt dem.

I det stora mörkret funnos tvenne ljus, den tyska vetenskapen och det tyska arbetet; på dessa uppbyggande krafter, som överlevat kriget, var ännu att räkna för en människovärdig existens. Men var skall vetenskapen hädanefter finna den ekonomiska bas, varförutan den icke kan blomstra, och huru kan man tänka sig någon arbetslust, när alla resultat ryckas bort av främmande händer till främmande ändamål, endast tjänande att höja främmande anspråk? Så släcker denna fred även de sista ljusen, i det den vill döda *företagsamhetens* anda, själva livsviljan, i folkets bröst. Folket, som bortkastade sina vapen i förtroende till segrarens försäkringar, skall berövas icke blott pengar, som är något, och äran, som är mycket, utan även hoppet, som är allt...

*

Versailles-fredens slutklausul innehåller, att freden träder i kraft så snart Tyskland jämte tre stormakter ratificerat och »ett första protokoll» däröver upprättats; därefter skola inom bestämda terminer folkomröstningarna, utlämningarna o. s. v. vidtaga.

Den 9 juli kom tyska nationalförsamlingens ratifikation, och den 12 *upphävdes blockaden*, sedan den varat från 5 nov. 1914. I okt. voro tre stormakter (England, Frankrike, Italien) färdiga med sina bekräftelser. Så till vida var allt klart. Då kom ännu ett uppskov, i det att segrarne fått ännu ett tillfälle att draga åt skruven. Strax före undertecknandet i Versailles hade den tyska bemanningen på den (i Scapa Flow) internerade krigsflottan, i ett sista uppflammande av nationell ärekanäsla, sänkt flottan i havet. Denna minskning i bytet måste givetvis remplaceras, och så ställde segrarne kravet på 400,000 ton eller större delen

av Tysklands hamnmaterial: flytdockor, lyftkranar och mudderverk o. d., som hindra dess floder att sandas igen och städer som Hamburg att förtvina. Yttermera fordrades en fullmakt in blanco att i framtiden få inskrida i Tyskland till villkorens utkrävande utan att det äger rätt till protest. Man kan säga, att dessa oerhörda krav riva ned den sista skiljeväggen mella freden och kriget. Inför dem har Tyskland ännu en gång måst betänka sig. Och så har året gått utan att ens namnfreden kunnat ännu bergas i hamn. Men under tiden dväljas inemot $1\frac{1}{2}$ mill. tyska krigsfångar alltjämt i fångenskapen: de spela för segrarne i Versailles samma roll som gisslan i det bolschevistiska systemet.

Medan således det stora avgörandet med Tyskland släpar sig framåt, har också Österrikes öde fullbordats, i *S:t Germain den 10 sept. 1919*. Här statueras och paragraferas krigets resultat, den Habsburgska monarkiens upplösning i fyra egna stater, Österrike, Ungern, Tjeckoslovakiet och »Jugoslavien», medan delar gå till Italien (efter vatten-skillnader i Alpena), Rumänien och Polen. Sistnämnda stat avtecknar sig i ryggen på de förra centralmakterna, som Frankrikes nye bundsförvant på andra fronten, till en storlek som beräknats ända till 367,000 kvkm. och över 36 mill. människor. Beräkningen (i *Statesman's Year-book*) är naturligtvis endast approximativ och mycket problematisk, liksom Tjeckiens 150,000 — 13 mill. och Jugoslaviens 230,000 — högst 13 mill. Men i varje fall äro dessa stater vida större än själva Österrike, för vilket beräknas 85,000 — $6\frac{1}{2}$ mill.

Med förbigående av alla detaljer anmärka vi, att denna sistnämnda statbildning ter sig ur historisk synpunkt som en återgång till det gamla Ostmark på 1000-talet, från vilket Donaumonarkien så småningom utvecklats sig. Ur politisk synpunkt är den numera omöjlig: utan spår till naturliga gränser i öster och norr, utan förbindelse med havet, utan nog spannmål och kol, är den i sin födelse en hjälplös tiggare, hänvisad till yttervärldens nåd; såsom också vid årets slut redan visat sig i en svår hungersnöd (»Wienerbarnen»). Men på denna stat har segraren välvt hela den österrikiska rikshalvans del i dubbelmonarkiens krigskadeersättning. Det är samma princip som i Versailles: en erkänd orimlighet, som ger legalt tillfälle till permanent förmyndarskap i o begränsad tid (även här genom en skadeståndskommission).

Då Tysk-Österrike löstes från det geopolitiska bandet med Donau,

borde det naturligtvis ha återknutit det etnopolitiska med Tyskland, sedan det ändtligen blivit en nationalstat. I denna förening skulle det också funnit en materiell existensmöjlighet. En bland statens första livsyttningar var därför en offentlig deklaration om sitt hemfall till det tyska moderlandet, sympatiskt mottaget där. Frankrike, som grundar sin rätt till Elsass endast på sådan subjektiv resonans, borde varit den första att erkänna lojaliteten i denna deklaration; det var väl icke ett fel att den här vilade på *även* objektiv nationalgemenskap! Men det är Frankrike, som hindrat dess verkställighet. Det är Frankrike, som strukit ut det förhatliga tyska ordet t. o. m. ur den nya statens namn: den kallade sig själv »Deutsch-Österreich», men skall på segrarens bud för framtiden heta »Republik Österreich». Anledningen är icke dunkel, och den ligger uteslutande i maktsynpunkten bortom all rätt och alla principer. Sedan man i Versailles kringskurit det rikstyska hushållet, så att det icke skall kunna rymma mera än ett skäligt antal invånare, så kunde man naturligtvis icke i St Germain tillföra det nya invånare till stärkande av stammen; hellre då avskära grenen och låta den förtvina. Allt ordnar sig här i ett enda, helgjutet, med järnhård konsekvens genomfört program. Österrikes »oberoende» är bara ett led däri, vid sidan av massutvandring och sväldöd och tvångsinternering i främmande hus: ett led i förintelseprocessen icke bara mot den preussiska militarismen, icke blott mot den tyska staten, utan mot den tyska nationen själv.

Det hette under kriget, att ententen icke förde krig med folket utan med dess onda regering. Det kom en tid, då folket självt trodde detta, och stod upp och vräkte sin regering. När folket alltså var utan huvud och sköld, då föll masken, och fiendens svärd vände sig mot det självt. Ty det är dock till sist folket självt, som är faran för omgivningen. Och här stod folk mot folk. Om fredsverket 1919 är det hårdaste i kristenhetens historia, så får detta ses i sammanhang med att folken själva — i allmän värnplikts och rösträtts namn — här för första gången fört kriget och slutit freden. Vi ha studerat en *demokratiens fred*, anpassad efter massornas känslor och behov; därför kom försoning icke i fråga, och då kunde det endast gälla att knäcka ryggen på den besegrade så grundligt som möjligt, på det att någon efterräkning icke skulle kunna uppstå. Det kan ju lyckas, och då har bara det händt, att mänsklig-

heten blivit berövad sin säkerligen rikast begåvade och kulturstarkaste medlem. Men lyckas det icke — då måste ur Versailles och S:t Germain spira en skörd av hat, som för nya generationer skall förmörka jorden och borttaga mänsklighetens hopp om en varaktig fred.

Det är därför vi i ententens seger sett en världsolucky och nu finna den bekräftad genom världsfreden. Det gamla Tyskland allena satt inne med möjligheten att sluta en samförståndsfred, just därför att dess regeringssystem icke var uppfört på massans drifter. Brest-Litovsk är beviset. Den som nämmer dess namn vid sidan av Versailles och S:t Germain, visar i bästa fall att han icke har en aning om de senares verkliga innebörd. Brest-Litovsk stympade också ett rike, men *lämnade nationen, hushållet och regementet därbakom intakta*; det avsondrade inga ryska landsändar, det ville icke kväva ryska folkets livsmöjligheter, det ingrep icke på något sätt i dess självbestämmingsrätt, det avfordrade det ingen syndabekännelse och belade det ej med offentlig vanära. I jämförelse med de freder, Tyskland och Österrike nu måst underskriva, var det, trots den brutala formen, en god fred.*

»Om Tyskland i morgon utplånades», så skrev *Saturday Review* ^{11/9}, 1897 i en berömd artikel, som bör ihågkommas i dagens sammanhang, »så skall det i övermorgon icke finnas en engelsman i hela världen som icke skulle vara i samma mån rikare.» Hypotesen har inträdt med freden i Versailles. Måhända är uppfyllelsen problematisk: fransk desperation har grumlat den engelska kallt beräknande blicken för det enkla faktum, att en mjölkko avkastar mindre i samma mån hon undernäres och minst om hon pressas till döds. Men ett är säkert: det finnes ingen tysk i vida världen som icke blir fattigare genom denna fred, alltsom den hinner utveckla sin förbannelse. Kriget är, enligt det bekanta ordet, en fortsättning av politiken med andra medel; denna fred är en fortsättning av kriget med andra medel. »Det är nödvändigt», så skrev REGAMEY i en bok om »L'Allemagne ennemie» år 1913 — alltså *före kriget*, före allt som sedan lagts Tyskland till last — »att världen begriper, att det tragiska problemet i närvarande stund ställer sig så: *det finnes i Europa 20 millioner tyskar för mycket*; Europa kan icke leva i fred förrän det, på ett eller annat sätt, blivit dessa 20 mill.

* Se vidare art. »Brest-Litovsk och Versailles» i *Ukens Revy*, 1920, nr:

kvitt.» Man vägrar att tro att detta varit segerherrarnas medvetna program, men man kan icke se annat än att de i verkligheten löst problemet. Vad världskriget icke förmått, det skall världsfreden uträtta — ett nytt fall, på större plan, av det irländska paradigmat, huru av en befolkning på 8 millioner inom två mansåldrar blir en på $4\frac{1}{2}$. . .

Så får nu det tyska folket plikta intill den yttersta skärven för sina brott mot vedertagen folkrätt; sin förgripelse på Belgiens neutralitet, sina oerhörda skövlingar av fransk egendom, sin våldsamma framfart på havet och i de ockuperade distrikten. Deras motståndares liknande försyndelser — neutralitetsbrottet mot Grekland, Rysslands härjningar i Ostpreussen, »Baralong», blockaden av de neutrala, de härmed följande oerhörda skövlingarna av tysk befolkning — gå oförsont i historien.

*

De enskilda män, som i historien skola bära huvudansvaret för världsfredens bödelsverk, bilda ett triumvirat och heta CLEMENCEAU — LLOYD GEORGE — WILSON. Det är en fråga som i detta år svävat på millioner läppar: huru har den sistnämnde, med sina upphöjda tänkesätt och sina bindande försäkringar, kunnat komma sin hand vid ett sådant verk? Hans fysiska och psykiska sammanbrott på hösten visar måhända, att han icke för sig själv funnit ett tillfredsställande svar; den stora nationella tragedien skulle således som efterspel ha medfört en personlig tragedi. Men hur kunde det överhuvud komma därefter, att han satte sitt namn under traktaten i Versailles? I artiklar om »tragedien Wilson» och »Wilsons skuld»* har jag sökt svaret härpå. Det är det gamla temat om ideologen, som icke är vuxen realpolitikerna med deras robustare viljor. De uppdagade genast hans svaga sida, ärelystnaden som *folkförbundets* skapare, och spekulerade däri, i det att de ställde honom i valet: antingen bödelstjänsten mot Tyskland eller intet folkförbund! Sålunda bluffade de honom, liksom han förut bluffat Tyskland, och med samma gynnsamma resultat. Hellre än att komma tomhänt och löjlig tillbaka till Amerika gick han med på deras program; han trodde sig icke ha något annat val. Han slungade Tyskland, som

* *Nya Dagl. Allehanda* den I och II nov. 1919. Jfr numera KEYNES, *anf. arb.*, ss. 43 ff.

för honom betydde intet, för att såvera folkens förbund, som för honom betydde allt. Han offrade sina punkter, i vad de rörde Tyskland, för att rädda dem in i folkförbundet.

Men genom att sålunda isolera Tysklands problem från folkförbundets har han i verkligheten också undergrävt det senares grund. Ty de höra samman inför världsoptionen. Det är icke *ordet* folkförbund världen vill ha, utan andan bakom ordet, och härvid har behandlingen av Tyskland varit proberstenen (»the acid test», som Wilson själv i sin sjätte punkt säger om Ryssland). I en så ond luft väntade världen icke sin nya himmel och jord. Så blev även folkförbundets stora idé förfuskad år 1919. Wilson kom hem till sitt land med ett tomt namn allena.

Utrymmet står mig icke längre till buds att närmare utveckla de förhoppningar, som knutit sig vid tanken på mänsklighetens organisation, eller de vägar, på vilka den arbetat sig fram till 1919, eller de förarbeten i olika länder, som mynna ihop i den grundlag, som nu genomfördes tillsammans med fredsverket. Endast några ord om organisationen jämte kommenterande anmärkningar må här ännu finna plats.

The League of Nations (Société des nations, Völkerbund) är ett fridssamfund och en ömsesidighetsförsäkring till uppehållande av status quo i världen. För detta ändamål har det ett lagstadgat förlikningsväsende och skiljedomsförfarande, med ekonomisk bann och interdikt i bakgrunden; därför böra rustningar kunna inskränkas till ett minimum. Förbundet har även förvaltningsmyndighet, nämligen över nu avsöndrade tyska och turkiska kolonier; men det utövar denna rätt genom särskilda stater som »mandatarier». I spetsen för den stora apparaten stå två myndigheter, *Assembly* och *Council*, med i viss mån konkurrerande uppdrag. I den senare äro de 5 »principalmakterna» och 4 andra stater representerade; i den förra försvinna de stora vid sidan av de små, och alla röster gälla lika.

Vi blicka nu en smula under denna fridsamma och sant demokratiska yta. Vilka äro delägarna? Desamme, som i Versailles skrevo Tyskland fredsvillkoren; endast med den skillnaden att Englands stora besittningar (Kanada, Australien, N. Zeeland, Sydafrika och Indien) nu äga stämman. Detta gör 32 röster i församlingen. Men av dessa äro

givetvis kolonierna benägna att rösta med moderlandet och likaså vasaller med sin patron. På detta vis får England i verkligheten 8 röster (Portugal och Hedjas jämte kolonierna) och likaså U. S. A. med sina drabanter (Kuba, Haiti, Panama, Nikaragua, Honduras, Guatemala, Liberia), så att de båda anglosaxarne från början disponera hälften av församlingens röstetal. Det kan icke nekas, att likställigheten härmed blir väl illusorisk. Men för att rätt bedöma det hela måste vi nu se på baksidan: de utanför stående. Då finna vi först de neutrala i världskriget (6 återstående amerikanare och 6 européer jämte Persien), inbjudna utan votering och reception, att taga inträde utan villkor inom 2 månader efter fredens ikraftträdande. Därefter se vi en grupp ställd utanför, att inkomna blott efter examen rigorosum och $\frac{2}{3}$ majoritet (som anglosaxarne ensamma alltid kunna hindra); det är ett par neutrala, Mexiko och Abessinien, det är vidare ententens ramponeerade östra flygel, Ryssland med därur utsöndrade stater, det är slutligen hela det besegrade lägret, Tyskland och konsorter, tillsammans 26 % av jordens fastland och 17 % av mänskligheten, gent emot 66 och 76 % i det ursprungliga förbundet.

Nu faller skuggan mörk även över denna stora apparat, som skulle vara mänsklighetens vinst år av 1919. Den visar sig som en Janus eller ett barn av omaka föräldrar. Wilsons rena mänsklighetstanke har mötts av Lloyd Georges intresse att i mandatidén få en mask för Englands nya koloniala erövringar och i Clemenceaus att få nya garantier för fredsslutet i Europa. Så blanda sig underligt samman stora rättsidéer och de mest själviska intressen. Grundfelet är just sammanparningen med fredsslutet. Vi se intet ovillkorligt rätts- och fridssamfund, utan ett sådant med förbehåll, nämligen det att världskrigets utgång och segerarnes utnyttjande av utgången fastslås som historiens sista ord. En neutral makt, som ansluter sig till detta förbund, inträder som medansvarig t. ex. för att Österrike icke skall komma ut ur sitt nuvarande hungerläge; och Tysklands inträde skulle betyda dess egen ytterligare borgensförbindelse på att förnedringen av 1919 skall vara beständigt.

Positivt sett, skulle detta stora förbund bli föga annat än en anglosaxismens fotapall. Så bekräftas med mänsklighetens eget sigill det stora resultatet av 1919: det *anglosaxiska världsherraväldet på atlantisk bas*, gent emot det förra tidevarvets *jämvikt på europeisk bas* (ovan

s. 239). England ser sitt gigantiska Indiahavsväldes byggnad nalkas sin fullbordan, genom de nya mandaten (samt ett vasallkontrakt med Persien, $\frac{9}{8}$); så till vida är allt där väl beställt. U. S. A. åter synes finna sin uträkning genom större tillbakadragenhet från Europas affärer; trots förbehåll för Monroedoktrinen i folkförbundets grundlag tyckes det befara för stora band på sin självständighet, och visar därför föga lust att inlösa sin presidents förbindelser; det känner väl ock en viss misstämning över det sätt varpå de 14 punkterna med dess borgen missbrukats. Resultatet är, att den amerikanska senaten ännu icke ratificerat vare sig freden eller förbundet; och sker det, så tyckes det bliva i förening med reservationer, som skulle beröva förbundet en god del av dess kvarstående innehåll. Även på denna punkt, liksom i frågorna om uppgörelserna med de smärre centralmakterna och den slutliga fördelningen av koloni-mandaten, är fredsverket ofullbordat ännu då detta skrives.

*

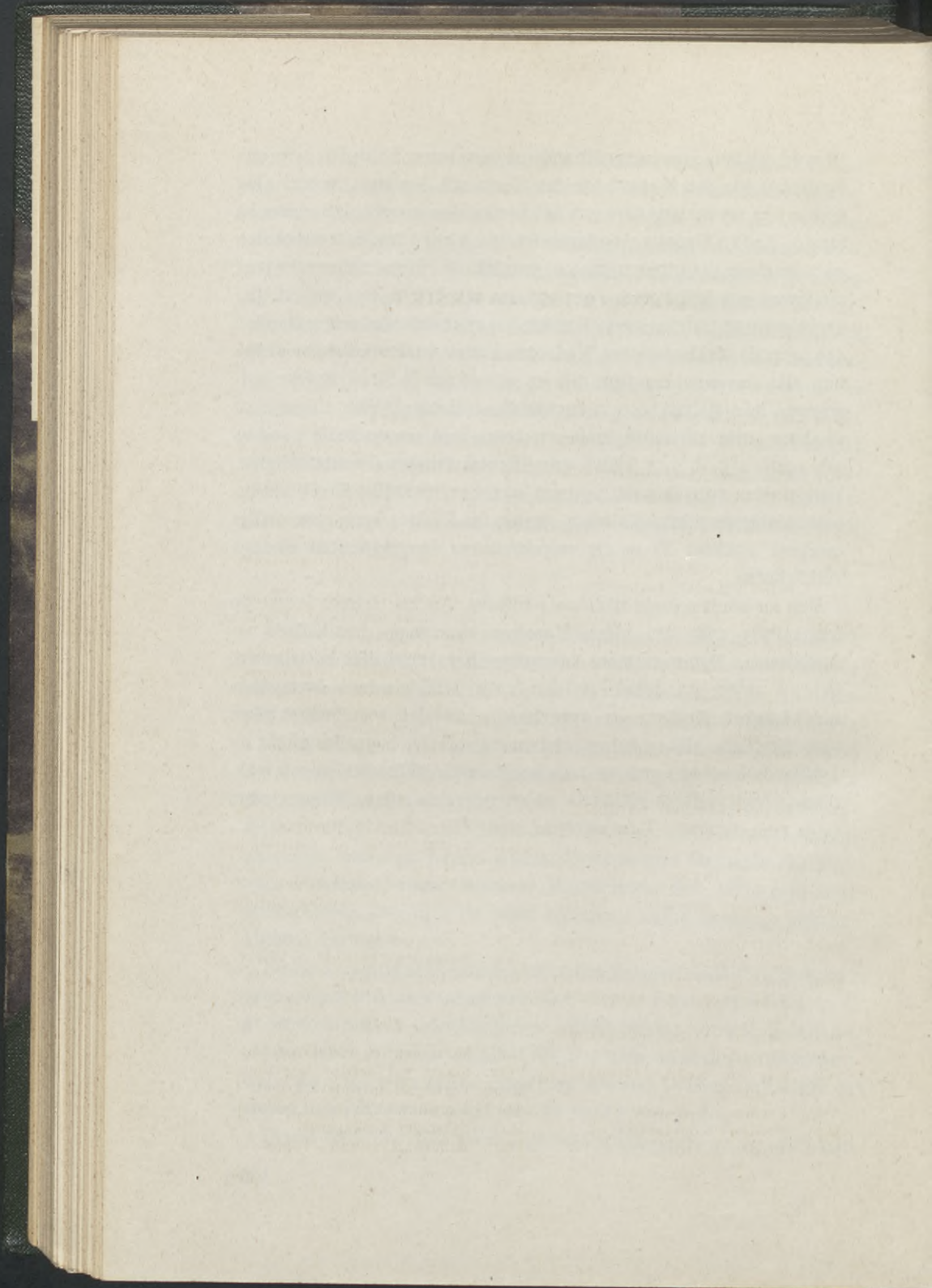
Vad år 1919 eljest burit i skötet, försvinner i skuggan av dessa två fakta: världsfreden och folkens förbund. Detta betyder icke, att det i sig självt varit oviktigt. Särskilt de sociala rörelserna rundt om i världen skola måhända till sist visa sig som led i en process, mot vilken de förra i sin tur bliva små. Teckentydare i skilda länder vänta en fortsättning av krisen, som tillika skulle innebära en justering: *världsrevolutionen* efter världskriget och världsfreden — striden flyttad från nationalitetens vertikal- till socialitetens horisontalplan, och i denna uppställning åter famnande jorden. Endast första akten i Ragnarök skulle nu vara utkämpad; mammonismens Midgårdsorm fick där segern över militarismens Tor; men nu hotas segraren i andra akten av bolschevismens Fenrisulv...

En nära framtid skall lära oss, om mänskligheten skall bliva besparad denna ännu fruktansvärdare prövning eller ej. Efter betraktelsen av 9 år, som innesluta mänsklighetens hittills största yttre kris, återstår oss här blott att kasta en blick tillbaka. Och då skall jag medelst ett enda ord söka pejla själva djupet av den nöd, i vilken vårt släkte nu stupat, *icke blott genom kriget utan än mera genom freden*.

Denna fred vilar helt på ena partens frikännande av sig själv från

all synd och hela ansvarets vältrande på motparten. I känslan av denna syndfrihet har den kastat både den första och den sista stenen. »Jag tvekar icke att utmana vem som helst inom eller utanför detta hus», så yttrade LLOYD GEORGE i parlamentet den 3 juli 1919, »att utpeka en enda bestämmelse i fredstraktaten, som icke är i överensstämmelse med rättvisans och billighetens noggrannaste och högsta fordringar!» Jag har här antagit utmaningen; KEYNES har gjort det sedan och segrande i den neutrala världsoptionen. Vad som i denna egenrättfärdighetens höga visa slår den som har ögon till att se med ren förfäran, är icke fari-seismen, icke själviskheten, utan *självbundenheten*: bjälken i ögat, som utesluter ända till möjligheten att mäta med samma mått i andras och egen sak, d. v. s. själva grundförutsättningen för rättfärdighet. Världsfreden 1919 är i sitt innersta motiv ett titaniskt försök att genom påstående förvandla fakta, genom tro försätta berg, genom vilja usurpera sanning. Vi se ett *subjektivitetens övergrepp* utan like på verkligheten.

Men för hårdt spända fjädrar slå tillbaka. Ancien régimes övergrepp framkallade 1789 års idéer. Napoleons övergrepp framkallade nationalismen. Mammonismens övergrepp har framkallat socialismen. Och så måste vi också av den s. k. världsfredens överspända självhärlighet förvänta en uppenbarelse av det, som innerst göres vårt förvillade släkte behov, detsamma som vi hoppades direkt av Tysklands bestånd i provet men nu få ställa på framtiden och reaktion: icke »folkens förbund» på en negation och en illusion, utan Guds egen mening — *det objektiva*.

KRONOLOGISK ÖVERSIKT.

1911.

- Maj. Fransk expedition till Pez.
 Juli. Tysk expedition till Agadir.
 Sept. Revolution i Kina.
 » Krigsutbrott mellan Italien och Turkiet (Tripolis).
 Nov. Marockofördrag mellan Tyskland och Frankrike.

1912.

- Febr. Avspänning mellan Tyskland och England (Haldane).
 » Juan-schijkaj president i Kina
 Mars. Balkanförbundet grundlägges (Serbien—Bulgarien).
 Juli. Entente Japan—Ryssland.
 » Marinkonvention Frankrike—Ryssland.
 Okt. Balkankrigets utbrott mot Turkiet.
 » Fred Italien—Turkiet.
 Nov. Wilson president i U. S. A.
 » Entente England—Frankrike.
 Dec. Vapenstillestånd på Balkan.
 » Trippelalliansen förnyas.

1913.

- Jan. Poincaré president i Frankrike.
 Febr. Nytt utbrott av Balkankriget mot Turkiet.
 Maj. Freden i London. Konflikt Japan—U. S. A. (kaliforniska lagen).
 Juni. Utbrott av Balkankriget mot Bulgarien.
 Juli. Lag om treårig värnplikt i Frankrike.
 Aug. Freden i Bukarest.
 Sept. Freden i Konstantinopel.
 Nov. Freden i Aten.

- Dec. Tysk militärkommission till Konstantinopel.

1914.

- April. U. S. A:s intervention i Mexiko.
 » Marinkonvention (i princip) England—Ryssland.
 Juni. Kolonial entente England—Tyskland.
 » Ö. U:s tronföljare mördad i Sarajevo.
 Aug. *Världskrigets utbrott* (Ryssland—Tyskland—Ö. U.—Frankrike—England).
 » Tysklands infall i Belgien och Rysslands i Ostpreussen.
 » Japans inträde i kriget.
 » Slaget vid Tannenberg.
 Sept. Slaget vid Marne.
 Okt. Turkiets inträde i kriget.

1915.

- Febr. Vinterslaget i Masuren.
 Maj. Genombrottet på ostfronten (Dunajec).
 » Italiens inträde i kriget.
 » Japans diplomatiska aktion mot Kina.
 Aug. Varschaus fall.
 Okt. Bulgariens inträde i kriget.
 Nov. Serbiens debakel.

1916.

- Jan. Montenegros underkastelse.
 Febr. Slaget vid Verdun begynner.
 Mørs. Portugals inträde i kriget.
 April. Konflikt U. S. A.—Tyskland.
 Maj. Sjöslaget i Skagerak.
 Juli. Allians Ryssland—Japan.

- Aug. Rumäniens inträde i kriget.
 Nov. Ryska Polens oavhängighetsförklaring.
 Dec. Rumäniens debakel.
 » Ministärskifte i England (Lloyd George).
 » Centralmakternas fredsanbud.

1917.

- Jan. Proklamation om oinskränkt u-båtskrig.
 Mars. Bagdads fall.
 » Revolutionen i Ryssland.
 April. U. S. A. inträder i kriget.
 Juli. Tyska riksdagens fredsresolution.
 Okt. Italiensk katastrof vid Isonzo.
 Nov. Ny revolution i Ryssland; bolschevismens seger.
 Dec. Vapenvila på ostfronten.
 » Jerusalems fall.

1918.

- Jan. Wilsons »fjorton punkter».

- Mars. Freden i Brest-Litovsk.
 » Tysk offensiv på västfronten.
 Maj. Fred med Rumänien.
 Juli. Bakslaget vid Marne.
 Sept. Bulgariens underkastelse.
 Okt. Centralmakternas begäran om stillestånd.
 » Habsburgska monarkiens sönderfallande.
 » Turkiets underkastelse.
 Nov. Ö.-U:s underkastelse.
 » Revolutionen i Tyskland.
 » Tysklands underkastelse; världskrigets slut.

1919.

- Jan. Fredskongressen i Versailles öppnas.
 April. Grundstadgan för »Folkens förbund» antages.
 Juni. Freden i Versailles.
 Sept. Freden i S. Germain.

STUDIER I VASATIDENS KONST

Av *Aug. Hahr*, professor i konsthistoria med konstteori.

Med 101 illustrationer Pris 17:50.

De studier som härmed utgivas, ansluta sig omedelbart till författarens tidigare forskningar i den svenska och den skånska renässanskonstens historia i jämförelse med den samtida utländska. Den tid det här rör sig om, är en intressant kulturell brytningsperiod, vars konst väckt forskningens och de konstintresserades uppmärksamhet. Särskilt nu till 500-årsminnet av svenska väldets grundläggning bör det vara av största värde att vid prof. Hähns hand få genomströva och konsthistoriskt genomse en av vår historias intressantaste epoker.

ISRAEL I HELG OCH SÖCKEN

Av *Erik Stave*, professor i exegetik. 2 delar. Rikt illustr.

Pris tillsammans 22 kr.

Anbefalles på det livligaste åt var och en som är intresserad för Bibeln och dess folk. Framställningssättet är livligt och medryckande. Domprosten Stave är nämligen en berättare och skildrare. Arbetets värde förhöjes av de talrika belysande illustrationerna.

Doc. Erling Eidem i Sydsv. Dagbladet.

Ett teologiskt standardverk. Ett religionshistoriskt bidrag av rang. En bibelvännernas handbok, den första i sitt slag på svenskt tungomål. Vörd allmänhetens särskilda uppmärksamhet.

Dagens Tidning.

— — ordnat och belyst med gedigen sakkunskap och skildrat med den klara, sakliga stil som hör till förf:s pedagogiska charisma — — instruktiv och roande — — förf. rör sig på ett område, som han behärskar med ett verkligt mästerskap.

Doc. Tor Andræ i N. D. A.

Ett betydelsefullt verk.

Stockholms Dagblad

Den framstående och vördade forskaren har med detta brett anlagda verk givit varje bibelläsare ett oskattbart hjälpmedel att tränga in uti bibelordet — — För en kristendoms lärare särskilt är det en guldgruva att ösa ur. Vad denne förut med stor möda och tidspillan fått hämta från olika källor, finnes här samlat på en hand och i populäraste form. Illustrationsmaterialet är särdeles rikhaltigt och den typografiska utstyrseln värdig och förstklassig.

Edvin Aspling i Djursholms Tidning.

För den som läser bibeln med de kunskaper i minnet, som han förvärvat i denna bok, måste de gamla texterna få nytt liv och nytt intresse och många dunkla och obegripliga ting skola träda i ett nytt och överraskande ljus.

Doc. Joh. Lindblom i Stockholmstidn.

Ingen, som intresserar sig för bibelstudium och har råd att skaffa sig den, underlåter att införliva »Israel i helg och söcken» med sin boksamling.

Lorentz Backman i Sv. Morgonbladet.

DE STORA HÄXPROCESSERNA I SVERIGE

Ett bidrag till svensk kultur- och kyrkohistoria. Av *Emanuel Linderholm*, professor i kyrkohistoria. Första delen. Bohuslän. Pris 7:50.

Ett monumentalt kultur- och kyrkohistorieverk.
Nya Dagl. Alleh.

Ett verkligt imponerande forskningsarbete.
Dagens Nyheter.

Ger löfte om ett standardverk av främsta rang på religionshistoriens område.
Sydsv. Dagbl. Snällposten.

Ett synnerligen märkligt bidrag till den svenska kulturhistorien.

Stockholms Dagblad.

Prof. Linderholms stora arbete har sin förnämsta betydelse däri att här på grundval av protokollen från de stora häxprocesserna för första gången i vårt land gives en ingående och verkligt vetenskaplig undersökning av åskådningarna och förhållandena på det ifrågasvarande området vid den gammalprotestantiska tidens slut.

Bohusläningen.

ENGELSKHÖGKYRKA, LÅGKYRKA, FRIKYRKA

(anglikanism, puritanism, kongregationalism) i deras historiska tillkomst 1559—1689. Av *Hjalmar Holmquist*, professor i kyrkohistoria.

Pris 4 kr.

Professor Holmquists arbete framstår som *en vetenskaplig bragd och en heder för vår inhemska teologi*. Icke ens den engelska litteraturen torde äga ett motstycke.
N. A. i Sv. Dagbl.

Boken redogör på ett mästerligt sätt för sådana det kyrkliga livets problem, som även inom vårt folk och i våra dagar äro brännande frågor.

Oscar Bensow i N. D. A.

Professor Holmquists bok är utomordentligt intressant.

Ln. i Tidn. för Sveriges Läroverk.

KATOLSKT OCH PROTESTANTISKT I MEDEL TID OCH NUTID.

Av fil. d:r *Lydia Wahlström*. 2:a genomsedda upplagan. Pris 4: 75.

En synnerligt beaktansvärd bok, förtjänar att studeras och begrundas.

Sthms Dagblad.

Vad som gör *Lydia Wahlströms* bok i så hög grad sympatisk är den prägel den bär av en fint bildad historikers allra bästa egenskaper: förmåga att förstå olika, varandra motsatta mänskliga strävanden och därför även förmåga att rättvist döma över dem.

N. D. A.

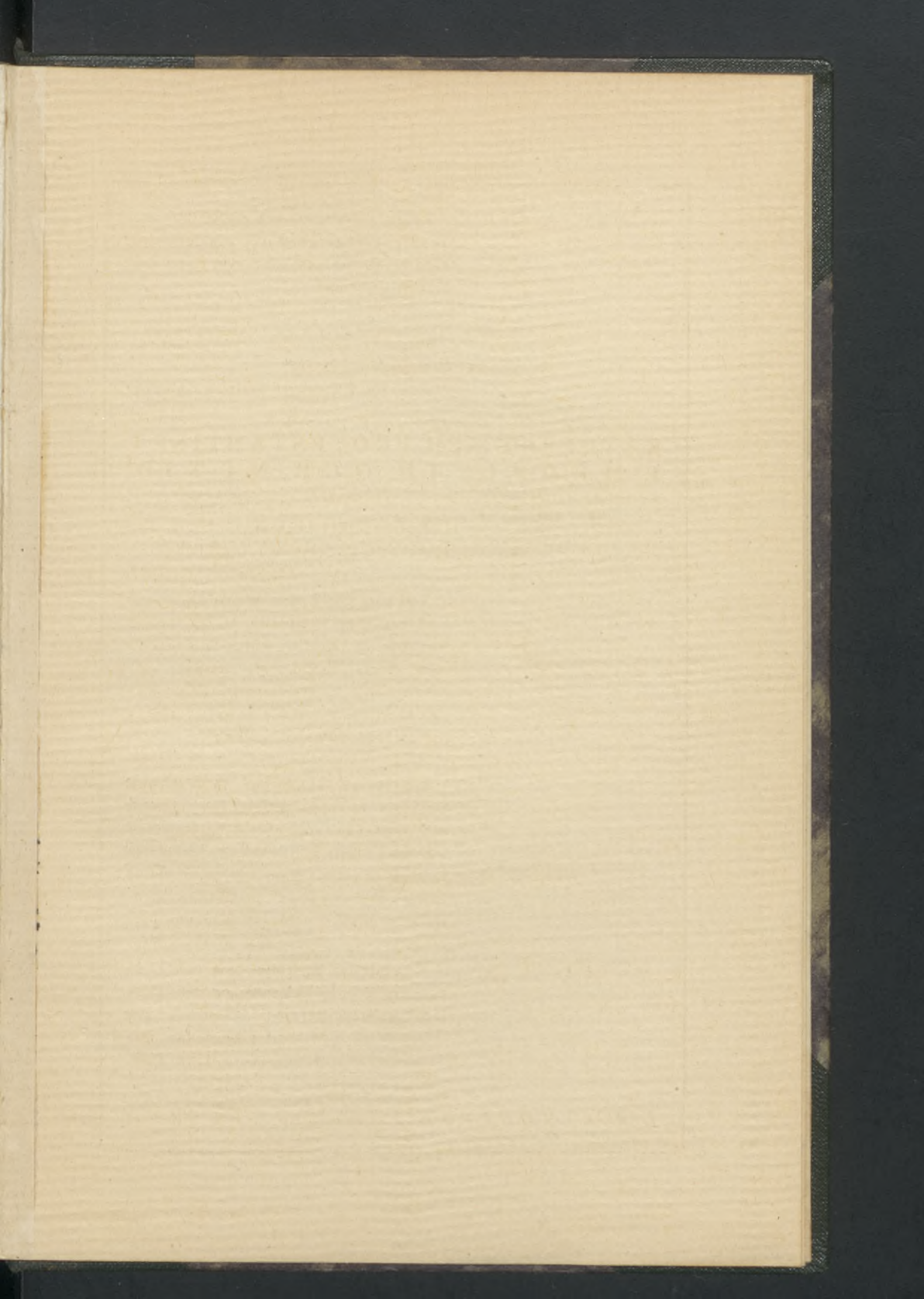
Lekmannen skall här få värdefull kunskap, teologen många nya uppslag och incitament och vetenskapsmannen icke så få bidrag till aktuella problems lösning, och för den ovisse, som glömt Roms tvåtusenåriga inkquisition över själarne, skall den bli ett räddande varningsrop.

Jönk. 1. tidn.

Ensamt den underhållande och lyckligt genomförda analysen av den store järnkanslerens religiösa utveckling gör det värt att man skaffar sig denna bok.

Karlskrona Tidn.

J. A. LINDBLADS FÖRLAG, UPPSALA

Svenska historien för svenska folket

av

Emil Svensén

I sex delar. Rikt illustrerad.

Hittills utgivna:

Del I. FORNTIDEN.

Del II. MEDELTIDEN.

Del III. VASATIDEN.

Klotband. 20 kr., chagr. 25 kr., finare skinnb. 29 kr. pr del.

Del IV. KAROLINSKA TIDEN och FRIHETSTIDEN.

Klotband 30 kr., chagr. 35 kr., finare skinnb. 36 kr. pr del.

Hela vårt folk har skäl att tacka förf. för det sätt, varpå han skrivit dess historia. *F. riksantikvariern prof. Oscar Montelius.*

Detta arbete finner jag synnerligen väl lämpat att väcka intresse hos en större allmänhet för vår svenska historia och därmed även att värma känslan för vårt fosterlands uppgifter och framtid. *Professor Harald Hjärne.*

Förf. har förmåga att genom enkel, flädfri och medryckande berättarkonst få läsarens intresse. *Professor Ludvig Stavenow.*

Jag återfinner däri den vidsträckta lärdom och den framstående kombinationsförmåga och lysande framställningskonst, som alltid utmärkt d:r Svenséns arbeten. *Professor Arthur Stille.*

Det är ett förträffligt arbete, vilket ju ock i stort sett är en väl-signelserik skänk till det svenska folket i dess helhet.

Professor Gustaf Retzius.

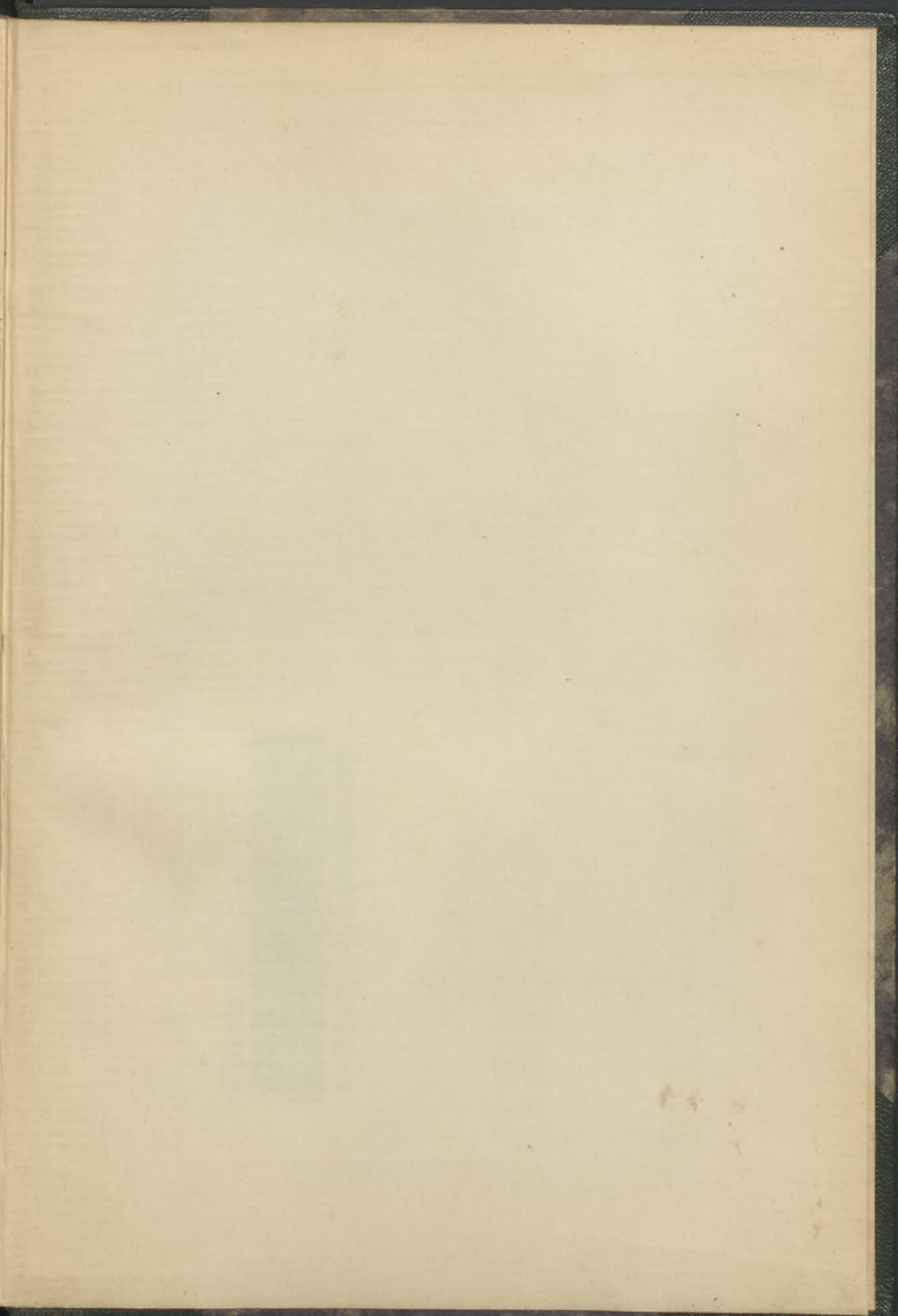
Vittnar om en häpnadsväckande beläsenhet. En verkligt stor gåva till det svenska folket, för vilken både förf. och förläggare förtjäna heder och tack. *Teol. d:r Bensow i Sv. Morgonbladet.*

Vid Lunds universitets 250-årsjubileum i sept. 1918 utnämndes Emil Svensén till filosofie hedersdoktor, kanske främst just med anledning av hans historiska författargärning.

LINDBLADS FÖRLAG, UPPSALA

PRIS KR. 12: 50

Svenska historien för svenska folket

Emil Svensson

Fjärde utgåvan

Andra upplagan

DE I. FÖRSTAVAN

DE II. MEDLÖFEN

DE III. VASAÄNEN

DE IV. KAROLINISKA TIDEN

FRÄMRE

Den första delen omfattar tiden från 1521 till 1561.

Den andra delen omfattar tiden från 1561 till 1611.

Den tredje delen omfattar tiden från 1611 till 1658.

Den fjärde delen omfattar tiden från 1658 till 1718.

Den femte delen omfattar tiden från 1718 till 1772.

Den sjätte delen omfattar tiden från 1772 till 1809.

Den sju delen omfattar tiden från 1809 till 1859.

6000365196

Göteborgs universitetsbibliotek

